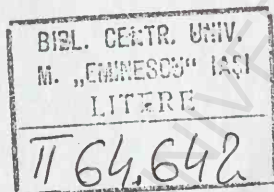

II 64.642

L. HOARTĂ -
CARALISU
TEORII ȘI PRACTICI
ALE COMUNICĂRII

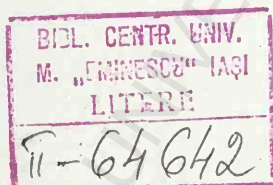

-64642 TA HOARȚĂ CĂRĂUȘU

TEORII ȘI PRACTICI ALE COMUNICĂRII

EDITURA CERMI IAS

LUMINIȚA HOARTĂ CĂRĂȘU

TEORII ȘI PRACTICI
ALE COMUNICĂRII

554863
1980

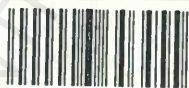
UNIVERSITATEA DE ȘTIINȚE

10 mai

11-64.642

LUMINIȚA HOARȚĂ CĂRĂUȘU

TEORII ȘI PRACTICI ALE COMUNICĂRII

664645

B.C.U. IASI

EDITURA CERMI IASI

Luminița Hoarță Cărăușu
este prof. univ. dr.
la Catedra de limbă română și lingvistică generală a
Universității "Alexandru Ioan Cuza" Iași

DESCRIERE CIP A BIBLIOTECII NAȚIONALE A ROMÂNIEI
CĂRĂUȘU, LUMINIȚA HOARȚĂ

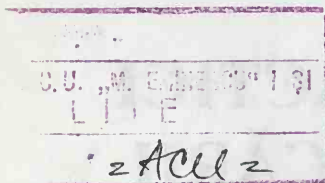
TEORII ȘI PRACTICI ALE COMUNICĂRII / Luminița
Hoarță Cărăușu – Iași : CERMI, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-667-325-2

81

© Copyright 2008. Toate drepturile pentru prezenta ediție
aparțin autorului.

CERMI

CARTEA DE ȘTIINȚĂ

CERMI

Editură Tehnică, Științifică și Didactică
700141 Iași, Str. Curelari Nr. 16.
Tel. 0741099980, Fax. 0232316604
e-mail: EdituraCermi@hotmail.com,
Editura.Cermi@gmail.com
www.cermi.ro
www.cermi.ro/librarie

Acreditări:

Ministerul Culturii și Cultelor

Acreditată de M.C.C. cu avizul 3713
din 13 iunie 1995

**CONSILIUL
NATIONAL AL
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE DIN
INVATĂMANTUL
SUPERIOR**

Recunoscută de CNCSIS având
codul nr. 181

Membră Asociația Publicațiilor Literare
și Editurilor din România din anul 2000

CUPRINS

Elemente de analiză a structurii conversației.....	3
Aspecte pragmatice ale politeții în <i>Momentele și schițele</i> lui I. L. Caragiale	118
Elemente deictice personale, temporale și locale în româna vorbită actuală.....	139
Funcțiile pragmatice ale pronumelui în limba română vorbită actuală	163
Implicaturile conversaționale – tip de subînțeles lingvistic....	180
Implicitul lingvistic. Presupoziție versus subînțeles.....	196
✓ Comunicare și limbaj gestual.....	208
✓ Mărci verbale și nonverbale ale acordului în româna vorbită actuală	225
✓ Mărci verbale și nonverbale ale dezacordului în româna vorbită actuală.....	237
Corecturi, perechi de adiacență și presecvențe în teatrul lui I. L. Caragiale	246
On the notion of conversational implicature.....	254
On the notion of presupposition.....	264
Discourse markers in english	275
Funcțiile pragmatice ale adverbului în limba română vorbită actuală	286
Pragmatische functionen des pronomens im aktuellen rumänischen sprachgebrauch	302

Mărci ale schimbării rolului conversațional în limba română vorbită actuală.....	321
Semnale locutive și de receptare în limba română vorbită actuală	339
Argumentare și conectori argumentativi.....	351
Strategii argumentative în discursul românesc actual.....	367
† Strategii persuasive în discursul românesc actual.....	386
Retorică și pragmatică publicistică. „figuri de construcție” și strategii persuasive în titlurile de articole din presa românească actuală	401

ELEMENTE DE ANALIZĂ A STRUCTURII CONVERSAȚIEI

1. *Definiția conversației; noțiunea de interacțiune; trăsăturile conversației; regulile conversaționale; curenți în analiza interacțiunilor verbale*

A. Definiția conversației

Conversația reprezintă „prototipul utilizării limbii”¹. Ea este „un tip particular de interacțiune verbală”, interacțiune verbală ce constituie „o subclasă în ansamblul interacțiunilor sociale”². St. C. Levinson definește conversația ca fiind „tipul familiar curent de comunicare orală, dialogică, în care doi sau mai mulți participanți își asumă, în mod liber, rolul de emițător”³. Prin conversație, se poate înțelege „cea mai cunoscută și predominantă manifestare, în care doi sau mai mulți protagoniști ai actului lingvistic schimbă replici între ei”⁴.

Unii lingviști⁵ sunt de părere că se poate defini cel mai bine conversația în opoziție cu *discuția*. În timp ce *discuția* presupune un cadru instituțional (școală, tribunal etc) și, în același timp, prealocarea rolului de emițător, *discuția* purtându-se

¹ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p.39 [= Ionescu, *Conversația*].

² Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p.7 [=Kerbrat, *Conversation*].

³ St. C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge, 1983, p. 284 [= Levinson, *Pragmatics*].

⁴ St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 284 [= Levinson, *Pragmatik*].

⁵ Vezi, Ionescu, *Conversația*, p. 39.

din perspectiva rolului social al participanților, în cazul conversației, participanții se manifestă ca indivizi (intervenția considerațiilor de statut și de rol nu este esențială). Distincțiile dintre conversație și discuție vizează și *temele* care pot fi abordate. Astfel, tema discuției este strict determinată de cadrul instituțional în care aceasta se desfășoară, în timp ce conversația nu implică limitări sub aspectul temelor abordate.

B. Noțiunea de interacțiune

Pentru a exista schimbul comunicativ, nu este suficient ca doi sau mai mulți locutori să vorbească în mod alternativ, ci trebuie ca ei *să-și vorbească*, adică să fie ambii „angajați” în schimbul comunicațional și să producă „semne” ale acestui angajament mutual, recurgând la diverse „procedee de validare interlocutivă”⁶. Astfel, formulele de salut, prezentările și alte ritualuri „confirmative” joacă, pentru acest fapt, un rol evident. „Validarea interlocutivă” se produce, însă, mai ales, prin alte mijloace, mai discrete și, totuși, fundamentale. Ne propunem să urmărim modalitățile în care atât emițătorul de mesaj lingvistic, cât și receptorul acestuia utilizează diverse procedee de „validare interlocutivă”.

a) Emițătorul

Emițătorul trebuie să semnaleze faptul că vorbește *cuiva* prin orientarea corpului, direcția privirii sau „producerea” unor formule de adresare. Trebuie, de asemenea, să-și mențină trează atenția interlocutorului, prin diverse mărci de captare a atenției, de tipul *nu-i așa, (tu)știi, (tu) vezi, îți voi spune, nu-ți spun* etc, și, eventual, să elimine dificultățile de ascultare a

⁶ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

mesajului sau problemele de comprehensiune printr-o creștere a intensității vocale sau prin reformulări. Aceste procedee diverse utilizate de către locutor pentru a se asigura că este ascultat de către destinatarul său sunt înscrise, după cum bine se știe, de către Roman Jakobson⁷ în *funcția fatică*.

b) *Receptorul*

Și receptorul trebuie să emită anumite semnale care să-i confirme locutorului faptul că este bine „activat” la circuitul comunicativ. Aceste mărci pragmatice, numite și ”semnale de ascultare” (*régulateurs*)⁸ au diverse realizări: *nonverbale* (priviri și ridicări din cap, zâmbete scurte, mici schimbări ale locului în care se află etc), *vocalice* (de exemplu, *îhî* sau *hmm*) sau *verbale* (*da, de acord*), toate aceste realizări fiind reluate, repetate. Producerea, în mod regulat, a acestor tipuri de mărci pragmatice este indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicațional. Diverse experiențe comunicative au demonstrat faptul că absența acestor tipuri de „semnale de ascultare” introduc „importante perturbări în comportamentul locutorului”⁹.

c) *Sincronizarea interacțională*

Sintagma „sincronizare interacțională,, apare la Catherine Kerbrat-Orecchioni, prin aceasta lingvista înțelegând „ansamblul mecanismelor de „influență reciprocă” pe care o exercită interacțanții, mecanisme de acomodare (*d'ajustement*), care intervin la toate nivelele funcționării interacțiunii

⁷ R. Jakobson, *Funcțiile limbii*, apud I. Coteanu, *Crestomație de lingvistică generală*, Editura Fundației „România de mâine”, București, 1998, p. 53.

⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

⁹ Kerbrat, *Conversation*, p. 5.

comunicative”¹⁰. Acest fenomen de sincronizare interacțională vizează:

- modul de funcționare a schimbului de replici conversaționale;
- comportamentul „corporal” al diverșilor parteneri conversaționali; în interacțiunea comunicativă, participanții „par a dansa un balet perfect pus la punct”¹¹, adaptându-și, în mod instinctiv, poziția, gesturile și mimica la cele ale partenerului de conversație;
- alegerea temelor, registrului de limbă, alegerea vocabularului utilizat etc.

Se poate afirma, în concluzie, că ansamblul materialului discursiv produs în timpul interacțiunii poate face obiectul *negocierii* (câteodată explicită, de cele mai multe ori, implicită) între actanții comunicării lingvistice. În interacțiunea „față în față”, „discursul este, în totalitate, „coprodus”, este fructul unei „munci de colaborare”¹².

d) *Diversitatea interacțiunilor comunicative*

Modalitățile în care membrii unei societăți pot să interacționeze sunt foarte diverse, nefiind mereu de natură lingvistică. Catherine Kerbrat-Orecchioni compară modul în care se desfășoară o conversație cu felul în care decurge fluxul de vehicule în intersecțiile rutiere. Astfel, în acest ultim caz, fiecare nu trebuie „să vorbească când îi vine rândul”, ci trebuie „să treacă când îi vine rândul”, circulația automobilelor prezentând analogii cu modul de funcționare a conversației:

¹⁰ *Idem, ibidem.*

¹¹ Kerbrat, *Conversation*, p. 6.

¹² *Idem, ibidem.*

- există, câteodată, un „distribuitor oficial al schimbării rândului”¹³ (culoarea roșie a semaforului sau agentul de circulație, în circulația rutieră, animatorul sau moderatorul, în diverse dezbateri sau colocvii);
- în absența unui astfel de „distribuitor oficial”, alternanța rândului trebuie să se realizeze pe baza unui anumit număr de reguli cunoscute de către participanți, cum ar fi prioritatea de dreapta, în circulația rutieră sau, în conversație, regulile alternării schimbului de replici;
- în ambele cazuri, atât în conversație, cât și în circulația rutieră, sistemul acordă un rol important „negocierilor interacționale”, care se pot desfășura într-o manieră pasivă sau conflictuală, politicoasă sau agresivă;
- aceste sisteme pot conține și violări deliberate (întreruperi, în cazul schimbului de replici, încălcarea priorităților, în cazul intersecțiilor rutiere), violări pasibile de sancțiuni juridice sau sociale¹⁴.

e) *Interacțiuni verbale și nonverbale*

În literatura de specialitate¹⁵, s-a făcut distincție între, pe de o parte, *interacțiunile verbale*, care se realizează, în principal, prin „mijloace” verbale, cum ar fi conversația) și *interacțiunile nonverbale*, cum ar fi circulația rutieră, dansul, sporturile colective etc. Anumite tipuri de schimburi

¹³ Kerbrat, *Conversation*, p. 6.

¹⁴ Vezi, Kerbrat, *Conversation*, p. 6-7.

¹⁵ Kerbrat, *Conversation*, p. 7.

comunicative sunt, în această privință, *mixte*, deoarece conțin atât acțiuni verbale, cât și acțiuni nonverbale, în mod egal, indispensabile desfășurării acțiunii (de exemplu, consultația medicală, în care „scenariul” se descompune în diferite faze, cum ar fi: interogatoriul, examinarea, diagnosticul și rețeta sau interacțiunile ce se petrec în diverse spații comerciale: restaurante, magazine de îmbrăcăminte etc).

f) *Diverse tipuri de interacțiuni verbale*

Grupul interacțiunilor verbale este numeros și divers. Se pot încadra în această categorie, printre altele, conversațiile familiale, discuțiile de toate felurile și între toate sexele, interviurile, dezbaterile, tranzacțiile comerciale, schimburile didactice, întâlnirile științifice, reuniunile de lucru, ședințele tribunalului, conferințele diplomatice¹⁶. Inventarul și tipologia interacțiunilor verbale se face pe baza anumitor criterii, cum ar fi:

- cadrul spațio-temporal;
- numărul și natura participanților (statutul lor social și rolurile respective);
- scopul interacțiunii;
- gradul de formalitate a interacțiunii și stilul său (serios sau glumeț, conflictual sau în consens etc)¹⁷.

C. *Trăsăturile conversației*

În opinia Lilianeii Ionescu-Ruxăndoiu¹⁸, conversația se caracterizează prin următoarele caracteristici pertinente:

- este creată continuu, prin interacțiune; nu este un produs structural similar frazei, ci „rezultat al

¹⁶ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 7.

¹⁷ Vezi Kerbrat, *Conversation*, p. 8.

¹⁸ Ionescu, *Conversația*, p. 39-41.

interacțiunii unor indivizi care au obiective conversaționale diferite și adesea interese divergente¹⁹;

- este inerent contextuală; conversația are loc într-un context comunicațional, contextul fiind o parte integrantă a conversației, funcționând „ca un criteriu esențial de a decide dacă conversația este coerentă sau nu”²⁰. Cuvântul *context* va fi înțeles aici ca vizând *identitatea* protagoniștilor actului de comunicare, *parametrii* temporali și spațiali ai comunicării și ceea ce protagoniștii *cred, știu și intenționează* etc²¹;
- este structurată; conversația nu reprezintă un șir arbitrar de enunțuri, ci își are propria organizare (vezi *infra*, cap. *Organizarea conversațională*). În cursul conversației, se actualizează două tipuri de bază de roluri, și anume *rolul emițătorului și rolul receptorului*, dar, se vorbește²² și despre un rol de *auditor*, prin care se desemnează situația celui care asistă la conversație, fără a interveni, însă; se face, de asemenea, distincție între *protagoniștii autorizați și protagoniștii neautorizați*, între *adresant (adresanți) și persoane prezente dar neavizate* în actul de comunicare lingvistică²³.

Referitor, de asemenea, la trăsăturile caracteristice ale

¹⁹ Levinson, *Pragmatics*, p. 294.

²⁰ Ionescu, *Conversația*, p. 41.

²¹ Vezi, în acest sens, St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 5 [=Levinson, *Pragmatik*].

²² Vezi, în acest sens, E. Goffman, *Replies and responses*, în *Language in Society*, 5, 1976, p. 260 [= Goffman, *Replies*].

²³ Goffman, *Replies*, p. 261.

conversației, Catherine Kerbrat-Orecchioni²⁴ consideră că o conversație implică un număr relativ restrâns de participanți, ale căror roluri nu sunt predeterminate, care se bucură toți, în principiu, de aceleași drepturi și îndatoriri în conversație (interacțiunea este de tip „simetric”, și „egalitar”²⁵) și care nu au un alt scop exprimat decât simpla plăcere de a conversa. Conversația reprezintă, în opinia aceleiași lingviste, un tip particular de interacțiune verbală, fiind, în general, considerată ca fiind „forma prototip”, adică forma cea mai obișnuită și reprezentativă a funcționării generale a interacțiunilor verbale²⁶.

D. Regulile conversaționale

Caracteristicile regulilor conversaționale sunt următoarele:

- aceste reguli sunt de natură foarte diversă, deoarece conversațiile sunt „obiecte” complexe, care funcționează la diferite nivele;
- anumite reguli conversaționale funcționează în cadrul tuturor tipurilor de interacțiune comunicativă, iar altele sunt proprii unui „gen” particular sau altul de interacțiune;
- regulile conversaționale se află în strânsă legătură cu contextul comunicațional;
- regulile conversaționale variază în funcție de societate și cultură;
- regulile conversaționale sunt, în ansamblu, relativ „suple”, mult mai flexibile decât, de exemplu, regulile gramaticii frazelor; regulile conversaționale

²⁴ Kerbrat, *Conversation*, p. 8.

²⁵ *Idem*, *ibidem*.

²⁶ Kerbrat, *Conversation*, p. 8.

sunt transmise și primite, în mod progresiv, încă de la naștere, motiv pentru care ele sunt aplicate, în general, într-o manieră *inconștientă*²⁷.

Obiectivul analizei conversaționale este acela de a explica, în mod exact, aceste reguli care susțin funcționarea schimburilor comunicative.

E. Diferite curente în analiza interacțiunilor verbale

Începând cu anii 1970, se asistă la o direcționare a interesului către un nou câmp de cercetare, iar conversația (și alte forme de interacțiuni verbale) devine obiectul unei investigații sistematice. Conversația nu a fost, însă, total neglijată, până la această dată. În acest sens, Catherine Kerbrat-Orecchioni²⁸ menționează, de exemplu, „moralști” ca Montaigne, La Bruyère sau La Rochefoucauld, al căror punct de vedere este esențial *etic* și *estetic* și perspectiva este *normativă*, dorindu-se, înainte de toate, „inocularea” regulilor „artei bune conversații”. În zilele noastre, din contră, perspectiva se schimbă, fiind una pur *descriptivă*, scopul fiind „de a se observa, cât mai obiectiv posibil, pe baza unui corpus înregistrat, cum sunt „fabricate” aceste „obiecte” speciale, care sunt conversațiile”²⁹.

Analiza conversației, transdisciplinară de la originile ei, are legături directe cu următoarele discipline: psihologia socială și psihologia interacționistă, microsociologia, sociologia cognitivă, sociologia limbajului, sociolingvistica, lingvistica, dialectologia (în special, urbană), studiul folclorului, filosofia limbajului, etnolingvistica, etnografia, antropologia etc³⁰. Acest amestec

²⁷ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 8-9.

²⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 10.

²⁹ *Idem, ibidem.*

³⁰ *Idem, ibidem.*

disciplinar a fost repartizat³¹ în patru mari curente, care corespund la patru mari tipuri de studii ce au influențat analiza conversației.

A. Studiul de tip „psi” (psihologic și psihiatric)

Interacționismul în psihologie este reprezentat, mai ales, de către școala de la Palo Alto. Școala de la Palo Alto s-a constituit dintr-un grup de cercetători a căror inspirație teoretică, epistemologică și metodologică originală se construiește în jurul operei lui Bateson. Munca lor a avut un obiectiv terapeutic. În această optică, ei au extrapolat ideea potrivit căreia comportamentele patologice nu ar trebui să fie raportate numai la disfuncționarea individului, ci ar trebui privite ca o consecință a disfuncționării sistemului (de exemplu, cel familial), sistem în care este „prins” individul³². Cu alte cuvinte, preocupările școlii de la Palo Alto sunt, mai întâi, de ordin *terapeutic*: este vorba despre tratarea „cazurilor” (disfuncții ale relației conjugale, copii schizofrenici), plecându-se de la o abordare sistemică, ideea de bază fiind, așa cum am menționat anterior, aceea că problemele care afectează individul rezultă dintr-un proces de „cauzalitate circulară”³³, dintr-o disfuncție a sistemului relațional global, în care acest individ este prins și că tratamentul trebuie să acționeze asupra transformării acestui sistem global („double bind”).³⁴ Sistemul ar trebui tratat. Această idee a condus la construirea unei *teorii a comunicării*, ale cărei diferite aspecte au depășit câmpul psihologiei:

- importanța multicanalității;
- distincția dintre „conținut” și „relație”, toate

³¹ Kerbrat, *Conversation*, p. 11.

³² Vezi, în acest sens, Véronique Traverso, *L'analyse des conversations*, Paris, 1999, p. 8 [= Traverso, *Analyse*].

³³ Kerbrat, *Conversation*, p. 12.

³⁴ Vezi, în acest sens, Traverso, *Analyse*, p. 9.

comunicările purtându-se pe baza unui anumit conținut și stabilind o relație;

- noțiunea de „double bind”, care s-a dezvoltat, inițial, pentru a descrie funcționarea comunicării schizofrenicilor în familiile lor (vezi *supra*).

Anumite concepte elaborate în acest cadru sunt transpozabile de la comunicarea patologică la comunicarea „normală”, și anume:

- opoziția comunicare simetrică vs comunicare complementară;
- distincția între nivelul *conținutului* și nivelul *relațiilor*;
- noțiunea de *double bind*, care pare foarte productivă în aria comunicării sociale în ansamblu³⁵.

B. Studiul etnosociologic

a) *Etnografia comunicării* (D. Hymes, J. Gumperz³⁶)

Ca o reacție împotriva concepției chomskyene în privința limbajului, D. Hymes³⁷ își expune propriul credo, fondând *etnografia comunicării*: pentru el, *a ști să vorbești* nu înseamnă numai, cum pretinde N. Chomsky, a fi capabil să produci și să interpretezi un număr infinit de fraze bine construite, ci este, de asemenea, a avea în vedere condițiile de utilizare adecvată a posibilităților oferite de către limbă. Competența lingvistică ar trebui, deci, *îmbogățită*, în sensul unui ansamblu mai larg, în care cunoștințele lingvistice și cele socio-culturale sunt amestecate. În acest sens, Catherine Kerbrat-Orecchioni definește *competența comunicativă* ca fiind „ansamblul de aptitudini care permit

³⁵ Vezi Kerbrat, *Conversation*, p. 12.

³⁶ J. Gumperz, D. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

³⁷ D. Hymes, *Foundation in Sociolinguistics: an Ethnographic Approach*, Philadelphia, 1974 [= Hymes, *Foundation*].

subiectului vorbitor să comunice eficace în situații culturale specifice”³⁸. Posedând și competență comunicativă, nu numai competență lingvistică, individul poate „supraviețui” în societate: „copilul chomskyan, remarcă Hymes, ar fi un „monstru”, sortit unei morți rapide, deoarece ar fi capabil numai să debiteze fraze impecabile din punct de vedere gramatical, dar incapabil să le utilizeze la momentul potrivit, într-un cadru potrivit și cu un bun interlocutor”³⁹.

Alte caracteristici ale etnografiei comunicării ar fi:

- interesul manifestat pentru fenomenele de variație a codului comunicativ, de la o comunitate la alta. Ridicându-se împotriva ideii de „comunitate omogenă” (N. Chomsky), etnografia comunicării demonstrează, apelând la studii pe diverse societăți, că, în realitate, membrii unei societăți dispun de o panoplie de „stiluri” diferite, de dialecte diferite, de „limbi” diferite, cu ajutorul cărora ei jonglează în funcție de obiectivele de moment. În alți termeni, „diversitatea sistemelor comunicative nu trebuie să fie relevantă numai sub aspectele sale negative (probleme de intercomprehensiune), deoarece această diversitate joacă și un rol pozitiv important, acela de a marca identitatea locutorului sau cel de a construi relația interpersonală”⁴⁰;
- interesul pentru aplicațiile posibile ale reflecției teoretice (de exemplu, în privința comunicării interetnice sau a comunicării în cadru instituționalizat);
- adoptarea unui demers inductiv și „naturalist”: este vorba despre observarea „evenimentelor” comunicării în cadrul lor natural (muncă asiduă de teren)⁴¹.

³⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 13.

³⁹ Hymes, *Foundation*, p. 10.

⁴⁰ Kerbrat, *Conversation*, p. 14.

⁴¹ În privința caracteristicilor etnografiei comunicării, vezi Kerbrat, *Conversation*, p. 13-14.

b) *Etnometodologia*

Termenul de *etnometodologie*, propus de către H. Garfinkel⁴², după modelul „etnobotanică” și alte „etnoștiințe”, ar trebui înțeles astfel : este vorba despre descrierea „metodelor” pe care le întrebuințează membrii unei societăți date, pentru a rezolva convenabil ansamblul de probleme comunicative, pe care le întâmpină în viața cotidiană. Normele care susțin comportamentele sociale le sunt acestora din urmă, în parte, preexistente, fiind, în același timp, în permanență reactualizate de practica cotidiană, într-o mișcare fără sfârșit de construcție interactivă a ordinii sociale. Viața în societate apare, deci, ca „ o „realizare” continuă” („accomplissement continu”) ⁴³, ca o „muncă permanentă pentru construirea identității sociale, pentru a face inteligibil ansamblul comportamentului și pentru a fi admis ca membru abilitat al acelei societăți” ⁴⁴. Pentru etnometodolog, „un medic nu este medic, decât în măsura în care „o face pe doctorul”, afișându-și statutul prin ansamblul conduitei sale” ⁴⁵. Demersul etnometodologic este, teoretic, aplicabil în toate domeniile sociale de activitate (de la delicvența juvenilă, structurile închisorilor, până la lumea științifică).

Obiectivul *analizei conversaționale* (sub impulsul lui H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson ⁴⁶ este acela de a descrie derularea conversației cotidiene în situații naturale . Modelul etnometodologic de analiză a conversației, propus de către H.

⁴² H. Garfinkel, *Remarks on ethnomethodology*, în J. Gumperz, D. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

⁴³ Kerbrat, *Conversation*, p. 14.

⁴⁴ *Idem*, *ibidem*.

⁴⁵ Kerbrat, *Conversation*, p. 15.

⁴⁶ H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson, *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*, în *Language*, 50, 1974, p. 696-755.

Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson „are ca punct de plecare observarea felului în care participanții înșiși produc și interpretează conversația, ca formă de interacțiune socială”⁴⁷. Din această perspectivă, se disting trei nivele de organizare conversațională:

- nivelul local, reprezentat de intervenția în curs și de cea care urmează imediat;
- nivelul secvențelor recurente, reprezentat de trei, patru sau mai multe intervenții, corelate;
- nivelul general, reprezentat de ansamblul schimburilor comunicative ce formează o anumită conversație⁴⁸.

Conversația apare, de fapt, ca „un loc privilegiat de observare a organizării sociale în ansamblul ei”⁴⁹. Ceea ce interesează în cadrul analizei conversaționale, în opinia etnometodologilor, este „tehnologia conversației”⁵⁰ (asigurarea alternanței sau schimbului de roluri, repararea eventualelor greșeli ale schimbului comunicativ, negocierea temelor în conversație, deschiderea și încheierea schimbului comunicațional etc), tehnologie care poate fi reconstituită, plecându-se de la observații minuțioase ale eșantioanelor înregistrate.

c) *Alte studii sociologice*

Pot fi menționate aici lucrările de sociolingvistică ale cercetătorilor W. Labov, J. Fishman, sau S. Ervin-Tripp și, mai ales, lucrările lui E. Goffman⁵¹. Intuițiile, observațiile perspicace și sugestiile teoretice ale lui E. Goffman au stimulat și alimentat, într-o

⁴⁷ Ionescu, *Conversația*, p. 43.

⁴⁸ Vezi, în acest sens, Ionescu, *Conversația*, p. 43.

⁴⁹ Kerbrat, *Conversation*, p. 16.

⁵⁰ *Idem, ibidem.*

⁵¹ E. Goffman, *Replies and responses*, în *Language in Society*, 5, 1976, p. 257-313.

manieră hotărâtoare, studiul comunicării în viața cotidiană.

Opera lui Goffman conține, în opinia lui Véronique Traverso⁵², trei aspecte esențiale pentru analiza pragmatică a interacțiunilor comunicative:

- *ritualurile*; Goffman dezvoltă ideea unei „atenții ritualice” pe care și-o împart indivizii în cadrul interacțiunii comunicative;
- *cadrul participativ*; pentru acest autor, „întâlnirea” socială trebuie gândită în sensul *situației globale* în care aceasta se derulează. Astfel, el introduce noțiunea de „cadru participativ”, desemnând ansamblul indivizilor care au acces la un anumit eveniment comunicativ;
- *reprezentarea dramatică*; Goffman dezvoltă, referitor la „întâlnirea socială”, metafora „scenei de teatru”, unde fiecare își prezintă personajul, în funcție de ceea ce el crede că se așteaptă de la el în situația respectivă de comunicare, încercând, străduindu-se să facă o „figură bună”.

C. Studii lingvistice

Chiar dacă conversația este, înainte de toate, „obiectul”, limbajului, este paradoxal de observat faptul că lingvistica nu a fost interesată de analiza conversației decât foarte târziu și „sub presiunea investigațiilor făcute în afara frontierelor ei”⁵³. În timpul anilor 1980, lingvistica încearcă să recupereze timpul pierdut, prin recunoașterea necesității acordării priorității „producțiilor efective”, „corpurilor autentice”⁵⁴. Din această perspectivă, elementele

⁵² Traverso, *Analyse*, p. 10.

⁵³ Kerbrat, *Conversation*, p. 16.

⁵⁴ Vezi, în acest sens, Levinson, *Pragmatics*; Brigitte Schlieben-Lange, *Linguistische Pragmatik*, Stuttgart, 1979.

teoretice trebuie să fie puse, în întregime, în slujba observării faptelor propriu-zise de limbă, prioritate având discursul oral și dialogat, considerat ca „formă primordială de realizare a limbajului”⁵⁵. — *diatagul*

D. Studii filosofice

Toate modelele conversaționale adoptă noțiunea de *act de vorbire*, elaborată în cadrul filosofiei analitice anglo-saxone (J. L. Austin, J. R. Searle⁵⁶), care susțin ideea pragmatică despre discurs, în decursul căruia „a spune înseamnă a face”. Scopul fundamental al lui Austin în *How to do things with words* este de a se opune convingerii, larg răspândite în anturajul filosofilor epocii, conform căreia afirmațiile, în special, și limbajul, în general, au funcția de a descrie o stare de fapt, și, deci, de a fi adevărate sau false. Postulatul privind caracterul fundamental descriptiv al limbajului, pe care Austin îl numește „iluzie descriptivă”, este repus în discuție pornind de la distincția dintre afirmațiile care sunt descrieri, pe care Austin le numește *constative*, și afirmațiile care *nu* sunt descrieri, numite de către Austin *performative*.

Filosoful J. R. Searle a continuat și sistematizat teoria actelor de limbaj a lui Austin, făcând sondări ale teoriei generale a sensului referențial și conexiuni cu alte întrebări filosofice. Searle a fost interesat, în special, de modul în care *forța ilocutionară*, oarecum convențională, este relaționată de performativele explicite și de alte mecanisme care exprimă *rolurile ilocutionare* („Illocutionary Force and Indicating Devices”). O altă teorie a lui Searle este aceea că unitatea de comunicare este *producerea însăși* a cuvântului sau a frazei, teoria limbajului fiind o parte

⁵⁵ Kerbrat, *Conversation*, p. 16.

⁵⁶ J. L. Austin, *How to do things with words*, Oxford, 1962; J. R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge, 1969.

indisociabilă a teoriei acțiunii. La acest principiu, Searle adaugă un al doilea, principiul exprimabilității, potrivit căruia tot ce vrem să spunem poate fi spus⁵⁷.

În câmpul filosofiei, sunt utilizate și alte noțiuni care au legătură cu analiza conversației, cum ar fi cea de „joc al limbajului”, dezvoltată de către L. Wittgenstein⁵⁸ sau faimoasele „maxime conversaționale” (maxima de calitate, de cantitate, de relevanță sau relație și de modalitate), propuse de către H. P. Grice⁵⁹. L. Wittgenstein descoperă și subliniază caracterul fundamental și central al noțiunii de „utilizare” a limbajului, accentuând ideea de diversitate a utilizărilor concrete în limbă. Influența sa a contribuit, în mare măsură, la acreditarea scrierilor lui Austin și Searle. În investigațiile sale filosofice, L. Wittgenstein pune accentul pe importanța utilizării cuvântului în contextul pragmatic: „Ce dă viață semnului lingvistic? El trăiește numai o dată cu utilizarea lui. Are el suflu? Sau utilizarea este suflul său?”⁶⁰. Nu este vorba numai despre folosirea cuvântului în fraze, ci, mai ales, despre utilizarea frazelor în situații concrete. Expresia aleasă și folosită de către Wittgenstein pentru a desemna aceste circumstanțe complexe, în care mesajul prinde viață, este aceea de „joc al limbajului” („Sprachspiel”), acesta fiind o „formă de viață”: „Expresia „joc al limbajului” trebuie să trimită la faptul

⁵⁷ Despre teoria actelor de limbaj, cu trimitere la versiunea lui Austin și la cea a lui Searle despre actele de vorbire, vezi Luminița Hoartă Lăzărescu, *Lingvistică pragmatică*, Editura Cermi, Iași, 1999, p. 67-79 [= Hoartă, *Pragmatică*]; Luminița Hoartă Cărașu, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004, p. 127-144 [= Cărașu, *Pragmalingvistică*].

⁵⁸ L. Wittgenstein, *Wittgenstein*, Diederichs Verlag, Berlin, 1996, p. 236.

⁵⁹ H. P. Grice, *Logic and Conversation*, Harvard University, 1967.

⁶⁰ L. Wittgenstein, *Der Käfer in der Schachtel: Spielregeln der Sprache*, în *Wittgenstein*, Berlin, 1996, p. 267 [=Wittgenstein, *Käfer*].

că limba face parte dintr-o activitate, dintr-un mod de viață⁶¹. Jocurile limbajului sunt, în opinia lui Wittgenstein, la fel de variate ca și formele de viață și la fel de prolifică ca și inventivitatea umană⁶².

În prelegerile sale de la Harvard, în 1967, prelegeri care au fost, numai în parte, publicate⁶³, Grice își afirmă ideile cu privire la conceptul de *implicatură conversațională* și, legat de acesta, la cel de *maximă conversațională*. Termenul de „implicatură”, introdus de către Grice, permite explicarea divergențelor frecvente care apar între semnificația frazei și sensul comunicat de enunț. Pornind de la observația că anumite enunțuri comunică mai mult decât cuvintele care le compun, Grice numește *implicatură* partea din semnificație care nu se supune verificărilor condițiilor de adevăr ale frazelor. Cu alte cuvinte, implicatura, un tip de *inferență pragmatică*⁶⁴, poate explica „cum este posibil (într-un sens general) să se gândească mai mult decât este, cu adevărat, „zis”⁶⁵. Implicatura conversațională este, deci, rezultatul unei intenții precise prin care se nesocotește o regulă conversațională. În același timp, Grice a postulat existența unei grupe de condiții, de reguli conversaționale, care conduc un act conversațional. El identifică, ca linii directe în orice comunicare corectă și eficientă, patru *maxime conversaționale*, care reprezintă principii

⁶¹ Wittgenstein, *Käfer*, p. 238.

⁶² Despre contribuția lui L. Wittgenstein la constituirea unei așa-zise „paradigme a comunicabilității”, vezi F. Armengaud, *La Pragmatique*, Paris, 1985, p. 26-29.

⁶³ H.P. Grice, *Logic and Conversation*, în P. Cole, J. L. Morgan, *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York, Academic Press, 1975, p. 41-58.

⁶⁴ Anne Reboul și J. Moeschler, în *Pragmatica azi*, Editura Echinox, Cluj, 2001, p. 54, definesc inferența ca „un proces logic care, pornind de la un anumit număr de informații cunoscute (premisele), derivă altele noi (concluzia / concluziile)”.

⁶⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 100.

generale, care conduc la o conversație eficientă și cooperantă și care (principii) exprimă împreună un principiu general al cooperării⁶⁶.

2. Analiza discursului vs analiza conversației

J. Moeschler și Anne Reboul⁶⁷ iau în discuție câteva proprietăți comune analizei discursului și analizei conversaționale. Mai întâi, analiza discursului și analiza conversațională se preocupă, în principal, de discursul oral, dar, în special, de analiza conversațiilor naturale. Prin conversație naturală, cei doi lingviști înțeleg „orice interacțiune verbală față în față sau la distanță (telefon, videofon, poștă electronică etc), în care factorii situationali, contextuali, gestuali, intonaționali joacă un rol important”⁶⁸. În al doilea rând, cele două abordări se interesează, în principal, de organizarea secvențială a conversațiilor, și, în special, de principiile, regulile sau normele care le asigură coerența. A treia proprietate comună analizei conversaționale și analizei discursului este aceea că ambele trimit, implicit sau explicit, la o logică a acțiunilor; în analiza discursului, principiile logice sunt legate de teoria actelor de limbaj; în analiza conversațională, logica acțiunilor, care stă la baza organizării conversaționale, privește secvențele de acțiuni canonice sau realizate în mod preferențial, de către subiecții vorbitori.

Nu există o conversație „corectă”: când oamenii folosesc o anumită limbă naturală, actul lor de vorbire are sens numai într-un

⁶⁶ Referitor la maximele conversaționale și la principiul general al cooperării în comunicare, în opinia lui Grice, vezi Hoarță, *Pragmatică*, p. 42-46 ; Căraușu, *Pragmalingvistică*, p. 95-104.

⁶⁷ J. Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999, p.447-448 [= Moeschler, Reboul, *Dicționar*].

⁶⁸ Moeschler, Reboul, *Dicționar*, p. 447.

context comun. La baza tuturor activităților conversaționale stă societatea. Viața socială umană și munca sunt elemente ce necesită conversația, în primul rând; și conversația, la rândul său, este „cioplită” după viața socială și după muncă. Societatea noastră „conversațională” „este o societate a „schimbului mutual”, astfel că cel ce utilizează limba este figura centrală, atunci când limba este utilizată într-un „conversational, social use”⁶⁹. Levinson⁷⁰ afirmă: „Conversația este modul prototip de utilizare a limbii” („Conversation is the prototypical kind of language use”). Cu alte cuvinte, nu este suficient să se opereze cu noțiunea de *text*, înțeles ca o secvență de „bucăți” de limbă amestecate, „interwoven” (lat. *textum* = „something woven”)⁷¹, această noțiune nefiind destul de puternică, ci cu textul ca parte a unui material larg, *social*, în care nu numai cuvintele se amestecă, ci și actele umane. *Textul*, subsumat acestui larg material, este, adesea, numit *discurs*⁷². În timp ce „discursul include conversația”⁷³, cele două nu sunt identice. Să urmărim câteva distincții între *discurs*, pe de o parte, și *conversație*, pe de altă parte.

Discursul este „manifestarea caracterului pragmatic al comunicării, el fiind, în fond, comunicare, în anumite condiții de producere, sau e *parole* plus condiții de producere, dezvăluind în resorturile sale intime, caracterul acțional al vorbirii”⁷⁴. Discursul este un enunț cu proprietăți textuale dar, mai ales, un act împlinit într-o anumită situație (participanți, instituție, loc și timp): „un discurs se articulează în diverse genuri, care corespund tot atâtor

⁶⁹ J. L. Mey, *Pragmatics. An introduction*, Oxford, 1993, p. 193 [= Mey, *Pragmatics*].

⁷⁰ Levinson, *Pragmatics*, p. 284.

⁷¹ Mey, *Pragmatics*, p. 193.

⁷² *Idem*, *ibidem*.

⁷³ Mey, *Pragmatics*, p. 194.

⁷⁴ Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000, p. 54 [=Dragoș, *Introducere*].

practici sociale, diferențiate în interiorul aceluiași câmp”⁷⁵. Uneori, discursul este considerat ca fiind un *eveniment* (însemnând a spune că discursul este realizat temporal și în prezent, pe când sistemul limbii este virtual și în afara timpului), ceva ce se întâmplă când cineva vorbește. Cel care vorbește se referă întotdeauna la o lume pe care o descrie, o exprimă, o reprezintă⁷⁶. Miza discursului ar fi, deci, „aceea a actelor discrete și, de fiecare dată, unice, prin care limba este actualizată în vorbire de un locutor”⁷⁷. S-ar putea trage concluzia, de aici, că discursul „nu e un obiect concret oferit intuiției, nu e o realitate evidentă, ci e rezultatul unei construcții, e o organizare care își fixează scopul în realizarea unui text, ce este forma lingvistică a discursului”⁷⁸.

Discursul este definit adesea ca un termen care înlocuiește termenul *parole* (Saussure) și se opune, deci, lui *langue*; *limba* este o realitate socială, în timp ce *vorbirea* este o realitate individuală. Avându-se în vedere aceste caracteristici care permit distincția dintre *langue* și *parole*, se înțelege că „frază („la phrase”) nu aparține nivelului *langue*, ci lui *parole*, nivel al activității și al inteligenței”⁷⁹. O. Ducrot⁸⁰ distinge două componente în interpretarea semantică a unui enunț lingvistic: o componentă lingvistică propriu-zis spusă și o componentă *retorică*; componenta lingvistică asigură un sens „literal” enunțurilor, în timp ce componenta retorică „interpretează” enunțul, integrându-l unei

⁷⁵ F. Rastier, *Sens et textualité*, Paris, 1989, p. 40.

⁷⁶ P. Ricoeur, *Eseuri de hermeneutică*, București, 1995, p. 95.

⁷⁷ E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 250 [= Benveniste, *Problèmes*].

⁷⁸ D. Maingueneau, *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours. Problèmes et perspectives*, Paris, 1976, p. 16 [= Maingueneau, *Initiation*,].

⁷⁹ Maingueneau, *Initiation*, p. 4.

⁸⁰ O. Ducrot, *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, 1972, p. 11.

situații de comunicare precise. P. Charadeau⁸¹ propune următoarea schemă:

Enunțare + Situația de comunicare = Discurs	
folosire – sens	specificitate
	semnificație

Altfel spus, *sensul* enunțului este definit în afara cadrului său enunțiativ, în timp ce *semnificația* sa se relevă în cadrul *circumstanțelor de comunicare*, care fundamentează un discurs: „Dacă considerăm enunțul în cadrul său enunțiativ, atunci acest enunț devine *discurs*, căpătând o semnificație specifică”⁸². Ne putem face o idee referitor la complexitatea problemei teoriei discursului, luând în considerație soluția pe care încearcă să o propună E. Benveniste⁸³. El propune următoarea opoziție: „Există, pe de o parte, *limba*, ansamblu de semne formale, împărțite în clase, combinate în structuri și în sisteme și, pe de altă parte, manifestarea limbii în comunicarea vie. Fraza („la phrase”) nu este unitatea limbii, ci a discursului. O dată cu fraza, părăsim domeniul limbii ca sistem de semne și intrăm într-un alt univers, acela al limbii ca instrument de comunicare, a cărui expresie este *discursul*”⁸⁴. Din punct de vedere *pragmatic*, D. Maingueneau⁸⁵ oferă următoarea definiție *discursului*: „Înțelegem prin discurs „organizările” transfrastice relevate de o tipologie articulată, emise în condiții de producere socio-istorice”. Tot o definiție pragmatică

⁸¹ P. Charadeau, *Reflexion pour une typologie des discours*, în *Études de linguistique appliquée*, nr. 11, sept., 1973, p. 28 [=Charadeau, *Reflexion*].

⁸² Charadeau, *Reflexion*, p. 28.

⁸³ Benveniste, *Problèmes*, p. 130.

⁸⁴ Benveniste, *Problèmes*, p. 131.

⁸⁵ Maingueneau, *Initiation*, p. 19.

a discursului oferă și Anne Reboul și J. Moeschler⁸⁶ care consideră că discursul „nu este un fenomen lingvistic și, de aceea, nu poate fi redus la frazele care îl compun; este un fenomen pragmatic, care poate fi redus la enunțurile care îl compun. Distincția dintre frază și enunț este o distincție majoră: dacă fonemul, morfemul sau fraza sunt unități lingvistice, enunțul este o unitate pragmatică”. Cu alte cuvinte, poziția celor doi lingviști este simplă: „discursul nu este nimic mai mult decât secvența de enunțuri care îl compun”⁸⁷.

Există, în principal, două dimensiuni fundamentale ale analizei diverselor conversații, și anume, *analiza discursului* și *analiza conversației*. Ambele dimensiuni vor să explice felul în care se produce și se înțelege coerența și ordonarea secvențială în discurs.

Analiza discursului utilizează atât metodologie tipică pentru lingviști, cât și principiile teoretice și conceptele lor de bază (de exemplu, *regulă, formă corectă* etc). Ea este, de fapt, „o serie de încercări care extind tehnicile pline de succes ale lingvisticii asupra granițelor propoziției”⁸⁸. *Analiza discursului* utilizează (deseori implicit) următoarele procedee:

- izolarea unei grupe de categorii de bază sau izolarea unei grupe de unități de discurs;
- formularea unei grupe de reguli de „înlănțuire”, de ocurență, „care au fost constatate pentru aceste categorii, pentru a distinge secvențele categoriale bine construite (discursuri coerente) de secvențele categoriale deficitar construite (discursuri incoerente)”⁸⁹.

⁸⁶ Anne Reboul, J. Moeschler, *Pragmatica, azi*, Editura Echinox, Cluj, 2001, p. 195 [=Reboul, Moeschler, *Pragmatica*].

⁸⁷ Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 195.

⁸⁸ Levinson, *Pragmatik*, p. 285.

⁸⁹ Referitor la procedeele utilizate în analiza discursului, vezi Levinson,

Analiza discursului poate fi disociată în două categorii de bază, și anume, *gramatica textului și teoria actelor de vorbire* (sau a interacțiunii sociale)⁹⁰. În opinia lui Levinson⁹¹, analiza discursului este tipul de analiză conversațională care se apropie de modelul clasic al gramaticii, orientată tradițional către sintaxă, cu puțină imixtiune a semanticii. Pentru mulți lingviști, analiza discursului înseamnă, simplu, „demodat”, analiza limbii vorbite, orientată către gramatică și actele de vorbire. Analiza discursului poate fi considerată „o simplă extindere a gramaticii, gramatica textului fiind, pentru anumiți lingviști, modalitatea corectă de a realiza o analiză lingvistică extinsă, văzând orice text ca fiind o colecție de propoziții bine construite, iar textul însuși ca o super-propoziție bine construită”⁹².

În opoziție cu conceptele și procedeele analizei discursului, se înscrie *analiza conversației*, așa cum au practicat-o H. Sacks⁹³, E. A. Schegloff⁹⁴, G. Jefferson⁹⁵, A. Pomeranz⁹⁶ și alții, profund empirică, metodele analizei conversației fiind, în principal, *inductive*. Analiza conversației își îndreaptă atenția către „descoperirea caracteristicilor sistematice ale organizării

Pragmatik, p. 285.

⁹⁰ Levinson, *Pragmatik*, p. 287.

⁹¹ Levinson, *Pragmatik*, p. 285.

⁹² Mey, *Pragmatics*, p. 194.

⁹³ H. Sacks, *An analysis of course of joke's telling in conversation*, în R. Bauman, J. Sherzer, *Exploration in the Ethnography of Speaking*, Cambridge, 1974.

⁹⁴ E. A. Schegloff, *Sequencing in conversational openings*, în J.J. Gumperz, D. H. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

⁹⁵ G. Jefferson, *Error-correction as an interactional resource*, în *Language in Society*, 3, 1974, p. 181-200.

⁹⁶ A. Pomeranz, *Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred / dispreferred turn shapes*, în J. M. Atkinson, J. Heritage, *Structures of Social Action*, Cambridge, 1984.

secvențiale a vorbirii”⁹⁷. Analiza conversației nu privește conversația ca fiind un produs structural, așa cum este propoziția, de exemplu, ci este, mai degrabă, rezultatul interacțiunii a doi sau mai mulți indivizi independenți, adesea cu interese divergente. Schimbarea interesului cercetării de la *studiul propoziției* (analiza discursului) la *studiul conversațiilor* (analiza conversației) „se poate asemăna cu schimbarea fizicii în biologie: sunt utilizate alte demersuri și metode, chiar dacă conversațiile sunt construite, în parte, din unități, care, de obicei, au corespondențe directe cu propozițiile”⁹⁸.

Analiza conversației se bazează pe „observarea, adunarea și analizarea unor largi materiale, în special cu „piese actuale” de limbă vorbită și cu tot felul de conversații care au loc în viața reală”⁹⁹. Astfel, cercetarea analizei conversaționale a fost „responsabilă”, printre altele, de elaborarea unor metode de transcriere a conversației. Referitor la *metodologia* utilizată, se poate spune că, în timp ce analiza discursului operează în mod *deductiv*, analiza conversației folosește tehnici *inductive*: materialul lingvistic reprezintă fundamentul exclusiv și baza ipotezelor. Și J. Moeschler și Anne Reboul¹⁰⁰ punctează câteva *diferențe* între analiza discursului și analiza conversației. Astfel, lingviștii amintiți consideră că prima diferență este în legătură cu *domeniul de referință* al acestor două tipuri de abordare. Analiza discursului ține de paradigma științifică a lingvisticii formale și preia metodologia și epistemologia acesteia, în timp ce analiza conversației are la origine sociologia interacționistă; tradiția interacționistă a dezvoltat un ansamblu de reflecții asupra ritualurilor interacționale, a căror cea mai importantă manifestare este interacțiunea conversațională¹⁰¹. O a doua divergență dintre analiza discursului și analiza conversației

⁹⁷ Levinson, *Pragmatik*, p. 286.

⁹⁸ Levinson *Pragmatik*, p. 293.

⁹⁹ Mey, *Pragmatics*, p. 194.

¹⁰⁰ Moeschler, Reboul, *Dicționar*, p. 448-450.

¹⁰¹ Vezi, în acest sens, Goffman, *Replies*.

este de ordin *metodologic*. În timp ce analiza discursului folosește o metodologie clasică în lingvistica frazei, care constă în încercări – interesante – de aplicare a principiilor analizei lingvistice la unități mai întinse decât fraza, analiza conversației a fost interesată, în principal, de problema *secvențialității* și, în special, de regulile sau principiile care permit participanților la conversație să-și ajusteze luările de cuvânt. În acest sens, sistemul de alocare a intervenției (fr. *tour de parole*) propus de către Sacks, Schegloff și Jefferson¹⁰², „se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*”¹⁰³. A treia diferență dintre analiza discursului și analiza conversației este, consideră Moeschler și Reboul, de natură epistemologică. Epistemologia analizei discursului este aceea a simulării, adică *ipotetico-deductivă*: obiectivul analizei discursului este de a modeliza conversația. De cealaltă parte, epistemologia analizei conversației este *empirică și inductivă*: analiza conversației „procedează, prin generalizări prudente, plecând de la un număr mare de date conversaționale”¹⁰⁴.

3. *Analiza conversației; modelul etnometodologic; organizarea conversațională; perechi de adiacență; corecturi; presecvențe; modelul integrativ*

A. *Modelul etnometodologic*

a) *Organizarea conversațională*

Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, al cărei fondator a fost, în anii '50, H. Garfinkel¹⁰⁵. În opinia etnometodologilor, ordinea socială „nu este determinată de norme

¹⁰² H. Sacks, E. A. Schegloff, G. Jefferson, *A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation*, în *Language*, 50, 1974, p. 696-735.

¹⁰³ Moeschler, Reboul, *Dictionar*, p. 450.

¹⁰⁴ *Idem*, *ibidem*.

¹⁰⁵ H. Garfinkel, *Remarks on ethnomethodology*, în J. J. Gumperz, D. H. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

și reguli impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior; organizarea, coordonarea și înțelegerea activităților cotidiene se bazează pe principiile bunului simț”¹⁰⁶. Cei care au propus modelul etnometodologic de analiză a conversației¹⁰⁷ susțin ideea că există un sistem *implicit* de organizare a conversației, acest sistem având două componente: una vizează *structura* intervențiilor dintr-o conversație, iar cealaltă *regulile accesului la cuvânt*. În structura diverselor intervenții conținute în conversație, sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. O astfel de funcție pot avea diverse tipuri de unități lingvistice (vocative și interjecții, anumite adverbe și locuțiuni adverbiale, repetiții, construcții interogative, semnale de încheiere) și paralingvistice (accent, intonație, debit verbal etc). Urmărim, în textele dialectale, câteva exemple de mărci pragmatice de încheiere a intervenției comunicative, mărci ce fac previzibilă posibilitatea transferului rolului de emițător:

– repetiții:

- „da n-a vrut / am trăit... opt ani / *opt ani* am trăit cu el / da n-a vrut să-n spuie.” (TDM, 2, p. 208);

„Acum merge ei care cum apucă iese pă ușe nu mai aștiaptă să...*nu mai aștiaptă să /*” (TDM, 2, p. 226);

– construcții interogative:

- „*Ce iera să fac?* să mă sui în târșar sau să zvârlu după iei?” (TDM, 2, p. 219);

– vocative și interjecții:

- „și l-a zvârli cu bătu iel // și l-a... l-a lovit așa-n pulpa piciorului // ș-a fugit lupu *mă!* / s-a dus.” (TDM, 2, p. 233);

¹⁰⁶ Ionescu, *Conversația*, p. 43.

¹⁰⁷ Vezi H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson, *A simple systematics for the organization of turn-taking in conversation*, în *Language*, 50, 1974, p. 696-755.

- semnale de încheiere: „noi după ele, noi alergam după vacă să le-ntuarcem îndărăt / ș-așa am pățit am pățit dăstule.” (TDM, 2, p. 213);
- „cu hainili ne-nveleam / ca să nu ne fiie frig / ș-așa făceam atunci când ieram noi la pădure.” (TDM, 2, p. 217);
- „Și vrecea aia făceam o groapă ș-o-ngropam / ca să n-apuce alte ligioni // și spălăm tucu bine bine / și asta iera / povestea săpunului asta ie.” (TDM, 2, p. 237);
- „Le dedeam pă toate și luam porumb pă iele // asta ie.” (TDM, 2, p. 238);
- „când a vin colo parcă mi s-a-torz așa pielea acolo în vârful capului așa dă...dă... frică // ș-aia e.” (TDM, 2, p. 239).

În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două reguli de alocare a rolului de emițător, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător¹⁰⁸.

Regulile accesului la cuvânt permit ocurența unor fenomene, printre care se numără suprapunerile unor intervenții comunicative, suprapuneri ce pot fi definite ca fiind „vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație”¹⁰⁹.

Suprapunerile apar atunci când vorbitorul în curs nu desemnează următorul emițător, mai mulți participanți la conversație fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de emițător, suprapunerile fiind, în acest caz, „un rezultat al competiției pentru rolul de emițător”¹¹⁰. Suprapunerile produse ca rezultat al întreruperii vorbitorului în curs, când sfârșitul intervenției acestuia nu este anunțat în nici un mod (de obicei, prin intermediul

¹⁰⁸ Vezi Ionescu, *Conversația*, p. 45.

¹⁰⁹ Ionescu, *Conversația*, p. 46.

¹¹⁰ *Idem, ibidem.*

semnalelor de încheiere, lipsite de informație semantică), reprezintă „forme de violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preludiul unui conflict”¹¹¹.

Jonsen

Carla Bazzanella¹¹² include suprapunerile într-o tipologie

a întreruperilor, utilizând trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul emițător și schimbarea emițătorului. Oferim un fragment din schița *O lacună*, de I. L. Caragiale, în care fiecare dintre participanții la conversație încearcă să-și mențină rolul de emițător, suprapunerea căpătând aspectul întreruperii:

- „Dar când vine, mă-nțelegi, un caz ca acesta, ca să nu mai aibă cineva siguranța vieții în țara lui...
- Țal! strigă Mache bătând în masă...
- ...Când orice asasin, mă-țelegi, plătit de o mână criminală, poate pentru ca să vie, sub pretext de politică, și în țara ta, când ești liniștit și când ești cu conștiința împăcată că ți-ai îndeplinit până-n capăt datoria, și nu ești întru nimic vinovat, pentru ca să vie, mă-nțelegi...
- Țal! țal! strigă Mache bătând foarte tare în masă.” (I. L. Caragiale, *Momente Schițe*, Editura Albatros, București, 1973, p. 122) [= Caragiale, *Momente*].

În cursul unei conversații, pot ocure pauze, „atât în interiorul unei intervenții, cât și după încheierea acesteia”, pauzele interne aparținând, cu siguranță, emițătorului de mesaj, „reflectând particularități ale unor procese de gândire sau psihologice, în timp ce pauzele dintre intervenții, numite de către unii cercetători tăceri”¹¹³, sunt explicabile „în raport cu modul de funcționare a

¹¹¹ Ionescu, *Conversația*, p. 47.

¹¹² Carla Bazzanella, *Le facce del parlare: un approccio pragmatico all italiano*, Firenze, 1994, p. 175.

¹¹³ Vezi Levinson, *Pragmatics*, p. 299.

regulilor accesului la cuvânt¹¹⁴. [St. C. Levinson¹¹⁵ face distincție între goluri („gaps”), discontinuități („lapses”) și tăceri semnificative ale emițătorului.

Câteva fragmente din schițele lui Caragiale ilustrează importanța „funcției tăcerii”¹¹⁶ în conversație:

– tăceri semnificative:

„Mândica: Ce să văz?... parcă mă-sa nu știe!

(Mie): A venit cineva în lojă la ele?

Eu: ...

Tincuța: Mitică ...

Eu: Care Mitică?” (Caragiale, *Momente*, p. 66);

– goluri:

„Și-arăt pe omul cu barbă.

– Nu-i sunt tată, domnule, strigă omul răgușit...

– !?

– ... Suntem camarazi... (Caragiale, *Momente*, p. 74);

– discontinuități:

Mușteriu: Nu vă deranjez, ca' va-s' zică.

Ghiță: ... Aș!

(Tăcere)

Mușteriu: Frate...o fi târziu?... că pe-al meu l-am dat să-l dreagă. (Caragiale, *Momente*, p. 84).

Organizarea conversațională vizează și definirea unui model ierarhic al conversației, fapt ce presupune, cel puțin, două elemente. Mai întâi, faptul că orice conversație poate fi analizată cu ajutorul unui sistem de unități de rang ierarhic. Ideea unui model ierarhic și funcțional al conversației nu este nouă din punctul de vedere al teoriei lingvistice (vezi în acest sens, analiza sintactică a

¹¹⁴ Ionescu, *Conversația*, p. 48.

¹¹⁵ Levinson, *Pragmatics*, p. 299, 327.

¹¹⁶ Ionescu, *Conversația*, p. 49.

frazei - de tip analiză în constituenți - ,distingându-se nivelul frazei, cel al sintagmelor și cel al categoriilor lexicale). În al doilea rând, un fapt, de altfel, nou, este definirea unităților (constituenților) de rang conversațional și definirea diferitelor relații funcțional- pragmatice între aceste unități.

J. Moeschler¹¹⁷ distinge trei tipuri de constituenți conversaționali majori, și anume: a) schimbul; b) intervenția și c) actul de vorbire.

a) Schimbul este „cea mai mică unitate dialogală care compune interacțiunea conversațională”, iar, atâta timp cât schimbul este compus din cel puțin două contribuții conversaționale (schimbul de replici) ale unor locutori diferiți, schimbul este, deci, un „constituent complex”¹¹⁸. Două schimburi de replici reprezintă un schimb minimal”¹¹⁹.

b) Intervenția este „cea mai mare unitate monologală care compune schimbul”¹²⁰. O intervenție poate fi compusă, în principiu, din mai multe acte de vorbire, dar se poate reduce și la un singur act de vorbire. Din această perspectivă, J. Moeschler¹²¹ face distincție între intervenția complexă (compusă din mai multe acte de vorbire) și intervenția simplă (alcătuită dintr-un singur act de vorbire)¹²².

c) Actul de vorbire este „cea mai mică unitate monologală care compune intervenția”¹²³. Problema determinării numărului de acte de vorbire într-o intervenție (unul sau două acte

¹¹⁷ J. Moeschler, *Argumentation et Conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris, 1985, p. 81 [= Moeschler, *Argumentation*].

¹¹⁸ Moeschler, *Argumentation*, p. 81.

¹¹⁹ *Idem*, *ibidem*.

¹²⁰ *Idem*, *ibidem*.

¹²¹ Moeschler, *Argumentation*, p. 82.

¹²² *Idem*, *ibidem*.

¹²³ *Idem*, *ibidem*.

J. Moeschler

de vorbire?) este o problemă mai mult empirică, decât teoretică. Astfel, actul de vorbire a fost definit¹²⁴ ca fiind „segmentul discursiv asociabil unui singur conținut propozițional” și care, poate fi complex, dacă conținuturile sunt legate prin conjuncțiile logice *și* și *sau*”. Rezultă de aici că definițiile constituentilor conversaționali permit afirmarea unui *principiu de compoziție* a unităților conversaționale, numit *principiul compoziției ierarhice*: „un constituent de rang n este compus din constituenți de rang $n-1$ ”¹²⁵. Acest principiu relevă, deci, faptul că schimbul este compus din intervenții și intervenția din acte de vorbire. Totuși, acest principiu nu poate acoperi toate combinațiile posibile ale unităților de rang diferit. Considerăm necesară examinarea diferitelor structuri ale constituentilor complecși ai conversației, schimbul și intervenția.

Structura schimbului

Problema care se pune, mai întâi, este aceea a modalității în care putem face distincție între diverse tipuri de schimb, care se pot întâlni într-o conversație. J. Moeschler¹²⁶ face distincție, mai întâi, între două tipuri de schimb, și anume, *schimburile confirmative*, pe de o parte, și *schimburile reparatorii*, pe de altă parte, și apoi, în interiorul schimburilor reparatorii, între două tipuri de structuri diferite: *lineare / întrerupte*, pe de o parte, și *pozitive / negative*, pe de altă parte. (schimb reparatoriu)

Schimburi confirmative și schimburi reparatorii

E. Goffman¹²⁷ a fost printre primii sociologi care a oferit

¹²⁴ Moeschler, *Argumentation*, p. 83.

¹²⁵ *Idem, ibidem.*

¹²⁶ Moeschler, *Argumentation*, p. 83.

¹²⁷ E. Goffman, *La mise en scène de la vie quotidienne*, vol 2: *Les relations en public*, Paris, Minuit, 1973, p. 138 [= Goffman, *Relations*].

o schemă generală a structurii schimbului comunicational. El a distins între două tipuri mari de schimburi comunicationale, și anume, *schimburi confirmative* și *schimburi reparatorii*, ambele relevând procedeele ritualizării vieții cotidiene.

a) *Schimburile confirmative* corespund *schimburilor de deschidere și încheiere a interacțiunii conversaționale*, fiind constituite din intervenții ale căror funcție este de natură expresivă, cum ar fi, de exemplu, *formulele de salut*. Astfel, (1) și (2) se constituie în exemple tip de schimburi confirmative:

(1) A: Salut!

B: Salut!

(2) A: Ce mai faci?

B: Mulțumesc / bine. Și tu? (Moeschler,

Argumentation, p. 83)

Acest tip de schimburi are o structură simplă, în general binară. De fapt, schimbul se încheie prin adoptarea din partea interlocutorului a unui comportament similar cu al celui al primului locutor, relevând o practică ritualică. *Natura ritualică a schimbului confirmativ se explică*, „pe de o parte, prin funcția sa – confirmarea existenței unui raport social între indivizi – și, pe de altă parte, prin condițiile sale de producere: acest tip de schimb aparține ritualului salutului – răspuns la salut (adică confirmarea atitudinii pozitive la intervenția interlocutorului) și nu aparține atitudinii de a răspunde propriu-zis la întrebare, de exemplu, la cererea de informații referitoare la sănătatea cuiva”¹²⁸.

b) Pe lângă schimburile confirmative, Goffman distinge un al doilea tip de schimb – ritual, și anume, *schimburile reparatorii*. Ideea schimburilor reparatorii se bazează pe principiul reparării unei ofense teritoriale. Exemplul tipic pentru ofensa

¹²⁸ Moeschler, *Argumentation*, p. 83.

teritorială și activitatea reparatorie poate fi descris prin situația următoare:

(3) A călcându-l pe picior pe B

A: Scuzați-mă!

B: Nici o problemă. (Goffman, *Relations*, p. 139).

Ideea lui Goffman este aceea că actul de a cere scuze îi permite lui A să repare ofensa teritorială cauzată lui B. Activitatea reparatorie are menirea de a restabili echilibrul interacțional între participanții schimbului și de a „permite participanților de a-și urma drumul, dacă nu cu satisfacția de a vedea incidentul închis, cel puțin cu dreptul de a se comporta ca și cum incidentul ar fi închis și echilibrul ritualic restabilit”¹²⁹. Goffman definește structura schimbului reparatoriu în termeni de cicluri reparatorii. De exemplu, (3) conține un singur ciclu reparatoriu, în timp ce (4) conține două cicluri reparatorii și (5), un singur constituent în cel de-al doilea ciclu reparatoriu:

(4) A1: Poți să-mi dai sarea? (corectură) primul

ciclu reparatoriu

B1: Bineînțeles. (satisfacție) primul

ciclu reparatoriu

A2: Mulțumesc mult. (apreciere) al doilea

ciclu reparatoriu

B2: N-aveți pentru ce. (minimalizare) al doilea

ciclu reparatoriu

(5) A1: Mai este / cumva / puțină brânză? (corectură)

primul ciclu reparatoriu

B1: Pofțim. (satisfacție) primul

ciclu reparatoriu

A2: Mulțumesc. (apreciere) al doilea

ciclu reparatoriu (Moeschler, *Argumentation*, p. 84).

¹²⁹ Goffman, *Relations*, p. 139.

Considerăm că sunt necesare două remarci:

Mai întâi, poate părea puțin surprinzător a vedea în (4) și (5) schimburi reparatorii. Din ce motive, de exemplu, „Poți să-mi dai sarea?” constituie o corectură? Pentru Goffman, ofensa teritorială se constituie chiar și din a întreba ceva pe cineva. Ofensa, însă, aici nu este efectivă, ca în (3), ci este *virtuală*. Astfel, „o rugămintă consistă în a-i cere unui ofensat potențial permisiunea de a-i livra ceea ce el ar putea considera o violare a drepturilor sale”, notează Goffman¹³⁰.

În al doilea rând, se poate observa că structura de bază a schimbului reparatoriu este de tip: corectură + satisfacție + apreciere, adică un schimb în trei termeni (cu structură ternară).

c) Majoritatea schimburilor au o structură *lineară*, adică se compun din cel puțin două contribuții conversaționale ale unor locutori diferiți.

Există, însă, și *schimburi întrerupte*, acest tip de structură a schimbului conversațional fiind destul de frecventă. Goffman¹³¹ numește schimburile întrerupte *schimburi parentetice*. Prin schimb întrerupt, se înțelege „un schimb, în general, minimal, inclus într-un alt schimb”.¹³² Exemplul (6), reprezentat în (6'), constituie un exemplu tip de schimb întrerupt:

(6) A1: Cât este ceasul?

B1: Nu aveți ceas?

A2: Nu.

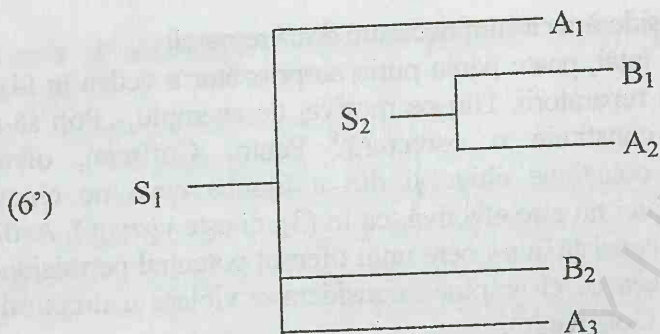
B2: Este ora 12.

A3: Mulțumesc. (Moeschler, *Argumentation*, p. 84).

¹³⁰ Goffman, *Relations*, p. 117.

¹³¹ *Idem*, *ibidem*.

¹³² Moeschler, *Argumentation*, p. 84.

Moeschler, *Argumentation*, p. 84.

De fapt, considerăm că este relativ exagerat să spunem că schimbul este conținut într-un alt schimb. Schimbul întrerupt depinde mai mult de intervenție, decât de schimb. În exemplul (6), schimbul S2 („Nu aveți ceas? / Nu”) ar putea fi interpretat ca un fel de element preliminar la răspunsul B2 („Este ora 12”).

d) De obicei, schimburile conversaționale sunt pozitive. Există, însă, și schimburi negative, una dintre proprietățile structurale a schimburilor conversaționale fiind legată de caracterul negativ al celei de a doua intervenții (cea numită răspuns). Am preluat un exemplu artificial simplu de acest gen de structură de la J. Moeschler:

(7) A1: Vii la cinema în seara asta?

B1: Mi-ar plăcea foarte mult / dar am un articol de terminat.

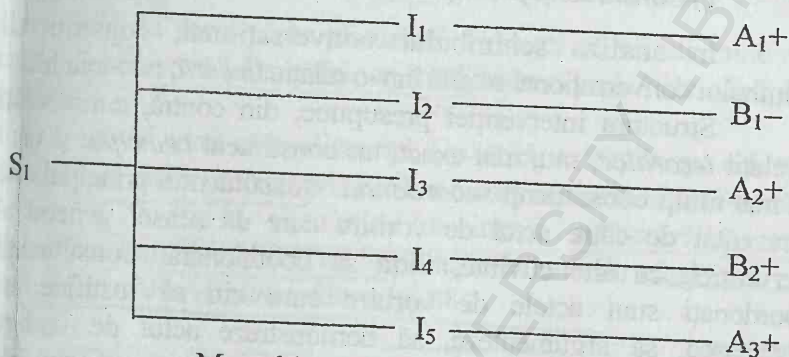
A2: Vino / totuși / te va destinde.

B2: Ai dreptate.

A3: Perfect. (Moeschler, *Argumentation*, p. 87).

Răspunsul negativ B1 provoacă o relansare din partea lui A (A2). Această relansare, totuși, este internă schimbului, deoarece o condiție de încheiere a schimbului este „coorientarea

argumentativă a constituentilor săi¹³³. Astfel, structura lui (7) poate fi reprezentată în (7'), în care indiciile + și - indică orientarea argumentativă generală a intervenției:

Moeschler, *Argumentation*, p. 87.

Se observă din exemplul (7) că schimbul este variabil în privința numărului de intervenții conținut. Este rar de văzut schimburi ce includ mai mult de cinci-șase intervenții. Complexitatea conversațională face să intervină, în astfel de cazuri, întreruperea schimbului.

Structura intervenției (ce mai mare unitate monologică)

Prin structura intervenției, se înțelege structura intervenției complexe, compusă din mai mult de un constituent. J. Moeschler¹³⁴ ia în discuție trei proprietăți ale intervențiilor: 1) noțiunile de constituent *principal* și constituent *subordonat* al unei intervenții; 2) structura complexă a intervenției, care lasă loc unui nou principiu de compoziție ierarhică; 3) noțiunea de intervenție

¹³³ Moeschler, *Argumentation*, p. 87.

¹³⁴ Moeschler, *Argumentation*, p. 88.

discontinuuă, care va modifica imaginea, puțin rigidă, făcută analizei în constituenți a conversației.

1) Constituenți principali și constituenți subordonați

În analiza schimbului conversațional, constituenții schimbului conversațional se află într-o relație lineară, non-ierarhică.

Structura intervenției presupune, din contră, constituenți în relații ierarhice, sau, mai exact, un constituent principal și unul sau mai mulți constituenți subordonați. Constituentul principal este reprezentat de către actul de vorbire care dă sensul general al intervenției, cu alte cuvinte, forța sa ilocutionară. Constituenții subordonați sunt actele de vorbire care vin să justifice, să pregătească, să argumenteze, să demonstreze actul de vorbire principal¹³⁵. Actul de vorbire principal este, în opoziție cu actele de vorbire subordonate, constituentul nonsuprimabil al intervenției¹³⁶. Teoretic, structurile posibile ale intervenției, ținând cont de faptul că o intervenție nu conține decât un act de vorbire principal (AP) și mai multe (sau niciunul) acte de vorbire subordonate (AS), pot fi redate astfel:

(8) a) AP

b) AS + AP

c) AP + AS

d) AS + AP + AS

e) AS + AS + AP

f) AP + AS + AS (Moeschler, *Argumentation*, p. 88).

Structurile anterioare pot fi ilustrate prin următoarele intervenții:

(8') a) Nu vrei să vii cu mine / la cinema / astă-seară?

¹³⁵ Vezi, în acest sens, Moeschler, *Argumentation*, p. 88.

¹³⁶ Vezi E. Roulet, *Echanges, interventions et actes de langage dans la structure de la conversation*, în *Études de linguistique appliquée*, 44, 1981, p. 7-39 [= Roulet, *Échanges*].

b) Ai aerul că te plictisești. Nu vrei să vii cu mine / la cinema / astă-seară?

c) Nu vrei să vii cu mine / la cinema / astă-seară? Ai aerul că te plictisești.

d) Ai aerul că te plictisești. Nu vrei să vii cu mine / la cinema / astă-seară? De altfel, se împlinește o lună // de când n-ai mai ieșit.

S+P+S

e) Ai aerul că te plictisești. De altfel, se împlinește o lună // de când n-ai mai ieșit. Nu vrei să vii cu mine / la cinema / astă-seară?

f) Nu vrei să vii cu mine / la cinema / astă-seară? Ai aerul că te plictisești. De altfel, se împlinește o lună de când n-ai mai ieșit. (Moeschler, *Argumentation*, p. 88).

2) Principiul compoziției intervenției

În subcapitolul anterior (vezi *Structura intervenției*), am făcut observația că un schimb poate fi inclus într-o intervenție. Această observație, coroborată cu faptul că o intervenție poate, de asemenea, fi inclusă într-o altă intervenție, îl obligă pe J. Moeschler¹³⁷ să înlocuiască principiul compoziției ierarhice cu *principiul compoziției intervenției* (PCI), care este, în opinia lingvistului amintit, următorul:

PCI: „Intervenția poate fi compusă dintr-un act (acte) de limbaj, dintr-o intervenție (intervenții) și / sau dintr-un schimb (schimburi) conversațional (e)”¹³⁸.

SCHIMB+INTERVENȚIE

a) Examinăm, în continuare, structura complexă a intervenției, compusă dintr-un schimb (schimburi) conversațional (e) și dintr-o intervenție (intervenții). Deoarece intervenția conține un schimb inclus, se pare că acesta are funcția de *constituent subordonat*. *Constituentul principal* este obligatoriu și de obicei un

¹³⁷ Moeschler, *Argumentation*, p. 89.

¹³⁸ *Idem*, *ibidem*.

act de vorbire, care îndeplinește această funcție. Să examinăm o asemenea structură a intervenției, apelând la exemplul (9):

(9) A1: Îl cunoașteți pe celebrul pianist Paderewski?

B1: Paderewski?

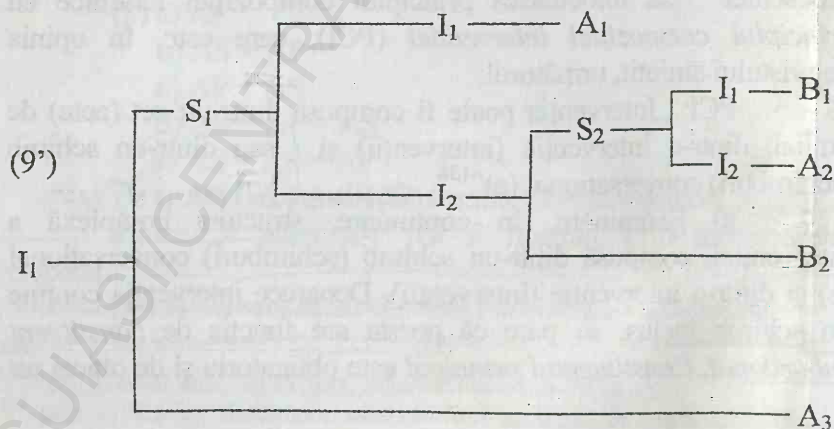
A2: Da.

B2: Bineînțeles.

A3: Ei bine / mai cântă încă mai bine decât mine. (A.

Auchlin, *Reflexion sur les marqueurs de structuration de la conversation*, în *Études de linguistique appliquée*, 44, 1981, p. 88).

Exemplul anterior ilustrează bine procedura de structurare a intervenției. A1 deschide un prim schimb (S1), care este complex, deoarece răspunsul B2 conține, el însuși, un al doilea schimb (S2), compus din intervențiile B1 și A2, iar primul schimb este subordonat lui A3. Cu alte cuvinte, A3 este actul de vorbire principal al unei intervenții complexe, conținând două schimburi incluse într-o intervenție conținută la rândul ei. Acest act de vorbire (A3), la o primă lectură a conversației, pare să fie un răspuns și, deci, joacă rolul unei intervenții simple. Această structură, complexă, poate fi reprezentată astfel:

Moeschler, *Argumentation*, p. 89.

b) Intervenția poate fi compusă, de asemenea, din intervenții. Fiind alcătuită dintr-un constituent principal și din constituenți subordonați, se pare că includerea unei intervenții în interiorul unei alte intervenții este modalitatea cea mai economică, pentru a ierarhiza discursul intervenției. Să examinăm următoarea conversație, ce se desfășoară între un angajat al unei agenții de voiaj (A) și un client (C):

(10) A: Bună ziua / domnule.

C: Bună ziua. Aș vrea să vă întreb ceva // aș vrea să iau un bilet de avion Geneva-Roma / și retur.

A: da

C: dar nu știu încă / dacă plec la sfârșitul lui octombrie sau la începutul lui noiembrie.

A: da

C: Am posibilitatea să plătesc acum?

A: bineînțeles

C: și apoi să vă telefonez / pentru a vă spune data plecării cu o săptămână în avans. (Moeschler, *Argumentation*, p. 90).

Această intervenție este compusă din, ce puțin, trei constituenți¹³⁹:

a) un act de vorbire subordonat AS1 („Aș vrea să vă întreb ceva”), a cărui funcție este de a anunța scopul intervenției;

b) o intervenție subordonată IS1 („Aș vrea să iau un bilet de avion Geneva-Roma și retur ... dar nu știu încă dacă plec la sfârșitul lui octombrie sau la începutul lui noiembrie”), a cărei funcție este aceea de a justifica actul de vorbire principal;

c) actul de vorbire principal AP1 („Am posibilitatea să plătesc acum... și apoi să vă telefonez / pentru a vă spune data plecării cu o săptămână în avans”), a cărui valoare ilocutionară este cererea unei informații, conținutul său propozițional fiind complex

¹³⁹ Vezi, în acest sens, Moeschler, *Argumentation*, p. 90.

(legătura fiind realizată cu ajutorul „operatorului logic”¹⁴⁰ și). Enunțuri precum „Aș vrea să vă întreb ceva” nu funcționează ca elemente ce pregătesc introducerea actelor de vorbire principale, ci, mai degrabă, ca „preliminariile ale preliminarilor”¹⁴¹.

3) *Intervenția discontinuă*

Cea de a treia caracteristică structurală a intervenției complexe este *caracterul său discontinuu*. E. Roulet¹⁴² numește această caracteristică *caracter întrerupt*. Discontinuitatea unei intervenții se manifestă în „capacitatea unei intervenții de a se prelungi în intervenția următoare a interlocutorului sau, invers, de a începe în interiorul intervenției anterioare”¹⁴³.

Conversația (11) conține o intervenție discontinuă de primul tip (retrospectivă), datorită faptului că „vă rog” al lui C intervine după schimbul întrerupt în prima intervenție:

(Conversație între un librar (L) și un client (C):

(11) L: Bună ziua, domnule.

C: Bună ziua. Aveți *Povești și povestiri* de Oscar Wilde?

L: Oscar Wilde / în franceză

C: da

L: bine

C: *vă rog* /

L: în care colecție /

C: nu știu / ce aveți

L: bine // [caută pe raft]

dragă domnule, n-am nimic.

¹⁴⁰ Moeschler, *Argumentation*, p. 91.

¹⁴¹ E. A. Schegloff, *Preliminaries to preliminaries: Can I ask you a question?*, în *Sociological Inquiry*, 50 / 3-4, 1980, p. 104-152.

¹⁴² E. Roulet, *Échanges*, p. 10.

¹⁴³ Moeschler, *Argumentation*, p. 92.

C nu aveți nimic.

L: nu, n-am nimic. (J. Moeschler, *Argumentation*, p. 92).

b) *Perechi de adiacență*

Intervențiile conversaționale pot aparține unui anumit act de vorbire, dar pot cuprinde și alte acte de vorbire. Dacă se urmăresc actele de vorbire în conversație, se observă că acestea „nu ocură izolat: multe dintre ele au conexiuni cu alte acte de vorbire”¹⁴⁴. Este vorba despre secvențe „în doi membri”, care formează un schimb conversațional de replici. În analiza conversației, aceste perechi sunt numite *perechi de adiacență* (*adjacency pairs; paar sequenzen*). Aceste secvențe au caracter *dialogic* și se înscriu sub semnul *obligativității*. Astfel, „se poate considera ca o îndatorire socială faptul că o întrebare va primi un răspuns”¹⁴⁵. Dacă nu se întâmplă așa, trebuie impuse sancțiuni:

Zoe: Ce-ai făcut, Ghiță? Ai fost la Cațavencu?

Pristanda: Am fost, coană Joițico... (Caragiale, *Teatru*, p. 86).

Majoritatea conversațiilor au o înlanțuire complexă de acte de vorbire. Să observăm acest lucru în următoarea conversație:

(12) (Într-o bibliotecă – o îndrumare bibliografică):

A: Aa, sunt nou aici / îh / și vreau să întreb / dacă pot găsi material bibliografic cumva

B: Pentru ce disciplină aveți nevoie?

A: Romanistică

B: Pentru romanistică

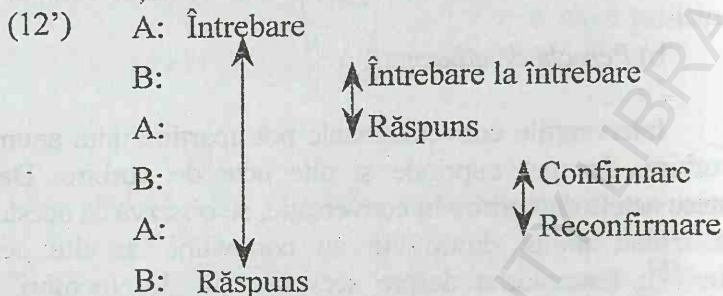
A: Îhm (pentru un *da*)

B: Avem, și anume (...) (D. Wunderlich, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt, 1976, p. 355).

¹⁴⁴ Meibauer, *Pragmatik*, p. 133.

¹⁴⁵ Meibauer, *Pragmatik*, p. 134.

Această conversație poate fi ordonată după următoarea „schemă secvențială”¹⁴⁶:

Meibauer, *Pragmatik*, p. 134.

Secvențele „în doi membri”, perechile de adiacență, se pot observa foarte bine în cadrul diverselor secvențe ale actelor de vorbire, ca de exemplu:

1) salut / răspuns la salut:

Fifina (care a intrat numaidecât după Iulia, trece degrabă între ei la mijloc, înainte de a ajunge unul la altul; către Peruzeanu, făcându-i o reverență gingașe) : Bună dimineața, domnule.

Peruzeanu (contrariat, aparte) : Fifina! Nu mă-ndoiam!

(Stăpânindu-se, tare) Bună dimineața, doamnă.
(Caragiale, *Teatru*, p. 262);

2) întrebare / răspuns:

Tipătescu: Ei? ... s-a pus patruzeci și patru de steaguri?

Pristanda (cu tărie) : S-a pus, coane Fănică, s-a pus... Poate unul-două să le fi dat vântul jos ... da' s-a pus ... (Caragiale, *Teatru*, p. 71);

Trahanache: Fănică a ieșit?

Pristanda: Ba nu, coane Zahario, vine numaidecât, momental e dincolo ... A! iată conul Fănică. (Caragiale, *Teatru*, p. 75);

¹⁴⁶ Idem, *ibidem*.

Tipătescu (apare în fund cu un fecior) : Unde e Ghiță?

Feciorul: L-am căutat în tot târgul, coane Fănică, nu e.
(Caragiale, *Teatru*, p. 82;

Trahanache: Joițico! (Către Tipătescu). A aflat?

Tipătescu: Știe tot! (Caragiale, *Teatru*, p. 86);

Zoe: Unde e? Unde poate să fie Cațavencu?

Tipătescu: Nu știu: a fugit, a murit, a intrat în pământ ...
(Caragiale, *Teatru*, p. 125);

3) ofertă / acceptare / respingere:

Tipătescu: Să-mi afli ce scrisoare e aia și de cine e vorba.

Pristanda: Ascult, coane Fănică. (Caragiale, *Teatru*, p. 73);

Tipătescu: Dacă s-ar putea să punem mâna pe firul ăsta – nu doar că mi-e teamă de intrigile proaste ale lui Cațavencu – dar n-ar fi rău să-l dezarmăm cu desăvârșire, ș-apoi să-l lucrăm pe onorabilul!

Pristanda: Curat să-l lucrăm! (Caragiale, *Teatru*, p. 74);

4) reproș / dezvinovățire:

Pristanda (mâhnit): Îmi pare rău! tocmai coana Joițica, tocmai dumneei, care de! ... să ne așteptăm de la dumneei la o protecție ...

Tipătescu: Apoi, ea n-a zis-o cu răutate, a zis-o de glumă. Nu știe și nenea Zaharia și ea că ești omul nostru... (Caragiale, *Teatru*, p. 71);

Tipătescu (râzând): Le-ai mai numărat o dată pe toate astea și aduni rău ...

Pristanda: Doamne păzește, coane Fănică, să trăiți, patruzeci și patru, în cap ... patruzeci și patru ... Cum zic, unul-două, poate vântul ... ori cine știe ... (Caragiale, *Teatru*, p. 72).

Actele de vorbire cu legături de vecinătate reprezintă „un element structural frecvent al conversațiilor, avându-se în vedere, mai ales, faptul că fazele sau etapele de deschidere și încheiere a discuțiilor au marca perechilor de adiacență”¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Meibauer, *Pragmatik*, p. 135.

c) Corecturi

Nicăieri nu s-a manifestat mai clar puterea analitică a studiului conversațional, ca în cazul cercetării corecturilor. Acestea reprezintă „un caz de utilizare defectivă a limbii, caz ce nu aparține obiectului lingvisticii”. Din acest motiv, analiza conversației „are relevanță atât conversațională, cât și structurală, în privința fenomenelor de corectare”¹⁴⁸.

După E. Schegloff, G. Jefferson și H. Sacks¹⁴⁹, există trei faze ale organizării corecturii, și anume:

1) *Reparandum* (R) = parte a aserției pe baza căreia ia naștere corectura;

2) *Inițierea corecturii* (IC) = mijloace lingvistice cu ajutorul cărora este indicată necesitatea corecturii;

3) *Realizarea corecturii* (RC) = parte a aserției care înlocuiește *Reparandum*-ul.

În următoarea conversație, se pot observa, foarte bine, aceste trei faze ale organizării corecturii:

(13) A: Căci dumneavoastră înșivă ați spus adineaori / cu / mm / (scurt) (ezitând)

(R) (IC)

un final de cursuri are, bineînțeles, mai mari șanse.

(RC)

(A. Redder, K. Ehlich, *Gesprochene Sprache. Transkripte und Tondokumente*, Tübingen, 1994, p. 106).

Vorbitorul, care, inițial, a vrut să afirme „cu un final de cursuri aveți, bineînțeles, șanse mai mari”, și-a schimbat aserția, sub influența politetiei, în „un final de cursuri are, bineînțeles, șanse

¹⁴⁸ Meibauer, *Pragmatik*, p. 140.

¹⁴⁹ E. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks, *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*, în *Language*, 53, 1977, p. 361-382 [= Schegloff, Jefferson, Sacks, *Preference*].

mai mari". Indicatorul corecturii este particula *mm*¹⁵⁰

În analiza conversațională, se face distincție între *corecturile vorbitorului* (la ceea ce, tocmai, a afirmat) („Selbstreparaturen”) și *corecturile receptorului* (la ceea ce, tocmai, a auzit) („Fremdreparaturen”) ¹⁵¹. În (13), apare o corectură a vorbitorului la propriile spuse. Un alt exemplu în acest sens, ni-l oferă teatrul lui Caragiale:

Cațavencu: Da, vom lupta contra guvernului!

Cetățeanul (târât de curent): Da! vom lupta contra (sughițând și schimbând tonul) ... *adică nu* ... Eu nu lupt contra guvernului! (Caragiale, *Teatru*, p. 106).

Vorbitorul, în acest caz proverbialul cetățean turmentat din *O scrisoare pierdută*, a vrut, inițial, să afirme că va lupta contra guvernului, dar, mai apoi, și-a schimbat aserția, inițiind o corectură.

Prin *corectura receptorului*, se înțelege „modalitatea prin care ascultătorul corectează vorbitorul”¹⁵². Urmărim, în continuare, într-un exemplu excerptat din teatrul lui Caragiale, maniera în care receptorul inițiază corectura la cele spuse de către vorbitor și tot el o realizează:

„Dandanache: Eu la masă o să stau ori lângă d-ta, ori lângă consoarta d-tale...

Tipătescu: Care consoarta mea?

Dandanache: Doamna.

Zoe (aparte): A! idiot!

Tipătescu (impacientat): *Pardon*, domnule Dandanache, doamna e soția d-lui prezident al Comitetului, domnul care v-a adus aici (subliniază silabic), domnul Zaharia Trahanache, doamna Zoe Zaharia Trahanache ... eu sunt Ștefan Tipătescu, prefectul județului... cu doamna sunt numai prieten...” (Caragiale, *Teatru*, p. 130).

¹⁵⁰ Vezi Meibauer, *Pragmatik*, p. 141.

¹⁵¹ *Idem, ibidem.*

¹⁵² Meibauer, *Pragmatik*, p. 142.

Avându-se în vedere persoana căreia îi aparține inițiativa corecturii, se poate face distincție între o așa-numită inițiere proprie a corecturii („Selbstinitiierung”) și o așa-zisă inițiere străină a corecturii („Fremdinitiierung”)¹⁵³. Astfel, după Schegloff, Sacks și Jefferson¹⁵⁴, există mai multe tipuri de corecturi:

a) inițierea proprie a corecturii de către vorbitor: vorbitorul inițiază corectura și vorbitorul însuși o realizează;

b) inițierea proprie a corecturii de către receptor: vorbitorul îi cere receptorului să facă o corectură și acesta (receptorul) o face;

c) inițierea străină a corecturii de către vorbitor: receptorul îi cere vorbitorului să facă o corectură și vorbitorul însuși o realizează;

d) inițierea străină a corecturii de către receptor: receptorul inițiază corectura și receptorul o realizează.

În general, există tendința ca vorbitorul să inițieze și să facă corecturi, acestea fiind, evident, în strânsă legătură cu aspecte ale politeții („face saving”). Ca indicatori pentru inițierea proprie a corecturii, există anumite expresii ca *sau, deci, în ceea ce privește, nu, eu cred*, dar și întreruperi, întinderi ale sunetelor și pauze. Ca indicatori ai inițierii străine a unei corecturi, sunt utilizate particule precum *hm, vă rog*, apoi diverse întrebări și repetări ale *Reparandum-ului*¹⁵⁵.

În exemplul (14): Am vorbit despre asta în ultimul an / *ih* / despre această perfecționare în tipografie / și ați făcut și dumneavoastră cursul acela / și apoi nu ați fost avansat de către conducerea tipografiei. (Meibauer, *Pragmatik*, p. 142), în loc de versiunea mai greoaie: „Am vorbit în ultimul an despre această perfecționare în tipografie”, vorbitorul a ales o versiune mai ușor

¹⁵³ *Idem, ibidem.*

¹⁵⁴ Schegloff, Jefferson, Sacks, *Preference*, p. 362.

¹⁵⁵ Meibauer, *Pragmatik*, p. 142.

de înțeles, anume, structura nominală „această perfecționare în tipografie”. Numai marca pragmatică *ih* indică că a fost corectat ceva aici¹⁵⁶.

Observând, în totalitate, corecturile, se poate vedea că receptorul și vorbitorul conlucrează activ în conversație, pentru a se înțelege reciproc.

Mărci pragmatice ale corecturii

Edith Mara¹⁵⁷ numește corecturile „semnale de autocorecție” (corectura vorbitorului), ele servind „la precizarea unei anumite părți a enunțului și la marcarea unor greșeli făcute în plan sintactic sau semantic: A: „Pinocchio scăpă și continuă drumul ei / *adică* drumul lui”¹⁵⁸.

Marca pragmatică *adică* este inclusă de către K. Hölker¹⁵⁹ în rândul așa-numitor *mărci reformulative* (alături de *anume*, *mă explic* etc). Pe lângă *mărcile reformulative*, K. Hölker amintește și *mărcile corective* (*de fapt*, *sau mai degrabă* etc).

Împărțind *mărcile pragmatice* în patru mari clase, și anume: *Eröffnungssignale* (*semnale de deschidere a mesajului*), *Wiederanknüpfungssignale* (*semnale de reînnodare a legăturii discursive*), *Schlussignale* (*semnale de încheiere*) și *Hörersignale* (*semnale ale receptorului*), K. Lichem¹⁶⁰ face distincție, în cadrul *semnalelor de reînnodare a legăturii*

¹⁵⁶ Vezi Meibauer, *Pragmatik*, p. 142.

¹⁵⁷ Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986, p. 184 ș. u. [= Mara, *Analisi*].

¹⁵⁸ Mara, *Analisi*, p. 186.

¹⁵⁹ K. Hölker, *Zur Analyse von Markern*, Stuttgart, 1988, p. 11.

¹⁶⁰ K. Lichem, *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Ch. Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981, p. 69 ș. u. [= Lichem, *Bemerkungen*].

discursive (*Wiederanknüpfungssignale*), între semnalele de precizare (*Präzisierungssignale*), cel mai adesea folosite „pentru anumite precizări ale vorbitorului, referitor la discursul în curs (*adică, să spunem, să spunem așa, să spunem mai exact, trebuie să spunem*)” și semnalele de corectare (*Korrektursignale*), care „pot fi utilizate pentru corectarea unei greșeli de început în conversație (*adică, să spunem, vreau să spun etc*)”¹⁶¹.

Elisabeth Gülich și T. Kotschi¹⁶² clasifică mărcile pragmatice în trei categorii, anume: mărci ale verbalizării (*Verbalisation markers*), elemente de tratament (*Treatment procedures*) și mărci ale calificării (*Qualification markers*). *Elementele de tratament*, cea de-a doua grupă de mărci pragmatice; includ „fenomene lingvistice complexe, care se referă la o afirmație anterioară; cu ajutorul acestui tip de mărci, vorbitorul folosește un așa-numit *tratament* la o aserție ce a fost deja exprimată”. *Treatment procedures* se materializează lingvistic în: parafraze, repetiții, corecții și explicații, de tipul *adică, în sfârșit, deci etc*¹⁶³.

d) Presecvențe

Presecvență este termenul care desemnează „atât un anumit tip de intervenție: aceea care prefigurează un mod specific de acțiune (deci un tip specific de act verbal), cât și secvența din care face parte această intervenție”¹⁶⁴.

Termenul presecvență reprezintă „un anumit fel de contribuție la conversație și un anumit fel de secvență care conține

¹⁶¹ Lichem, *Bemerkungen*, p. 71.

¹⁶² Elisabeth Gülich, Th. Kotschi, *Discourse Production in Oral Communication*, în *Aspects of Oral Communication*, New York, 1995, p. 34-35 [= Gülich, Kotschi, *Production*].

¹⁶³ Gülich, Kotschi, *Production*, p. 35.

¹⁶⁴ Ionescu, *Conversația*, p. 55.

o asemenea contribuție (presecvență tip contribuție și presecvență tip secvență)¹⁶⁵. Se observă, spre exemplu, că o chemare conține o contribuție care include motivul pentru apelul respectiv, ca în exemplul (15):

(15) K: Mamă

M: Da, dragă

K: Vreau o cârpă / să curăț geamurile (J. M. Atkinson, P. Drew, *Order in Court*, London, 1979, p. 46) [= Atkinson, Drew, *Order*].

Datorită faptului că motivele pentru lansarea unui apel sunt numeroase, apelurile sunt, în general, presecvențe tip contribuție; majoritatea presecvențelor tip contribuție prefigurează acțiunea specifică pe care o preced.

Structura unor intervenții „este transparentă pentru tipul de act verbal pe care intenționează să-l realizeze ulterior emițătorul”, asemenea intervenții având rolul „de a verifica disponibilitățile receptorului pentru actul intenționat, deschizând secvențe conectate într-un mod specific cu cele de bază”¹⁶⁶.

Presecvențele reprezintă pentru inițiatorul conversației „un mod strategic de a evita un act de solicitare și de a declanșa o ofertă de cooperare din partea interlocutorului”, funcția strategică a unor presecvențe, legată de „atenuarea șocului unui anunț cu conținut neplăcut pentru interlocutor”, reflectând, de asemenea, „o atitudine cooperativă”¹⁶⁷. În acest sens, am ales câteva pasaje din teatrul lui Caragiale, pasaje ce conțin presecvențe:

Tipătescu: Spune odată istoria de-aseară, că mă grăbesc.

Pristanda: Bine ziceți, coane Fănică. [...] și binișor ca o pisică, mă sui pe uluci să mă pui s-ascult: *auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți, ca la teatru*.

¹⁶⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 343.

¹⁶⁶ Ionescu, *Conversația*, p. 55.

¹⁶⁷ Ionescu, *Conversația*, p. 61.

Tipătescu (interesându-se): Ei, ce?

Pristanda: Jucaseră stos. (Caragiale, *Teatru*, p. 72);

Tipătescu: Las' că le dau eu voturi.

Pristanda: *Da să vedeți ce s-a-ntâmpilat... coane Fănică.*

Din vorbă-n vorbă, Cațavencu zice: ... (Caragiale, *Teatru*, p. 73);

Prin intermediul presecvențelor se realizează, adesea, legătura dintre discursul inițial și discursul de bază al conversației. Presecvențele sunt, deci, „nu numai o strategie cooperativă, ci și un factor al coeziunii structurale a conversației”¹⁶⁸.

Tipătescu: Eu sunt un om căruia-i place să joace pe față...
Să-mi dai voie să-ți spui ceva... Ia, poftim, ia poftim, mă rog.

Cațavencu: Stimabile domn, d-tale îți place să joci pe față, primesc.

Tipătescu: Așa [...] Astfel dar, onorabile domn, d-ta – prin ce mijloace nu-mi pasă! – posedezi o scrisoare a mea, care poate compromite onoarea unei familii...(Caragiale, *Teatru*, p. 99).

În cadrul presecvențelor, există *presolicitări*, *preoferte*, *preanunțuri*, *preinvitații*, *preîncheieri* etc. *Preîncheieri*, adesea realizate ca *Okay*, sunt recunoscute ca „inițiative de încheiere potențiale, altfel, fără ele, încheierile intervențiilor comunicaționale neputând fi identificate”¹⁶⁹.

Alte modalități clare, evidente, de presecvență tip contribuție sunt, printre altele, *preinvitațiile*, ca următoarele:

(16) A: *Ce faci?*

B: Nimic.

A: Vrei ceva de băut? (Atkinson, Drew, *Order*, p. 253);

(17) E: Bună, John.

A: *Ce mai faci?*

¹⁶⁸ Ibidem, p. 62.

¹⁶⁹ Levinson, *Pragmatik*, p. 343.

E: Ei bine / ieșim în oraș. De ce întrebi?

A: Păi / tocmai voiam să-ți spun să ieși // să vii pe la mine și să vorbim în seara aceasta / dar dacă ieși în oraș / nu mai poți face asta. (Atkinson, Drew, *Order*, p. 143).

O presecvență tip contribuție „nu este o contribuție oarecare, care occură înaintea oricărei alte contribuții (majoritatea contribuțiilor la conversație au această caracteristică); ea este o contribuție care are un loc specific într-un anumit fel de secvență cu caracteristici distinctive”¹⁷⁰. Plecând de la o astfel de caracterizare a presecvențelor tip contribuție, Levinson găsește și alte feluri de presecvențe, cum ar fi, de exemplu, prerugămințile, ca de exemplu:

(18) A: Aveți ciocolată fierbinte?

B: mmhmm

A: Puteți să-mi dați ciocolată fierbinte cu frișcă?

B: Sigur. (M. Merritt, *On questions following questions (in service encounters)*, în *Language in Society*, 5.3, 1976, p. 337) [= Merritt, *Questions*];

(19) A: Aveți gem de zmeură?

B: Da.

A: Bine. Puteți să-mi dați un borcan?

B: Sigur. (Merritt, *Questions*, p. 324);

(20) A: Deci / mă întrebam dacă veți fi în biroul dumneavoastră luni / din întâmplare / probabil că nu

B: Hmm / da.

A: Veți fi

B: Da, da

A: Deci / dacă vom trece pe la dumneavoastră / ne veți putea acorda zece minute?

(Levinson, *Pragmatik*, p. 345).

¹⁷⁰ Levinson, *Pragmatik*, p. 344.

În același mod, fiind asemănătoare cu presecvențele anterioare, pot fi recunoscute și prestabilirile unor întâlniri:

(21) A: *Mmm / ce faci astăzi ?*

B: *Mmm / păi / lucrez.*

A: *Îmm / de ce / mmm / ai vrea să treci pe la mine după aceea?*

B: *Nu pot // cred că nu. (Levinson, Pragmatik, p. 345).*

O clasă interesantă de presecvențe este reprezentată de preanunțuri sau preinformări. Ele „servesc la câștigarea accesului la o contribuție comunicativă extinsă”¹⁷¹:

(22) A: *Oh, ghici ce s-a întâmplat?*

B: *Ce?*

A: Profesorul Deelis a intrat și a pus o altă carte în ordinea impusă de el. (A. Terasaki, *Pre-announcement Sequences in Conversation, Social Science Working Paper*, 99, School of Social Science, University of California, 1976, p. 36) [= Terasaki, *Pre-announcement*];

(23) A: *Am uitat să-ți spun cele două lucruri care mi s-au întâmplat astăzi.*

B: *Oh, excelent.*

A: *Am luat un nouă la testul de matematică / și un premiu la atletism. (Terasaki, Pre-announcement, p. 53);*

(24) A: *Hei, nu vei ghici niciodată la ce privește tatăl tău.*

B: *La ce?*

A: *La o mașină-radar. (Terasaki, Pre-announcement, p. 53).*

B. Modelul integrativ

Inițiatorului modelului integrativ în analiza conversațională este W. Edmondson¹⁷². Autorul modelului

¹⁷¹ Levinson, *Pragmatik*, p. 345.

¹⁷² W. Edmondson, *Spoken Discourse. A Model for Analysis*, Londra, 1981 [=

conversațional în discuție este de părere că orice conversație, „ca tip de eveniment comunicativ, se structurează ca o activitate socială, dar, în același timp, poate fi descrisă ca „limbaj”, deci ca o serie de acte verbale a căror coerență este asigurată de structura socială în care sunt realizate”¹⁷³.

Edmondson face distincție între o structură interacțională de adâncime, abstractă, care „definește cadrul interacțional, descriind configurațiile structurale posibile”, și una de suprafață, reprezentată de „secvențele reale de acte interacționale, care sunt produse în cursul unei conversații”¹⁷⁴.

Elementele structurii interacționale sunt organizate ierarhic, „fiecare unitate de rang superior reprezentând o combinație de unități de rang inferior”¹⁷⁵. O secvență de acte emise de același vorbitor reprezintă, în opinia lui Edmondson, o mișcare. Mai multe mișcări emise în mod alternativ de către actanții comunicării constituie un schimb. Mai multe schimburi subordonate unui schimb de bază sau coordonate între ele formează o fază, iar succesiunea ordonată de faze constituie o confruntare¹⁷⁶.

Tipurile de bază de mișcări interacționale sunt, în opinia lui Edmondson, următoarele:

a) Ofertă („Proffer”) – mișcare prin intermediul căreia se introduce o temă de conversație;

b) Satisfacere („Satisfy”) – mișcare prin care se comunică emițătorului anterior faptul că intenția sa perlocuționară a fost eficientă;

c) Respingere („Contra”) – mișcare prin care emițătorul

Edmondson, *Discourse*].

¹⁷³ Edmondson, apud Ionescu *Conversația*, p. 65.

¹⁷⁴ Ionescu, *Conversația*, p. 65.

¹⁷⁵ Ibidem, p. 66.

¹⁷⁶ Edmondson, apud Ionescu, *Conversația*, p. 66.

încearcă să-l determine pe partener să-și retragă complet oferta inițială;

d) Contracacare („Counter”) – mișcare prin care emițătorul încearcă să amendeze conținutul mișcării precedente, determinându-l pe partener să revină asupra spuselor sale;

e) Reofertare („Re-offer”) – mișcare prin care inițiatorul unui schimb propune o versiune modificată a primei sale oferte¹⁷⁷.

Există o categorie de elemente care nu sunt nici constituenți ai actelor interacționale, nici ai actelor ilocutionare, fiind elemente „convenționalizate prin uz, care îndeplinesc funcții diverse în conversație, fără a fi însă legate de un anumit conținut semantic”¹⁷⁸. Edmondson consideră că acestea se înscriu în categoria elementelor care exprimă ezitarea, tatonarea („fumbings”) și include aici:

a) elementele care marchează intrarea în rol a emițătorului („starters”), premurgând actul de comunicare;

b) elemente cu funcție explicativă („let-me-explain”), fiind orientate către emițător;

c) elemente de delimitare a problemei în curs sau de subliniere a poziției emițătorului („underscorer”), acestea fiind orientate spre mesaj;

d) elemente de flatare („cajoler”), orientate către destinatar;

e) aparteurile („aside”), care nu aparțin structurii conversației în curs, ci se referă la dimensiunile spațiale și temporale ale situației de comunicare¹⁷⁹.

Modelul integrativ al lui W. Edmondson „lărgeste și adâncește posibilitățile descriptive oferite de modelul etnometodologic, fără să anuleze schița generală de organizare a conversației propusă de acesta”¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Edmondson, apud Ionescu, *Conversația*, p. 68.

¹⁷⁸ Ionescu, *Conversația*, p. 79.

¹⁷⁹ Edmondson, *Discourse*, p. 153-157.

¹⁸⁰ Ionescu, *Conversația*, p. 83.

C. Modelul ierarhic

Structura conversației „este cel mai pregnant analizată pe niveluri ierarhice ; varianta cea mai elaborată a modelului ierarhic aparține Școlii de la Geneva (E. Roulet) și cuprinde cinci unități distincte : interacțiunea, secvența, schimbul de replici, intervenția și actul de limbaj”¹⁸¹.

Interacțiunea „(evenimentul de comunicare – *speech event* la Hymes, *encounter* la Goffman) prezintă o continuitate internă evidentă în ceea ce privește tematica abordată, cadrul spațio-temporal și participanții”¹⁸².

Secvența „(ansamblul de schimburi de replici) se caracterizează printr-o coerență semantică sau pragmatică accentuată, altfel spus abordează aceeași temă sau este centrată pe aceeași sarcină”¹⁸³.

Schimbul de replici „(exchange pentru Sinclair și Coulthard, *échange* în modelul Școlii de la Geneva) constituie în analiza ierarhică a interacțiunii unitatea de bază compusă din minimum două contribuții produse de locutori diferiți”¹⁸⁴.

Intervenția „se referă la contribuția unui singur locutor în cadrul schimbului de replici”, iar *actul de limbaj* „este elementul aflat la baza întregului edificiu conversațional (este vorba de actele de limbaj ale pragmaticii tradiționale : întrebare, scuză, promisiune, reproș)”¹⁸⁵.

¹⁸¹ Daniela Roventă- Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004, p. 40 [= Roventă, *Analiza*].

¹⁸² Roventă, *Analiza*, p. 40.

¹⁸³ Ibidem, p. 41.

¹⁸⁴ Idem, *ibidem*.

¹⁸⁵ Roventă, *Analiza*, p. 41.

4. *Mărcile pragmatice; terminologia; conceptul de marcă pragmatică; clasificarea mărcilor pragmatice*

4.1. *Introducere*

Fiecare propoziție are un mesaj direct potențial. Acest mesaj derivă din sensul propoziției („sentence meaning”) și este specific acelor mesaje care pot fi potențial comunicate prin utilizarea propriu-zisă a propoziției.

Ceea ce este numit „sentence meaning”, adică informația encodată de elementele lingvistice conținute, poate fi divizat, în opinia lui Bruce Fraser¹⁸⁶, în două părți distincte. Pe de o parte, o propoziție transmite o stare de fapt pe care vorbitorul dorește să o aducă în atenția adresantului (acest aspect al propoziției a fost numit „propositional content”¹⁸⁷, iar, pe de altă parte, o propoziție mai include și „altceva”, anumite mărci ale modalității, „mood markers” („nonpropositional part of sentence meaning”)¹⁸⁸.

La acest „altceva” se va referi capitolul de față. Considerăm că acest aspect „nonpropositional”, adică nonvericondțional, nonconceptual al „sentence meaning”, poate fi analizat având în vedere diverse tipuri de semnale, semnale care au fost numite în pragmatica lingvistică „mărci pragmatice” („pragmatic Markers”)¹⁸⁹.

Aceste mărci pragmatice semnalează intențiile potențial-comunicative ale vorbitorului. Mărcile pragmatice sunt elemente

¹⁸⁶ B. Fraser, *Pragmatic markers*, *Pragmatics*, 6; 2/ 1996, p. 167 [= Fraser, *Markers*].

¹⁸⁷ *Idem*, *ibidem*.

¹⁸⁸ *Idem*, *ibidem*.

¹⁸⁹ *Idem*, p. 168

ale discursului care funcționează ca „semnale prin care interlocutorul este atenționat, semnale de control al canalului comunicational sau ca semnale care mențin comunicarea însăși”¹⁹⁰.

Elementele de discurs conversațional, numite *mărci pragmatice*, reunesec toate elementele lingvistice care stabilesc și asigură schimburile de replici într-o conversație naturală spontană¹⁹¹.

Dittmann¹⁹² consideră conversația un caz particular de interacțiune lingvistică, care se definește având la bază mai multe criterii, și anume: a) existența unei teme (în comunicarea verbală, tema trebuie să reprezinte centrul atenției cognitive a actanților comunicării lingvistice); b) caracterul dialogic (în timpul conversației, cei doi protagoniști ai actului de comunicare lingvistică trebuie să-și schimbe rolurile: interlocutorul să-și asume rolul vorbitorului și invers); c) menținerea identității spațial-temporale a discursului conversațional (o conversație nu trebuie să se constituie, neapărat, într-o interacțiune față-în față, ci poate fi transmisă și utilizându-se mijloace tehnice (de exemplu, telefonul).

4.2. Terminologia

Pentru elementele lingvistice a căror funcție poate fi individualizată exclusiv în interiorul discursului conversațional, s-au folosit în lingvistică mai mulți *termeni*, și anume: a) semnale discursive¹⁹³; b) pragmatik markers¹⁹⁴; c) gliederungssignalen¹⁹⁵;

¹⁹⁰ Patrizia Manili, *Sintassi di conettivi di origine verbale*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Parallela 2, Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986, p.165[= Manili, *Sintassi*].

¹⁹¹ Vezi Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, p. 178[= Mara, *Analisi*].

¹⁹² J. Dittmann, *Arbeiten zur Konversationsanalyse*, Tübingen, 1979, p.2-5.

¹⁹³ Carla Bazzanella, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande grammatica*

d) *discursmarker*¹⁹⁶;

e) *gesprächspartikeln*¹⁹⁷; f) *flickwörter*¹⁹⁸;

g) *abtönungspartikeln*¹⁹⁹; h) *abtönungsverfahren*²⁰⁰;

i) *processing connectives*²⁰¹; j) *conectivii interfrasali*²⁰²;

k) *conectivii de origine verbala*²⁰³;

l) *signalen, kennzeichnen, indikatoren, markern*²⁰⁴;

m) *discourse particles*²⁰⁵. Preluăm termenul *marcă pragmatică* („pragmatic marker”) de la lingvistul B. Fraser, termen care ni se pare relevant și corespunzător realității

italiana di consultazione, Bologna, 1995, p.225 [= Bazzanella, *Segnali*] ; Mara, *Analisi*, p.177.

¹⁹⁴ Fraser, *Markers*, p.167.

¹⁹⁵ Elisabeth Gülich, *Macrosyntax der Gliederungssignale im gesprochenen Französisch*, München, 1970, p. 300; K. Lichem, *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Christoph Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981, p.68.

¹⁹⁶ Christine Gohl und Sussane Günthner, *Grammatikalisierung von weil als Diskursmarker in der gesprochenen Sprache*, Konstanz, 1999, p.15; B. Fraser, *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990, p.383.

¹⁹⁷ Mara, *Analisi*, p. 177.

¹⁹⁸ H. Weydt, *Abtönungspartikel*, Berlin, 1969, p.9.

¹⁹⁹ *Idem, ibidem*.

²⁰⁰ E. Radtke, *Abtönungsverfahren im gesprochenen italienisch*, în G. Holtus, E. Radtke, *Gesprochenes Italienisch in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen, 1985, p.280.

²⁰¹ Jean Caron, *Processing connectives and the pragmatics of Discourse*, în J. Verschueren, Marcella Bertuccelli Papi, *The pragmatic perspective*, Amsterdam, Philadelphia, 1987, p. 567[= Caron, *Processing*].

²⁰² Sorin Stati, *Connettivi interfrasali e coerenza pragmatica*, în Lichem, Mara, Knaller, *Aspetti*, p.309 [= Stati, *Connettivi*].

²⁰³ Patrizia Manili, *Sintassi di connettivi di origine verbale*, în Lichem, Mara, Knaller, *Aspetti*, p.165[= Manili, *Sintassi*].

²⁰⁴ K. Hölker, *Zur Analyse von Markern*, Stuttgart, 1988, p.7.

²⁰⁵ L.C.Schourup, *Common Discourse Particles in English Conversation*, p.1 ș. u..

lingvistico-pragmatice pe care o vom avea în vedere în capitolul de față, deoarece marchează o anumită semantică contextuală, diferită de cea inițială.

4.3. Conceptul de marcă pragmatică

În pragmatica lingvistică străină din ultimele decenii, există mai multe modalități de definire a termenului și conceptului de *marcă pragmatică*.

Unii pragmaticieni consideră că *mărcile pragmatice* reprezintă „elemente care semnalează intențiile potențial-comunicative ale vorbitorului”²⁰⁶, sau că ele sunt „expresii ca *acum, deci, totuși* și *apoi*, care semnalează o relație secvențială („a sequential relationship”) între mesajul central în desfășurare („the current basic message”) și discursul anterior”²⁰⁷.

Pentru alți cercetători, *mărcile pragmatice* se constituie în „elemente lexicale, care au funcția de a structura textul, în sensul că, pierzându-și mai mult sau mai puțin valoarea lor semantică de origine, devin semnale de articulare a discursului”²⁰⁸ sau în „elemente lingvistice cu caracter colocvial, numite și „semnale de articulare” („segnali di articolazione”), care asigură organizarea unui text dialogat, în special oral”²⁰⁹.

Fie că sunt definite ca fiind „cuvinte neflexibile, deci adverbe, prepoziții, conjuncții și interjecții, care exprimă o anumită situație comunicațională, adică gândurile, presupunerile,

²⁰⁶ B. Fraser, *Markers*, p. 168.

²⁰⁷ B. Fraser, *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990, p. 383 [= Fraser, *Approach*].

²⁰⁸ Patrizia Manili, *Sintassi*, p. 165.

²⁰⁹ Patrizia Manili, *Relazione tra aspetti morfologici e aspetti testuali di alcuni connettivi di origine verbale*, în Monica Berretta, Piera Molinelli, Ada Valentini, *Parallela 4, Morphologie*, Tübingen, 1990, p. 157.

sentimentele și emoțiile vorbitorului”²¹⁰, fie că reprezintă „expresiile mono- sau pluri-lexematice, care au ca funcție specifică (primară) sau nespecifică (secundară) faptul de a manifesta o relație de conținut (de coerență) între două fraze ale aceluiași text”, expresii care se constituie „într-un argument central al lingvisticii textuale”²¹¹, mărcile pragmatice își dezvăluie trăsătura lor fundamentală, și anume, aceea că ele „stabilesc și asigură interacțiunea conversațională”²¹², fiind întotdeauna analizate avându-se în vedere criteriul funcțional-pragmatic.

Mărcile pragmatice de tipul *și, sau, dacă* sunt elemente lingvistice „care sunt interpretate într-o manieră care diferă de analiza „standard”, a sensului obiectiv-funcțional („truth-functional meaning”), direcția analizei îndreptându-se asupra unui așa-numit „indirect meaning” (însemnând „sensul intenționat de către vorbitor”), diferit de așa-zisul „literal meaning” (sensul obiectiv-denotativ)”²¹³. Cu alte cuvinte, caracteristicile pragmatice ale mărcilor pragmatice reprezintă o parte integrantă a „sensului” lor (ele sau adaugă ceva la sensul literal, denotativ, sau șterg o parte din acesta). De exemplu, mărci pragmatice ca *pentru că, dacă, deși* „implică anumite relații cauzale între evenimente, dar, în același timp, caracterizează, în feluri diferite, concepția vorbitorului în privința acestor relații și în ceea ce privește „adevărul” evenimentelor exprimate”²¹⁴.

Deborah Schifffrin definește operațional mărcile pragmatice ca „elemente secvențial dependente care introduc

²¹⁰ Christa Helling, *Deutsche Modalpartikeln und ihre italienische Entsprechungen*, în M. Dardano, W. U. Dressler, G. Held, *Parallela*, Akten des 2. österreichisch – italienischen Linguistentreffens, Tübingen, 1983, p. 42.

²¹¹ Stati, *Connettivi*, p. 309.

²¹² Mara, *Analisi*, p. 178.

²¹³ Caron, *Processing*, p. 567.

²¹⁴ Caron, *Processing*, p. 568.

„unități de discurs” („sequentially dependent elements which bracket units of talk”)²¹⁵. Lingvista consideră că mărcile pragmatice trebuie să fie definite în relație cu unități de discurs („units of talk”), și nu cu unități de tip propoziție, act de vorbire sau „tone unit”. Ea folosește sintagma „sequential dependence” pentru definirea mărcilor pragmatice, pentru a indica că „mărcile pragmatice sunt segmente care funcționează la nivelul discursului; ele nu sunt dependente de unitățile mici de „vorbire”, din care este compus discursul”²¹⁶.

O altă modalitate de definire a mărcilor pragmatice este cea care vizează „acele elemente care, detașându-se, în parte, de semnificatul lor original, însumează valori care servesc la structurarea discursului, la realizarea conexiunii elementelor frazale, interfrazale, extrafrazale și la „colorarea discursului cu o dimensiune interpersonală, accentuând asupra structurii interactive a conversației”. Funcția mărcilor pragmatice poate fi, astfel, individualizată „numai în interiorul discursului”, clasificarea lor neavând „o bază morfologică sau lexicală, ci funcțională”²¹⁷. Altfel spus, mărcile pragmatice sunt elementele lingvistice care „nu pot avea „sens” („Sinn”), în sensul restrâns al cuvântului (sens denotativ), ci au funcție pragmatică”²¹⁸.

Având în vedere definițiile date, în pragmatică lingvistică, termenului și conceptului de *marcă pragmatică*, considerăm că aceasta vizează elemente ale discursului comunicațional cu funcție exclusiv pragmatică (nu funcționează ca o parte a sensului „literal”, denotativ, al discursului), semnalând intențiile comunicative ale vorbitorului, relaționând, în același timp, mesajul de părțile

²¹⁵ Deborah Schiffrin, *Discourse Markers*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, p. 31 [= Schiffrin, *Markers*].

²¹⁶ Schiffrin, *Markers*, p. 31.

²¹⁷ Carla Bazzanella, *Segnali*, p. 225.

²¹⁸ Claudia Biasci, *Konnektive in Sätzen und Texten*, Hamburg, 1982, p. 93.

anterioare ale discursului. Astfel, dacă avem în vedere patru enunțuri, și anume: *Ion o iubește pe Maria*; *O iubește Ion pe Maria?*; *Deci, Ion o iubește pe Maria* și *Presupun că Ion o iubește pe Maria*, observăm că acestea transmit, pe de o parte, același sens denotativ, dar, pe de altă parte, conțin și informație pragmatică: semnale ale intențiilor comunicative ale vorbitorului. Aceste semnale reprezintă mărcile pragmatice ale discursului.

4.4. Clasificarea mărcilor pragmatice

Una dintre modalitățile de clasificare a mărcilor pragmatice este cea făcută „în baza semnificatului lor”²¹⁹. Astfel, există mai multe tipuri de mărci pragmatice, și anume: a) care introduc un exemplu, o generalizare, o parafrază etc, de tipul: *de exemplu*, *de pildă* etc; b) care introduc o idee analoagă, similară sau, din contră, o idee antitetică, contrară; c) care introduc o explicație; cf.: „De fapt, adevărul este că întotdeauna a fost așa... *adică* am mai văzut-o grasă” (Stati, *Connettivi*, p. 313); d) expresii conclusive; cf.: „Încă un ultim cuvânt; sensul scurt al discursului meu lung este, totuși, că trebuie să fie operantă consecvența” (Stati, *Connettivi*, p. 313); e) care anunță, în mod explicit, intenția vorbitorului de a enunța o frază legată de discursul precedent: aceștia sunt „conectivii metatextuali”; f) care indică rolul dialogal al reacției la replica pe care o introduc; cf.: expresii care servesc la transmiterea informației potrivit căreia, fraza care a început este o replică la aserția anterioară a partenerului: *(tu) vrei să spui cu asta, aceasta... înseamnă că* etc sau de tipul *decî* (cu rol pragmatic), într-un exemplu de tipul: A: Luigi nu s-a mai întors / B: *Atunci, e adevărat că și-a terminat studiile*” (Stati, *Connettivi*, p. 314); g) care exprimă dorința vorbitorului de a schimba cursul dialogal, elemente definite ca reprezentând „un set de semnale în discursul

²¹⁹ Stati, *Connettivi*, p. 313.

conversațional”, care „îi pregătesc pe ascultători pentru următorul schimb, într-o conversație logică”²²⁰; h) care semnalează revenirea la tema principală a textului; cf.: *comunque (totuși), ad ogni modo (în orice mod)* și semnalele metatextuale (am spune noi, deictico-discursive) ca: *tornado al discorso de prima (să ne întoarcem la discursul inițial)*; i) care introduc replici ce exprimă acordul sau dezacordul; pentru dezacord cf. *ma (ital.) (dar)* și, cu rol pragmatic echivalent, *no (ital.) (nu)* și *doch (germ.) (ba da)*; cf.: A: Hans nu mai vine. / B: Ba da, știu asta sigur! (Stati, *Connettivi*, p. 315); A: Eu, eu sunt indignată! / B: Nu, draga mea, nu te indigna, pentru că... (Stati, *Connettivi*, p. 315)²²¹.

O altă clasificare a mărcilor pragmatice este cea care le analizează în baza unui criteriu „cu preponderență funcțional”²²². Care pot fi funcțiile mărcilor pragmatice în actul conversațional? Orice act conversațional, după cum bine se știe, este determinat de prezența a cel puțin doi protagoniști, care, alternativ, joacă rolul vorbitorului și al receptorului. Vorbitorul, care își planifică discursul la nivel cognitiv, trebuie să semnaleze acest proces de planificare receptorului, pentru a-i indica faptul că mai are să-i spună ceva sau că este dispus să-i cedeze cuvântul, marcând, astfel, posibilitatea unei intervenții a partenerului. Rolul receptorului, însă, constă în a asculta, în liniște, discursul vorbitorului și în a-i semnala, frecvent și în mod regulat, că îl ascultă, că înțelege, că este de acord cu ceea ce acesta spune, satisfăcând, astfel, scopul „controlului vorbitorului”, fără a întrerupe fluxul dialogului. În baza strategiei conversaționale mai sus enunțate, mărcile pragmatice sunt divizate, într-o primă încercare de clasificare, în

²²⁰ E. Keller, *Gambits. Conversational strategy signals*, în F. Coulmas, *Conversational routine*, The Hague, Mouton, 1981, p. 93.

²²¹ Pentru această clasificare a mărcilor pragmatice, vezi Stati, *Connettivi*, p. 314-315.

²²² Mara, *Analisi*, p. 181.

două grupe: a) semnale locutive („Sprechersignale”) și b) semnale de receptare („Hörersignale”). Între aceste două categorii, se situează un grup intermediar de mărci pragmatice, și anume, acela al semnalelor de turn-taking (semnale de schimbare a rolului conversațional), prin care „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului”²²³.

Semnalele de receptare („Hörersignale”) sunt elementele discursive prin intermediul cărora ascultătorul contribuie la coordonarea rolurilor interactive, manifestându-și, astfel, propria atenție la procesul conversațional. Caracteristica lor pertinentă este aceea că semnalele de receptare nu servesc niciodată la schimbarea rolurilor în actul de comunicare lingvistică: „Când ascultătorul folosește semnale de receptare, pare a fi o înțelegere reciprocă în privința faptului că vorbitorul continuă să vorbească...”²²⁴.

(25) A: Eu chiar am acceptat / dar el nu mi-a spus nimic / înțelegi...

B: Da.

A: Și nici măcar nu s-a scuzat. (Mara, *Analisi*, p. 81);

(26) A: Ca în toate orașele mari, așa cum ar fi Bucureștiul, cum ar putea fi //

B: Sigur, sigur.

A: Cum ar putea fi Iașul. (conversație înregistrată);

(27) A: Deci nu este un tip de film care //

B: Da.

A: Care îmi place. (conversație înregistrată).

După cum se observă din exemplele anterioare, majoritatea semnalelor de receptare („Hörersignale”) sunt emise datorită reacției unui stimul dat de către vorbitor (semnale locutive) („Sprechersignale”). Acești stimuli din partea vorbitorului pot fi fie de natură lexicală (înțelegi, adevărat, ți se pare etc), fie de natură

²²³ Mara, *Analisi*, p. 183.

²²⁴ Donald Duncan-Fiske, *Face-to-face interaction*, New York, 1977, p. 101.

prozodică sau paralingvistică (de exemplu, pauza în vorbire).

Semnalele de turn-taking includ elementele discursive cu ajutorul cărora ascultătorul comentează enunțul vorbitorului:

(28) A: Eu vreau întotdeauna, cum se sfârșește filmul / dacă nu / pierd timpul cu...

B: *Nu / vreau să spun* / așa nu mai ai nici o satisfacție. (Mara, *Analisi*, p. 183);

(29) A: Filmele de aventură / sunt făcute bine / pot chiar să fie...

B: *Da, dar* în majoritatea cazurilor... (Mara, *Analisi*, p. 184).

Semnalele locutive („Sprechersignale”) se pot diviza în trei categorii, și anume: 1) indicatorii de planificare macrostructurală la nivel cognitiv; 2) semnalele care guvernează strategia discursivă și 3) semnalele de structurare în planul realizării actului comunicațional²²⁵.

1. *Indicatorii de planificare* se referă, în mod esențial, la actul comunicativ al vorbitorului. Sunt elemente discursive care planifică procesul de comunicare, neavând relevanță semantică sau iterativă. Fac parte din acest grup *fenomenele de ezitare* și *semnalele de autocorectare*.

1.1. *Fenomenele de ezitare* pot fi clasificate în trei categorii, și anume:

a) *pauza voită* („le pause vuote”), reprezentată de pauza realizată prin alungirea nonfonemică a fonemelor:

(30) A: Și deci, spun eu, oamenii care stau în Piața din Borgo Allegri / sunt diferiți de cei care stau în Piața Republica sau în Piața/in Piațaaa...

B: Clar.

A: În Piața Libertății. (Mara, *Analisi*, p. 184);

b) *pauza plină* („le pause piene”), reprezentată de

²²⁵ Vezi, în acest sens, Mara, *Analisi*, p. 184.

intervenții de tipul *eh, mh* etc și de semnale de ezitare:

(31) A: Este ceva / *eh* / cu adevărat foarte frumos. (Mara, *Analisi*, p. 184);

(32) A: Lui îi vinde cartea cumpărată de la / *să zicem* / de la tata și merge / *să zicem* / merge la un teatru de marionete. (Mara, *Analisi*, p. 184);

c) repetițiile irelevante din punct de vedere semantic.

1.2. Semnalele de autocorecție servesc la precizarea unei anumite părți a enunțului și la marcarea unor greșeli făcute în plan sintactic sau semantic:

(33) A: Pinocchio scăpă și continuă drumul ei / *adică* drumul lui. (Mara, *Analisi*, p. 184);

② Semnalele de legătură („*segnali di collegamento*”) servesc reprezentării „verbale” a evenimentelor succesive. Sunt semnale de tipul: *apoi* (*ora, allora, poi* – ital.), și etc:

(33) A: *Și apoi* a venit un căpitan / *și apoi* a spus / ferm... (Mara, *Analisi*, p. 184);

③ Semnalele de tip strategico-dialogic, de natură semantic-discursivă, sunt întotdeauna emise în mod direct în fața ascultătorului, îndeplinind astfel, o funcție, în principal, interactivă.

3.1. Particulele de atenționare („*Abtönungspartikeln*”)

Potrivit opiniei lui H. Weydt²²⁶, aceste particule servesc la caracterizarea poziției vorbitorului în ceea ce privește enunțul. Inserate în frază, ele se referă la întreaga aserție; nu se pot afla nici în poziție inițială, nici în poziție finală. În alte distribuții sintactice, au semnificații diferiți și aparțin altor clase funcționale.

Dorothea Franck²²⁷ le atribuie funcția de fixare a evenimentelor comunicative în contextul lor comunicațional sau

²²⁶ H. Weydt, *Abtönungspartikeln*, Berlin, Zürich, 1969, p.68.

²²⁷ Dorothea Franck, *Abtönungspartikeln und Interaktionsmanagement. Tendenziöse Frage*, în H. Weydt, *Die Partikeln der deutschen Sprache*, Berlin, New-York, 1979, p. 4 [= Franck, *Abtönungspartikeln*].

argumentativ și de exprimare a componentei „emotive”, care caracterizează raportul dintre interacțanții comunicării. Este vorba despre semnale de atenționare de tipul de altfel și încă:

(34) A: Vezi / nu e / de altfel / atât de dificil. (Mara, *Analisi*, p. 185);

(35) A: De ce nu mi-ai spus-o încă? (Mara, *Analisi*, p. 185);

3.2. Cel de al doilea grup de semnale de tip strategico-dialogic cuprinde toate semnalele care servesc la introducerea actului comunicativ și la urmărirea replicilor conversaționale ale ascultătorului.

După J. Rehbein²²⁸, acest tip de semnale se divid în elemente dialogice antepuse („Vorschaltungen”) și elemente dialogice postpuse („Nachschaltungen”).

3.2.1. *Elementele dialogice antepuse* stabilesc condițiile necesare pentru receptarea actului comunicativ proiectat și actualizează atenția și așteptările ascultătorului. Este vorba despre semnale de tipul ascultă, privește, vezi, deci etc.

(36) A: *Ascultă* / și a venit mama Paulei. (Mara, *Analisi*, p. 185);

(37) A: După dumneavoastră / de ce a fost o criză economică...

B: *Vezi* / eu sunt de părere că... (Mara, *Analisi*, p. 185);

(38) A: Ce țări europene ai vizitat deja?

B: *Deci* / am stat un timp în Austria / în Germania. (Mara, *Analisi*, p. 185);

3.2.2. *Elementele dialogice postpuse* sunt secvențele discursive prin intermediul cărora vorbitorul controlează și anticipă recepționarea aserției lui, încercând, astfel, să evite eventualele „aberații” din partea ascultătorului. Elementele din inventarul

²²⁸ J. Rehbein, *Sprechhandlungsaugmente. Zur Organisation der Hörersteuerung*, în H. Weydt, *Die Partikeln der deutschen Sprache*, p. 58-74.

lingvistic care pot îndeplini asemenea funcții sunt:

a) Expresii care trebuie să elimine aberațiile relative în derularea actului conversațional sau care servesc la înțelegerea însăși a enunțului: înțelegi, nu, adevărat:

(39) A: Trebuie s-o fac / înțelegi / chiar dacă problema nu este tocmai ușoară. (Mara, *Analisi*, p. 185);

b) Expresii care presupun aberații relative în evaluarea pozitivă (aprobare, acord, consens etc) și care cer un semnal de confirmare din partea ascultătorului: bine, de acord etc:

(40) A: Mai întâi, trebuie să mergi la doctor / bine /

B: Da, da.

A: Apoi / vom vedea. (Mara, *Analisi*, p. 185);

c) Expresii care servesc la prevenirea ocurenței unei replici conversaționale a ascultătorului, contrapusă celei intenționate de vorbitor: oh, nu, nu este așa, nu este adevărat etc.

(41) A: Fata mea / tinerețea / astăzi ca astăzi / nu face nimic / trăiește mereu în lux / nu-i așa / se distrează. (Mara, *Analisi*, p. 185);

d) Expresii care trebuie să evite o eventuală cerință a ascultătorului, în precizarea sau specificarea enunțului: etc, și așa mai departe, sau așa ceva, știi cum se întâmplă :

(42) A: S-au întâlnit pe stradă / s-au plăcut / știi cum se întâmplă / și acum sunt căsătoriți. (Mara, *Analisi*, p. 185).

O altă clasificare a mărcilor pragmatice²²⁹ este făcută avându-se în vedere mai multe criterii. Din punct de vedere *formal* („formbezogene Klassifikation”), mărcile pragmatice sunt, mai întâi, divizate în: a) *unități prozodice* (de exemplu, conturul intonațional), b) *caracteristici sintactice* (de exemplu, enunțuri declarative, interrogative, imperative) și c) *expresii* („Ausdrücke”) (de exemplu, *dar, când, chiar* etc).

²²⁹ K. Hölker, *Zur Analyse von Markern*, Stuttgart, 1988, p. 10 [= Hölker, *Analyse*].

Din punctul de vedere al *expresiei* lor, mărcile pragmatice se împart în *unități simple* din punct de vedere morfologic („morphologisch einfache”) (de exemplu, *deci*, *apoi*, etc) și *unități complexe* morfologic („morphologisch Komplexe”) (de exemplu, în *sfârșit*, în *mod just* etc). Din punctul de vedere al *părții de vorbire* căreia mărcile pragmatice aparțin, acestea pot fi: a) *conjunții* (*și*, *sau*), *adverbe* (*bine*, în *sfârșit*, *pe scurt*), *structuri prepoziționale* („Prepositionalphrasen”) (în *orice caz*, în *fond*) sau *structuri propoziționale* (*tu știi*, *gândeți-vă* etc)²³⁰.

Din punct de vedere *funcțional* („funktionsbezogene Klassifikation”), mărcile pragmatice sunt clasificate, avându-se în vedere mai multe criterii. Astfel, mărcile pragmatice pot fi *expresive* (*cu atât mai bine*, în *sfârșit*, etc); *apelative* (*încetîșor*, *să vedem* etc); *fatice* (*da*, *euh*); *metalingvistice* (*à propos*, *sau*, *mai întâi*)²³¹.

Mărcile pragmatice care marchează anumite aspecte contextuale ale aserțiilor și, de asemenea, mărcile care organizează *discursul* („diskursorganisierende Marker”) se divid în: *enumerative* (*mai întâi*, *imediat*, în *sfârșit*); *aditive* ((*și*) *apoi*, *și*, în *plus*); *rezumative* (în *rezumat*, într-un *cuvânt*, *pe scurt*); *conclusive* (în *concluzie*, *deci*); *reformulative* (*adică*, *mă explic*) și *corective* (*de fapt*, *sau mai degrabă*)²³².

În funcție de *tipul de text* („Texttyp”) în care mărcile pragmatice occură, există *mărci pragmatice argumentative* (*or*, *deci*, *din moment ce*); *narative* (*și apoi*, *și*); *monologice* (*pe de o parte*, *pe de altă parte*, *spunând acestea* etc) și *dialogice* (*da dar*, *nu dar*).

Trebuie amintit și criteriul de clasificare a mărcilor pragmatice, care distinge între *textele vorbite* și *textele scrise*. Din această perspectivă, mărcile pragmatice se divid în mărci

²³⁰ Hölker, *Analyse*, p. 11.

²³¹ *Idem*, *ibidem*.

²³² Hölker, *Analyse*, p. 11.

pragmatice tipice limbii vorbite (*ei bine, ce*) și mărci pragmatice tipice limbii scrise (*sau, așa cum am văzut*). Majoritatea mărcilor pragmatice sunt, însă, „neutre, în privința distincției text vorbit – text scris”²³³.

Carla Bazzanella²³⁴ clasifică mărcile pragmatice, pe care le numește semnale discursive („segnali discorsivi”), din punct de vedere funcțional, în iterative și metatextuale²³⁵. Utilizarea mărcilor pragmatice în vorbirea spontană, determinată de specificul situației iterative, poate fi analizată din punctul de vedere al vorbitorului sau din punctul de vedere al interlocutorului.

1. Din punctul de vedere al vorbitorului, mărcile pragmatice sunt de mai multe feluri, și anume: ~~(7 tipuri)~~

1.1. mărci care servesc la preluarea replicii („presa di turno”), care ajută la stabilirea contactului lingvistic și la preluarea cuvântului: *deci, în concluzie, iată, dar și* etc:

(43) (La începutul unei discuții în clasă) : *Deci, știți că pe 7 decembrie, am făcut acest consiliu al clasei.* (Bazzanella, *Segnali*, p. 232);

1.2. mărci pragmatice menținătoare ale replicii („riempitivi”), care sunt utilizate pentru a păstra cuvântul (replica comunicațională), indicând dificultatea planificării (tipică vorbirii spontane). Acestea sunt mărcile pragmatice care exprimă: a) pauza plină (*ee, ehm, mm*); b) pauza voită (tăcere mai mult sau mai puțin lungă); c) prelungirea vocalei precedente („drawling” – engl.) indicată prin «:» și d) indicatorii de corecție (*adică, de exemplu*). Alte mărci pragmatice care pot fi încadrate în categoria „riempitivilor” sunt e) cum pot să spun, să spunem, pentru a spune astfel etc:

(44) Suntem foarte fericiți de a o avea oaspete în studio.

²³³ Hölker, *Analyse*, p. 12.

²³⁴ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

²³⁵ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

Nu ne așteptam la o astfel de / ee / *cum să spun* / la o astfel de generozitate. (Bazzanella, Segnali, p. 232);

1.3. mărci pragmatice de solicitare a atenției („rechiesta di attenzione”), având formă de imperativ (persoana a doua, singular sau plural), sunt utilizate pentru reactualizarea sau menținerea atenției, mai ales în cazul conversațiilor telefonice. Este cazul unor mărci pragmatice de tipul: *ascultă, ascultă puțin* (forma cu *puțin*, tipică registrului informațional, subliniază solidaritatea între interlocutori), *spune-mi, spuneți-mi, privește, priviți, vezi, vedeți* etc);

(45) *Ascultă un pic* / dar președintele tău cu ce se ocupă? (Bazzanella, Segnali, p. 233);

1.4. mărci pragmatice cu funcție fatică („fatismi”), care sunt semnale discursive, care subliniază aspectul fatic al „coeziunii sociale” a comunicării, funcționând ca instrumente de creare, consolidare sau evidențiere a apartenenței unui anumit individ la un grup social. În acest mod de utilizare intră vocativele parentetice („vocativi parentetici”) și alocutivele („gli allocutivi”):

(46) Tu dormi prea mult / *Giovanni!* (Bazzanella, Segnali, p. 233);

(47) Am ghicit / *dragul meu băiat* / spuse bătându-l pe spate cu un gest protectiv și patern. (Bazzanella, Segnali, p. 233);

(48) Ah / *domnișoara mea* / poate cu treizeci de ani mai mult! (Bazzanella, Segnali, p. 233);

1.5. mecanisme de modelare a discursului („mecanismi di modulazione”):

a) Există indicatori de reducere a preciziei, în privința conținutului propozițional, de tipul: *practic* și *indicatori care pot „lexicaliza” incertitudinea*, de exemplu: *circa, în oarecare mod, într-un anumit sens, cel puțin* (dezvoltând dimensiunea cantitativă):

(49) Saussure *practic* a afirmat în 1900... (Bazzanella, Segnali, p. 234);

(50) A: Dumneavoastră ați lucrat în universitatea din Torino // nu-i adevărat?

B: Beh / într-un anumit sens / da. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

(51) A: Când ne vom mai vedea?

B: După cinci ani / cel puțin. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

b) Mărci pragmatice, de tipul *să spunem, pentru a spune astfel, cum doriți s-o numiți*, pot indica *lipsa preciziei* în formularea conținutului propozițional și incompleta adecvare a expresiei folosite. Vorbitorul subliniază, astfel, în mod conștient și ostentativ, că termenul utilizat (la care semnalul discursiv se referă *anaforic* sau *cataforic*) nu e cel corect:

(52) Nervozitate // *cum doriți s-o numiți* / puțin nervos este / poate / mai bine. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

(53) Este o situație / *ca să spunem așa* / voluntară. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

c) Pentru a indica, din contră, *precizia* la nivelul conținutului propozițional, există mărci pragmatice de tipul: *exact, cu adevărat, chiar* etc:

(54) Este *exact* ceea ce am spus. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

d) Pentru a sublinia adevărul conținutului propozițional și pentru a-l pune în evidență, se pot folosi mărci pragmatice de tipul: *și, ei da* etc:

(55) Faptul că doamna este / cu adevărat / crudă // *ei da* // era incontestabil. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

e) Pentru a *diminua* sau pentru a *augmenta* autoritatea și puterea vorbitorului, se pot utiliza mărci pragmatice de tipul: *după mine, din punctul meu de vedere, din partea mea* etc:

(56) Nu știu, dar poate / *după mine* / te-ar putea tenta. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

(57) *Din punctul meu de vedere*, lucrurile stau exact în acest fel. (Bazzanella, *Segnali*, p. 234);

1.6. mărci pragmatice de control al receptării, care servesc vorbitorului la verificarea receptării corecte a enunțului de către interlocutor, mai ales în situații în care lipsește suportul schimbului de replici față în față (de exemplu, la telefon sau la radio), de tipul: da, ai înțeles, ați înțeles etc:

(58) Deci / la opt, da? (la telefon). (Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

(59) Sunt mama ta / ai înțeles? (Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

1.7. mărcile pragmatice de solicitare a acordului și (sau) confirmării, care cuprind semnale discursive de tipul: nu?; adevărat?; nu-i adevărat?; nu-i așa? etc, cerând acordul sau confirmarea interlocutorului:

(60) A fost un geniu al spectacolului, al teatrului și al cinematografiei / nu? (Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

(61) O doamnă poate găsi / întotdeauna / pretexte pentru a refuza / nu-i așa? (Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

2. Din punctul de vedere al interlocutorului

Pentru a participa la actul conversațional, interlocutorul ia parte, activ, la construirea mesajului prin intermediul mărcilor pragmatice (sau, eventual, utilizând semnale nonverbale), mărci și semnale, care pot fi considerate „coparticipative”:

2.1. mărci pragmatice ale atenției în cursul actului conversațional; într-un anumit punct al conversației, interlocutorul vrea să semnaleze (mai ales la telefon) propria disponibilitate la realizarea comunicării și propria participare, cu mărci pragmatice de tipul: da, daaa, sau cu pauze, marcate cu *mh*:

(62) A: Pentru că mi se pare mult mai important...

B: Daaa (Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

(63) A: A mers la medic...

B: *Mh?*

A: Și a sfătuit-o să facă un anumit tratament.
(Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

În alte cazuri, interlocutorul folosește o marcă pragmatică de tipul *adevărat?* pentru a indica faptul că informația furnizată de către vorbitor este nouă și neașteptată, cerând, ca atare, specificări ulterioare:

(64) A: Astăzi a fost... mi-a dispăcut / a lipsit legătura cu universitatea //

B: *Adevărat?* (Bazzanella, *Segnali*, p. 235);

2.2. *mărci pragmatice de acord și (sau) confirmare*; acest tip de mărci pragmatice indică acordul din partea interlocutorului, în privința enunțului transmis de către vorbitor: *da, bine, exact, just, natural, adevărat, normal, O.K., chiar așa, absolut, perfect, cum să nu* etc:

(65) A: Am făcut-o și pe asta //

B: *Da* / am confirmat / am făcut-o și pe asta.
(Bazzanella, *Segnali*, p.236);

(66) A: Dacă ne-ai ascultat, știi deja ce s-a întâmplat azi-noapte /

B: *Exact*. (Bazzanella, *Segnali*, p. 236);

(67) A: Povestea aceasta trebuie să fie explicată...

B: *Absolut*. (Bazzanella, *Segnali*, p. 236);

2.3. *mărci pragmatice de receptare și achiziționare a informației*; în cursul conversației, sunt frecvente mărci pragmatice care semnalează receptarea și achiziționarea de informații, de tipul: *da, am înțeles, ooh* (care indică receptarea însoțită de stupeoare), *ei* (cu intonație descendentă și neinterogativă, indicând receptarea, însoțită de dezaprobare) etc:

(68) A: Vrem să vorbim despre mișcarea ochilor, de exemplu, nu? / care este mult mai importantă decât alte mișcări ale corpului.

236);
B: Decât alte mișcări / *da*. (Bazzanella, *Segnali*, p.

(69) A: Nu putem să nu asistăm la o revendicare a orașului!

B: *Am înțeles*. (Bazzanella, *Segnali*, p. 236);

(70) A: N-o cunoști?

B: Nu.

A: *Ei*, dar trebuie / trebuie să încerci s-o vizitezi cât mai curând! (Bazzanella, *Segnali*, p. 236);

2.4. mărci pragmatice de solicitare a unei explicații; când interlocutorul nu a receptat exact sau nu a înțeles conținutul propozițional al enunțului comunicațional transmis de către vorbitor, poate cere o explicație, în unele cazuri, întrerupându-l pe vorbitor, transmițând semnale discursive de tipul: *adică?*; *de exemplu?*; *cum?*, *ce?*:

(71) A: Întotdeauna amabilă, nu-i așa?

B: *Cum?* (Bazzanella, *Segnali*, p. 236).

Semnalele discursive de solicitare a unei explicații pot apărea cumulate în replica interlocutorului:

(72) A: Mișcările ochilor au fost întotdeauna foarte interesante / păcat că sunt atât de rapide //

B: *Adică? De exemplu?* (Bazzanella, *Segnali*, p. 236);

2.5. mecanisme de întrerupere („mecanismi di interruzione”); pentru a întrerupe replica vorbitorului sau pentru a se suprapune (interlocutorul) pe unul dintre cuvintele enunțului comunicațional al vorbitorului sau pentru o pauză scurtă, se pot utiliza mărci pragmatice de tipul: *dar*, *deci*, *scuze*, *scuză-mă*, *scuzați-mă*, *un moment* etc:

(73) A: Alții au susținut, însă, ideea unui aspect mai tehnic, și anume, mă refer la...

B: *Dar* dumneavoastră apărați acționarii fiscali din rațiuni profesionale sau pentru că așa credeți? (Bazzanella, *Segnali*,

p. 236).

O altă clasificare a mărcilor pragmatice²³⁶ le împarte pe acestea în:

1. semnale de deschidere a mesajului („Eröffnungssignale”);

2. semnale de reînnoare a legăturii discursive („Wiederanknüpfungssignale”);

3. semnale de încheiere („Schlusssignale”);

4. semnale ale interlocutorului („Hörersignale”).

1. Semnale de deschidere a mesajului

1.1. Semnale în dialog;

1.1.1. Semnale de schimbare a rolului comunicațional (franc. *alors*) (deci);

1.1.2. Semnale ce introduc replica vorbitorului: (ital. *ecco*) (iată):

(74): *Iată* care mi se pare a fi concluzia... (Lichem, *Bemerkungen*, p. 69);

(ital. *ma*) (dar):

(75) A : *Dar* să ascultăm aceste considerații ale criticului...

B : *Dar* eu / cu adevărat / ceea ce voi pretindeți... (Lichem, *Bemerkungen*, p. 69);

(ital. *diciamo*) (să spunem):

(76) *Să spunem* că / cu ocazia acestei sesiuni... (Lichem, *Bemerkungen*, p. 69).

Inventarul acestor semnale de schimbare a rolului comunicațional mai cuprinde : a) pauzele pline („gefüllte Pausen”): *ah*, *e*, *oh* etc; b) semnalele simple („einfache Signale”): *bine*, *binișor*, *și*, *dar*, *deci*, *iată*, *adică* etc; c) introducerile în discurs cu ajutorul unui pronume personal: „*Eu* spun” (că da); d) tipul de mărci pragmatice *ascultă*, *privește*, *privești* etc; e) semnalele

²³⁶ Lichem, *Bemerkungen*, p. 69.

compuse („zusammengesetzte Signale”): *deci să spunem, asta nu, dar privește, dar atunci, ei bine, ei ascultă etc.*

1.1.3. *Semnale de schimbare a temei conversaționale: și, acum etc.*

(77) Eu / însă / am rămas deziluzionat pentru o serie de lucruri și îmi pare rău că / colega franțuzoaică pleacă... (Lichem, *Bemerkungen*, p. 70);

(78) Este vorba despre conformism și / la un moment dat / despre teamă și cenzură... *acum* este posibil să fi apărut exact când trebuia. (Lichem, *Bemerkungen*, p. 70).

Inventarul acestui tip de mărci pragmatice mai cuprinde: *ascultă, însă, de fapt; semnalele compuse: și adică, și apoi, și ascultă, dar privește, dar deci etc.*

1.1.4. *Semnale pragmatice rezumative* („zusammenfassung Signale”), de tipul: *deci, iată, să spunem etc.*

În general, acest tip de mărci pragmatice este utilizat la sfârșitul unei afirmații lungi, în interviurile radiofonice (mai ales, la sfârșitul interviului, dacă cel intervievat vrea să facă un rezumat al celor spuse): (79) *Deci să spunem că...* (Lichem, *Bemerkungen*, p. 70);

2. *Semnale de reînnoțare a legăturii discursive*

Se face distincție între două grupuri de astfel de semnale, și anume: 2.1. cele care „corectează anumite aserții „nefericite” (sau începutul unor astfel de aserții)” și 2.2. cele care „precizează, clarifică, ceea ce, tocmai, s-a afirmat”²³⁷.

2.1. *Semnale de corectare*

Pot fi utilizate, pentru corectarea unei greșeli de început în conversație, mărci pragmatice de tipul: *adică, să spunem, vreau să spun etc.*

2.2. *Semnale de precizare*

Cel mai adesea sunt folosite, pentru anumite precizări ale vorbitorului referitor la discursul în curs, mărci pragmatice ca:

²³⁷ Lichem, *Bemerkungen*, p. 71.

adică, să spunem, să spunem așa, să spunem mai exact, trebuie să spunem etc.

3. Semnale de încheiere

Printr-un „semnal de încheiere”, vorbitorul își anunță sau marchează sfârșitul discursului său conversațional. Caracteristice pentru această grupă sunt mărcile pragmatice de tipul: *bine, iată, da, sigur, evident* (pentru întrebări: *nu, și deci*).

4. Semnale ale ascultătorului

Sunt semnalele prin intermediul cărora ascultătorul își exprimă, viș-à-vis de locutor, consimțământul, semnele de întrebare sau refuzul. Pentru exprimarea asentimentului (consimțământului), se folosesc mărci pragmatice de tipul *da, sigur, iată, bine* și compusele: *da adevărat, da sigur dar, sigur sigur, sigur da* etc. Pentru exprimarea unei întrebări din partea ascultătorului, se folosesc mărci pragmatice de tipul *și, da, adică*, iar pentru refuz *nu*.²³⁸

O altă clasificare²³⁹ a mărcilor pragmatice grupează acest tip de mărci în trei categorii.

Primul tip de mărci pragmatice vizează fenomene, de obicei, privite ca fiind tipice lui „parole” sau „performanței” lingvistice: fenomene de ezitare, aserții incomplete, starturi false în discursul comunicațional, cuvinte sau silabe repetate etc. Acestea toate sunt parte din ceea ce constituie „oralitatea conceptuală” („conceptual orality”). Acest prim grup de mărci pragmatice a fost numit „semnale ce semnalează elemente ale „verbalizării”” sau „Verbalisation markers”²⁴⁰.

În cea de a doua grupă de mărci pragmatice sunt incluse

²³⁸ *Idem, ibidem.*

²³⁹ Elisabeth Gülich și T. Kotschi, *Discourse Production in Oral Communication*, în *Aspects of Oral Communication*, Berlin, New York, 1995, p. 34-35 [Gülich, Kotschi, *Production*].

²⁴⁰ Gülich, Kotschi, *Production*, p. 34.

fenomene lingvistice complexe, care se referă la o afirmație anterioară. Cu alte cuvinte, cu ajutorul acestui tip de mărci pragmatice, vorbitorul folosește un așa-numit „tratament” la o aserție care a fost deja exprimată. Acest al doilea tip de mărci pragmatice este numit „treatment procedures”²⁴¹. El include: parafrazele, repetițiile, corecțiile sau explicațiile, de tipul *adică*, *în sfârșit*, *deci* etc.

În sfârșit, cel de al treilea tip de mărci pragmatice conține „evaluare discursivă și elemente de comentariu”, care vizează expresii de tipul *asa cum spuneam*, *între ghilimele*, *asa cum se spune*, *cum am menționat anterior* etc. Acest al patrulea grup de mărci pragmatice a fost numit „qualification procedures” sau „Qualification markers”²⁴².

B. Fraser²⁴³ clasifică mărcile pragmatice în patru mari categorii. Mai întâi, există *mărcile pragmatice de bază* („basic Markers”), care semnalează, mai mult sau mai puțin specific, *forța mesajului de bază* („basic message”) (de fapt, *semnalează mesajul*, în contrast cu conținutul său):

(80) a) *Regret* că el este încă aici.

(80) b) *Să admitem* că am fost acceptat.

(80) c) Pisica este foarte bolnavă. (Fraser, *Markers*, p. 167).

Enunțul (80a) este expresia regretului, iar enunțul (80b) exprimă admiterea a ceva. Propoziția (80c) nu are o marcă pragmatică lexicală, așa cum conțin primele două enunțuri, dar caracterul ei *declarativ* semnalează că propoziția reprezintă expresia unui fapt evident, real („a claim, a report”).

În al doilea rând, există *mărcile pragmatice tip comentariu* („commentary Markers”). Prezența mărcilor pragmatice tip

²⁴¹ *Idem, ibidem.*

²⁴² Gülich, Kotschi, *Production*, p. 35.

²⁴³ B. Fraser, *Pragmatic Markers*, în *Pragmatics*, 6:2, 1996, p. 167-190 [=Fraser, *Markers*].

comentariu este opțională. Când ocură, mesajul mărcilor tip comentariu este foarte general, fiind exprimat sintetic, printr-un singur cuvânt, semnalând atât forța mesajului, cât și conținutul denotativ al său:

(81) a) În mod stupid, Sara nu a transmis, în același timp, prin fax, forma corectă.

(81) b) Sincer, ar fi trebuit să fim acolo până acum. (Fraser Markers, p. 168).

În propoziția (81a), mesajul de bază este o afirmație („report”), în timp ce mesajul tip comentariu marcat prin în mod stupid („stupidly”) exprimă credința vorbitorului că eșecul Sarei este ceva stupid. În propoziția (81b), marca pragmatică sincer („frankly”) semnalează faptul că semnalul de bază care urmează este, în opinia vorbitorului, un mesaj care nu va fi bine receptat de către adresant.

În al treilea rând, există mărcile pragmatice în paralel („parallel markers and parallel messages”), de asemenea opționale, care semnalează un întreg mesaj, separat de mesajul de bază și de alte mesaje tip comentariu.

(82) a) John, ești foarte zgomotos.

(82) b) În numele lui Dumnezeu, ce faci acum? (Fraser, Markers, p. 168).

În propoziția (82a), în aditie la mesajul de bază, care reprezintă o plângere la adresa faptului că John este foarte zgomotos, apare și mesajul, marcat prin John, care exprimă că primul mesaj („John este foarte zgomotos”) îi este adresat lui John și nu altcuiva. În propoziția (82b), marca pragmatică „în numele lui Dumnezeu” exprimă exasperarea vorbitorului.

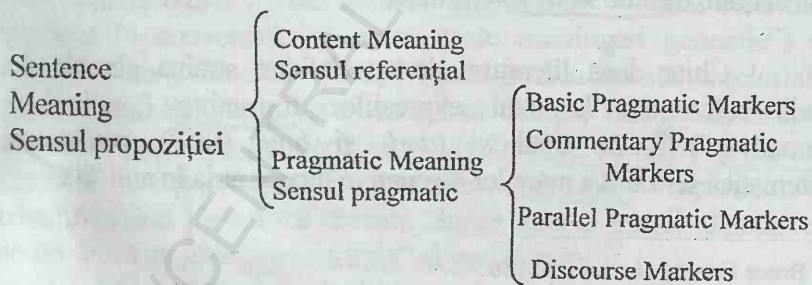
În sfârșit, se vorbește și despre a patra categorie de mărci pragmatice, mărcile discursive, din nou opționale, care semnalează un mesaj ce specifică felul în care mesajul de bază („basic message”) este relaționat de discursul anterior.

(83) a) Jacob era foarte obosit. *Deci* („so”), a plecat devreme.

(83) b) Petrecerea lui Martha este mâine. *Chiar* („incidentally”), când este petrecerea ta? (Fraser, *Markers*, p. 169).

În propoziția (83a), marca pragmatică discursivă *decî* semnalează faptul că afirmația potrivit căreia „el a plecat devreme” este o concluzie la mesajul exprimat în propoziția anterioară, „Jacob era foarte obosit”. În propoziția (83b), marca pragmatică discursivă *chiar* („incidentally”) semnalează faptul că mesajul de bază care va urma va conține o schimbare semantică a mesajului anterior.

După cum se observă din clasificarea anterioară, mărcile pragmatice sunt divizate în patru clase principale, și anume: *mărcile pragmatice de bază* („Basic Pragmatic Markers”), *mărcile pragmatice tip comentariu* („Commentary Pragmatic Markers”), *mărcile pragmatice în paralel* („Parallel Pragmatic Markers”) și *mărcile pragmatice discursive* („Discourse Markers”).

B. Fraser, *An Approach to Discourse Markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990, Holland, p. 386 [= Fraser, *Approach*].

Dintre aceste patru clase de mărci pragmatice, ne oprim, cu precădere, la *mărcile discursive*.

5. *Mărcile discursive; conceptul de marcă discursivă; mărcile discursive și caracteristicile lor gramaticale; „sensul” mărcilor discursive; caracteristici pragmatice; clasificarea mărcilor discursive*

5.1. *Conceptul de marcă discursivă*

Mărcile discursive au fost definite ca „acele expresii care semnalează relația mesajului de bază („basic message”) cu discursul anterior”²⁴⁴ sau ca „expresii ca *acum*, *bine*, *deci*, *totuși*, *apoi*, care semnalează o relație secvențială între mesajul de bază curent și discursul anterior („previous discourse”)”²⁴⁵. Mărcile discursive ar trebui să fie considerate o categorie pragmatică bine definită („a well-defined pragmatic category”)²⁴⁶. În contrast cu alte mărci pragmatice, mărcile discursive nu contribuie la sensul referențial reprezentativ („the representative sentence meaning”), ci numai la sensul pragmatic al enunțului²⁴⁷: ele oferă informații adresantului despre felul în care aserția, la care marca discursivă este atașată, trebuie să fie interpretată²⁴⁸.

Chiar dacă literatura de specialitate străină abundă de studii referitoare la uzul expresiilor formative („individual formatives”)²⁴⁹, de tipul *și* (*and*) și *bine* (*well*), cercetarea sistematică serioasă a mărcilor discursive începe abia în anii '80.

²⁴⁴ Bruce Fraser, *Markers*, p. 186.

²⁴⁵ *Idem, ibidem*.

²⁴⁶ Bruce Fraser, *Approach*, p. 383.

²⁴⁷ Diane, Blakemore, în *Semantic constraints on relevance*, Oxford, 1987, face distincție, în interiorul sensului propoziției (“sentence meaning”), între *representational meaning* (sens referențial) și *procedural meaning* (sens pragmatic) [= Blakemore, *Constraints*].

²⁴⁸ Vezi, în acest sens, Deborah Schiffrin, *Discourse Markers*, Cambridge, 1987 [Schiffrin, *Markers*]; Blakemore, *Constraints*; Fraser, *Approach*.

²⁴⁹ Fraser, *Approach*, p. 384.

Levinson²⁵⁰ a fost unul dintre primii lingviști pragmaticieni, care a considerat că mărcile discursive reprezintă o categorie distinctă de alte mărci pragmatice: „Există multe cuvinte și expresii în limba engleză și, fără îndoială, în majoritatea limbilor naturale, care indică relația dintre o aserție și discursul anterior. Exemple în acest sens sunt utilizările în poziție inițială ale lui dar, de aceea, în concluzie, din contră, încă, totuși, oricum, bine, pe lângă aceasta, de fapt, deci, de altfel etc. Ceea ce par că fac aceste cuvinte este să indice, de cele mai multe ori în feluri diferite, modul în care aserția ce le conține este un răspuns sau o continuare a anumitor fragmente ale discursului anterior”²⁵¹. Dincolo de acest scurt comentariu, Levinson nu a mai continuat să analizeze mărcile discursive. Primele eforturi în cercetarea mărcilor discursive aparțin lui L. Schourup²⁵², care sugerează că analiza discursului conversațional vizează un *model tripartit*: *lumea privată a vorbitorului* („*the Private World of the speaker*” - ceea ce vorbitorul are în minte, dar nu a exprimat, încă); *lumea comună* („*the shared World of the speaker and hearer*” - ceea ce a fost exprimat în conversație și presupusele convingeri generale”) și *cealaltă lume* („*the other World*” - este „lumea privată” a celorlalți participanți). Schourup își focalizează atenția, mai întâi, asupra mărcilor discursive de tipul *ca* („*like*”), *bine* („*well*”) și *tu știi* („*y'know*”), pe care le numește „particule” („*particles*”), concluzionând faptul că fiecare dintre aceste mărci discursive semnalează un gând „neexprimat” al vorbitorului²⁵³.

Al doilea efort, de data aceasta mai intens, îi aparține lui

²⁵⁰ Levinson, *Pragmatics*, p.87-88.

²⁵¹ Levinson, *Pragmatics*, p. 88.

²⁵² L. Schourup, *Common discourse particles in English conversation: like, well, y'know*, New York, 1985, p. 14 [=Schourup, *Particles*].

²⁵³ Schourup, *Particles*, p. 15.

Deborah Schiffrin²⁵⁴. Ea face analiza unor mărci discursive de tipul *și, pentru că, dar, adică, acum, oh, sau, deci, apoi, bine și tu știi*, așa cum occură acestea în diverse conversații, considerând că un *model de discurs* („discourse model”) conține cinci planuri separate de analiză: *Structura de schimb* („Exchange Structure”), „care reflectă mecanica schimbului conversațional și arată rezultatul schimbării rolului participanților în comunicare și felul în care aceste alternări sunt legate una de cealaltă”; *Structura de acțiune* („Action Structure”), „care reflectă intervenția unei replici conversaționale ce occură în discurs”; *Structura ideatică* („Ideational Structure”), „care reflectă anumite relații între idei (propoziții) înglobate în discurs”; *Cadrul participativ* („Participation Framework”), „care reflectă felul în care se relaționează replicile vorbitorului cu replicile interlocutorului, ca și direcția conversației” și *Conținutul informațional* („Information State”), „care reflectă organizarea internă a conversației și managementul cunoștințelor comune, așa cum acestea evoluează în decursul discursului conversațional”²⁵⁵.

Deborah Schiffrin consideră că mărcile discursive au trei funcții principale: a) reprezintă coordonate contextuale pentru unitățile discursive, localizându-le pe unul sau mai multe planuri ale modelului lor discursiv; b) ele introduc unități discursive *adiacente* discursului vorbitorului, ascultătorului sau amândurora; c) ele introduc unități discursive *adiacente* discursului *anterior* sau *ulterior* („prior and the subsequent discourse”). Lingvista consideră că mărcile discursive servesc unei funcții *integrative* în discurs, contribuind, astfel, la *coerența discursivă* („discourse coherence”). Mărcile discursive sunt un fel de *lipici discursiv* („discourse glue”)²⁵⁶.

²⁵⁴ Schiffrin, *Markers*.

²⁵⁵ Schiffrin, *Markers*, p.24-28.

²⁵⁶ Schiffrin, *Markers*, p. 35-39.

O a treia încercare de cercetare a mărcilor discursive îi aparține lui Diane Blakemore²⁵⁷, care ia în discuție unități ca *și, de altfel, tu vezi, dar, în plus, și deci*, sub termenul de „conective discursive” („discourse connectives”). Lingvista în discuție este de părere că acest tip de mărci discursive „sunt utilizate pentru a indica felul în care relevanța unui segment discursiv este dependentă de relevanța unui alt segment discursiv”; ele sunt expresii care „impun constrângeri de relevanță în virtutea conexiunilor inferențiale pe care le exprimă”²⁵⁸.

B. Fraser inițiază analiza mărcilor discursive, subliniind faptul că „sensul propoziției” este divizabil în două tipuri de informație, și anume, „content and pragmatic” (referențială și pragmatică). Pe de o parte, consideră el, fiecare propoziție conține informație referențială („content meaning”): „reprezentarea mai mult sau mai puțin explicită a „lunii” pe care vorbitorul intenționează să o aducă în atenția interlocutorului, însemnând interpretarea literală a propoziției”²⁵⁹. Astfel, sensul referențial („propositional content”) al următoarelor trei propoziții este același: *John loves Mary* (John o iubește pe Mary); *Does John loves Mary?* (O iubește John pe Mary?) și *I suggest that John loves Mary* (Cred că John o iubește pe Mary). Pe de altă parte, fiecare propoziție conține, de asemenea, informație pragmatică: „semnale ale intențiilor comunicative ale vorbitorului”²⁶⁰. Aceste semnale sunt numite „pragmatic markers”, ele fiind analizate în patru grupe principale, și anume: „mărci pragmatice de bază”, „mărci pragmatice tip comentariu”, „mărci pragmatice în paralel” și „mărci discursive”²⁶¹.

²⁵⁷ Diane Blakemore, *Semantic constraints on relevance*, Oxford: Blackwell, 1987 [= Blakemore, *Constraints*].

²⁵⁸ Blakemore, *Constraints*, p. 141.

²⁵⁹ Blakemore, *Constraints*, p. 142.

²⁶⁰ Fraser, *Approach*, p. 385.

²⁶¹ *Idem, ibidem*.

Mărcile discursive, care reprezintă subiectul capitolului în curs, sunt „o clasă de expresii care semnalează felul în care vorbitorul intenționează să relaționeze *mesajul de bază* („the basic message”) cu *discursul anterior* („the prior discourse”)²⁶². Relația semnalată poate fi una de paralelism (*și*), de rezultat (*deci*), de reorientare (*oricum*) sau de disonanță (*bine*)²⁶³, ca să numim doar câteva dintre aceste tipuri de mărci discursive și relația lor cu discursul anterior.

5.2. *Mărcile discursive și caracteristicile lor gramaticale*

5.2.1. Mai întâi, mărcile discursive, grupate în mai multe clase datorită funcției lor pragmatice în limbă, nu pot fi analizate ca reprezentând nici una dintre categoriile tradițional-gramaticale de tip propoziție, substantiv sau prepoziție. În fapt, mărcile discursive nu aparțin unei singure surse gramaticale, provenind dintr-un inventar lexico-gramatical foarte variat: adverbe (*acum, apoi, încă*); structuri folosite „literal” („literally used phrases”) (*a repeta, ce vreau să spun, în mod similar, peste toate*); structuri idiomatice („idiomatic phrases”) (*cât timp te am pe tine, mereu și mereu*); verbe (*uită-te, vezi*); interjecții (*bine*), conjuncții coordonatoare (*și, sau, dar*), conjuncții subordonatoare (*totuși* „however”) ; termeni ca *oricum* „anyway” și *OK* , care „nu intră în nici o grupă lexico-gramaticală” („into any of the usual grammatical slots”)²⁶⁴.

Este evident faptul că multe expresii care funcționează ca mărci discursive sunt *ambigue*, adică pot avea, în alte contexte, funcție gramaticală și nu pragmatică („function as a different syntactic type”). B. Fraser oferă două exemple, pentru a putea demonstra afirmația anterioară, și anume:

²⁶² Fraser, *Approach*, p. 387.

²⁶³ *Idem, ibidem.*

²⁶⁴ Fraser, *Approach*, p. 388.

(84) John a plecat. *Acum*, Mary era, cu adevărat, înspăimântată și (85) John a plecat. *Acum* Mary era, cu adevărat, înspăimântată. În primul exemplu, *acum* este marcă discursivă și „funcționează ca un „mecanism de focalizare” („focusing device”), în timp ce, în cel de al doilea exemplu, *acum* este un „adverb de timp în poziție antepusă”²⁶⁵.

5.2.2. Când o expresie funcționează ca marcă discursivă, aceasta este funcția ei *exclusivă* în enunțul în care occură. Chiar dacă marca discursivă are o formă omofonă, care se poate analiza și altfel, decât ca marcă discursivă, expresia în cauză nu poate avea ambele funcții (vezi exemplul cu *acum*) în același enunț. Ceea ce rezultă imediat de aici este faptul că o marcă discursivă nu poate influența conținutul referențial („the content meaning”) al unui enunț²⁶⁶.

5.2.3. De obicei, mărcile discursive occură în *poziție inițială* în enunț. Există, însă, și ocazii în care ele apar în interiorul enunțului („utterance internal”): (86) „Există ocazii, *totuși*, în care ele sunt diferite.” sau la sfârșitul discursului comunicațional, ca în (87) „El a plecat, *totuși*.”²⁶⁷.

5.2.4. Prezența sau absența mărcilor discursive nu afectează relația potențial-discursivă dintre mesajul care urmează și discursul anterior. Se întâmplă acest lucru, deoarece mărcile discursive nu transmit informație referențială („not create meaning”), așa cum se întâmplă în cazul mărcilor de tip comentariu. Mărcile discursive au funcția de a orienta ascultătorul. În acest sens, mărcile discursive sunt adevărate instrumente de clarificare a intenției comunicative a vorbitorului (ceea ce Schiffrin a numit „selecting” but not „creating” a „relationship”)²⁶⁸.

²⁶⁵ Fraser, *Approach*, p. 388.

²⁶⁶ *Idem, ibidem*.

²⁶⁷ Cele două exemple îi aparțin lui Fraser, *Approach*, p.389.

²⁶⁸ Schiffrin, *Markers*, p. 32.

5.2.5. Mărcile discursive se disting net de alte clase de mărci pragmatice (de tip comentariu, mai ales), care apar, de obicei, tot în poziție inițială. De exemplu, în enunțurile (88): „*Desigur*, John a fost acolo la timp.” și (89) „*Sincer*, nu-mi pasă.”²⁶⁹, mărcile pragmatice de tip comentariu *desigur* și *sincer*, exprimă, prima, gradul de încredere a vorbitorului în adevărul exprimat de conținutul următor al mesajului, în timp ce *sincer* exprimă o anumită atitudine a vorbitorului, vis-à-vis de întregul mesaj de bază. Aceste două expresii nu sunt mărci discursive, deoarece nici una dintre ele nu semnaleză o relație secvențială discursivă, așa cum fac mărcile discursive („a sequential discourse relationship”)²⁷⁰.

Este necesară o distincție între mărcile discursive și alte expresii cu care acestea sunt adesea confundate, de exemplu, *interjecțiile*, de tipul *ah!*, *oh!*, *Oops!* etc. Interjecțiile au anumite caracteristici comune cu mărcile discursive, și anume, interjecțiile nu fac parte din așa-numitul „sentence content” și ele conțin segmente fonologice care, altfel, nu apar în itemuri lexicale: *shuh*, *ahem*, *tsk*²⁷¹ etc. Totuși, „sensul” interjecțiilor și cel al mărcilor discursive diferă în mod semnificativ. Interjecția nu face parte, din punct de vedere semantic, din propoziție, dar ea se constituie într-o întreagă „propoziție” separată, interjecția fiind o expresie (de obicei, un singur cuvânt, dar nu obligatoriu și întotdeauna un singur cuvânt), care transmite un întreg „basic message”, implicând starea emoțională a vorbitorului. Clasa interjecțiilor se definește din perspectiva locutorului, în interiorul actului de comunicare lingvistică. La nivelul limbii, interjecțiile reprezintă, în opinia lui R. Jakobson²⁷², „stratul pur emotiv al limbajului, având așa-numita

²⁶⁹ Cele două exemple îi aparțin lui Fraser, *Approach*, p. 391.

²⁷⁰ Bruce Fraser, *Approach*, p.391.

²⁷¹ *Idem*, *ibidem*.

²⁷² R. Jakobson, *Funcțiile limbii*, apud Coteanu, *Crestomație*, p. 51.

funcție *emotivă* sau *expresivă*, concentrată asupra transmițătorului, având ca scop exprimarea directă a atitudinii vorbitorului față de cele spuse de el. Pentru C. W. Morris²⁷³, interjecțiile reprezintă una dintre modalitățile de întrebuințare a limbii, dictată de regulile pragmatice, înscriindu-se alături de porunci, ordine ca *Vino aici!*, sintagme precum *Bună dimineața!* și diferite enunțuri retorice și poetice care apar numai în anumite condiții la protagoniștii actului lingvistic.

Mărcile discursive nu trebuie să fie confundate nici cu *vocativele*, o clasă de mărci pragmatice în paralel²⁷⁴, care, de obicei, occură în poziție inițială, ca și mărcile discursive. Vocativele conțin un întreg mesaj paralel, identificând, mai mult sau mai puțin specific, individul (indivizii) căruia (căroră) le este adresat enunțul. Ele nu semnalează o relație în discurs, așa cum fac mărcile discursive. Vocativele pot fi clasificate în cinci grupe, și anume: a) Apelative convenționale („Conventional Appellation”): *John, Mr. President, Sfinția voastră* etc; b) Nume ale unor meserii: *Chelner!, Doctore!* c) Epitete: *Dragă*, engl. *Sweetie* etc; d) Forme pronominale: *Tu!, Cineva!, Oricine!* etc; e) Structuri fonologice speciale: *psst, hey, ahhh* etc²⁷⁵.

5.3. „Sensul” mărcilor discursive. Caracteristici pragmatice

Având în vedere faptul că funcția mărcilor discursive este aceea de a semnala relații discursive secvențiale²⁷⁶, este important

²⁷³ C. W. Morris, *Foundation of the Theory of Signs*, în O. Neurath, R. Carnap și C. Morris, *International Encyclopedia of Unified Science*, Chicago, 1938, p. 59.

²⁷⁴ Referitor la opinia că vocativele reprezintă o clasă de mărci pragmatice în paralel, vezi Fraser, *Approach*, p. 391.

²⁷⁵ *Idem, ibidem.*

²⁷⁶ Bruce Fraser, *Approach*, p. 392.

de știut ce „semnifică” aceste mărci discursive, altfel spus, ce fel de informație transmit ele: informație *semantică* sau informație *pragmatică*? Trebuie observat faptul că mărcile discursive nu schimbă informația semantică a contextului din care fac parte. „Ele nu prezintă importanță în privința variației semantice contextuale”²⁷⁷.

Mărcile pragmatice se caracterizează printr-un „conținut semantic redus”²⁷⁸, având mai mult funcția de a construi o „reprezentare integrată”²⁷⁹, adică de a organiza, de a ordona secvențele textului, secvențe care transmit aceeași semantică, indiferent de mărcile discursive care apar în text. Aceasta înseamnă că mărcile discursive ar trebui analizate ca având un *sens pragmatic distinct* („a distinct pragmatic meaning”)²⁸⁰, care conține anumite aspecte ale intenției comunicative a vorbitorului. Acest sens pragmatic distinct include caracteristici ca: a) au conținut semantic redus; b) funcția lor se răsfrânge asupra unei unități mai mari decât propoziția; c) sunt segmente lingvistice scurte, majoritatea având o singură silabă; d) apar în poziție inițială, adesea în afara structurii sintactice a propoziției; e) sunt opționale, adică se constituie în elemente gramaticale și semantice neobligatorii, pe care vorbitorul le poate utiliza, pentru a-și organiza discursul²⁸¹.

Cu alte cuvinte, mărcile discursive reprezintă o clasă *pragmatică* de elemente lingvistice (opusă clasei *semantice* de elemente lingvistice), care transmit *informație pragmatică*

²⁷⁷ Caron, *Processing*, p. 568.

²⁷⁸ Christine Gohl und Susanne Günthner, *Grammatikalisierung von weil als Diskursmarker in der gesprochenen Sprache*, Konstanz, 1999, p. 20 [= Gohl, Günther, *Grammatikalisierung*].

²⁷⁹ Caron, *Processing*, p. 568.

²⁸⁰ Fraser, *Approach*, p. 393..

²⁸¹ Gohl, Günthner, *Grammatikalisierung*, p. 20.

(ordonează textul în care occură), informație pragmatică distinctă de orice informație de tip semantic, informație pragmatică care semnalează felul în care vorbitorul intenționează să relaționeze mesajul care urmează discursului precedent.

5.4. Clasificarea mărcilor discursive

B. Fraser²⁸² clasifică mărcile discursive în patru mari clase, și anume: A. Mărci pentru schimbarea subiectului discursului („*Topic change markers*”); B. Mărci contrastive („*Contrastive markers*”); C. Mărci elaborative („*Elaborative markers*”); D. Mărci inferențiale („*Inferential markers*”).

Primul tip de mărci discursive, *mărcile pentru schimbarea subiectului discursului*, semnalează faptul că aserția care urmează este, în opinia vorbitorului, o deviere de la subiectul curent:

(90) Nu cred că putem merge mâine. Este ziua lui David.
Chiar, când este ziua ta? (Fraser, *Markers*, p. 187);

(91) *Vorbind despre Marsha, unde este zilele astea?*
(Fraser, *Markers*, p. 187).

Alte exemple de mărci ale schimbării subiectului discursului sunt: *înapoi la punctul inițial, înainte de a uita, à propos, într-o altă ordine de idei, altfel spus, întorcându-ne la subiectul nostru, asta îmi amintește de etc*²⁸³.

Al doilea grup de mărci discursive este reprezentat, în opinia lui B. Fraser, de *mărcile contrastive* (“*contrastive markers*”). Mărcile contrastive semnalează faptul că aserția care urmează este sau o negare, sau un contrast la o anumită afirmație asociată cu discursul anterior:

(92) A: Putem pleca acum, copii.

B: *Dar nu ne-am terminat jocul, încă.* (Fraser, *Markers*,

²⁸² Fraser, *Markers*, p. 187.

²⁸³ Fraser, *Markers*, p. 187.

p. 188);

(93) John nu va pleca la Poughkpeesie. *Din contră*, el va rămâne la New York. (Fraser, *Markers*, p. 188);

(94) Jane este aici. Totuși, ea nu are de gând să rămână. (Fraser, *Markers*, p. 188).

Clasa mărcilor contrastive mai include: *totuși, dar, din contră, în ciuda acestui fapt, chiar și așa, în orice caz, oricum, în comparație(cu), în contrast(cu), în loc(de), pe de altă parte, în legătură (cu), încă etc*²⁸⁴.

Mărcile elaborative ("elaborative markers") constituie cea de a treia clasă de mărci discursive, care semnalează faptul că aserția care urmează unui asemenea tip de marcă discursivă reprezintă „o „rafinare”, („refinement”), o precizare de un anumit fel”²⁸⁵ la discursul precedent:

(95) Ia-ți haina cu tine. Dar, *înainte de toate*, ia-ți mănușile. (Fraser, *Markers*, p. 188);

(96) Cred că ar trebui să te liniștești puțin. *Cu alte cuvinte*, stai jos și așteaptă o secundă. (Fraser, *Markers*, p. 188);

(97) A făcut-o și pe asta. *Mai mult*, i-a plăcut s-o facă. (Fraser, *Markers*, p. 188).

Alte mărci elaborative sunt: *peste toate, de asemenea, în mod alternativ, în mod analog, de altfel, în mod corespunzător, în mod egal, de exemplu, de pildă, mai mult decât atât, în plus, în orice caz, de fapt, cu alte cuvinte, în particular, cu adevărat, mai important (decât), mai precis (decât), mai specific (decât), mai la subiect (decât), deasupra tuturor, sau, altfel, similar, asta este, mai mult decât atât etc*²⁸⁶.

Ultima clasă de mărci discursive este reprezentată de

²⁸⁴ Fraser, *Markers*, p. 188.

²⁸⁵ *Idem, ibidem.*

²⁸⁶ Fraser, *Markers*, p. 188.

mărcile inferențiale ("inferential markers"), expresii care semnaleză faptul că aserția care le urmează este o concluzie la discursul precedent:

(98) Mary a plecat acasă. *De altfel*, era bolnavă. (Fraser, *Markers*, p. 189);

(99) A: Marsha este plecată în timpul weekend-ului.

B: *Deci*, nu va fi disponibilă sâmbătă. (Fraser, *Markers*, p. 189).

Această clasă de mărci discursive mai include: *în privința, de altfel, ca o consecință, ca o concluzie logică, ca rezultat, pentru că, pentru acest / acel motiv, în acest / acel caz, se poate concluziona (că), se ajunge la concluzia (că), bineînțeles (că), în aceste condiții, astfel, de aceea, în acord cu etc*²⁸⁷.

6. Politețea. Aspecte teoretice

A. Introducere

Una dintre caracteristicile remarcabile ale dezvoltării recente a pragmaticii lingvistice este interesul manifestat pentru funcțiile politeții în interacțiunile verbale. Astfel, se admite astăzi faptul că este imposibil să descriem, în mod eficient, ceea ce se întâmplă în interiorul schimburilor comunicative, fără a ține cont de anumite principii de politețe, în măsura în care „asemenea principii exercită asupra construirii enunțurilor „presțiuni” foarte puternice”²⁸⁸.

Pragmatic, „a fi *politic*” înseamnă „a ține în permanență seama de celălalt, a avea sentimentul unei responsabilități față de colocutor în tot cursul interacțiunii verbale”²⁸⁹.

²⁸⁷ *Idem, ibidem.*

²⁸⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 50.

²⁸⁹ Ionescu, *Conversația*, p. 107.

Politețea este un fenomen lingvistic pertinent. La sfârșitul anilor 1970, s-a dezvoltat un nou domeniu de investigație, grație lingviștilor R. Lakoff²⁹⁰, G. Leech²⁹¹ și, mai ales, P. Brown și St. C. Levinson²⁹².

Sistemul elaborat de către Brown și Levinson reprezintă, în materie de politețe lingvistică, „cadrul teoretic cel mai elaborat, productiv și celebru”, noțiunea de politețe fiind înțeleasă, în acest sistem, ca „partea pragmaticii lingvistice cuprinzând toate aspectele discursului care sunt generate de reguli și a căror funcție este de a păstra caracterul armonios al relației interpersonale”²⁹³. Din acest motiv, politețea abundă în faimoasele „formule de politețe” sau *Honorifica*. Regulile de politețe descriu nu numai comportamentul verbal, ci se aplică și comportamentelor nonverbale (maniere din cadrul servitului mesei sau modalități de uzaj vestimentar etc). În continuare, ne vom referi exclusiv la *politețea lingvistică*.

Politețea lingvistică se înscrie în așa-numitul „nivel al relațiilor”²⁹⁴. Sub influența lui Bateson, se consideră că „majoritatea enunțurilor funcționează, pe de o parte, la nivelul conținutului (ele descriu anumite „stări de lucruri”) și, pe de altă parte, la nivelul relației (ele contribuie la instituirea între actanți a

²⁹⁰ R. Lakoff, *The logic of politeness: or minding your p's and q's*, în *Proceedings of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1973, p. 345-356; *Politeness, pragmatics and performatives*, în A. Rogers, B. Wall, J. P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presupposition and Implications*, Washington, 1977, p. 79-106.

²⁹¹ G. N. Leech, *Language and Tact*, Amsterdam, 1980.

²⁹² P. Brown, St. C. Levinson, *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, 1987 [= Brown, Levinson, *Politeness*].

²⁹³ Kerbrat, *Conversation*, p. 51.

²⁹⁴ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, Paris, 1992, p. 9 [= Kerbrat, *Interactions*].

unui liant socio-afectiv particular²⁹⁵. O altă distincție face E. Goffman, și anume, între *constrângerile sistemului*, pe de o parte, și *constrângerile ritualice*, pe de alta, aceste două tipuri de constrângeri condiționând funcționarea vorbirii, fie că este vorba despre structura internă a intervențiilor, fie despre înlănțuirea dialogală²⁹⁶.

B. Modelul lui Brown și Levinson

Concepția despre politețe pe care o dezvoltă acești doi autori se articulează și se fondează pe noțiunea de *față* (= figură socială), noțiune împrumutată de la E. Goffman și înțeleasă „ca încorporând ceea ce este numit, în mod comun, „teritoriu”²⁹⁷. Noțiunea de față („face”) desemnează „imaginea publică a eului individual, configurată în termenii unor atribute sociale acceptate de ceilalți; menținerea imaginii fiecăruia dintre noi presupune cooperarea, pentru că acest fapt este strict dependent de acțiunile și de sistemele de valori ale celor cu care venim în contact”²⁹⁸.

a) Noțiunea de față („face”)

Noțiunea de *față* se află, în opinia lui E. N. Goody²⁹⁹, în strânsă legătură cu „a fi stingherit, stânjenit” sau „a fi umilit” sau „losing face” (engl. *to lose*= a pierde). Astfel, *fața* (figura pe care o facem în societate) este ceva „care este investit emoțional și care poate fi pierdut, menținut sau sporit și la care trebuie să fim, în mod

²⁹⁵ Kerbrat, *Interactions*, p. 9.

²⁹⁶ E. Goffman, apud Kerbrat, *Interactions*, p. 12.

²⁹⁷ Kerbrat, *Conversion*, p. 51.

²⁹⁸ Ionescu, *Conversația*, p. 107.

²⁹⁹ E. N. Goody, *Questions and Politeness*, Cambridge, 1988, p. 66 [= Goody, *Questions*].

constant, atenți în conversație”³⁰⁰. În general, oamenii cooperează, menținând „fața” în interacțiunea comunicativă, o astfel de cooperare „fiind bazată pe vulnerabilitatea reciprocă a „feței”³⁰¹.

Pentru Brown și Levinson³⁰², fiecare individ posedă două fețe:

1. fața *negativă*, care corespunde, în mare, la ceea ce E. Goffman a descris ca „teritoriul eului” (teritoriul corporal, spațial sau temporal, material);

2. fața *pozitivă*, care corespunde, în mare, narcisismului și ansamblului de imagini valorizante pe care participanții la conversație le construiesc și cu care încearcă să impresioneze (și să se impresioneze) în interacțiunea verbală³⁰³.

b) Noțiunea de „FTA”

În toate interacțiunile cu doi participanți apar patru „fețe” care se evidențiază. Pe de o parte, de-a lungul derulării interacțiunii, actanții sunt obligați să realizeze un anumit număr de acte verbale și nonverbale. Or, majoritatea acestor aspecte constituie „amenințări” potențiale pentru una sau alta dintre aceste patru „fețe”: de aici sintagma de „Face Threatening Act”, propusă de către Brown și Levinson pentru a desemna aceste „acte amenințătoare”. Din această perspectivă, actele de vorbire se împart în patru categorii:

1. acte amenințătoare pentru fața negativă a celui care le realizează: este, de exemplu, cazul ofertei sau promisiunii, prin care el își propune să efectueze sau se angajează să efectueze un act susceptibil de a leza, într-un viitor apropiat sau îndepărtat, propriul

³⁰⁰ Goody, *Questions*, p. 66.

³⁰¹ *Idem*, *ibidem*.

³⁰² Brown, Levinson, *Politeness*, p. 21.

³⁰³ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 51.

său teritoriu;

2. acte amenințătoare pentru fața pozitivă a celui care le realizează: scuze, autocritică și alte comportamente „autodegradante”;

3. acte amenințătoare pentru fața negativă a celui care le provoacă: violări teritoriale de natură nonverbală (contacte corporale forțate și violente, agresiune vizuală, sonoră sau olfactivă etc). Amenințările teritoriale pot fi, de asemenea, de natură verbală: este vorba despre întrebări așa-zis „indiscrete” și despre ansamblul de acte care sunt, într-o anumită măsură, deranjante sau directe, cum ar fi: ordinul, interdicția sau sfatul;

4. acte amenințătoare pentru fața pozitivă a celui care le provoacă: este vorba despre acele acte care riscă să pună în pericol narcisismul celui alt, cum ar fi: critica, reproșul, insulta, injuriile sau sarcasmul³⁰⁴.

Categoriile 1. și 2. se raportează la acte „autoamenințătoare”; pertinente, însă, pentru perspectiva de care se ocupă Catherine Kerbrat-Orecchioni sunt categoriile 3. și 4., deoarece politețea vizează, înainte de toate, atitudinea locutorului față de interlocutorul său.

c) Noțiunea de *face want*

Pe de o parte, așa cum am văzut anterior, actele emise de o parte și de alta în timpul interacțiunii comunicative sunt potențial „amenințătoare” pentru actanții comunicării, dar, pe de altă parte, aceștia trebuie să se supună comandamentului suprem:
„Menajați-vă unul pe celălalt!”³⁰⁵.

³⁰⁴ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 52.

³⁰⁵ *Idem, ibidem.*

d) Noțiunea de *face work*

Pentru E. Goffman, noțiunea de „face work” desemnează „tot ceea ce întreprinde o persoană pentru ca acțiunile ei să nu ducă la pierderea figurii sale sociale”, *face work* însumând o așa-numită „muncă de figuratie”³⁰⁶. Astfel, Brown și Levinson³⁰⁷ propun diverse *strategii* care ar putea fi puse în serviciul politetiei, clasificarea acestora având la bază trei factori fundamentali:

1. gradul de gravitate al FTA;
2. distanța socială care există între interlocutori (relația lor „orizontală” – *distanță* vs *familiaritate*) (gradul de interferență);
3. relația lor de „a putea” (relația „verticală”) (puterea de interferență)³⁰⁸.

e) Noțiunea de „anti-FTA” sau „FFA”

În opoziție cu opinia lui Brown și Levinson³⁰⁹, care reduc politetea la forma sa negativă (având o concepție excesiv pesimistă și o perspectivă „paranoică” referitor la politetea în cadrul interacțiunii comunicative, reprezentând individul în societate ca o ființă aflată sub amenințarea permanentă a FTA), Catherine Kerbrat-Orecchioni este de părere că trebuie să luăm în considerație și anumite acte de vorbire care pot fi „valorizante” pentru aspectele politetiei, cum ar fi: complimentele, actele de mulțumire și promisiunea (politetea pozitivă). Lingvista în discuție

³⁰⁶ E. Goffman, apud Kerbrat, *Conversation*, p. 53.

³⁰⁷ P. Brown, St. C. Levinson, *Universals in language usage: politeness phenomena*, în E. Goody, *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge, 1978, p. 56-311 [= Brown, Levinson, *Universals*].

³⁰⁸ Brown, Levinson, *Universals*, p. 112-113.

³⁰⁹ Brown, Levinson, *Universals*.

propune, în acest sens, un termen suplimentar, care să desemneze „partea pozitivă a FTA”, și anume, „anti-FTA” sau „FFA” (*Face Flattering Acts*)³¹⁰.

Considerăm necesară clarificarea noțiunilor de *politețe negativă* și *politețe pozitivă*, existând un conflict implicit „între dorința fiecăruia de a se bucura de aprecierea și acordul semenilor săi („positive face”), pe de o parte, și dorința de a acționa conform propriilor idei și intenții („negative face”), pe de alta”³¹¹. Politețea pozitivă „are o funcție integrativă”, insistând asupra „elementelor de comunitate”, în timp ce politețea negativă se bazează pe „menținerea (și chiar pe sublinierea) distanței dintre indivizi”³¹².

Noțiunile *politețe negativă* și *politețe pozitivă* au două elemente corespondente, și anume, *fața negativă* și *fața pozitivă*. Fața negativă a fost definită ca fiind „dorința oricărui adult competent, membru al societății, ca acțiunile lui să nu fie împiedicate de către alți membri”, iar fața pozitivă reprezintă „dorința oricărui membru al societății ca vrerile lui să fie dorite de către cel puțin câțiva dintre membrii societății”³¹³.

A. *Politețea negativă*

Cea mai bună modalitate de a fi „politicos negativ” este cea de a evita a comite un act care ar risca să fie amenințător pentru destinatar (critică, reproș etc). În acest sens, sunt utilizate mai multe procedee, și anume:

1. *formularea indirectă a actelor de vorbire*; un exemplu în acest sens este cel al *ordinelor*, al căror mod preponderent este *imperativul*. Or, locutorul recurge la utilizarea acestei forme

³¹⁰ Kerbrat, *Conversation*, p. 54.

³¹¹ Ionescu, *Conversația*, p. 107-108.

³¹² Ionescu, *Conversația*, p. 108.

³¹³ Goody, *Questions*, p. 67.

modale foarte rar, folosind, în locul acesteia, alte procedee: în loc de „Deschide ușa!”, se spune, de obicei, „Ai putea deschide ușa?” sau „Mi-ar plăcea să deschizi ușa”³¹⁴.

2. *întrebare în locul reproșului*: „Nu ai spălat vasele?”; „Pui mereu atâta sare în supă?”³¹⁵;

3. *mărturisire a incomprehensiunii în loc de critică*: „Nu înțeleg prea bine”; „Nu v-ați exprimat prea clar”³¹⁶;

4. *utilizarea modului optativ-condițional*: „Ar trebui să plecați”; „Ați putea închide ușa?”³¹⁷;

5. *evitarea unui act amenințător pentru receptor printr-un enunț preliminar*, numit în literatura de specialitate *pre sau presecvență* (vezi supra, cap. *Precevențe*). Vor putea fi enunțate, așadar, printr-o presecvență:

a. *solicitările*: „Ai putea să-mi faci un serviciu?”; „Aveți un moment?”;

b. *întrebările*: „Aș putea să te întreb ceva?”;

c. *criticile sau obiecțiile*: „Aș putea face o remarcă / o observație / o mică critică?”;

d. *invitațiile*: „Ești liber în seara asta?”³¹⁸.

În textele dialectale, politețea negativă, a menținerii distanțelor, vizează, în primul rând, strategia deferenței față de receptor, concretizându-se, cel mai adesea, în folosirea formei de persoana a doua plural a verbelor, asociată cu utilizarea pronumelui personal de politețe *dumneavoastră*, ce exprimă cel mai înalt grad de deferență. Exemple în acest sens sunt situațiile în care subiectul se adresează direct anchetatorului:

„Pui borhotu-acolo-ș-a-n în că în ... căldare / în vasu-ăla /

³¹⁴ Kerbrat, *Conversation*, p. 55.

³¹⁵ Ibidem, p. 56.

³¹⁶ Idem, *ibidem*.

³¹⁷ Idem, *ibidem*.

³¹⁸ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 56-57.

mestec în iel până cân să-nherbântă ... mă ca *s-auziz dumneavoastr*-acolo ce zic ieu s-auză ăla acolo // și ... mestică iel ca să nu să lipiască dă fundu căldări.”(TDM, 2, p. 241).

Uneori, subiectul se adresează direct anchetatorului, utilizând pronumele personal de politețe *dumneata*:

„Nu făcea nic armata / rar pă care-i putea să-i prinză / care nu ... // pân-a deveni timpu / vezi *dumneata* / până în șaizeșipatru asta a fost /” (TDM, 2, p. 82).

În relațiile intracomunitare, occură forme specifice ale pronumelui de politețe: *matale* și *dumneata*, care se folosesc cu persoana a doua singular a verbului predicat. Aceste forme (*matale*, *dumneata*) sunt corelate cu „valori legate mai ales de vârsta superioară a destinatarului, dar și de poziția acestuia în interiorul sistemului de rudenie al comunității rurale respective”³¹⁹:

„Vine un frate d-a lu cumnată-mea / cu motocicleta // zâce „hai tanti Leana” / zâce „hai *matale* cu mine ” zâce /-n comuna asta /” (TDM, 2, p. 125);

„Io ... a tresărat în mine ceva / io așa-i zâc / ce dracu vorbă / bre mamă așa zâc / să-mi spui *dumneata* că ... dacă / păi nu mai ie zâle / cc lc-a-nghițit ... cineva zâlili?” (TDM, 1, p. 127).

În textele dialectale, deferența este exprimată și prin faptul că prenumele nu este niciodată folosit singur în discuțiile cu persoane mai în vârstă, el fiind, în acest caz, precedat de termeni de adresare specifici:

„Ce „ia uite *țată Leano* / alea venise să vază niște fân / și ieu veneam dă la Moreni //cea uite / *țato Leano* / lupu!” // (TDM, 2, p. 94);

„Nu / *țată Iuană!* / nu nu nu nu nu nu! / atunci îl punea când vinea dă la joc // și cine avea o ți-aduci aminte la Cârjan / când a măritat pă Iuana /” (TDM, 2, p. 99);

„Ș-apăi iar s-a dus tata ș-a-zis „păi bine *mă Dumitre* zice /

³¹⁹ Ionescu, *Conversația*, p. 112.

mi-ai făcut o belea zice / să ceartă aia mare zice „ii-n stare să-i scoată uochii ăleia mică /” (TDM, 2, p. 103);

„Măi vere Ioane” / zice „io-ț spui țiie cinstit și uomeneste // nu muncește aea mare / numa a adunat // vrednică e ș-aia / că bătea mărginili /” (TDM, 2, p. 103).

B. Politețea pozitivă

Politețea pozitivă consistă în faptul de „a produce orice act de vorbire pentru destinatar, cu un caracter esențial „antiamenințător”: manifestări ale acordului, oferte, invitații, complimente, mulțumiri, formule de bun-venit etc.”³²⁰. Astfel, de exemplu, mulțumirea se exprimă, cel mai adesea, în manieră superlativă: „Mulțumesc foarte mult / de o mie de ori / din suflet”³²¹.

Pentru a produce un act de vorbire care să fie „neamenințător” pentru receptor, sunt utilizate mai multe strategii, cum ar fi:

1. *observații referitoare la receptor (la interesele, dorințele, necesitățile, bunurile sale):*

(139) Ce vază frumoasă este aceasta! De unde o ai?;

(140) Dumnezeuule, ți-ai tăiat părul!. Chiar, am venit să împrumut niște făină.;

(141) Trebuie să fii flămând; a trecut mult timp de la micul dejun. Ce-ai zice să iei prânzul cu mine? (Goody, *Questions*, p. 108);

2. *exagerarea interesului, aprobării, simpatiei față de receptor:*

(142) Ce grădină minunată ai!;

(143) Este absolut incredibil / extraordinar / minunat!

³²⁰ Kerbrat, *Conversation*, p. 61.

³²¹ *Idem, ibidem.*

(Goody, *Questions*, p. 109);

3. intensificarea interesului receptorului față de relatările locutorului

O altă modalitate a vorbitorului de a-i comunica receptorului că îi împărtășește dorințele este aceea de a intensifica interesul la propria sa contribuție la conversație, relatând „o poveste bună,, („making a good story”)³²²:

(144) Am coborât scările și ce crezi că am văzut? – o mizerie imensă, telefonul scos din furcă și haine împrăștiate peste tot.” (Goody, *Questions*, p. 111);

4. utilizarea mărcilor de identitate în interiorul unui grup social („in-group identity markers”)³²³.

Există anumite formule de adresare, utilizate între membrii unui grup social, incluzând nume generice și termeni ai adresării, cum ar fi: *camarade, amice, prietene, scumpo, dragă, iubito, mamă, frate, soră, drăguț, băieți, tipilor* etc³²⁴:

(145) Aici, *prietene*, am păstrat acest loc pentru un alt prieten al meu ,care n-a venit ...;

(146) Ajută-mă cu geanta asta, vrei *dragă*?;

(147) Adu-mi rufe tale murdare să ți le spăl, *scumpule*!

(Goody, *Questions*, p. 113).

Concluzii

Studiul de față abordează un domeniu relativ nou al lingvisticii, cel al pragmaticii lingvistice, făcând referiri, în special, la *conversație, dialog, tipuri diverse de discurs*, elemente care oferă un câmp larg de cercetare, în care vocația interdisciplinară a pragmaticienilor se manifestă pregnant.

³²² Goody, *Questions*, p. 111.

³²³ Idem, p. 112.

³²⁴ Idem, p. 113.

În primul capitol al studiului, *Definiția conversației*, am oferit o privire de ansamblu asupra definițiilor date, în pragmatica lingvistică, interacțiunii verbale, insistând asupra modalităților în care atât emițătorul de mesaj lingvistic, cât și receptorul acestuia utilizează diverse procedee de „validare interlocutivă”. Primul capitol face referiri și la diferite curente care s-au manifestat în analiza interacțiunilor verbale, cum ar fi, *studiul de tip „psi”, studiul etnosociologic, studiile lingvistice, studiile filosofice*.

Cel de al doilea capitol, *Analiza discursului vs analiza conversației*, urmărește atât proprietățile comune analizei discursului și analizei conversației, cât și distincțiile dintre aceste două dimensiuni fundamentale ale analizei diverselor conversații. În timp ce analiza discursului poate fi disociată în două categorii de bază, anume, *gramatica textului și teoria actelor de vorbire*, apropiindu-se de modelul clasic al gramaticii, orientată tradițional către sintaxă, cu puțină imixtiune a semanticii, analiza conversației își îndreaptă atenția către descoperirea caracteristicilor organizării secvențiale a vorbirii, schimbând interesul cercetării de la studiul propoziției la analiza conversațiilor. În timp ce analiza discursului operează în mod *deductiv*, analiza conversației folosește tehnici *inductive*.

Capitolul al treilea, *Analiza conversației*, face referiri la principalele concepte ale modelului *etnometodologic* în analiza conversațională, cum ar fi: *perechile de adiacență, corecturile, presecvențele*, făcând trimitere și la modul de organizare a conversației, organizare conversațională care vizează definirea unui *model ierarhic* al conversației.

Cel de al patrulea capitol al cărții, *Mărcile pragmatice*, se referă la aspectul nonvericondițional, nonconceptual al sensului propoziției, aspect ce poate fi analizat având în vedere diverse tipuri de semnale, semnale ce au fost numite în pragmatica lingvistică *mărci pragmatice*. Mărcile pragmatice semnalează

intențiile potențial-comunicative ale vorbitorului, reunind toate elementele lingvistice care stabilesc și asigură schimbul de replici într-o conversație naturală spontană.

Capitolul al cincilea, *Mărcile discursive – subtip al mărcilor pragmatice*, oferă o privire de ansamblu asupra modalităților de definire a mărcilor discursive, acestea reprezentând expresiile care semnalează o relație secvențială între mesajul de bază curent și discursul anterior. În contrast cu alte mărci pragmatice, mărcile discursive nu contribuie la sensul referențial reprezentativ, ci numai la sensul pragmatic al enunțului; ele nu prezintă importanță în privința variației semantice contextuale, având funcția de a organiza, de a ordona secvențele textului. Mărcile discursive au un *sens pragmatic distinct*, care conține anumite aspecte ale intenției comunicative a vorbitorului. Mărcile discursive reprezintă o clasă pragmatică de elemente lingvistice, care transmit informație *pragmatică* (ordonează discursul în care occură), distinctă de orice informație de tip semantic, informație pragmatică care semnalează felul în care vorbitorul intenționează să relaționeze mesajul care urmează de discursul precedent.

Ultimul capitol al studiului, *Politețea. Aspecte teoretice*, încearcă să explice interesul actual crescând manifestat față de *funcțiile politeții* în interacțiunile verbale. Se admite faptul că este imposibil să descriem, în mod eficient, ceea ce se întâmplă în interiorul schimburilor comunicative, fără a ține cont de anumite principii de politețe, în măsura în care asemenea principii exercită asupra construirii enunțurilor „presiuni” foarte puternice. Politețea lingvistică se înscrie în așa-numitul „nivel al relațiilor”, deoarece majoritatea enunțurilor funcționează, pe de o parte, la *nivelul conținutului* și, pe de altă parte, la *nivelul relației* (ele contribuie la instituirea între actanți a unui liant socio-afectiv particular).

Izvoare și bibliografie

A. Izvoare

Caragiale, I. L., *Teatru*, Editura Facla, Timișoara, 1983;
Caragiale, I. L., *Momente. Schițe*, Editura Albatros,
București, 1973;

*** *Texte dialectale Muntenia*, sub conducerea lui Boris
Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol 1 și 2;

B. Bibliografie

Austin, J. L., *How to do things with words*, Oxford, 1962.

Austin, J. L., *Zur Theorie der Sprechakte*, Stuttgart, 1972, p. 27.

Bazzanella, Carla, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande
grammatica italiana di consultazione*, Bologna, 1995 [= *Bazzanella, Segnali*].

Bazzanella, Carla, *Le facce del parlare: un approccio pragmatico
all'italiano*, Firenze, 1994.

Benveniste, E., *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966
[= Benveniste, *Problèmes*].

Biasci, Claudia, *Konnektive in Sätzen und Texten*, Hamburg, 1982
[= Biasci, *Konnektive*].

Blakemore, Diane, *Semantic constraints on relevance*, Oxford:
Blackwell, 1987 [= Blakemore, *Constraints*].

Brown, P., Levinson, St. C., *Politeness. Some universals in
language usage*, Cambridge, 1987 [= Brown, Levinson,
Politeness].

Brown, P., Levinson, St. C., *Universals in language usage:
politeness phenomena*, în E. Goody, *Questions and
Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge,
1978 [= Brown, Levinson, *Universals*].

- Caron, Jean, *Processing connectives and the pragmatics of Discourse*, în J. Verschueren, Marcella Bertuccelli Papi, *The pragmatic perspective*, Amsterdam, Philadelphia, 1987 [= Caron, *Processing*].
- Charadeau, P., *Reflexion pour une typologie des discours*, în *Études de linguistique appliquée*, nr. 11, sept., 1973 [= Charadeau, *Reflexion*].
- Coteanu, I., *Crestomație de lingvistică generală*, Editura Fundației „România de mâine”, București, 1998.
- Coteanu, I., *În legătură cu „subordonatele explicative”*, în L.R., 9, nr. 1, 1960.
- Couper-Kuhlen, Elisabeth, *Intonation and clause combining in discourse: The case of because*, în *Pragmatics*, 6/3, 1996.
- Dittmann, J., *Arbeiten zur Konversationsanalyse*, Tübingen, 1979.
- Dragoș, Elena, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000 [= Dragoș, *Introducere*].
- Ducrot, O., *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, 1972.
- Duncan-Fiske, D., *Face-to-face interaction*, New York, 1977.
- Edmondson, W., *Spoken Discourse. A Model for Analysis*, Londra, 1981 [= Edmondson, *Discourse*].
- Franck, Dorothea, *Abtönungspartikeln und Interaktionsmanagement. Tendenziöse Frage*, în H. Weydt, *Die Partikeln der deutschen Sprache*, Berlin, New-York, 1979 [= Franck, *Abtönungspartikeln*].
- Fraser, B., *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990 [= Fraser, *Approach*].
- Fraser, B., *Pragmatic Markers*, în *Pragmatics*, 6:2, 1996 [= Fraser, *Markers*].
- Garfinkel, H., *Remarks on ethnomethodology*, în J. Gumperz, D. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.
- Givon, T., *Negation in language. Pragmatics, function and*

- antology, în P. Cole, *Pragmatics*, New York, Academic Press, 1978.
- Goffman, E., *Replies and responses*, în *Language in Society*, 5, 1976 [= Goffman, *Replies*].
- Goffman, E., *La mise en scène de la vie quotidienne*, vol 2: *Les relations en public*, Paris, Minuit, 1973 [= Goffman, *Relations*].
- Goody, E. N., *Questions and Politeness*, Cambridge, 1988 [= Goody, *Questions*].
- Gramatica limbii române, Editura Academiei, București, 2, 1966.
- Grice, H. P., *Logic and Conversation*, în P. Cole, J. L. Morgan, *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York, Academic Press, 1975.
- Grice, H. P., *Logic and Conversation*, Harvard University, 1967.
- Gülich, Elisabeth, *Macrosyntax der Gliederungssignale im gesprochenen Französisch*, München, 1970.
- Gülich, Elisabeth, Kotschi, T., *Discourse Production in Oral Communication*, în *Aspects of Oral Communication*, Berlin, New York, 1995 [= Gülich, Kotschi, *Production*].
- Gumperz, J., Hymes, D., *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.
- Günthner, Susanne, *Diskurspragmatische Aspekte der Wortstellung in Weil-Sätzen*, în *Linguistische Berichte*, 143, 1993.
- Günthner, Susanne, Gohl, Christine, *Grammatikalisierung von weil als Diskursmarker in der gesprochenen Sprache*, Konstanz, 1999 [= Günthner, Gohl, *Grammatikalisierung*].
- Helling, Christa, *Deutsche Modalpartikeln und ihre italienische Entsprechungen*, în M. Dardano, W. U. Dressler, G. Held, *Parallela*, Akten des 2. österreichisch – italienischen Linguistentreffens, Tübingen, 1983.
- Hoară Lăzărescu, Luminița, *Pragmatică lingvistică*, Editura

Cermi, Iași, 1999 [= Hoarță, *Pragmatică*].

Hoarță Cărașu Luminița, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004 [= Cărașu, *Pragmalingvistică*].

Hölker, K., *Zur Analyse von Markern*, Stuttgart, 1988 [= Hölker, *Analyse*].

Hymes, D., *Foundation in Sociolinguistics: an Ethnographic Approach*, Philadelphia, 1974 [= Hymes, *Foundation*].

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999 [= Ionescu, *Conversația*].

Jefferson, G., *A technique for inviting, laughter and its subsequent acceptance / declination*, în G. Psathas, *Everyday language: Studies in ethnomethodology*, New York, 1979.

Jefferson, G., *Error-correction as an interactional resource*, în *Language in Society*, 3, 1974.

Jefferson, G., *Side sequences*, în D. Sudnow, *Studies in social interaction*, New York: Free Press, 1972.

Keller, E., *Gambits. Conversational strategy signals*, în F. Coulmas, *Conversational routine*, The Hague, Mouton, 1981.

Kempson, R. M., *Presupposition and the Delimitation of Semantics*, Cambridge, 1975.

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996 [=Kerbrat, *Conversation*].

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris, 1992, [= Kerbrat, *Interactions*].

Kuper, C., *Geht die Nebensatzstellung im Deutschen verloren? Zur pragmatischen Function der Wortstellung in Haupt – und Nebensätzen*, în *Deutsche Sprache*, 19, 1991.

Lakoff, R., *If's, and's and but's about conjunction*, în C. J.

- Fillmore, D. T. Langendoen, *Studies in Linguistic Semantics*, New York, 1971.
- Lakoff, R., *Politeness, pragmatics and performatives*, in A. Rogers, B. Wall, J. P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presupposition and Implicatures*, Washington, 1977.
- Lakoff, R., *The logic of politeness: or minding your p's and q's*, in *Proceedings of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1973;
- Leech, G. N., *Language and Tact*, Amsterdam, 1980.
- Levinson, St. C., *Pragmatics*, Cambridge, 1983 [= Levinson, *Pragmatics*].
- Levinson, St. C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994 [= Levinson, *Pragmatik*].
- Lichem, K., *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, in Ch. Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981 [= Lichem, *Bemerkungen*].
- Maingueneau, D., *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours. Problèmes et perspectives*, Paris, 1976 [= Maingueneau, *Initiation*,].
- Manili, Patrizia, *Relazione tra aspetti morfologici e aspetti testuali di alcuni connettivi di origine verbale*, in Monica Berretta, Piera Molinelli, Ada Valentini, *Parallela 4, Morphologie*, Tübingen, 1990.
- Manili, Patrizia, *Sintassi di conettivi di origine verbale*, in K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Parallela 2, Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986 [= Manili, *Sintassi*].
- Mara, Edith, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, in K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*,

- Tübingen, 1986 [= Mara, *Analisi*].
- Meibauer, J., *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999.
- Mey, J. L., *Pragmatics. An introduction*, Oxford, 1993, [= Mey, *Pragmatics*].
- Moeschler, J., *Argumentation et Conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris, 1985 [= Moeschler, *Argumentation*].
- Moeschler, J., Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999 [= Moeschler, Reboul, *Dicționar*].
- Morris, C. W., *Foundation of the Theory of Signs*, în O. Neurath, R. Carnap și C. Morris, *International Encyclopedia of Unified Science*, Chicago, 1938.
- Pomeranz, A., *Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred / dispreferred turn shapes*, în J. M. Atkinson, J. Heritage, *Structures of Social Action*, Cambridge, 1984.
- Radtke, E., *Abtönungsverfahren im gesprochenen italienisch*, în G. Holtus, E. Radtke, *Gesprochenes Italienisch in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen, 1985.
- Rastier, F., *Sens et textualité*, Paris, 1989.
- Reboul, Anne, Moeschler, J., *Pragmatica, azi*, Editura Echinox, Cluj, 2001 [= Reboul, Moeschler, *Pragmatica*].
- Rehbein, J., *Sprechhandlungsaugmente. Zur Organisation der Hörersteuerung*, în H. Weydt, *Die Partikeln der deutschen Sprache*.
- Ricoeur, P., *Eseuri de hermeneutică*, București, 1995.
- Roulet, E., *Échanges, interventions et actes de langage dans la structure de la conversation*, în *Études de linguistique appliquée*, 44, 1981 [= Roulet, *Échanges*].
- Rovența-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004 [= Rovența,

Analiza]

- Sacks, H., *An analysis of course of joke's telling in conversation*, in R. Bauman, R., Sherzer, J., *Exploration in the Ethnography of Speaking*, Cambridge, 1974.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., Jefferson, G., *A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation*, in *Language*, 50, 1974.
- Schegloff, E. A., *Discourse as an interactional achievement: Some uses of "uh, huh" and other things that come between sentences*, in D. Tannen, *Analysing Discourse: Text and talk*, Washington, 1982.
- Schegloff, E. A., *Preliminaries to preliminaries: Can I ask you a question?*, in *Sociological Inquiry*, 50 / 3-4, 1980.
- Schegloff, E. A., *Sequencing in conversational openings*, in J.J. Gumperz, D. H. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.
- Schegloff, E., Jefferson, G., Sacks, H., *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*, in *Language*, 53, 1977 [= Schegloff, Jefferson, Sacks, *Preference*].
- Schiffrin, Deborah, *Discourse Markers*, Cambridge, 1987 [Schiffrin, *Markers*].
- Schlieben-Lange, Brigitte, *Linguistische Pragmatik*, Stuttgart, 1979.
- Schourup, L., *Common discourse particles in English conversation: like, well, y'know*, New York, 1985 [=Schourup, *Particles*].
- Searle, J. R., *Speech Acts*, Cambridge, 1969.
- Stati, S., *Connettivi interfrasali e coerenza pragmatica*, in K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986 [= Stati, *Connettivi*].

- Stati, S., *Există propoziții coordonate cauzale?*, LR, nr. 6, 1954.
- Tannen, D., *What's in a frame? Surface evidence for underlying expectations*, în R. Freedle, *New directions in discourse processing*, Norwood, N.J.: Ablex, 1979.
- Traverso, Véronique, *L'analyse des conversations*, Paris, 1999 [= Traverso, *Analyse*].
- Van Dijk, T., *Text and Context*, London, Longman, 1977.
- Weydt, H., *Abtönungspartikeln*, Berlin, Zürich, 1969.
- Wittgenstein, L., *Der Käfer in der Schachtel: Spielregeln der Sprache*, în Wittgenstein, Berlin, 1996 [= Wittgenstein, *Käfer*].
- Wittgenstein, L., *Wittgenstein*, Diederichs Verlag, Berlin, 1996.

ASPECTE PRAGMATICE ALE POLITEȚII ÎN MOMENTELE ȘI SCHIȚELE LUI I. L. CARAGIALE

A. Introducere

Perspectiva generală asupra politeții este una „fundamental *prescriptivă*”, politețea fiind înțeleasă ca „un set de norme sociale – variabil de la o comunitate la alta – din care decurg reguli practice de comportament – inclusiv reguli privind comportamentul lingvistic – pentru membrii fiecărei comunități considerate”³²⁵.

Politețea, ca „principiu universal și parametru esențial al dialogului intercultural”, constituie „un mecanism esențial în reglarea echilibrului ritual între actorii sociali și deci în fabricarea acordului, satisfacției reciproce prin intermediul forței limbajului și nu al limbajului forței”³²⁶.

Una dintre caracteristicile remarcabile ale dezvoltării recente a pragmaticii lingvistice este interesul manifestat pentru *funcțiile* politeții în interacțiunile verbale. Astfel, se admite astăzi faptul că este imposibil să descriem, în mod eficient, ceea ce se întâmplă în interiorul schimburilor comunicative, fără a ține cont de anumite principii de politețe, în măsura în care „asemenea principii exercită asupra construirii enunțurilor „presiuni” foarte puternice”³²⁷. Pragmatic, „a fi politicos” înseamnă „a ține în permanență seama de celălalt, a avea sentimentul unei responsabilități față de colocutor

³²⁵ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, Editura All Educational, București, 2003, p. 65-66 [= Ionescu, *Limbaj*].

³²⁶ Daniela Roventă-Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004, p. 48 [= Roventă, *Analiza*].

³²⁷ Catherine Kerbrat Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p. 50 [=Kerbrat, *Conversation*].

în tot cursul interacțiunii verbale”³²⁸.

Respectarea regulilor politetii derivă din „principiul general al raționalității (este cu siguranță rațional să favorizezi, să lubrifiezi schimbul discursiv și nu să-l subminezi pentru că, așa cum spunea Goffman, impolitețea sistematică are un potențial distructiv formidabil)”³²⁹.

Spre deosebire de regulile ce funcționează în cadrul interacțiunii verbale, regulile *politeții* sunt „mutual exclusive”, în sensul că „fiecare dintre ele este corelată cu un anumit tip de situație comunicativă; aplicarea inadecvată a unei reguli sau neaplicarea ei este o sursă de fricțiuni între colocutori”, fiecare regulă a politetii determinând „prezența unor mărci lingvistice specifice în structura enunțurilor”³³⁰. Printre mărcile specifice politetii, putem aminti:

a. *construcțiile impersonale* (în locul celor de persoana întâi sau a doua);

b. *pronumele de politețe*;

c. *anumite tipuri de formule de adresare* (cu menționarea titlului și a numelui de familie ale interlocutorului);

d. *folosirea termenilor tehnici* (pentru a crea o atmosferă „ezoterică”)”³³¹.

Politețea este un fenomen lingvistic pertinent. La sfârșitul anilor 1970, s-a dezvoltat un nou domeniu de investigație, grație lingviștilor R. Lakoff³³², G. Leech³³³ și, mai ales, Penelope Brown

³²⁸ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 107 [=Ionescu, *Conversația*].

³²⁹ Roventă, *Analiza*, p. 47.

³³⁰ Ionescu, *Limbaj*, p. 69.

³³¹ Vezi Ionescu, *Limbaj*, p. 69.

³³² R. Lakoff, *The logic of politeness: or minding your p's and q's*, în *Proceedings of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1973, p. 345-356; *Politeness, pragmatics and performatives*, în A. Rogers, B. Wall, J. P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presupposition and Implicatures*, Washington, 1977, p. 79-106.

și St. C. Levinson³³⁴.

Sistemul elaborat de către Brown și Levinson reprezintă, în materie de politețe lingvistică, „cadrul teoretic cel mai elaborat, productiv și celebru”, noțiunea de politețe fiind înțeleasă, în acest sistem, ca „partea pragmaticii lingvistice cuprinzând toate aspectele discursului care sunt generate de reguli și a căror funcție este de a păstra caracterul armonios al relației interpersonale”³³⁵. Din acest motiv, politețea abundă în faimoasele „formule de politețe” sau *Honorifica*. Regulile de politețe descriu nu numai comportamentul verbal, ci se aplică și comportamentelor nonverbale (maniere din cadrul servitului mesei sau modalități de uzaj vestimentar etc). În continuare, ne vom referi exclusiv la *politețea lingvistică*.

Politețea lingvistică se înscrie în așa-numitul „nivel al relațiilor”³³⁶. Sub influența lui Bateson, se consideră că „majoritatea enunțurilor funcționează, pe de o parte, *la nivelul conținutului* (ele descriu anumite „stări de lucruri”) și, pe de altă parte, *la nivelul relației* (ele contribuie la instituirea între actanți a unui liant socio-afectiv particular)”³³⁷. O altă distincție face E. Goffman, și anume, între *constrângerile sistemului*, pe de o parte, și *constrângerile ritualice*, pe de alta, aceste două tipuri de constrângeri condiționând funcționarea vorbirii, fie că este vorba despre structura internă a intervențiilor, fie despre înlănțuirea dialogală”³³⁸.

Geoffrey N. Leech arată că principiul politeții își subordonează, la rândul său, un număr de maxime. Înainte de a le

³³³ G. N. Leech, *Language and Tact*, Amsterdam, 1980.

³³⁴ Penelope Brown, St. C. Levinson, *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, 1987 [= Brown, Levinson, *Politeness*].

³³⁵ Kerbrat, *Conversation*, p. 51.

³³⁶ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, Paris, 1992, p. 9 [= Kerbrat, *Interactions*].

³³⁷ Kerbrat, *Interactions*, p. 9.

³³⁸ E. Goffman, apud Kerbrat, *Interactions*, p. 12.

prezenta, el explică faptul că într-o conversație apar doi participanți, pe care îi putem numi «*self*» și «*other*». Deoarece într-o conversație emițătorul poate să-și exprime politețea și față de o a treia persoană, care poate fi prezentă sau nu acolo, lingvistul precizează că termenul «*other*» s-ar aplica nu numai destinatarului, ci și persoanei desemnate prin pronumele de persoana a treia.

Maximele politeții, în opinia autorului în discuție, sunt următoarele:

1. maxima tactului;
2. maxima generozității;
3. maxima aprobării;
4. maxima modestiei;
5. maxima acordului;
6. maxima simpatiei.

Primele patru maxime (1-4) funcționează în perechi operând cu scale bipolare: avantaje/dezavantaje, aprobare/dezaprobar. Celelalte două (5-6) operează cu scale unipolare: scala acordului și a simpatiei. Deși există legături între scale, totuși fiecare maximă este distinctivă. Maximele (1) și (2) au în vedere avantajele sau dezavantajele unei acțiuni viitoare pentru ceilalți («*other*») și pentru emițător («*self*»), în timp ce maximele (3) și (4) au în vedere gradul în care enunțurile exprimă o evaluare pozitivă sau negativă a celorlalți și, respectiv, a emițătorului.

După ce discută cele șase maxime, Geoffrey N. Leech precizează că politețea nu se manifestă numai în conținutul conversației, ci și în modul în care este aceasta condusă și structurată de către actanții dialogului. De exemplu, un comportament conversațional ca a vorbi în momentul nepotrivit (întrerupând) ori a tăcea în momentul nepotrivit are implicații de impolitețe.

Geoffrey N. Leech distinge și un al treilea principiu, principiul ironiei (IP), care ar fi, de fapt, un principiu de ordinul al

doilea, ce exploatează principiul politeții (PP).³³⁹ El ar putea fi formulat astfel:

“Dacă tot trebuie să aduci o ofensă cuiva, cel puțin fă-o într-un fel în care să nu intri într-un conflict deschis cu principiul politeții, dar să-i permiți destinatarului să-și dea seama de punctul ofensiv al comentariului tău indirect, prin intermediul unei implicaturi.” (“If you must cause offence, at least do so in a way which doesn’t overtly conflict with the PP, but allows the hearer to arrive at the offensive point of your remark indirectly, by way of implicature.”)

Principiul ironiei permite unui vorbitor să fie nepoliticos în timp ce pare politicos³⁴⁰.

B. Modelul lui Penelope Brown și St. C. Levinson

Concepția despre politețe pe care o dezvoltă acești doi autori se articulează și se fondează pe noțiunea de *față* (= figură socială), noțiune împrumutată de la E. Goffman și înțeleasă „ca încorporând ceea ce este numit, în mod comun, „teritoriu”³⁴¹. Noțiunea de față („face”) desemnează „imaginea publică a eului individual, configurată în termenii unor atribute sociale acceptate de ceilalți; menținerea imaginii fiecăruia dintre noi presupune cooperarea, pentru că acest fapt este strict dependent de acțiunile și de sistemele de valori ale celor cu care venim în contact”³⁴².

a) Noțiunea de față („face”)

Noțiunea de *față* se află, în opinia lui E. N. Goody³⁴³, în

³³⁹ *Ibidem*, p. 82.

³⁴⁰ G. N. Leech, *Principles of Pragmatics*, New York, 1983, apud Carmen Dura, *Strategii ale politeții în textul dramatic românesc din secolul al XX-lea*, în Luminița Hoartă Cărașu (coordonator), Editura Cermi, Iași, 2005, p. 79-80 [= Dura, *Strategii*].

³⁴¹ Kerbrat, *Conversion*, p. 51.

³⁴² Ionescu, *Conversația*, p. 107.

³⁴³ E. N. Goody, *Questions and Politeness*, Cambridge, 1988, p. 66 [= Goody, *Questions*].

strânsă legătură cu „a fi stingherit, stânjenit” sau „a fi umilit” sau „losing face” (engl. *to lose*= a pierde). Astfel, *fața* (figura pe care o facem în societate) este ceva „care este investit emoțional și care poate fi pierdut, menținut sau sporit și la care trebuie să fim, în mod constant, atenți în conversație”³⁴⁴. În general, oamenii cooperează, menținând „fața” în interacțiunea comunicativă, o astfel de cooperare „fiind bazată pe vulnerabilitatea reciprocă a „feței”³⁴⁵.

În opinia lui St. C. Levinson și Penelope Brown³⁴⁶, fiecare individ posedă două fețe:

1. *fața negativă*, care corespunde, în mare, la ceea ce E. Goffman a descris ca „teritoriul eului” (teritoriul corporal, spațial sau temporal, material sau cognitiv);

2. *fața pozitivă*, care corespunde, în mare, narcisismului și ansamblului de imagini valorizante pe care participanții la conversație le construiesc și cu care încearcă să impresioneze (și să se impresioneze) în interacțiunea verbală³⁴⁷.

Așadar, noțiunile goffmaniene de „teritoriu” și „față” sunt rebotezate de către Penelope Brown și St. C. Levinson „față negativă și „față pozitivă”, inovații terminologice care sugerează existența între două noțiuni a unei relații de opoziție, însă nu e așa: „fața negativă” și „fața pozitivă” constituie două componente fundamentale și complementare ale fiecărui individ. Terminologia lui Brown și Levinson prezintă un dublu merit: acela de a sublinia legăturile strânse care există între cele două entități complementare și acela de a permite elaborarea noțiunii generice de „Face Threatening Acts” și, în mod corelativ, de a crea un sistem omogen de reguli de politețe³⁴⁸.

³⁴⁴ Goody, *Questions*, p. 66.

³⁴⁵ *Idem*, *ibidem*.

³⁴⁶ Brown, Levinson, *Politeness*, p. 21.

³⁴⁷ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 51.

³⁴⁸ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Interactions*, p. 168-169.

b) Noțiunea de „FTA”

În toate interacțiunile cu doi participanți se manifestă patru „fețe” care se evidențiază. Pe de o parte, de-a lungul derulării interacțiunii, actanții sunt obligați să realizeze un anumit număr de acte verbale și nonverbale. Or, majoritatea acestor aspecte constituie „amenințări” potențiale pentru una sau alta dintre aceste patru „fețe”: de aici sintagma de „Face Threatening Act”, propusă de către Brown și Levinson pentru a desemna aceste „acte amenințătoare”. Din această perspectivă, actele de vorbire se împart în patru categorii:

1. acte amenințătoare pentru fața negativă a celui care le realizează: este, de exemplu, cazul ofertei sau promisiunii, prin care el își propune să efectueze sau se angajează să efectueze un act susceptibil de a leza, într-un viitor apropiat sau îndepărtat, propriul său teritoriu;

2. acte amenințătoare pentru fața pozitivă a celui care le realizează: declarație, scuze, autocritică, autoacuzare și alte comportamente „autodegradante”;

3. acte amenințătoare pentru fața negativă a celui care le provoacă: violări teritoriale de natură nonverbală (contacte corporale forțate și violente, agresiuni vizuale, sonore sau olfactive, violări ale proprietății private etc). Amenințările teritoriale pot fi, de asemenea, de natură verbală: este vorba despre întrebări așa-zis „indiscrete” și despre ansamblul de acte care sunt, într-o anumită măsură, deranjante sau directe, cum ar fi: ordinul, interdicția sau sfatul; toate comportamentele deranjante sau incursive, care constituie pierdere de timp pentru celălalt, întreruperile (a „secera” vorbele interlocutorului);

4. acte amenințătoare pentru fața pozitivă a celui care le provoacă: este vorba despre acele acte care riscă să pună în pericol narcisismul celui alt, cum ar fi: critica, reproșul, insulta, injuriile

sau sarcasmul³⁴⁹.

Categoriile 1. și 2. se raportează la acte „autoamenințătoare”; pertinente, însă, pentru perspectiva de care se ocupă Catherine Kerbrat-Orecchioni sunt categoriile 3. și 4., deoarece politețea vizează, înainte de toate, atitudinea locutorului față de interlocutorul său.

Pentru a ilustra complexitatea statutului de acte analizate din această perspectivă, sunt oferite³⁵⁰ două exemple:

1. Cel al cadoului, act nonverbal care:

- pentru donator: abandonează „fața” sa negativă (FTA), dar valorizează „fața” sa pozitivă (anti-FTA), donatorul afișând, prin intermediul cadoului bogăția și generozitatea sa;

- pentru destinatar: constituie în ceea ce privește fața sa negativă un anti-FTA (orice cadou este un transfer de bine, deci o lezare pentru unul, dar pentru altul, o extincție teritorială, dar, de asemenea, în mod secundar, un FTA, căci creează o datorie pentru primitor, pentru care riscă să se simtă „obligat”; același lucru pentru „fața” sa pozitivă: flatat pentru această marcă de atenție, primitorul unui cadou se află, în același timp, plasat în postura subalternă a unui datornic, care riscă să-și piardă „fața” dacă se arată mai târziu incapabil de a-și achita datoria.

2. Cel al declarației de dragoste, act de natură verbală care constituie un anti-FTA pentru cel care a primit-o, dar, în același timp, o amenințare:

- pentru „fața” negativă a locutorului, care se găsește supus acestui „serviciu al amorului”;

- pentru „fața” pozitivă a aceluiași locutor, în măsura în care, mărturisind că s-a îndrăgostit, se găsește într-o poziție inferioară, actul său implicând riscul teribil, umilitor al unui refuz din partea persoanei iubite.

³⁴⁹ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 52.

³⁵⁰ Kerbrat, *Interactions*, p. 171-172.

Se poate concluziona asupra caracterului intrinsec amenințator al tuturor actelor în interacțiunea socială și, în particular, al tuturor actelor vorbirii: toate sunt susceptibile, în anumite circumstanțe și de diferite grade, de a-l amenința pe cel care le realizează (care riscă întotdeauna de a le vedea „eșuate”) și pe cel căruia îi sunt destinate (fiindcă tind să exercite asupra lui anumite constrângeri specifice)³⁵¹.

c) *Noțiunile on record și off record*

Noțiunea de **on record** se referă la faptul că un actant se exprimă direct, neambiguu. Aceasta se poate constata dacă într-un act A este clar pentru participanți ce intenții comunicative îl conduc pe cel care emite mesajul să facă A.

De exemplu, o promisiune exprimă intenția de a face acel viitor act:

Promit că îți aduc mâine banii.

Noțiunea de **off record** se referă la faptul că un actant își exprimă indirect intențiile comunicative, recurgând la: metaforă, ironie, întrebări retorice, litote, tautologii, tot felul de aluzii pe care subiectul vrea să le comunice, dar fără să o facă în mod nemijlocit.

Ex: *E frig în cameră.* Propoziția aceasta poate sugera cuiva să închidă geamul sau ușa³⁵².

d) *Noțiunea de face want*

Pe de o parte, așa cum am văzut anterior, actele emise de o parte și de alta în timpul interacțiunii comunicative sunt potențial „amenințătoare” pentru actanții comunicării, dar, pe de altă parte, aceștia trebuie să se supună comandamentului suprem:

„Menajați-vă unul pe celălalt!”³⁵³.

e) *Noțiunea de face work*

³⁵¹ Kerbrat, *Interaction*, p. 173.

³⁵² Penelope Brown, St. C. Levinson, *Universals in language usage: Politeness phenomena*, apud Dura, *Strategii*, p. 80-81.

³⁵³ *Idem, ibidem.*

Pentru E. Goffman, noțiunea de „face work” desemnează „tot ceea ce întreprinde o persoană pentru ca acțiunile ei să nu ducă la pierderea figurii sale sociale”, *face work* însumând o așa-numită „muncă de figurație”³⁵⁴. Astfel, Brown și Levinson³⁵⁵ propun diverse *strategii* care ar putea fi puse în serviciul politeții, clasificarea acestora având la bază trei factori fundamentali:

1. gradul de gravitate al FTA;
2. distanța socială care există între interlocutori (relația lor „orizontală” – *distanță* vs *familiaritate*) (gradul de interferență);
3. relația lor de „a putea” (relația „verticală”) (puterea de interferență)³⁵⁶.

f) Noțiunea de „anti-FTA” sau „FFA”

În opoziție cu opinia lui Brown și Levinson³⁵⁷, care reduc politețea la forma sa negativă (având o concepție excesiv pesimistă și o perspectivă „paranoică” referitor la politețea în cadrul interacțiunii comunicative, reprezentând individul în societate ca o ființă aflată sub amenințarea permanentă a FTA), Catherine Kerbrat-Orecchioni este de părere că trebuie să luăm în considerație și anumite acte de vorbire care pot fi „valorizante” pentru aspectele politeții, cum ar fi: complimentele, actele de mulțumire și promisiunea (politețea pozitivă). Lingvista în discuție propune, în acest sens, un termen suplimentar, care să desemneze „partea pozitivă a FTA”, și anume, „anti-FTA” sau „FFA” (*Face Flattering Acts*)³⁵⁸.

³⁵⁴ E. Goffman, apud Kerbrat, *Conversation*, p. 53.

³⁵⁵ P. Brown, St. C. Levinson, *Universals in language usage: politeness phenomena*, în E. Goody, *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge, 1978, p. 56-311 [= Brown, Levinson, *Universals*].

³⁵⁶ Brown, Levinson, *Universals*, p. 112-113.

³⁵⁷ Brown, Levinson, *Universals*.

³⁵⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 54.

Considerăm necesară clarificarea noțiunilor de *politețe negativă* și *politețe pozitivă*, existând un conflict implicit „între dorința fiecăruia de a se bucura de aprecierea și acordul semenilor săi („positive face”), pe de o parte, și dorința de a acționa conform propriilor idei și intenții („negative face”), pe de alta”³⁵⁹. Politețea pozitivă „are o funcție integrativă”, insistând asupra „elementelor de comunitate”, în timp ce politețea negativă se bazează pe „menținerea (și chiar pe sublinierea) distanței dintre indivizi”³⁶⁰.

Noțiunile *politețe negativă* și *politețe pozitivă* au două elemente corespondente, și anume, *fața negativă* și *fața pozitivă*. Fața negativă a fost definită ca fiind „dorința oricărui adult competent, membru al societății, ca acțiunile lui să nu fie împiedicate de către alți membri”, iar fața pozitivă reprezintă „dorința oricărui membru al societății ca vrerile lui să fie dorite de către cel puțin câțiva dintre membrii societății”³⁶¹.

În vreme ce *politețea negativă* „este legată de evitarea sau redresarea situației”, *politețea pozitivă* este „productivă (cf. rituri de prezentare)”³⁶².

A. *Politețea negativă*

Cea mai bună modalitate de a fi „politicos negativ” este cea de a evita a comite un act care ar risca să fie amenințător pentru destinatar (critică, reproș etc). În acest sens, sunt utilizate mai multe procedee, și anume:

1. *formularea indirectă a actelor de vorbire*; un exemplu în acest sens este cel al *ordinelor*, al căror mod preponderent este *imperativul*. Or, locutorul recurge la utilizarea acestei forme modale foarte rar, folosind, în locul acesteia, alte procedee: în loc

³⁵⁹ Ionescu, *Conversația*, p. 107-108.

³⁶⁰ *Ibidem*, p. 108.

³⁶¹ Goody, *Questions*, p. 67.

³⁶² Roventă, *Analiza*, p. 46.

de „Deschide ușa!”, se spune, de obicei, „Ai putea deschide ușa?” sau „Mi-ar plăcea să deschizi ușa”³⁶³.

2. *întrebare în locul reproșului*: „Nu ai spălat vasele?”; „Pui mereu atâta sare în supă?”³⁶⁴;

3. *mărturisire a incomprehensiunii în loc de critică*: „Nu înțeleg prea bine”; „Nu v-ați exprimat prea clar”³⁶⁵;

4. *utilizarea modului optativ-condițional*: „Ar trebui să plecați”; „Ați putea închide ușa?”³⁶⁶;

5. *evitarea unui act amenințător pentru receptor printr-un enunț preliminar*, numit în literatura de specialitate *pre sau presecvență*³⁶⁷. Vor putea fi enunțate, așadar, printr-o presecvență:

a. *solicitările*: „Ai putea să-mi faci un serviciu?”; „Aveți un moment?”;

b. *întrebările*: „Aș putea să te întreb ceva?”;

c. *criticile sau obiecțiile*: „Aș putea face o remarcă / o observație / o mică critică?”;

d. *invitațiile*: „Ești liber în seara asta?”³⁶⁸.

Politețea negativă „reflectă preocuparea emițătorului de a nu stânjeni libertatea de acțiune a receptorului, constituind nucleul comportării respectuoase”, efectul său social fiind „menținerea distanțelor, cu scopul de a asigura buna funcționare a activității comunicative”³⁶⁹.

Politețea negativă impune, „alături de *indici paraverbali* (voce atenuată nu ascutită, violentă) și *mimo-gestuali* (poziția

³⁶³ Kerbrat, *Conversation*, p. 55.

³⁶⁴ *Ibidem*, p. 56.

³⁶⁵ *Idem, ibidem*.

³⁶⁶ *Idem, ibidem*.

³⁶⁷ În privința conceptului de presecvență, vezi Luminița Hoartă Cărașu, *Elemente de analiza a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003, p. 61-66.

³⁶⁸ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Conversation*, p. 56-57.

³⁶⁹ Ionescu, *Limbaj*, p. 76.

capului, direcția privirii, surâsul), o multitudine de procedee substitutive sau aditive³⁷⁰, dintre care amintim:

a. *formularea indirectă a actelor de limbaj* (A: „Poți să-mi dai sarea?” B: „Da, pot.”);

b. *folosirea trecutului de politețe* („Voiam să vă cer un sfat”);

c. *utilizarea unor mecanisme de distanțare și anonimizare* prin apel la formularea pasivă sau impersonală („Ar fi de dorit să se rezolve cât mai repede această situație”);

d. *alunecări pronominale integrative* („Dacă ne-am face o cafea?” în loc de „Aș bea o cafea”)³⁷¹.

Comparativ cu pronumele personale „autentice”, moștenite din latină și foarte vechi în limba română, pronumele de politețe „sunt noi, reprezentând ultimele apariții și achiziții în sistemul pronominal”, fiind formate „pe baza substantivului „domnie” articulat și asociat cu pronume personale: *lui, ei, lor* sau cu adjective posesive: *ta, sa, voastră*, înregistrându-se și omonimii (*dumneavoastră* are aceeași formă pentru cazurile nominativ, acuzativ, genitiv, dativ, de exemplu)³⁷².

În limba română, pronumele personale de politețe prezintă câteva caracteristici:

1. Caracteristică limbii române este „existența unui al treilea membru al paradigmei; prin urmare, în limba română sensul politeții se distribuie ternar: *tu, dumneata, dumneavoastră*, în adresarea către un interlocutor, asemănător limbii portugheze: *tu, voce, senhor*”³⁷³. Forma *dumneavoastră*, însoțită de persoana a

³⁷⁰ Rovența, *Analiza*, p. 49.

³⁷¹ Vezi Rovența, *Analiza*, p. 49-50.

³⁷² Mirela Aioane, *Formele alocutive și reverențiale în limbile romanice. Pronumele alocutive în limbajul publicitar*, Editura Universitas XXI, Iași, 2003, p. 50-52 [= Aioane, *Formele*].

³⁷³ Aioane, *Forme*, p. 52-53.

doua plural a verbului „devine la începutul secolului al XIX-lea [...] o formă de respect adresată unei singure persoane, apărând la singular, alături de *dumneata*” și reprezentând „un grad de politețe superior lui *dumneata*”, un termen „intermediar, mediu, neemfatic”, care „a dat naștere unor noi valori reverențiale familiare și populare: *mata*, *mătăluță*, apoi alte pronume cu nuanță regională, precum: *tălică*, *mneata*, *mătălică* etc”³⁷⁴:

„-Dv. ciocăneați așa?

- Da.

-Dv. nu știți că biouroul se deschide la 7?

-Ba da. (I. L. Caragiale, *Momente*, p. 110);

„*Avocatul* (care privește adânc și foarte distrat la tânăra persoană): Dv. sunteți fiica părintelui, domnișoară?

Tânăra: Nu sunt domnișoară, domnule...” (Caragiale, *Momente*, p. 141);

„*Avocatul*: E vorba dar de a proba că lipsește de la cea mai sacră datorie conjugală, dacă...

Cocoana: Apoi ai cunoscut-o *dumneata* pe mă-sa ce pramatie, ce catifea? (I. L. Caragiale, *Momente*, p. 138);

„- E absurd, monșer, să intru în casa dumitale cu toporul...și *dumneata*, mă-nțelegi...

- Lasă, Lache!...” (Caragiale, *Momente*, p. 126).

2. O altă particularitate a limbii române este „împletirea dintre flexiunea pronominală personală și cea a pronumelui posesiv”, adjectivele pronominale posesive și pronumele posesive căpătând „nuanțe semantice suplimentare, chiar reverențiale”, *al său*, de exemplu, fiind considerat „mai politicos decât *al lui*, iar acest fapt este atribuit unei influențe franceze sau germane”³⁷⁵.

3. Caracteristică limbii române este și folosirea pronumelui personal *dânsul* cu sens de politețe, *dânsul* fiind „o

³⁷⁴ Aioane, *Forme*, p. 53-54.

³⁷⁵ Aioane, *Forme*, p. 54.

inovație maramureșeană, nord ardelenescă- bucovineană- nord moldovenească, restrânsă în secolul al XVI-lea la acest teritoriu, iar apoi extinsă la celelalte ținuturi daco-românești³⁷⁶. Cu alte cuvinte, în limba română există patru trepte ale politeții:

1. politețea neutră: *el, dumnealui, dumneaei, dumneasa, dumnealor*;

2. politețea medie : *dânsul, dumneata*;

3. politețea marcată cu forme specifice: *dumneavoastră, Domnia Sa, Domnia lui, Domniile lor, Domniile voastre*;

4. politețea maximă, folosită în stilul solemn : *Măria Ta, Majestatea Ta, Excelența sa, Înălțimea voastră*³⁷⁷.

Pronumele personal de politețe are forme pentru persoanele a doua și a treia, diferite „în funcție de gradul de reverență și de specificul situației de comunicare”³⁷⁸, fiind variabile în funcție de gen, număr și caz.

Specifică limbii române este utilizarea pronumelor de politețe de *persoana a treia* (*dumnealui, dumneaei, dumnealor*), pe lângă pronumele personale de politețe de *persoana a doua* (*dumneavoastră, dumneata*):

„ – Mă iertați, domnilor, dar ... cu cine am, mă rog, onoarea?

- Cu studenți! strigă băiatul.

- Bine, dumneata se vede ... dar tata dumitale ...

- Care tată?

-*Dumnealui* (I. L. Caragiale, *Momente*, p. 74);

„Scuzele d-lui Preotescu pentru întârziere sunt pe deplin primite de cele două dame: îl cunosc așa de bine pe d. Diaconescu... „Când vine *dumnealui* vreodată la vreme?...”

³⁷⁶ Ibidem, p. 55.

³⁷⁷ Vezi, în acest sens, Aioane, *Forme*, p. 55.

³⁷⁸ D. Irimia, *Gramatica limbii române*, editura Polirom, Iași, 1997, p. 109 [= Irimia, *GLR*].

(Caragiale, *Momente*, p. 125);

„- Ei! numa să reușească...

- Dacă întârziează, tocma asta este un semn că are speranțe să reușească; aminteri, n-ar sta *dumneaei* degeaba.” (Caragiale, *Momente*, p. 150);

„- Cine? cine a dat alarma?

- *Dumneaei!* zic eu către personalul trenului, arătând pe cocoana leșinată.” (Caragiale, *Momente*, p. 158-159);

„El, ridicând tonul și mai sus:

- Ce, și pe dumneata? ... Când vine, mă-nțelegi, un guvern ca bandiții, fiindcă n-are cine să-l oprească de a lovi în tot ce e mai scump, pentru care nu mai există nici o apărare, fiindcă tăcem toți, și eu și dumneata și *dumnealor* (arată pe cei de la mesele apropiate) ca niște lași, fără nimica sacru, mă-nțelegi! (Caragiale, *Momente*, p. 71);

„- Opt și jumătate, Lache; ne-așteaptă damele; ne-am făcut de rușine; să vezi ce supărate o să fie!

- Ia lasă-mă, monșer! dumneata nu vezi ce absurdități susțin *dumnealor*...” (Caragiale, *Momente*, p. 124).

B. Politețea pozitivă

Politețea pozitivă „reflectă un efort de apreciere între colocutori, presupunând tratarea receptorului ca membru al grupului căruia îi aparține emițătorul, ca persoană cunoscută, agreată și apreciată”³⁷⁹. Printre principalele strategii ale acestui tip de politețe, putem aminti:

a. *formularea unor constatări despre receptor, care să reflecte atenția acordată celor mai diverse aspecte referitoare la condiția acestuia*: interese, dorințe, necesități, bunuri („Ai o rochie nouă! Îți vine foarte bine.);

b. *exagerarea interesului, aprobării, simpatiei pentru receptor* („Ai aranjat splendid casa.”);

³⁷⁹ Ionescu, *Limbaș*, p. 79.

c. *sporirea interesului propriei intervenții în conversație, ca formă de manifestare a atenției acordate receptorului* (prin alternarea timpurilor verbale, prin folosirea unor formule de implicare a receptorului etc);

d. *folosirea unor forme de expresie specifice relațiilor între membrii aceluiași grup* (forme de adresare și de referire specifice);

e. *căutarea sau sublinierea acordului cu receptorul prin apelul la subiecte „sigure” de conversație;*

f. *evitarea dezacordului, prin ocolirea răspunsurilor negative la replica partenerului* (substituirea lui *nu* prin *da, dar*, acordul parțial, exprimarea atenuată a propriilor opinii sau chiar minciuna convențională);

g. *presupunerea sau afirmarea existenței unui „teritoriu” comun* prin procedee diverse (conversația fatică sau bârfa, adoptarea perspectivei partenerului, manipularea presupuzițiilor);

h. *gluma* (se bazează pe cunoștințe și valori comune, făcându-l pe receptor să se simtă în largul lui);

i. *adoptarea unei atitudini optimiste în legătură cu soluționarea problemelor aduse în discuție* (pe baza admiterii ideii unei bune colaborări între parteneri);

j. *includerea ambilor parteneri în activitatea avută în vedere*, prin folosirea pluralului inclusiv în locul persoanei întâi sau a doua singular („Dacă ai făcut tu prăjiturile, *să gustăm.*);

k. *satisfacerea eului pozitiv al receptorului* prin oferirea continuă de „cadouri” (bunuri materiale și spirituale, simpatie, înțelegere, cooperare)³⁸⁰.

Politețea pozitivă consistă în faptul de „a produce orice act de vorbire pentru destinatar, cu un caracter esențial „antiamenințător”: manifestări ale acordului, oferte, invitații,

³⁸⁰ Vezi Ionescu, *Limbaj*, p. 80-84.

complimente, mulțumiri, formule de bun-venit etc”³⁸¹:

„- Pardon, domnule Bumbes! un cuvânt...

- *Cu tot respectul!* zice foarte unsuros tânărul Tiberiu și se apropie cu capul gol de scara trăsorii.” (Caragiale, *Momente*, p. 207);

„- Doamna mea...zice d. Tiberiu încântat.

- ...Pe la ceasurile unu și jumătate după amiază...

- *Cu plăcere*, doamna mea... *cu mare plăcere...*” (Caragiale, *Momente*, p. 207).

Pentru a produce un act de vorbire care să fie „neamenințător” pentru receptor, sunt utilizate mai multe strategii, cum ar fi:

1. *observații referitoare la receptor (la interesele, dorințele, necesitățile, bunurile sale):*

„- *Frumușel cățel aveți*, zic eu cocoanii, după câteva momente de tăcere;” (Caragiale, *Momente*, p. 154)

2. *exagerarea interesului, aprobării, simpatiei față de receptor:*

„Bubico: Ham! ham!

- *Trebuie să fii om bun! Nu trage el la fitecine...*

- Firește, conită; simte cănele; are instinct.” (Caragiale, *Momente*, p. 157).

3. *intensificarea interesului receptorului față de relatările locutorului:*

„- Domnule Preotescu – zice d-ra Pavugadi – ți-am preparat o surpriză: am studiat o bucată...

- *Sublimă!* zice madam Diaconescu.

- *A! Domnișoară...*

- Ți-a plăcut – zice Lache către Mache – ți-a plăcut d. Protopopescu cu absurditățile dumnealui... Auzi dumneata!...

- Lasă, Lache! zice Mache.

- Ești teribil, monșer, parol!

³⁸¹ Kerbrat, *Conversation*, p. 61.

- *Și ce bucată, domnișoară?*
 - O bucată nouă...Stella confidente...
 - Eu nu-i înțeleg, pe onoarea mea, zice d. Diaconescu;
 când vezi că și popoarele cele mai civilizate...

- Lasă, Lache... *O s-o cântați, sper...*
 - Firește..." (Caragiale, *Momente*, p. 125).

4. *utilizarea mărcilor de identitate în interiorul unui grup social („in-group identity markers”)*³⁸².

Există anumite *formule de adresare*, utilizate între membrii unui grup social, incluzând nume generice și termeni ai adresării, cum ar fi: *camarade, amice, prietene, scumpo, dragă, iubito, mamă, frate, soră, drăguțo, băieți, tipilor* etc³⁸³. În *Momentele și schițele* lui I. L. Caragiale, deferența este exprimată și prin utilizarea termenilor de adresare specifici (*țato, cocoană, doamnă, părințele, nene, nenică, frate, monșer, mamișo, mamișico* etc):

„*Cocoana*: Eu sunt și cu mine, *țato!* Bonjur!

Lae: Bonjur!” (Caragiale, *Momente*, p. 145);

„*Avocatul*: *Cocoană*, nu mai este nici o nevoie de scrisori, am găsit eu alt motiv mai puternic decât toate...Afacerea fiului d-tale este ca și terminată; e ca și divorțat, pot să-ți dau parola mea de onoare... (Râzând.) Ce-mi dai?” (Caragiale, *Momente*, p. 145);

„*Avocatul*: Atunci...(Se gândește o clipă.) Atunci... (Merge la ușa salomului.) Poftim, *doamnă*; poftim, *părințele*.” (Caragiale, *Momente*, p. 146);

„- Salutare, *nene Mandache*.

- Salutare, *neică*.” (Caragiale, *Momente*, p. 148);

„- Te văd așa...distrat și cam nervos.

- Nu, *frate*; aștept pe soția mea, și nu mai vine; am mare nerăbdare să văd dacă a reușit și acumă... Dacă reușește ș-acumă, halal să-i fie!...că ăla e un ciufut...” (Caragiale, *Momente*, p. 148);

³⁸² Goody, *Questions*, p. 112.

³⁸³ *Ibidem*, p. 113.

„- Nu zici că vrei să te abandonezi?

- Ce abonament, *monșer*? de la prieteni să ceri abonament?...Ce mare lucru! un număr mai mult ori mai puțin...

- Cum, *nene* Mandache, gratis? se poate?...îmi pare rău...”
(Caragiale, *Momente*, p. 148-149);

„*Tânărul*: Lasă, *mamițo*!... Nu-mi mai dă mâna pentru ca să ții nevastă fără zestre; mai ales că a fost o nenorocire acu, cu ocazia bugetului, care am devenit suprimat pe întâi aprilie.

Avocatul: Și ce salariu aveai?” (Caragiale, *Momente*, p. 138);

„- Bubico – zice cocoana – șezi mumos, *mamițico*!”
(Caragiale, *Momente*, p. 154).

Concluzii

Studiul de față își propune oferirea unui suport teoretic pentru o abordare corespunzătoare a fenomenului politeții. Am ilustrat diversele strategii de utilizare a politeții pozitive și negative cu exemple excerptate din *Momentele și schițele* lui I. L. Caragiale.

Izvoare și bibliografie

A. Izvoare

I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, Editura Albatros, București, 1973.

B. Bibliografie

Aioane, Mirela, *Forme alocutive și reverențiale în limbile romanice*.

Promumele alocutive în limbajul publicitar, Editura Universitas XXI, Iași, 2003 [= Aioane, *Forme*].

Brown, Penelope, Levinson, St. C., *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, 1987 [= Brown, Levinson, *Politeness*].

- Dura, Carmen, *Strategii ale politetii în textul dramatic românesc din secolul al XX-lea*, în Luminița Hoarță Cărăușu, *Pragmatica pronumelui*, Editura Cermi, Iași, 2005, p. 71-109.
- Goody, E. N., *Questions and Politeness*, Cambridge, 1988 [= Goody, *Questions*].
- Hoarță Cărăușu, Luminița, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003 [= Cărăușu, *Elemente*].
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999 [= Ionescu, *Conversația*].
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Limba și comunicare*, Editura All Educational, București, 2003 [= Ionescu, *Limba*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996 [= Kerbrat, *Conversation*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris, 1992 [= Kerbrat, *Interactions*].
- Lakoff, R., *Politeness, pragmatics and performatives*, în A. Rogers, B. Wall, J. P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presupposition and Implicatures*, Washington, 1977, p. 79-106.
- Lakoff, R., *The logic of politeness: or minding your p's and q's*, în *Proceedings of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1973, p. 345-356.
- Leech, G. N., *Language and Tact*, Amsterdam, 1980.
- Rovența-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004 [= Rovența, *Analiza*].

ELEMENTE DEICTICE PERSONALE, TEMPORALE ȘI LOCALE ÎN ROMÂNA VORBITĂ ACTUALĂ

1. Introducere

Toate activitățile comunicative ale omului se desfășoară într-un anumit spațiu și timp și, astfel, nu e de mirare că limbile naturale posedă anumite mijloace de expresie cu ajutorul cărora se referă la persoane, locuri și diverse momente în timp. De exemplu, „ne putem referi la persoana Boris Becker utilizând fie numele propriu *Boris Becker*, fie structura analitică caracterizatoare *Învingătorul german al Wimbledon-ului de mai multe ori*, fie, simplu, pronumele personal *el*; în timp ce folosirea numelui propriu *Boris Becker* se suprapune exact persoanei pe care o denumeste (presupunând că există un singur individ cu acest nume) și utilizarea structurii analitice descriptive trimite la caracteristici pertinente ale persoanei în cauză, recurgerea la pronumele personal *el* depinde de contextul general situațional (trebuie să fim siguri că *el* trimite la persoana lui *Boris Becker* și nu la o altă persoană de sex masculin)³⁸⁴. Această conexiune dintre cuvinte și context este numită *deixis* sau *indexicalitate*.

Numele relației lingvistice cu persoanele sau cu obiectele la care acestea trimit se numește *referință*. Elementele deictice reprezintă „unitățile lingvistice a căror funcționare semantico-referențială implică luarea în considerație a anumitor elemente constitutive ale situației de comunicare, și anume, *rolul* pe care îl poartă, în procesul enunțării, actanții procesului de comunicare și *situația spațio-temporală* a locutorului și, eventual,

³⁸⁴ J. Meibauer, *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999, p. 13 [= Meibauer, *Pragmatik*].

a interlocutorului”³⁸⁵. Este important de subliniat faptul că „ceea ce variază o dată cu situația de comunicare este *referentul* unității deictice și nu *sensul* său, care rămâne constant de la o utilizare la alta; de exemplu, pronumele *eu* furnizează mereu aceeași informație: persoana care este subiectul enunțării”³⁸⁶. Cu alte cuvinte, expresiile deictice au un referent care variază (referent mobil), acesta depinzând de *cine*, *când* și *unde* sunt acestea folosite. De exemplu, pronumele *acest* nu se referă în toate contextele în care apare la o singură entitate, ci este mai mult o *variabilă* pentru o *anumită* entitate reflectată într-un *anumit* context.

În general, în interiorul fiecărei limbi există un număr de elemente lexicale care conțin referință contextuală. Pe lângă referința *deictică* (Pierre locuiește *aici*), există și alte tipuri de referință, cum ar fi: referința *absolută* (Pierre locuiește la *Lyon*) și referința *contextuală* (relaționată unui element explicit în context) (Pierre locuiește la *sud* de Paris)³⁸⁷. Referința mai poate fi *directă/indirectă/ demonstrativă/ deictică* și *anaforică*³⁸⁸. Sunt ilustrate diferitele tipuri de referință astfel:

- 1) referința directă: „*Marco Polo* este și un personaj al cărții *Villes invisibles* de Italo Calvino”;
- 2) referința indirectă: „*Omleta cu șuncă* (clientul care a comandat-o) a plecat fără să plătească”;
- 3) referința demonstrativă: A, arătându-l cu mâna pe C: „Copilul *ăsta* are febră”;
- 4) referința deictică: „*Mă* dor dinții”;
- 5) referința anaforică: „Petru și-a pierdut pălăria. [EI] E foarte

³⁸⁵ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation de la subjectivité dans la language*, Paris, 1980, p. 36 [= Kerbrat, *Subjectivité*].

³⁸⁶ Kerbrat, *Subjectivité*, p. 37.

³⁸⁷ Vezi, în acest sens, Kerbrat, *Subjectivité*, p. 36.

³⁸⁸ J. Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinoc, Cluj, 1999, p. 327 [= Moeschler, Reboul, DEP].

S-a făcut, de asemenea, distincție între *deixis* și *anaforă*, considerându-se că *deicticele* sunt elemente al căror referent poate fi identificat prin raportare la *situația de comunicare*, în timp ce pentru *anaforice* referentul e identificabil prin raportare la contextul lingvistic³⁹⁰. J. Lyons³⁹¹ consideră că este posibil ca un termen deictic să fie întrebuințat atât *anaforic* cât și *deictic*. De exemplu, în enunțul *M-am născut la Londra și mi-am petrecut acolo întreaga mea viață*, termenul *acolo* este întrebuințat atât deictic, cât și anaforic (este anaforic pentru că se referă la *Londra*, dar este și deictic deoarece contrastează cu *aici* în dimensiunea deictică spațială).

De asemenea, în literatura de specialitate a fost subliniată distincția dintre *referința deictică demonstrativă*, caz în care referentul e identificat pe baza expresiei referențiale și a gestului (A, arătându-l cu mâna pe C: „Copilul *ăsta* are febră”) și *referința deictică nondemonstrativă*, caz în care referentul e identificat pe baza *referinței virtuale* (lexicale) a elementului deictic și a contextului situațional („*Mă* dor dinții”) ³⁹².

Elementele deictice au fost numite și „expresii indexicale”, ele reprezentând „o clasă de elemente lexicale a căror referință poate fi determinată numai în legătură cu un context pragmatic” ³⁹³.

În opinia lui J. Perry³⁹⁴, *gândirea indexicală* conține două aspecte *ireductibile* și *independente* care corespund fiecare unui rol

³⁸⁹ Moeschler, Reboul, DEP, p. 327.

³⁹⁰ Vezi Moeschler, Reboul, DEP, p. 329.

³⁹¹ J. Lyons, *Semantics*, München, 1980, p. 284 [= Lyons, *Semantics*].

³⁹² Moeschler, Reboul, DEP, p. 330.

³⁹³ Yehoshua Bar-Hillel, *Indexicalische Ausdrücke*, în *Pragmatik*, 1, München, 1974, p. 166.

³⁹⁴ J. Perry, *The problem of the essential indexical*, în *The problem of the essential indexical and other essays*, Oxford, 1993, p. 32-52.

diferit al gândirii:

a. *gândirea exprimată* (sau *conținutul „oficial” sau ceea ce este propriu-zis spus*), unul dintre constituenții căreia este însuși referentul; ea are un rol semantic;

b. *gândirea în sens strict* (sau *conținutul reflexiv sau gândirea creată*), a cărei identitate depinde, în parte, de semnificația lingvistică (pe care Perry o numește, la un moment dat, *rol*³⁹⁵) a expresiei indexicale utilizate; *rolul* unei expresii indexicale (sau semnificația ei lingvistică) este o regulă universală și constantă; semnificația elementelor indexicale are un puternic caracter reflexiv, caracter exploatat de către acest nivel de conținut³⁹⁶.

Un enunț ca „Eu i-am spus asta ieri, când ea era aici”³⁹⁷ poate fi înțeles numai dacă suntem capabili să identificăm:

- a) vorbitorul – cuvântul „eu” nu comunică cine face acțiunea³⁹⁸;
- b) momentul în care a fost făcută comunicarea – altfel, nu se poate ști când a fost „ieri”;
- c) locul în care a fost emis enunțul – pentru că „aici” poate fi oriunde;

³⁹⁵ J. Perry, *Frege et les démonstratifs*, în E. Corraza, J. Dokic, *Penser en contexte: le phénomène de l'indexicalité*, Combas Edition de l'Eclat, p. 71-101.

³⁹⁶ Vezi, în acest sens, Paula Gherasim, *Image et expression du soi*, în *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza”, Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine*, Tomul V, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2004, p. 40.

³⁹⁷ Jurgen Weissenborn, Wolfgang Klein, „*Here and There*” – *Cross-linguistic Studies on Deixis and Demonstration*, Amsterdam/Philadelphia, 1982, p. 1.

³⁹⁸ Francis Wolff este de părere că nu putem înțelege despre cine este vorba când este rostit „eu”, decât „dacă se știe cine rostește termenul „eu” și ceea ce este „eu” pentru cel care-l rostește” (Francis Wolff, *Je et maintenant*, în Sacha Burgeois-Gironde (coordonator), *Les formes de l'indexicalité. Langage et pensée en contexte*, Paris, 2005, p. 2. [= Wolf, *Je et maintenant*]).

d) cui i se adresează acel „eu” – enunțul comunică numai faptul că este vorba despre o persoană de sex feminin („ei”; „ea”).

e) ce se înțelege prin „asta”; acest pronume nu se referă în toate contextele în care apare la o singură entitate.

Cât de importantă este informația deictică pentru interpretarea diverselor enunțuri poate fi ilustrat prin încercarea de a arăta ce se întâmplă când astfel de informații deictice lipsesc. C. J. Fillmore³⁹⁹ ia, în acest sens, spre analiză următorul bilet de pe ușa unui birou: „Mă întorc în două ore”. Pentru că nu se știe *când* a fost scris biletul, nu se poate ști când se întoarce cel care l-a scris.

Cele mai importante lucrări lingvistice de început în domeniul deixisului sunt cele ale lui Bühler⁴⁰⁰, Frei⁴⁰¹, Fillmore⁴⁰² și Lyons⁴⁰³.

Deixisul are o anumită organizare internă. K. Bühler⁴⁰⁴ consideră că expresiile deictice fac trimitere la un așa-numit „câmp indexical”, al cărui punct „zero”; așa-numitul „origo”, este constituit din persoana care vorbește (eu), din locul emiterii mesajului lingvistic (aici) și din momentul în care este făcută comunicarea (acum). Celelalte expresii deictice se definesc, consideră K. Bühler, în contrast cu expresiile deictice „origo”. Pe lângă deixis-ul *personal, local și temporal* („*demonstratio ad oculos*”), există, în opinia lui K. Bühler, și grupa de elemente deictice numite „*Deixis am Phantasma*” (elemente deictice care se referă la o lume a ficțiunii sau a visului: de exemplu, *eu*, într-un

³⁹⁹ C.J. Fillmore, *Lectures on Deixis*, Center for Study of Language and Information, Stanford, California, 1997, p. 59 [= Fillmore, *Lectures*].

⁴⁰⁰ K. Bühler, *Sprachtheorie*, Frankfurt, 1978 [= Bühler, *Sprachtheorie*].

⁴⁰¹ H. Frei, *Systemes de deictiques*, în „*Acta Linguistica*”, 4, 1994.

⁴⁰² Fillmore, *Lectures*.

⁴⁰³ J. Lyons, *An Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, 1968.

⁴⁰⁴ Bühler, *Sprachtheorie*, p. 79.

text de ficțiune, nu se referă neapărat la autor)⁴⁰⁵.

Este important să facem distincție și între diferite modalități de întrebuintare a elementelor deictice. Astfel, C. J. Fillmore⁴⁰⁶ este de părere că există două modalități de folosire a deixisului, și anume, *folosirea gestică* și *folosirea simbolică*. Astfel, Fillmore oferă ca exemplu sintagma „acest deget”, afirmând că receptorul așteaptă de la vorbitor ca rostirea sintagmei amintite să fie însoțită de un gest sau de o demonstrație de un anumit fel⁴⁰⁷.

Folosirea *gestică* a expresiilor deictice presupune un control al „situației” fizice în momentul comunicării (noțiunile care pot fi folosite gestic-deictic pot fi interpretate numai prin referința lor la un element auditiv-vizual-tactil și, mai ales, la un element fizic). Exemple de elemente gestic-deictice sunt pronumele demonstrative, utilizate într-un context ca *Acesta este veritabil, dar acela este un fals* sau pronumele de persoana a treia, care descriu o anumită direcție către obiectul de referință, ca în contextul *El nu este duce, el este. El este servitorul*⁴⁰⁸. Există în anumite limbi un număr de cuvinte care pot fi folosite numai gestic; exemple în acest sens sunt „prezentativele” ca fr. „voici” și expresiile folosite atunci când se bea o băutură alcoolică, ca germ. „Prost!” sau engl. „Cheers!”⁴⁰⁹.

Întrebuintările *simbolice* ale deixis-ului se referă numai la coordonatele contextuale care le sunt disponibile protagoniștilor actului de comunicare în timpul emiterii mesajului lingvistic (folosirea *simbolică* a deixis-ului vizează parametrul discursului și diverși parametri sociali, rolurile protagoniștilor actului de comunicare etc). De exemplu, în propoziția *Acest oraș este cu*

⁴⁰⁵ K. Bühler, apud Meibauer, *Pragmatik*, p. 13.

⁴⁰⁶ Fillmore, *Lectures*, p. 63.

⁴⁰⁷ *Idem*, *ibidem*.

⁴⁰⁸ Levinson, *Pragmatik*, p. 66.

⁴⁰⁹ *Idem*, *ibidem*.

adevărat frumos este necesar să cunoaștem situarea spațială a protagoniștilor pentru a o interpreta⁴¹⁰. Aceste două modalități de folosire a elementelor deictice contrastează cu întrebuințarea *nedeictică* a aceluiași cuvinte sau morfeme. De exemplu, în următoarele tipuri de enunțuri, enunțurile notate cu a) sunt întrebuințări *gestice*, enunțurile notate cu b) sunt întrebuințări *simbolice*, iar enunțurile notate cu c) sunt întrebuințări *nedeictice* ale elementelor deictice. Un astfel de exemplu este cel al cuvântului *sie* din limba germană, în enunțuri ca:

a) *Sie, Sie aber nicht sie sind entlassen!* (dvs.)

b) *Was sagten Sie?* (dvs.).

c) *Sie können heutzutage die Mädchen kaum mehr den Jungen unterscheiden (ei)*⁴¹¹.

J. Meibauer⁴¹² consideră că există *trei* probleme ale interpretării deictice, și anume:

a) problema fixării punctului „origo”;

b) problema coordonării;

c) problema delimitării.

În ceea ce privește *problema fixării punctului „origo”*, aceasta vizează faptul că nu este întotdeauna clar care este punctul „origo” și, de aceea, „origo” trebuie să fie fixat prin diverse determinări contextuale. Să luăm drept exemplu contextul (1):

(1) a. *Aici* nu aș dori să trăiesc!

(Avionul se găsește în zbor, deasupra Stuttgart-ului).

b. A: Trebuie să apeși *acum*!

B: Acum?

A: Da, acum! Apasă odată! (Meibauer, *Pragmatik*, p. 15).

În (1a), deoarece locul din care vorbitorul emite mesajul se mișcă cu o mare viteză, nu este clar la care regiune s-a referit

⁴¹⁰ Levinson, *Pragmatik*, p. 67.

⁴¹¹ *Idem, ibidem.*

⁴¹² Meibauer, *Pragmatik*, p. 15.

acesta. La fel se întâmplă și cu *acum* din (1b), unde *acum* nu mai înseamnă momentul emiterii mesajului, ci un moment care se poate „prelungi”.

În privința *problemei coordonării*, aceasta se referă la faptul că, în mod normal, în conversație, vorbitorul și receptorul au un „câmp” de interpretare comun. În multe cazuri, însă, există numai un câmp de interpretare parțial sau un câmp de interpretare care trebuie să fie „reconstruit” de către receptor. Este cazul aserției *Aici plouă toată ziua* (Meibauer, *Pragmatik*, p. 15); fie acest enunț este scris pe un bilet și introdus într-o sticlă, fie același enunț este o știre transmisă prin e-mail, fie enunțul în discuție este scris pe o vedere, este evident că acestui enunț i se pot atribui diverse semnificații. Vorbitorul/scriitorul și ascultătorul/cititorul nu se află în aceeași situație de comunicare și, de aceea, receptorul trebuie să reconstruiască localizările în care se petrece comunicarea. Aceleași probleme apar atunci când pe ușa unui birou este lipit un bilet pe care scrie „*Vin imediat!*” (nu știm când a fost lipit pe ușa biletul, probabil, dimineața) sau atunci când este rostit un enunț de tipul *Acum vorbesc eu, tu urmezi imediat*⁴¹³. În toate enunțurile oferite anterior ca exemple, vorbitorul și receptorul se află în fața „problemei coordonării”. Aceștia trebuie să se pună de acord în legătură cu un anumit *loc* al comunicării sau cu un anumit *timp* al comunicării.

În ceea ce privește *problema delimitării*, se poate observa că, de exemplu, spațiul la care se referă *aici* poate varia; de asemenea, perioada de timp la care se referă *acum* poate fi diferită:

(2) a. *Aici* ne merge bine.

b. Înainte prevenirea sarcinii era o problemă; *acum* există pastilele (Meibauer, *Pragmatik*, p. 16).

În (2a), *aici* poate trimite la locuri diferite, precum Tübingen, Germania, Europa etc; în (2b), nu este desemnat prin

⁴¹³ Meibauer, *Pragmatik*, p. 15.

acum momentul în care se emite mesajul lingvistic, ci un timp mai îndelungat (circa treizeci de ani).

* * *

În pragmatica lingvistică se vorbește despre mai multe forme ale deixis-ului. De obicei, elementele deictice sunt subdivizate în *trei* clase, și anume, elemente deictice *personale*, conținând expresii ca „eu”, „tu”, „mea”, „meu” etc; elemente deictice *temporale*, cu expresii ca „acum”, „astăzi” etc și elemente deictice *locale* sau *spațiale*, conținând expresii ca „aici”, „acolo”, „la stânga” etc⁴¹⁴.

Și J. Lyons⁴¹⁵ vorbește despre *trei* grupe de elemente lingvistice a căror semnificație se decriptează numai în strânsă legătură cu așa-numitele „coordonate deictice”. Astfel, există, mai întâi, grupa *pronumelor personale* (*eu, tu, el* etc), apoi, *expresiile adverbiale locale* (*aici, acolo*) și *expresiile adverbiale temporale*, precum *acum* și *apoi*.

J. Meibauer⁴¹⁶ este de părere că referința expresiilor deictice (de tipul *eu, acum, aici*) poate fi decriptată numai pe baza cunoașterii situației de comunicare. Astfel, cercetătorul amintit consideră că cele mai importante tipuri de deixis sunt *deixis-ul personal, deixis-ul temporal* și *deixis-ul local*.

Gisa Rauh⁴¹⁷ consideră că prin intermediul expresiilor deictice se realizează, în situația de comunicare convențională, o legătură cu *vorbitorul*, cu *locul* și *timpul* emiterii mesajului, dar și cu *maniera* în care acesta transmite mesajul lingvistic, cu *statutul său social* și cu *încărcătura tematică* a mesajului. Cu alte cuvinte,

⁴¹⁴ J. Weissenborn, W. Klein, *Pragmatik*, p. 2.

⁴¹⁵ J. Lyons, *Einführung in die moderne Linguistik*, München, 1975, p. 279.

⁴¹⁶ Meibauer, *Pragmatik*, p. 14.

⁴¹⁷ Gisa Rauh, *Temporale Deixis*, în „Linguistische Arbeiten”, „Temporalsemantik”, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1988, p. 28.

expresiile deictice conțin anumite „dimensiuni deictice” *personale, locale, temporale, modale, tematice, sociale* etc.

St. C. Levinson⁴¹⁸ consideră că există mai multe tipuri de elemente deictice, și anume, elemente deictice *personale*, elemente deictice *temporale*, elemente deictice *locale*, elemente deictice *sociale* și elemente deictice *discursive*⁴¹⁹.

În *Gramatica limbii române*⁴²⁰ se consideră că putem vorbi și despre un așa-numit *deixis descriptiv*, care „cuprinde o clasă restrânsă de expresii, care se referă ostensiv la caracteristicile unor acțiuni sau ale unor entități făcând parte din contextul comunicării”⁴²¹.

2. Elementele deictice personale

Una dintre caracteristicile pertinente ale clasei lexico-gramaticale a pronumelui este aceea că aceasta „este o clasă lexico-gramaticală preponderent deictică, de natură discursivă”⁴²².

Referitor la calitatea de substitut a pronumelui, în literatura de specialitate, s-a afirmat că pronumele are „capacitatea de a se referi prin substituție la un alt termen folosit deja în context; păstrându-și constantă semantica prin care precizează domeniul de aplicație, pronumele își poate schimba semnificația, în sensul că trimite direct la mesaj, poate denota de fiecare dată alt referent [...], adică se încadrează în grupa ambreiorilor, în sensul pe care-l

⁴¹⁸ St. C. Levinson, *Pragmatik*, p. 70 ș.u.

⁴¹⁹ Referitor la elementele deictice *sociale* și *discursive*, vezi Luminița Hoarță Cărașu, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004, p. 72-74.

⁴²⁰ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2005, vol al 2-lea, *Enunțul*, p. 654.

⁴²¹ *Idem*, *ibidem*.

⁴²² D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 95 [= Irimia, GLR].

dă acestui termen R. Jakobson⁴²³. În acest sens, „cel care vorbește se numește totdeauna «eu», cel interpelat se numește «tu», fără opoziție de gen; prin *acela* poate fi numit orice obiect (al cărui nume este de genul masculin sau neutru)”⁴²⁴.

Dacă referința se face cu ajutorul *pronumelor personale deictice* (de tipul *eu, tu* etc), se vorbește despre *deixis-ul personal*.

Deixis-ul personal se referă la identitatea actanților comunicării. Aceasta se observă cu claritate în cadrul sistemului pronominal (de exemplu, la pronumele *eu, tu, el, ea* etc). La cine (ce) se referă acestea se poate ști numai dacă se cunoaște situația de comunicare: „când eu spun despre mine *eu*, mă gândesc la mine, dacă cineva spune *eu*, se referă la acea persoană”⁴²⁵.

Faptul că interpretarea pronumelor personale deictice se află în strânsă legătură cu contextul de enunțare poate fi urmărit în exemplul (3):

(3): a. *Noi* putem să mergem abia acum în Grecia.

INCLUSIV

b. Am făcut *noi* deja un ursuleț? EXCLUSIV⁴²⁶.

În (3a), avem a face cu *noi inclusiv*: vorbitorul și interlocutorul sunt membrii uneia și aceleiași grupe. În (3b), *noi* se referă numai la copilul vizat (*noi exclusiv*), vorbitoarea (vorbitorul) nefiind inclusă (inclus).

În privința „construcției strategice a imaginii locutorului”, Rodica Zafiu⁴²⁷ este de părere că „un mijloc argumentativ important de construire a imaginii locutorului îl reprezintă

⁴²³ I. Iordan, Vl. Robu, *Limba română contemporană*, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, p. 409 [= Iordan, Robu, LRC].

⁴²⁴ Iordan, Robu, LRC, p. 409.

⁴²⁵ Meibauer, *Pragmatik*, p. 14.

⁴²⁶ *Idem*, *ibidem*.

⁴²⁷ Rodica Zafiu, *Valori argumentative în conversația spontană*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 158 [= Zafiu, *Valori*].

strategiile deixis-ului pronominal: jocul persoanelor I singular/I plural, persoana a II-a singular și plural cu rol deictic, persoana a II-a cu valoare generică". Autoarea în discuție consideră că „în cazul fiecărei forme cu referent colectiv pot varia cadrul de referință, natura și dimensiunile grupului desemnat (sunt tipice mai ales manipulările persoanei I plural: *noi* = vorbitorii, grupul ideologic reprezentat, națiunea, umanitatea etc)". Important este, în opinia autoarei, „de stabilit nu numai care sunt opțiunile și strategiile fiecărui locutor în parte, ci și cum interferează acestea în cursul dialogului”⁴²⁸.

Chiar dacă persoana deictică este direct reflectată în categoria gramaticală a persoanei, poate fi argumentat faptul că există un *sistem independent pragmatic* al persoanei deictice (al rolurilor protagoniștilor). Un astfel de sistem vizează faptul că *vorbitorul* se distinge de *sursa comunicării*, că *receptorul* unui mesaj este diferit de *scopul comunicării* și că *ascultătorii* sau *coparticipanții* se diferențiază de *interlocutor* (*interlocutori*) sau *adresați*⁴²⁹. Astfel, se poate observa că în enunțul *Willy trebuie să intre acum în casă*, *receptorul* nu este *scopul* vizat (*scopul* este Willy), în contrast cu enunțul *Willy, vino acum în casă!*, enunț în care *receptorul* și *scopul* mesajului coincid⁴³⁰.

Distincțiile de bază în sistemul independent pragmatic al persoanei deictice sunt cele din cadrul categoriilor persoanelor întâi, a doua și a treia. Persoana întâi include *vorbitorul*, persoana a doua include *receptorul*, iar persoana a treia exclude atât *vorbitorul*, cât și *receptorul*. Persoana a treia, spre deosebire de

⁴²⁸ Zafiu, *Valori*, p. 158.

⁴²⁹ St. C. Levinson, *Explicating concepts of participant-role: on the infelicity of S and H*, în P. Brown și J. Haviland, *Language and Cultural Context*, apud Levinson, *Pragmatik*, p. 70.

⁴³⁰ G. Gazdar, *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*, New York: Academic Press, 1979, p. 57.

persoanele întâi și a doua, nu are un rol specific în actul de comunicare lingvistică⁴³¹:

„Adică eu am văzut oameni și nu știu ↓ da' cel puțin două cazuri în care institutu: deci poziția institutului era oarecum lovită prin acțiunile unor oameni↑” (Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002, p. 161 [= Jinga, *Corpus*]); „B: am întăles cî nu sînt declarații ↓ + eu vreu sî depun un dosar di ăsta (xxx) di termopan = A: = dar nu acuma + [_F NU ACUMA> ↑ B: am întăles] pân_pi cînși mai da?” (Luminița Hoarță Căraușu (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005, p. 161 [= Hoarță Căraușu, *Corpus*]); „B: Tu erai foarte terorizat ↑ eu ziceam să te ții la distanță ↑ # să nu iei și tu ↑ # și nu știu ↓ lucrurile s-au calmat într-un mod bizar când am văzut că și tu aveai.” (Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității București, 2002, p. 66 [= Ruxăndoiu, *Interacțiunea*]); „H: Deci ei au purtat discuții îî ↑ ă di mai multi ori cuuu cei cari lucrează în îî domeniuu în paronatu gospodării comunale și s-o format un punct di vederi.” (K. Bochmann, V. Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000, p. 209 [= Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*]).

Sistemele pronominale care au manifestări normale, obișnuite ale *persoanei* cunosc, în general, aceste trei direcții. Există însă, și limbi care folosesc pentru pronumele de persoana a doua singular, forma de politețe, pronumele de persoana a doua plural, așa încât nu mai există o distincție clară între pronumele de persoana a doua singular, forma de politețe și pronumele de persoana a doua, plural. Și forma verbală corespunde în ambele cazuri. Distincția este făcută, însă, *nominal*, marcată morfologic:

⁴³¹ Lyons, *Semantics*, p. 250.

depinde de numărul obiectelor de referință din realitatea extralingvistică⁴³². De exemplu, în limba franceză, enunțul (1) *Vous parlez français* este ambiguu, în sensul că poate avea unul sau mai mulți adresanți, dar enunțul (2) *Vous êtes le professeur* ? poate avea numai un singur adresant⁴³³.

Pe lângă distincțiile dintre vorbitor, receptor și ascultător există diferențe și între protagoniștii autorizați și protagoniștii neautorizați, între adresanți și persoane prezente dar neavizate în actul de comunicare⁴³⁴.

De asemenea, trebuie făcute și distincția dintre vorbitor și sursă. De exemplu, dacă într-un avion, o stewardesă emite enunțul *Rugăm a se lega centura de siguranță și a se înceta fumatul*, stewardesa este purtătoarea de cuvânt, vorbitoarea, dar nu este și sursa instrucțiunilor, acest lucru devenind evident datorită folosirii formelor de infinitiv *a se lega* și *a se înceta*⁴³⁵.

În privința semnificației elementelor deictice, s-a afirmat în pragmatica lingvistică că aceasta implică trei componente: componenta deictică (sau indexicală), componenta clasificatoare (care relevă caracterul animat, caracterul de gen natural al numelui etc, pentru referentul în cauză) și componenta relațională (care vizează corespondența dintre *index* și interpretare)⁴³⁶.

Rolurile actanților comunicării implicați în interacțiunea verbală sunt reflectate, în special, de categoria gramaticală a persoanei, categorie gramaticală care se manifestă la pronume și la

⁴³² B. Comrie, *Polite plurals and predicate agreement*, în „Language”, 51, 1975, p. 406.

⁴³³ Levinson, *Pragmatik*, p. 72.

⁴³⁴ Vezi E. Goffman, *Replies and responses*, „Language in Society”, 5, 1976, p. 260.

⁴³⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 74.

⁴³⁶ G. Nunberg, *Indexicality and Deixis*, apud Paula Gherasim, *Signification et interprétation des déictiques dans le discours*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza”*, Iași, tomurile XLIX-L, 2003-2004, p. 245.

verb. Pronumele personale de persoanele întâi, a doua și a treia „arată», în principiu, anumite «elemente» din *contextul comunicativ (propriu-zis)* – locutorul, respectiv interlocutorul unui act comunicativ desfășurat în anumite condiții de spațio-temporalitate (în cazul *pronumelor personale propriu-zise de persoana întâi și a doua*) – sau din *contextul comunicativ (propriu-zis)* și/sau *cotextul comunicativ* – «componente» personale (diferite de locutor și de interlocutor) sau non-personale (obiecte, plante, animale etc) implicate într-o anumită situație de comunicare (în cazul *pronumelor personale propriu-zise de persoana a treia*)⁴³⁷.

Întrebuințarea pronumelor personale de persoanele întâi și a doua cu funcție deictică „prezintă în română o serie de trăsături distinctive față de alte limbi, explicabile prin aplicarea sistematică a regulii omiterii pronumelui de persoanele întâi și a doua singular și plural subiect (necesitatea de a exprima emfaza și/sau opoziția, care determină prezența pronumelor, depășește nivelul gramaticalității propriu-zise). Pronumele de aceste două persoane, prin care sunt identificați *E* și, respectiv, *R*, au o frecvență mai redusă în conversația curentă, compensată însă prin folosirea cu această funcție a formei de persoană a verbului predicat”⁴³⁸.

3. Elementele deictice temporale

Deixis-ul temporal conceptualizează orientarea în timp, temporalizarea. Ca elemente deictice temporale funcționează, cel mai adesea, adverbe ca *astăzi, ieri, mâine* etc.

Ca toate celelalte aspecte ale deixis-ului, *timpul deictic* vizează rolul protagoniștilor în comunicare. Din această perspectivă,

⁴³⁷ Angelica Hobjilă, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p. 99 [= Hobjilă, *Microsistemul*].

⁴³⁸ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 87 [= Ionescu, *Conversația*].

acum, de exemplu, trimite la momentul în care vorbitorul emite mesajul său⁴³⁹ : „MV : Nu tot ce este muntenesc a intrat în limba literară.. N-au intrat formele morfologice de tipul „ei face”↑. N-au intrat nici formele de (AK) morfologice de tipul „ei sântără”↑. n-au intrat /i : Țcare funcționează și-*acuma*↓. pot fi auzite↑. .” (Jinga, *Corpus*, p. 164).

Este important să distingem momentul în care se emite mesajul lingvistic („*coding time*”) de momentul *recepționării* mesajului lingvistic („*receiving time*”)⁴⁴⁰. Dacă „*receiving time*” este identic cu „*coding time*” avem a face cu așa-numita *simultaneitate deictică*⁴⁴¹.

Există diferite aspecte ale timpului *deictic pur*, în care nu are loc nici o interacțiune cu metodele nedeictice ale măsurării timpului. Exemple în acest sens sunt adverbele de timp *acum*, *atunci*, *curând* etc. *Acum* corespunde momentului emiterii mesajului⁴⁴², dar mai poate fi și momentul în care a fost emis, de fapt, cuvântul *acum* (de exemplu în folosirea gestică: *Apasă*

⁴³⁹ Francis Wolff este de părere că „putem înțelege la ce moment se referă „*acum*” dacă știm *când* este spus și dacă știm care este momentul prezent, acel „*acum*” în care eu, ca vorbitor, gîndesc, vorbesc, sunt”(Francis Wolff, *Je et maintenant*, în Sacha Bourgeois-Gironde (coordonator), *Les formes de l'indexicalité. Langage et pensée en contexte*, Paris, 2005, p. 2).

⁴⁴⁰ Fillmore, *Lectures*, p. 103.

⁴⁴¹ Lyons, *Semantics*, p. 292.

⁴⁴² *Acum* este considerat, în literatura de specialitate, „un semn indexical care desemnează circumstanțe *indispensabile* și circumstanțe *determinate* de actul de vorbire”, alături de *eu*. Prima necesitate, cea a unui agent particular (*eu*) „provine din faptul că orice interacțiune verbală este un act și că orice act presupune un agent”. Cea de a doua necesitate, cea a unui moment particular care poate fi desemnat prin *acum*, „provine din faptul, mai general, că orice interacțiune verbală este un eveniment și că toate evenimentele se desfășoară în timp” (Francis Wolff, *Je et maintenant*, în Sacha Bourgeois-Gironde (coordonator), *Les formes de l'indexicalité. Langage et pensée en contexte*, Paris, 2005, p. 7).

acum!), putând fi și un timp *nelimitat*, ca în enunțul *Lucrez acum la o dizertație*.

Dacă analizăm cuvinte ca *astăzi*, *măine*, *ieri*, spunem că prin *astăzi* se înțelege ziua în care este emis mesajul lingvistic, prin *ieri*, ziua anterioară emiterii mesajului etc.: „D: Pentru cî totuș, legalitatea hotărârilor îmi dumneavoastrî, de legalitatea hotărâri dumneavoastrî, după legi răspundi secretaru... îi problema cari a s-a pus și în comisii, *ieri* am discutat di fapt î cuî mai î toț dintri dumneavoastrî esti problema acțiuni în timpî aa unor oferti care implementează + î transformarea reorganizarea regiilor.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 211).

Aceste tipuri de cuvinte au, așa cum a observat Fillmore⁴⁴³, două *modalități de referință*, și anume, ele se pot referi fie la întreaga perioadă de timp descrisă, ca în enunțul *Măine este miercuri*, fie la un anumit moment din perioada de timp descrisă, ca în exemplul *Valter i-a aruncat lui Fred ieri mingea în față*: „A: eu↓ de când cu grila asta nouă↓ mă uit numai la prima. B: la huidu↑ la cronică↑ A: a: deliciul meu acela. B: eu n-o prind *miercurea*.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 74-75).

De asemenea, se observă că elementele deictice *ieri*, *astăzi* și *măine* se pot referi, cu preponderență, la anumite zile ale săptămânii: „MV: Deci astea n-au intrat. N-au intrat /î: . . tipurile: Tocma↓ de palatale foarte moi↑ tipul „cioară”↑ ș- și după noile. norme n-au intrat <R chiar despre <@ asta @> aveam de gând să vorbesc *măine*↓ probabil↓ adică rîndul viitor↓ sau *astăzi*↓ să vedem cum ajungem↑.” (Jinga, *Corpus*, p. 165).

4. *Elementele deictice locale*

Deixis-ul local desemnează „orientarea spațială a

⁴⁴³ C. J. Fillmore, *Santa Cruz Lectures on Deixis*, Mimeo, Indiana University Linguistics Club, 1975, p. 52.

participanților la comunicarea lingvistică⁴⁴⁴. Printre expresiile deictice locale sau spațiale se înscriu: *adverbele locale*, de tipul *aici, acolo, prepozițiile locale*, de tipul *înaintea, în spatele (înapoia), pronumele demonstrative (acesta, acela etc)*:

„D: Voiam să vă precizez că eu am discutat de fapt că la Regia Citadin nu este domeniu public, totu este privat, domnu Crudu. + Este domeniu privat al societății municipale, deci nu există domeniu public, noi *acolo* nu avem bunuri publice de genul cari le-ați citit dumneavoastră din Constituții. mai sunt și-n ()

L: Dar atunci dacă () de ci formăm direcția de administrare a domeniului public?” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 213).

În pragmatica lingvistică⁴⁴⁵ se face distincție între *sistemul referențial pozițional*, reprezentat de cuvinte ca *aici, acolo* etc și *sistemul referențial dimensional*, ilustrat cu ajutorul unor cuvinte de tipul *în fața / în față, în spatele / în spate, la stânga / la dreapta, deasupra / dedesubt* etc: „M: Aș vrea să citesc ceva [nu se aude prea bine, vecinul bate în microfon] fiindcă am impresia că cineva profită și-și bate joc de timpul nostru [reluând după remedierea microfonului] își bate joc de timpul nostru. Uitați ce scrie *aici*: se () înființarea direcției de administrare a domeniului public urmând ca eșalonat să înființeze societăți comerciale.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 213); „G: () întrucât ari legături cu primul punct de pe ordinea de zi. În ziarul cred că Monitorul de miercuri + îi doi articoli referitoare la () privituri la Regia Citadin. În prima, domnul primar declară că activitatea regiei este paralizată, (). Alături, mai în *dreapta*, doar la () directorul interimar al regiei declară la fel de răspicat că suntem într-o totu pregătit, totu-i gata, n-are decât să vină zăpada. (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 209).

⁴⁴⁴ Meibauer, *Pragmatik*, p. 14.

⁴⁴⁵ Vezi Meibauer, *Pragmatik*, p. 14.

Adverbele *aici* și *acolo* sunt folosite, deseori, ca elemente contrastive în dimensiunea *apropiat-îndepărtat*, în funcție de locul în care se găsește vorbitorul în momentul comunicării, ca în tipul de exemplu „Adu aceea *aici* și du asta *acolo*”⁴⁴⁶:

„E: îî niș’i eu n-am propus lucru ăsta, eu sun de acord cu domnuu consilier Scripcaru, *acolo* vin fuarti mult copii, vin fuarti mult uameni, îî noi am iluminat pârtia de schi, dorim s-o lăsăm gratuit la populații.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 214).

Aici și *acolo*, însă, nu au întotdeauna această semnificație, pentru că, chiar dacă *acolo*, de obicei, se traduce prin „îndepărtat de localizarea vorbitorului în momentul vorbirii”, el poate fi folosit, însă, și cu sensul de „apropiat de receptor în momentul primirii mesajului”. Astfel, un enunț de tipul „Cum merg lucrurile *acolo*?” poate fi decriptat nu cu sensul de „Cum merg lucrurile într-un loc îndepărtat de vorbitor”, ci, mai mult, cu sensul „Ce se întâmplă *acolo* unde se află receptorul mesajului”⁴⁴⁷.

Cât de importante sunt specificările spațiale se poate deduce din faptul că, în general, există două modalități de *referire* la obiecte, și anume, pe de o parte, prin *descriere* sau *numire* și, pe de altă parte, prin *localizare*⁴⁴⁸. Localizările pot fi specificate fie prin raportare la alte obiecte, la puncte de referință fixe: „Banca este la 200 de metri de Dom.”⁴⁴⁹, fie prin semnificare *deictică*, prin raportare la locul în care se găsește protagonistul în momentul vorbirii: „Kabul este la 600 de kilometri vest de *aici*”⁴⁵⁰. În ambele cazuri, sunt folosite unități de măsură sau descrieri ale direcției și ale localizării și, din această cauză, elementele deictice care se referă la spațiu interacționează cu structurarea spațială

⁴⁴⁶ Levinson, *Pragmatik*, p. 82.

⁴⁴⁷ *Idem, ibidem*.

⁴⁴⁸ Lyons, *Semantics*, p. 9.

⁴⁴⁹ Levinson, *Pragmatik*, p. 81.

⁴⁵⁰ *Idem, ibidem*..

nedeictică⁴⁵¹.

Există, totuși, câteva elemente deictice spațiale *pure*, ca de exemplu, în limba engleză, adverbele *here* (aici) și *there* (acolo) și pronumele demonstrative *this* (acesta) și *that* (acela); (în limba germană există trei elemente, și anume, *hier*, *da*, *dort*; *dies*, *das*, *jenes*). Folosirea simbolică, *pur deictică* a lui *aici* în enunțul „Ți-am scris ca să-ți spun că *aici* îmi merge bine”, presupune considerarea lui *aici* ca fiind „unitatea pragmatică spațială care indică locul în care se găsește vorbitorul în momentul comunicării”⁴⁵².

Există, însă, bineînțeles, și o folosire *anaforică* a adverbilor deictice, de exemplu a adverbului *acolo*, atunci când *acolo* se referă la un loc numit deja, ca în exemplul: „Locuim la Londra. Noi suntem *acolo*”⁴⁵³.

Pronumele demonstrative sunt, poate, structurate mai clar, în comparație cu adverbele spațiale *aici/acolo*, în privința dimensiunii *apropiat-îndepărat* de vorbitor; astfel, *acesta* corespunde „obiectului aflat în apropierea locului în care se găsește vorbitorul în momentul emiterii mesajului lingvistic” și *acela* denumește „obiectul aflat departe de locul în care se găsește vorbitorul în momentul vorbirii”⁴⁵⁴.

„AG: Da↓ ăștia de care-am citit aveau o arie foarte limitată↓ dar *ăsta*↑ citisem pe urmă↑ că el reușise să trateze↑. și: persoane din Berlin↑ care nu știau nici rusește↑ nici []

⁴⁵¹ Vezi, în acest sens, Fillmore, *Lectures*, p. 28, care ia în discuție două enunțuri, și anume, „Sora mea stătea în partea *stângă* a generalului și, respectiv, „Ce reprezintă micul obiect strălucitor de acolo, chiar din *stânga* chiparosului?”; în primul enunț situarea vorbitorului în timpul emiterii mesajului este complet irelevantă, în timp ce, în cel de al doilea enunț localizarea în spațiu a participanților la conversație este absolut esențială în interpretarea enunțului.

⁴⁵² Levinson, *Pragmatik*, p. 81.

⁴⁵³ Fillmore, *Lectures*, p. 226.

⁴⁵⁴ Lyons, *Semantics*, p. 258.

LDJ: Chiar numai cu gândul.” (Jinga, *Corpus*, p. 144); „L: Societățile comerciale formate n dau în proprietate, primăria nu dă în proprietate acestor societăți bunurile, ci le concesionează de-acee rămân în continuare proprietatea primăriei. Fiind unic acționar, el este *acela* care numește îi organismu de conducere al societăți comerciale, deci nu există nici un pericol sî sî piardî avuția comuni comunități. Merg mai departe... (Bochmann, Dumbravă, *Romîna vorbită*, p. 213); „I-am zis și lu’ *ăla* că să *mi* bagi bagajele acolo jos la bagaje ↓ ș *ăla* zice ↑ „ia-le domle cu tine” ↑ „nu domle ↑ da’ ce tre’ să stau cu ele? bagă-le jos ↑ acolo”.” (Hoarță Cărașu (coordonator), *Corpus*, p. 99); „A: vai↓ sunt delicioși. Mă uit la omul acela decât să-și păstreze zâmbetul să nu-l pufnească râsul B: [da. exact așa m-am gândit și eu. da↓ da’ *ăștia* cred că sunt aleși.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 75).

Uneori, însă, *acela* este folosit în loc de *acesta* când se dorește punctarea unei anumite „distanțe emoționale”⁴⁵⁵. J. Lyons numește acest tip de elemente deictice „expresii deictice *empatice*”⁴⁵⁶.

Dimensiunea *proximal-distal* este, însă, neutralizată în enunțuri de tipul *Asta este!*: „K: [după remedierea defecțiunii de la microfon] Deci, spuneam că ordonanța prevede reorganizarea. *Asta* ar însemna, ori servicii publice, or societăți comerciale (Bochmann, Dumbravă, *Romîna vorbită*, p. 211).

Concluzii

Studiul de față tratează problema conexiunii dintre cuvinte și context, numită *deixis* sau *indexicalitate*. Elementele deictice reprezintă unitățile lingvistice a căror funcționare semantico-referențială implică luarea în considerare a anumitor elemente ale situației de

⁴⁵⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 83.

⁴⁵⁶ Lyons, *Semantics*, p. 284.

comunicare, fiind important de subliniat faptul că ceea ce variază o dată cu situația de comunicare este referentul unității deictice și nu sensul său, care rămâne constant de la o utilizare la alta. Lucrarea prezintă, pe rând, cele mai importante tipuri de deixis: *persoana deictică, timpul deictic și spațiul deictic*.

Izvoare și bibliografie

A. Izvoare

- Bochmann, K., Dumbravă, V., *Limba română vorbită în Moldova istorică*, 2000, vol. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag.
- Dascălu Jinga, Laurenția, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, 2002, Editura Oscar Print, București.
- Hoarță Căraușu, Luminița (coordonator), 2005, *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași.
- Ionescu Ruxândoiu, Liliana (coordonator), 2002, *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București.

B. Bibliografie

- Bar-Hillel, Y., *Indexicalische Ausdrücke*, în *Pragmatik*, 1, München, 1974.
- Bourgeois-Gironde, S. (coordonator), *Les formes de l'indexicalité. Langage et pensée en contexte*, Paris, 2005.
- Bühler, K., *Sprachtheorie*, Frankfurt, 1978.
- Comrie, B., *Polite plurals and predicate agreement*, în „*Language*”, 51, 1975.
- Donnellan, K. S., *Speaker reference, descriptions and anaphora*, în P. Cole, *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*, New York, Academic Press, 1978.
- Fillmore, C. J., *Lectures on Deixis*, Center for Study of Language

- and Information, Stanford, California, 1997.
- Frei, H., *Systemes de deictiques*, în „Acta Linguistica”, 4, 1994.
- Gazdar, G., *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*, New York: Academic Press, 1979.
- Gherasim, Paula, *Image et expression du soi*, în Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza”, Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine, Tomul V, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2004.
- Goffman, E., *Replies and responses*, „Language in Society”, 5, 1976.
- Hoarță Cărașu, Luminița, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'énonciation de la subjectivité dans la language*, Paris, 1980, p. 36 [= Kerbrat, *Subjectivité*].
- Levinson, St. C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994.
- Lyons, J., *An Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, 1968.
- Lyons, J., *Einführung in die moderne Linguistik*, München, 1975.
- Lyons, J., *Semantics*, vol. 1 și 2, München, 1983.
- Meibauer, J., *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999 [= Meibauer, *Pragmatik*].
- Moeschler, J., Reboul, Anne, *Dictionar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999 [= Moeschler, Reboul, DEP].
- Peirce, Ch. S., *D'une nouvelle liste de catégories*, în *Textes fondamentaux de sémiotique*, Paris, 1987.
- Perry, J., *The problem of the essential indexical*, în *The problem of the essential indexical and other essays*, Oxford, 1993.
- Quine, W. V. O., *Word and Object*, Cambridge, 1960.
- Rauh, Gisa, *Temporale Deixis*, în „Linguistische Arbeiten”, „Temporalsemantik”, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1988.

Searle, J. R., *Speech Acts*, Cambridge, 1969.

Weissenborn, J., Klein, W., „Here and There” – *Cross-linguistic Studies on Deixis and Demonstration*, Amsterdam/Philadelphia, 1982.

FUNCȚIILE PRAGMATICE ALE PRONUMELUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ

A. Introducere

Una dintre caracteristicile pertinente ale clasei lexico-gramaticale a pronumelui este aceea că aceasta „este o clasă lexico-gramaticală preponderent deictică, de natură discursivă”⁴⁵⁷.

Referitor la calitatea de substitut a pronumelui, în literatura de specialitate, s-a afirmat că pronumele are „capacitatea de a se referi prin substituie la un alt termen folosit deja în context; păstrându-și constantă semantica prin care precizează domeniul de aplicație, pronumele își poate schimba semnificația, în sensul că trimite direct la mesaj, poate denota de fiecare dată alt referent [...], adică se încadrează în grupa ambreiorilor, în sensul pe care-l dă acestui termen R. Jakobson”⁴⁵⁸. În acest sens, „cel care vorbește se numește totdeauna «eu», cel interpelat se numește «tu», fără opoziție de gen; prin *acela* poate fi numit orice obiect (al cărui nume este de genul masculin sau neutru)”⁴⁵⁹. Pronumele deictice (*eu, tu*, la care unii cercetători adaugă și *el, ea*⁴⁶⁰) nu se referă, în toate contextele în care apar, la o singură entitate, ci reprezintă mai mult o *variabilă* pentru o *anumită* entitate reflectată într-un *anumit* context de enunțare. Cu alte cuvinte, pronumele deictice reprezintă „o clasă de elemente lexicale a căror referință poate fi determinată

⁴⁵⁷ D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 95 [= Irimia, GLR].

⁴⁵⁸ I. Iordan, Vl. Robu, *Limba română contemporană*, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, p. 409 [= Iordan, Robu, LRC].

⁴⁵⁹ Iordan, Robu, LRC, p. 409.

⁴⁶⁰ J. Lyons, *Einführung in die moderne Linguistik*, München, 1975, p. 279 [= Lyons, *Einführung*].

numai în legătură cu un context pragmatic⁴⁶¹.

Este important de subliniat faptul că „ceea ce variază o dată cu situația de comunicare este *referentul* unității deictice și nu *sensul* său, care rămâne constant de la o utilizare la alta; de exemplu, pronumele *eu* furnizează mereu aceeași informație: persoana care este subiectul enunțării”⁴⁶². În privința *semnificației* elementelor deictice, s-a afirmat în pragmatica lingvistică că aceasta implică trei componente: *componenta deictică* (sau *indexicală*), *componenta clasificatoare* (care relevă caracterul animat, caracterul de gen natural al numelui etc, pentru referentul în cauză) și *componenta relațională* (care vizează corespondența dintre *index* și interpretare)⁴⁶³.

Dacă referința se face cu ajutorul *pronumelor personale deictice* (de tipul *eu, tu* etc), se vorbește despre *deixis-ul personal*.

B. Pronumele personal

În limba *latină*, pronumele personale erau, prin excelență, pronumele vorbitorilor: *ego, tu, nos, vos*. Valoarea de persoană a treia, „nonpersoană”, cum o numește Benveniste⁴⁶⁴, nu avea o formă specială, ci era inclusă în conținutul semantic al formelor substantivele și al pronumelor demonstrative: *is, ea, id; hic, haec, hoc; ille, illa, illud*.

Paradigma esențială a latinei populare care a dat naștere pronumelor personale în limbile romanice este următoarea: *nominativ*:

⁴⁶¹ Y. Bar-Hillel, *Indexicalische Ausdrücke*, în *Pragmatik*, 1, München, 1974, p. 166.

⁴⁶² Catherine Kerbrat Orecchioni, *L'énonciation de la subjectivité dans la language*, Paris, 1980, p. 36 [= Kerbrat, *Subjectivité*].

⁴⁶³ G. Nunberg, *Indexicality and Deixis*, apud Paula Gherasim, *Signification et interprétation des déictiques dans le discours*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza”*, Iași, tomurile XLIX-L, 2003-2004, p. 245.

⁴⁶⁴ E. Benveniste, *Omul în limbaj*, în *Problèmes de linguistique generale*, Paris, Gallimard, 1966.

eo, tu, nos, vos și pronumele reflexiv la persoana a III-a singular și plural *se* în acuzativ și ablativ, *sibi* în dativ.

S-a pierdut forma de genitiv *mei, tui, nostri, vestri, sui* și dativul – ablativ plural *nobis, vobis* (cu excepția formelor pronominale românești *nouă, vouă*). Dativul *mihi* generează *mi* și ajută la crearea formei *ti, si*. Aceste pronume trec în spaniolă și în portugheză cu funcția de complement directe. Nominativul *ego* se transformă într-o formă redusă *eo* și în limbile romanice devine *io* (italiană), *eu* (română), *yo* (spaniolă), *eu* (portugheză), *jo* și *je* (franceză).

Persoana a treia s-a format din pronumele demonstrative *hic, is, iste, ipse* și *ille*.

Pronumele *is*, la origine, nu a fost pronume demonstrativ, ci anaforic. S-a păstrat doar în italiană sub forma *desso (ăsta)*, format din *id + ipsum*, și în pronumele românesc *însul, dânsul*.

Din *ille* a provenit *illu*, forma unică *illu* accentuat dând *ellu*, apoi *elu*, devenind pronumele masculin singular nominativ de persoana a treia *el*, în română.

Nominativul *illa*, acuzativul *illam* și ablativul *illa* s-au contopit și au dat naștere formei *ella*, apoi formei *eaua*, iar din aceasta a apărut forma de feminin singular nominativ *ea*, în română.

Nominativul singular masculin *illi* a dat naștere pronumelui francez *il* și italianescului *egli*; în română, prin pierderea silabei inițiale s-a transformat în *li*.

Illui, dativ masculin în latina populară, a creat în română, franceză, italiană și provensală pronumele *lui*.

Forma de genitiv-dativ plural feminin *illaei* a dat în italiană *lei*, în franceza veche *liei*, iar în română *ei* (feminin, dativ) și *ele* (*le*).

Illorum, genitiv-dativ plural, a generat în limba română *lor*, în franceză *leur*, în italiană *loro*, în timp ce dativul *illis* este

reprezentat de *les* în spaniolă și de *gli* în italiană, cu funcția de complement indirecț la plural; de asemenea, prin fenomenul prefacerii lui *i* în *e*, a dat în română *eli*, apoi *ieli*, *iei*, *ei*.

Ipse (demonstrativ anaforic), a dat naștere formei *stesso* în italiană și formei *însul*, *nusul*, apoi *dînsul*, în limba română; se păstrează în *esso* (italiană), *esse* (portugheză), *ese* (spaniolă)⁴⁶⁵.

Rolurile actanților comunicării implicați în interacțiunea verbală sunt reflectate, în special, de categoria gramaticală a persoanei, categorie gramaticală care se manifestă la pronume și la verb. Chiar dacă persoana deictică este direct reflectată în categoria gramaticală a persoanei, poate fi argumentat faptul că există un *sistem independent pragmatic al persoanei deictice* (al rolurilor protagoniștilor în comunicare).

Distincțiile de bază în interiorul sistemului independent pragmatic al persoanei deictice sunt cele din cadrul categoriilor persoanelor întâi, a doua și a treia. Astfel, persoana întâi include *vorbitorul*, persoana a doua include *receptorul*, iar persoana a treia exclude atât vorbitorul, cât și receptorul. Persoana a treia, spre deosebire de persoanele întâi și a doua, nu are un rol specific în actul de comunicare lingvistică⁴⁶⁶. Pronumele personale de persoanele întâi, a doua și a treia „arată», în principiu, anumite «elemente» din *contextul comunicativ (propriu-zis)* – locutorul, respectiv interlocutorul unui act comunicativ desfășurat în anumite condiții de spațio-temporalitate (în cazul *pronumelor personale propriu-zise de persoana întâi și a doua*) – sau din *contextul comunicativ (propriu-zis) și/sau cotextul comunicativ* – «componente»

⁴⁶⁵ Vezi în privința genezei pronumelui personal în limbile romanice, Mirela Aioane, *Forme alocutive și reverențiale în limbile romanice*, Universitas XXI, Iași, 2003, p. 22-25 [= Aioane, *Forme*].

⁴⁶⁶ Vezi, J. Lyons, *Semantics*, vol 1, Cambridge, 1980, p. 250 [= Lyons, *Semantics*].

personale (diferite de locutor și de interlocutor) sau non-personale (obiecte, plante, animale etc) implicate într-o anumită situație de comunicare (în cazul *pronumelor personale propriu-zise de persoana a treia*)⁴⁶⁷.

Întrebuințarea pronumelor personale de persoanele întâi și a doua cu funcție deictică „prezintă în română o serie de trăsături distinctive față de alte limbi, explicabile prin aplicarea sistematică a regulii omiterii pronumelui de persoanele întâi și a doua singular și plural subiect (necesitatea de a exprima emfaza și/sau opoziția, care determină prezența pronumelor, depășește nivelul gramaticalității propriu-zise). Pronumele de aceste două persoane, prin care sunt identificați *E* și, respectiv, *R*, au o frecvență mai redusă în conversația curentă, compensată însă prin folosirea cu această funcție a formei de persoană a verbului predicat”⁴⁶⁸.

Deixis-ul personal se referă la identitatea actanților comunicării. Astfel, persoana întâi, *eu*, reprezintă gramaticalizarea referinței vorbitorului la el însuși; persoana a doua, *tu*, reprezintă referința vorbitorului la unul sau mai mulți adresanți; persoana a treia, *el, ea, ei, ele*, reprezintă referința la persoanele sau entitățile care nu sunt nici vorbitor, nici adresant⁴⁶⁹: „Adică *eu* am văzut oameni și nu știu ↓ da’ cel puțin două cazuri în care institutu: deci poziția institutului era oarecum lovită prin acțiunile unor oameni↑” (Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002 [= Jinga, *Corpus*]); „**B**: am înțales cî nu sînt declarații ↓ + *eu* vreu sî depun un dosar di ăsta

⁴⁶⁷ Angelica Hobjilă, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p. 99 [= Hobjilă, *Microsistemul*].

⁴⁶⁸ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 87 [= Ionescu, *Conversația*].

⁴⁶⁹ St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 65 [= Levinson, *Pragmatik*].

(xxx) di termopan = A: = dar nu acuma + [<F NU ACUMA> ↑ B: am înțăles] pân_pi cinșpi mai da?” (Luminița Hoarță Căraușu (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005) [= Hoarță Căraușu, *Corpus*]; „B: Tu erai foarte terorizat ↑ eu ziceam să te ții la distanță ↑ # să nu iei și tu ↑ # și nu știu ↓ lucrurile s-au calmat într-un mod bizar când am văzut că și tu aveai.” (Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității București, 2002, p. 66 [= Ruxăndoiu, *Interacțiunea*]); „H: Deci ei au purtat discuții îi ↑ ă di mai multi ori cuuu cei cari lucrează în îi domeniuuu în paronatu gospodării comunale și s-o format un punct di vederi.” (K. Bochmann, V. Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000, p. 209 [- Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*]).

C. Pronumele personal de politețe

Cea mai veche și cea mai răspândită modalitate de exprimare a reverenței este opoziția de pluralitate. Este vorba de pluralul *vos* folosit în alocuția față de un unic destinatar. Superiorul spune *tu*, dar i se răspunde *vos*. În cancelaria romană era obiceiul de a spune *noi* în loc de *eu*. Pluralul imprima o valoare mai mare și consacră prin limbă demnitatea celui care vorbea. Cu alte cuvinte, *nos* era folosit în locul lui *ego* și, începând cu secolul al III-lea, *vos* pentru *tu*, cu sens emfatic. Acest fenomen stă la baza creării pronumelor de reverență în limbile romanice⁴⁷⁰.

În limba română, față de pronumele personale „autentice”, moștenite din latină, pronumele de politețe sunt noi, reprezentând ultimele apariții și achiziții în sistemul pronominal. pronumele de politețe este format pe baza substantivului *domnie* articulat asociat cu pronume personale *lui*, *ei*, *lor* sau cu adjective posesive: *ta*, *sa*, *voastră*, înregistrându-se omonimii (dumneavoastră are aceeași formă

⁴⁷⁰ Vezi Aioane, *Forme*, p. 18-25.

pentru cazurile nominativ, acuzativ, genitiv, dativ de exemplu)⁴⁷¹.

Pronumele *personal de politețe* este „un pronume marcat, în planul său semantic, prin luarea în considerație a unor componente speciale aparținând coordonatei pragmatice a actului lingvistic concret: este expresie a atitudinii (deferente) a locutorului față de interlocutor sau față de «obiectul» comunicării, când acesta aparține câmpului semantic uman și este înscris, deci, în paradigma categoriei gramaticale a persoanei”⁴⁷². În pragmatica lingvistică, pronumele personale de politețe se înscriu în clasa așa-numitor *elemente deictice sociale*⁴⁷³, care vizează aspecte ale relațiilor sociale dintre vorbitor și referent (formule de politețe pentru referenți), dintre vorbitor și adresant (formule de politețe pentru adresanți), dintre vorbitor și situația de comunicare (diverse nivele de complezență)⁴⁷⁴.

În limba română există patru trepte ale politeții:

1. politețea neutră: *dumnealui, dumeaei; dumneasa, dumnealor*;
2. politețea medie: *dînsul; dumneata*;
3. politețea marcată cu forme specifice: *dumneavoastră; Domnia Sa, Domnia lui, Domniile lor, Domniile voastre*;
4. politețea maximă, folosită în stilul solemn: *Măria Ta, Majestatea Ta, Excelența sa, Înălțimea voastră*⁴⁷⁵.

Una dintre caracteristicile remarcabile ale dezvoltării recente a pragmaticii lingvistice este interesul manifestat pentru *funcțiile* politeții în interacțiunile verbale. Astfel, se admite astăzi faptul că este imposibil să descriem, în mod eficient, ceea ce se

⁴⁷¹ Ibidem, p. 52.

⁴⁷² Irimia, GLR, p. 109.

⁴⁷³ Levinson, Pragmatik, p. 70

⁴⁷⁴ Referitor la *elementele deictice sociale*, vezi Luminița Hoartă Cărăușu, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004, p. 73-74.

⁴⁷⁵ Aioane, *Forme*, p. 55.

întâmplă în interiorul schimburilor comunicative, fără a ține cont de anumite principii de politețe, în măsura în care „asemenea principii exercită asupra construirii enunțurilor „presiuni” foarte puternice”⁴⁷⁶.

Pragmatic, „a fi politicos” înseamnă „a ține în permanență seama de celălalt, a avea sentimentul unei responsabilități față de interlocutor în tot cursul interacțiunii verbale”⁴⁷⁷.

Perspectiva generală asupra politeții este una „fundamental *prescriptivă*”, politețea fiind înțeleasă ca „un set de norme sociale – variabil de la o comunitate la alta – din care decurg reguli practice de comportament – inclusiv reguli privind comportamentul lingvistic – pentru membrii fiecărei comunități considerate”⁴⁷⁸.

Politețea, ca „principiu universal și parametru esențial al dialogului intercultural”, constituie „un mecanism esențial în reglarea echilibrului ritual între actorii sociali și deci în fabricarea acordului, satisfacției reciproce prin intermediul forței limbajului și nu al limbajului forței”⁴⁷⁹.

Respectarea regulilor politeții derivă din „principiul general al raționalității (este cu siguranță rațional să favorizezi, să lubrifiezi schimbul discursiv și nu să-l subminezi pentru că, așa cum spunea Goffman, impolitețea sistematică are un potențial distructiv formidabil)”⁴⁸⁰.

Spre deosebire de regulile ce funcționează în cadrul

⁴⁷⁶ Catherine Kerbrat Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p. 50 [= Kerbrat, *Conversation*].

⁴⁷⁷ Ionescu, *Conversația*, p. 107.

⁴⁷⁸ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, Editura All Educational, București, 2003, p. 65-66 [= Ionescu, *Limbaj*].

⁴⁷⁹ Daniela Roventă-Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004, p. 48 [= Roventă, *Analiza*].

⁴⁸⁰ Roventă, *Analiza*, p. 47.

interacțiunii verbale, regulile *politeții* sunt „mutual exclusive”, în sensul că „fiecare dintre ele este corelată cu un anumit tip de situație comunicativă; aplicarea inadecvată a unei reguli sau neaplicarea ei este o sursă de fricțiuni între colocutori”, fiecare regulă a politeții determinând „prezența unor mărci lingvistice specifice în structura enunțurilor”⁴⁸¹. Printre mărcile specifice politeții, putem aminti:

- a. *construcțiile impersonale* (în locul celor de persoana întâi sau a doua);
- b. *pronumele de politețe*;
- c. *anumite tipuri de formule de adresare* (cu menționarea titlului și a numelui de familie ale interlocutorului);
- d. *folosirea termenilor tehnici* (pentru a crea o atmosferă „ezoterică”)⁴⁸².

În vreme ce *politețea negativă* „este legată de evitare sau redresarea situației”, *politețea pozitivă* este „productivă (cf. rituri de prezentare)”⁴⁸³.

Politețea negativă „reflectă preocuparea emițătorului de a nu stânjeni libertatea de acțiune a receptorului, constituind nucleul comportării respectuoase”, efectul său social fiind „menținerea distanțelor, cu scopul de a asigura buna funcționare a activității comunicative”⁴⁸⁴.

Politețea negativă impune, „alături de *indici paraverbali* (voce atenuată nu ascuțită, violentă) și *mimo-gestuali* (poziția capului, direcția privirii, surâsul), o multitudine de procedee substitutive sau aditive”⁴⁸⁵, dintre care amintim:

- a. *formularea indirectă a actelor de limbaj* (A: „Poți să-mi

⁴⁸¹ Ionescu, *Limbaj*, p. 69.

⁴⁸² Vezi Ionescu, *Limbaj*, p. 69.

⁴⁸³ Rovența, *Analiza*, p. 46.

⁴⁸⁴ Ionescu, *Limbaj*, p. 76.

⁴⁸⁵ Rovența, *Analiza*, p. 49.

dai sarea?" B: „Da, pot.”);

b. *folosirea trecutului de politețe* („Voiam să vă cer un sfat”);

c. *utilizarea unor mecanisme de distanțare și anonimizare* prin apel la formularea pasivă sau impersonală („Ar fi de dorit să se rezolve cât mai repede această situație”);

d. *alunecări pronominale integrative* („Dacă ne-am face o cafea?” în loc de „Aș bea o cafea”)⁴⁸⁶.

Politețea *pozitivă* „reflectă un efort de apreciere între colocutori, presupunând tratarea receptorului ca membru al grupului cărui îi aparține emițătorul, ca persoană cunoscută, agreeată și apreciată”⁴⁸⁷. Printre principalele strategii ale acestui tip de politețe, putem aminti:

a. *formularea unor constatări despre receptor, care să reflecte atenția acordată celor mai diverse aspecte referitoare la condiția acestuia*: interese, dorințe, necesități, bunuri („Ai o rochie nouă! Îți vine foarte bine.);

b. *exagerarea interesului, aprobării, simpatiei pentru receptor* („Ai aranjat splendid casa.”);

c. *sporirea interesului propriii intervenții în conversație, ca formă de manifestare a atenției acordate receptorului* (prin alternarea timpurilor verbale, prin folosirea unor formule de implicare a receptorului etc);

d. *folosirea unor forme de expresie specifice relațiilor între membrii aceluiași grup* (forme de adresare și de referire specifice);

e. *căutarea sau sublinierea acordului cu receptorul prin apelul la subiecte „sigure” de conversație*;

f. *evitarea dezacordului, prin ocolirea răspunsurilor negative la replica partenerului* (substituirea lui *nu* prin *da*, *dar*,

⁴⁸⁶ Vezi Roventă, *Analiza*, p. 49-50.

⁴⁸⁷ Ionescu, *Limbaj*, p. 79.

acordul parțial, exprimarea atenuată a propriilor opinii sau chiar minciuna convențională);

g. *presupunerea sau afirmarea existenței unui „teritoriu” comun* prin procedee diverse (conversația fatică sau bârfa, adoptarea perspectivei partenerului, manipularea presupuzițiilor);

h. *gluma* (se bazează pe cunoștințe și valori comune, făcându-l pe receptor să se simtă în largul lui);

i. *adoptarea unei atitudini optimiste* în legătură cu soluționarea problemelor aduse în discuție (pe baza admiterii ideii unei bune colaborări între parteneri);

j. *inclusiunea ambilor parteneri în activitatea avută în vedere*, prin folosirea pluralului inclusiv în locul persoanei întâi sau a doua singular („Dacă ai făcut tu prăjiturile, *să gustăm*.”);

k. *satisfacerea eului pozitiv al receptorului* prin oferirea continuă de „cadouri” (bunuri materiale și spirituale, simpatie, înțelegere, cooperare)⁴⁸⁸.

Pronumele personal de politețe are forme pentru persoanele a doua și a treia, diferite „în funcție de gradul de reverență și de specificul situației de comunicare”⁴⁸⁹, fiind variabile în funcție de gen, număr și caz: „E: Mi-l mențin, nu, nu, nu ...+ + + [Arată spre F] *Dumnevuastri* m-aș trădat pe mine, eu v-am propulsat acolo șiîi aia esti diferența. + Pi mini nu m-a propulsat alți.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 208); „În acest context al unei + ă ↑ + campanii finalizate printr-un eșec ↑ așa cum ați precizat și *dumneavoastră* ↑ și + aș începe ↑ ⊥ sigur n-o să mă refer la toate trei în această intervenție ↑ avem timp pe parcursul emisiunii ↑” (Hoarță Căraușu (coordonator), *Corpus*, p. 231); „G.P.: Și i s-a pus întrebarea profesorului ↓ ...Domne ↓ spune-ne și nouă care e

⁴⁸⁸ Vezi Ionescu, *Limbas*, p. 80-84.

⁴⁸⁹ Irimia, GLR, p. 109

secretu ↓ este foarte interesant ↓ pentru că fug atât de mulți oameni. Ce le-ai făcut la oamenii *dumitale* sau cum îi selecționezi de ... s-au dus șaptespe și s-au întors șaptesprezece.” (Jinga, *Corpus*, p. 156); „C: Partidu v-a propulsat, partidu. E: Mai ales *mata*. C: Partidu, domnu. E: mai ales *mata*. C: Partidu, domu. [discuții în sală]” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 208).

În textele dialectale, politețea negativă, a menținerii distanțelor, vizează, în primul rând, strategia deferenței față de receptor, concretizându-se, cel mai adesea, în folosirea formei de persoana a doua plural a verbelor, asociată cu utilizarea pronumelui personal de politețe *dumneavoastră*, ce exprimă cel mai înalt grad de deferență. Exemple în acest sens sunt situațiile în care subiectul se adresează direct anchetatorului:

„Pui borhotu-acolo-ș-a-n în că în ... căldare / în vasu-ăla / mestec în iel până cân să-nherbântă ... mă ca *s-auziz dumneavoastr-acolo* ce zic ieu *s-auză* ăla acolo // și ... mestică iel ca să nu să lipiască dă fundu căldări.” (TDM, 2, p. 241).

Uneori, subiectul se adresează direct anchetatorului, utilizând pronumele personal de politețe *dumneata*:

„Nu făcea nic armata / rar pă care-i putea să-i prinză / care nu ... // pân-a deveni timpu / vezi *dumneata* / până în șaizeșipatru asta a fost /” (TDM, 2, p. 82).

În relațiile intracomunitare, occură forme specifice ale pronumelui de politețe: *matale* și *dumneata*, care se folosesc cu persoana a doua singular a verbului predicat. Aceste forme (*matale*, *dumneata*) sunt corelate cu „valori legate mai ales de vârsta superioară a destinatarului, dar și de poziția acestuia în interiorul sistemului de rudenie al comunității rurale respective”⁴⁹⁰:

„Vine un frate d-a lu cumnată-mea / cu motocicleta // zâce „hai tanti Leana” / zâce „hai *matale* cu mine ” zâce /-n comuna asta /”

⁴⁹⁰ Ionescu, *Conversația*, p. 112.

(TDM, 2, p. 125);

„Io ... a tresărat în mine ceva / io așa-i zâc / ce dracu vorbă / bre mamă așa zâc / să-mi spui *dumneata* că ... dacă / păi nu mai ie zâle / ce le-a-nghițit ... cineva zâlili?” (TDM, 1, p. 127).

În textele dialectale, deferența este exprimată și prin faptul că prenumele nu este niciodată folosit singur în discuțiile cu persoane mai în vârstă, el fiind, în acest caz, precedat de termeni de adresare specifici:

„Ce „ia uite *țață Leano* / alea venise să vază niște fân / și ieu veneam dă la Moreni // cea uite / *țafo Leano* / lupul!” // (TDM, 2, p. 94);

„Nu / *țață Iuană!* / nu nu nu nu nu nu! / atunci îl punea când vinea dă la joc // și cine avea o ți-aduci aminte la Cârjan / când a măritat pă Iuana /” (TDM, 2, p. 99);

„Ș-apăi iar s-a dus tata ș-a-zis „păi bine *mă Dumitre* zice / mi-ai făcut o belea zice / să ceartă aia mare zice „ii-n stare să-i scoață uochii ăleia mică /” (TDM, 2, p. 103);

„*Măi vere Ioane*” / zice „io-ț spui țiiie cinstit și uomenește // nu muncește aea mare / numa a adunat // vrednică e ș-aia / că bătea mărginili /” (TDM, 2, p. 103).

D. Pronumele demonstrativ

Un alt pronume ce îndeplinește în context funcții pragmatice este *pronumele demonstrativ*.

În gramatica românească, se vorbește despre trei tipuri de pronume demonstrative:

1. pronume demonstrative de apropiere: *acesta, aceasta*;
2. pronume demonstrative de depărtare: *acela, aceea*;
3. pronume demonstrative de identitate: *același, aceeași*⁴⁹¹

Pronumele demonstrative „trimit, în principiu, către un

⁴⁹¹ Vezi, Irimia, GLR, p. 121.

referent personal (concretizat într-o persoană fără «rol» activ în realizarea unui act comunicativ, așadar non-locutor și non-interlocutor) sau non-personal (obiect, plantă, animal etc) implicat într-o anumită *situație de comunicare*⁴⁹².

Pronumele demonstrative sunt prezentate, în unele lucrări de specialitate, în asociere cu adverbele deictice spațiale de tipul *aici/aci* – *acolo* și cu actanții comunicării; de exemplu, pentru limba populară (zona Olteniei), sunt indicate „trei trepte ale sistemului deictic”:

- a. „persoana întâi – *aici* – *ăsta*;
- b. persoana a doua – *aci* – *ăla*;
- c. persoana a treia – *acolo* – *ăla*”⁴⁹³.

Pronumele demonstrative sunt, poate, structurate mai clar, în comparație cu adverbele spațiale *aici/acolo*, în privința dimensiunii *apropiat-îndepărat* de vorbitor; astfel, *acesta* corespunde „obiectului aflat în apropierea locului în care se găsește vorbitorul în momentul emiterii mesajului lingvistic și *acela* denumeste „obiectul aflat departe de locul în care se găsește vorbitorul în momentul vorbirii”⁴⁹⁴:

„AG: Da↓ *ăștia* de care-am citit aveau o arie foarte limitată↓ dar *ăsta*↑ citisem pe urmă↑ că el reușise să trateze↑. și: persoane din Berlin↑ care nu știau nici rusește↑ nici [. . .]

LDJ: Chiar numai cu gândul.” (Jinga, *Corpus*, p. 144); „L: Societățile comerciale formate n dau în proprietate, primăria nu dă în proprietate acestor societăți bunurile, ci le concesionează de-acee rămân în continuare proprietatea primăriei. Fiind unic acționar, el este *acela* care numește îi organismu de conducere al societăți comerciale, deci nu există nici un pericol sî sî piardî avuția comuni comunități. Merg mai departe... (Bochmann, Dumbravă,

⁴⁹² Hobjilă, *Microsistemul*, p. 136.

⁴⁹³ Florica Dimitrescu, *Deixis și persoană*, apud Hobjilă, *Microsistemul*, p. 136.

⁴⁹⁴ J. Lyons, *Semantics*, vol 1,2, Cambridge, 1980, p. 258 [= Lyons, *Semantics*].

Romîna vorbită, p. 213); „I-am zis și lu' *ăla* că să *mi* bagi bagajele acolo jos la bagaje ↓ și *ăla* zice ↑ „ia-le domle cu tine” ↑ „nu domle ↑ da' ce tre' să stau cu ele? bagă-le jos ↑ acolo”.” (Hoară Căraușu (coordonator), *Corpus*, p. 99); „A: vai ↓ sunt delicioși. Mă uit la omul acela decât să-și păstreze zâmbetul să nu-l pufnească râsul B: [da. exact așa m-am gândit și eu. da ↓ da' *ăștia* cred că sunt aleși.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 75).

Uneori, însă, *acela* este folosit în loc de *acesta* când se dorește punctarea unei anumite „distanțe emoționale”⁴⁹⁵. J. Lyons numește acest tip de elemente deictice „expresii deictice empaticе”⁴⁹⁶.

Dimensiunea *proximal-distal* este, însă, neutralizată în enunțuri de tipul *Asta este!*: „K: [după remedierea defecțiunii de la microfon] Deci, spuneam că ordonanța prevede reorganizarea. *Asta* ar însemna, ori servicii publice, or societăți comerciale (Bochmann, Dumbravă, *Romîna vorbită*, p. 211).

Izvoare și bibliografie

A. Izvoare

- Bochmann, K., Dumbravă, V., *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000.
- Dascălu Jinga, Laurenția, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002;
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din

⁴⁹⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 83.

⁴⁹⁶ Lyons, *Semantics*, p. 284.

București, 2002.

Hoarță Cărașu, Luminița (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005.

Texte dialectale Muntenia, sub conducerea lui Boris Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol 1 și 2;

B. Bibliografie

Aioane, Mirela, *Forme alocutive și reverențiale în limbile romanice*, Universitas XXI, Iași, 2003.

Brown, Penelope, Levinson, St. C., *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, 1987 [= Brown, Levinson, *Politeness*].

Gherasim, Paula, *Signification et interprétation des déictiques dans de discours*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, Iași, Secțiunea Lingvistică, Tomul XLIX-L, 2003-2004.

Goody, E. N., *Questions and Politeness*, Cambridge, 1988 [= Goody, *Questions*].

Hoarță Cărașu, Luminița, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004.

Hobjilă, Angelica, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003 [= Hobjilă, *Microsistemul*].

Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999 [=Ionescu, *Conversația*].

Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Limba și comunicare*, Editura All Educational, București, 2003 [= Ionescu, *Limba*].

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996 [=Kerbrat, *Conversation*].

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris, 1992, [= Kerbrat, *Interactions*].

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'énonciation de la subiectivité dans la language*, Paris, 1980.

Lakoff, R., *Politeness, pragmatics and performatives*, în A. Rogers, B. Wall, J. P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presupposition and Implicatures*, Washington, 1977.

Leech, G. N., *Language and Tact*, Amsterdam, 1980.

Levinson, St., C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994.

Lyons, J., *Semantics*, vol 1,2, Cambridge, 1980.

Roventă-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004 [= Roventă, *Analiza*].

IMPLICATURILE CONVERSAȚIONALE – TIP DE SUBÎNȚELES LINGVISTIC

1. Introducere

Pragmaticienii au acordat multă atenție conținuturilor implicite, mai ales de când H. P. Grice⁴⁹⁷ le-a adus în atenție conceptul de implicatură conversațională.

Într-o importantă serie de lucrări, publicate și nepublicate, Grice a dezvoltat o teorie bazată pe relația dintre expresia unei structuri lingvistice, sensul său, sensul acordat acesteia de către vorbitor, implicațiile ei etc.

La fel de important, totuși, este ceea ce este exprimat în mod *explicit* prin intermediul unei structuri lingvistice, *ceea ce este spus*, în termenii lui Grice, chiar dacă explicitului Grice „i-a acordat doar atenție secvențială”⁴⁹⁸. Cu alte cuvinte, ceea ce este spus (explicitul) și ceea ce este implicat (implicitul) formează semnificația oricărei structuri lingvistice.

Catherine Kerbrat-Orecchioni⁴⁹⁹ reformulează clasificarea lui Grice în următoarea formă: conținuturile sunt de două feluri, anume, *explicite* și *implicite*, iar cele din urmă includ *presupozițiile* și *subînțelesul*.

În cadrul subînțelesului, pe lângă implicaturile conversaționale, se pot distinge variate tipuri de conținuturi

⁴⁹⁷ H.P. Grice, *Logic and Conversation*, în *Pragmatics. A Reader*, Steven Davis, Oxford, 1991, p. 305-315 [= Grice, *Logic*].

⁴⁹⁸ Robin Carston, *Implicature, Explicature, and Truth-Theoretic Semantics*, în *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 34 [= Carston, *Implicature*].

⁴⁹⁹ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'implicite*, Paris, 1986 [= Kerbrat, *L'implicite*].

implicite, cum ar fi: aluziile, insinuările, tropii, conotațiile, actele de limbaj indirecte etc.

În *aluzie* se pot înscrie „enunțări care fac, în mod implicit, referire la unul sau mai multe fapte particulare cunoscute de către anumiți protagoniști ai schimbului verbal și numai de ei sau mai ales de ei, fapt ce face să se stabilească între ei o anumită complicitate (pacifistă sau agresivă)”⁵⁰⁰.

Aluzia se sprijină pe complicitatea interlocutorilor cu privire la un anumit subiect, adesea referitor la anumite trăsături ale unor persoane: aluziile sexuale sau cele asupra unor comportamente ciudate, excentrice par a fi cele mai frecvente⁵⁰¹. Katherine Kerbrat-Orecchioni susține că, pentru a avea a face cu o insinuare, este suficient să admitem că un anumit conținut este:

1) enunțat; 2) implicit; 3) de un asemenea tip care descalifică interlocutorul sau o a treia persoană (locutorul face foarte rar insinuări cu privire la el însuși)⁵⁰².

Diverse forme de tropi (metonimia, sinecdoca, metafora, litota, ironia, hiperbola) pot fi considerate, dacă subscriem opiniei lui Orecchioni⁵⁰³, manifestări ale subînțelesului.

În general, este dificil de trasat o graniță clară între denotație, pe de o parte și *conotație*, pe de alta. Astfel, denotativ este, în general, sensul care intervine în mecanismul referențial, sens care îi permite unei anumite unități lingvistice să intre în relație cu un obiect extralingvistic. Toate celelalte tipuri de informații sunt numite *conotative*, ele fiind „mai degrabă sugerate, decât asertate”⁵⁰⁴.

⁵⁰⁰ Kerbrat, *L'implicite*, p. 46.

⁵⁰¹ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La Connotation*, Lyon, 1977, p. 46 [= Kerbrat, *Connotation*].

⁵⁰² Kerbrat, *L'implicite*, p. 45.

⁵⁰³ Kerbrat, *Connotation*, p. 93-157.

⁵⁰⁴ Kerbrat, *Connotation*, p. 162.

Noțiunea de *implicatură conversațională* face posibilă afirmarea faptului că „o propoziție cu două efecte distincte este neambiguă din punctul de vedere al conținutului ei convențional și că două propoziții care transmit practic același lucru nu sunt, cu toate acestea, echivalente din punct de vedere logic și lingvistic”⁵⁰⁵.

Potrivit preceptelor lui Grice, ceea ce transmite o aserție în context poate fi delimitat în două tipuri de conținut, și anume, ceea ce este *spus*, care reprezintă conținutul logic, necesarul minim pentru a specifica adevăratele condiții ale propoziției și ceea ce rămâne, adică ceea ce este transmis în mod implicit, tip de conținut pentru care Grice utilizează termenul de *implicatură*. Astfel, clasa implicaturilor este definită în mod *negativ*, ca „ceea ce este transmis minus ceea ce este spus”⁵⁰⁶.

Grice pleacă, mai degrabă, de la a oferi câteva exemple, decât de la a încerca să definească noțiunea de implicatură: „Să presupunem că A și B vorbesc despre un prieten comun, C, care, acum, lucrează la o bancă. A îl întreabă pe B cum îi merge lui C la slujbă, iar B îi răspunde: „*O, chiar bine, cred; îi plac colegii și încă nu a mers la închisoare*”. La această replică, A ar putea să se întrebe ce a vrut B să impliceze, să sugereze sau ce a intenționat să spună afirmând că C nu a fost încă la închisoare. [...] Este clar că, ceea ce a sugerat, implicat B în acest exemplu este distinct de ceea ce el a spus propriu-zis, și anume, că C nu a fost încă la închisoare. Doresc să introduc, ca termeni noi, verbul *a implica* și substantivele echivalente *implicatură* (cf. *implicare*) și *implicatum* (cf. *ceea ce este implicat*). [...] În anumite cazuri, sensul convențional al cuvintelor utilizate va determina ceea ce este implicat, pe lângă faptul că ajută la determinarea a ceea ce este spus”⁵⁰⁷.

⁵⁰⁵ Jerrold M. Sadock, *On Testing for Conversational Implicature*, în *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 365 [= Sadock, *On Testing*].

⁵⁰⁶ Sadock, *On Testing*, p. 365.

⁵⁰⁷ Grice, *Logic*, p. 306-307.

Grice distinge două tipuri principale de conținut implicit sau de implicaturi, pe care o aserție le poate conține:

Implicaturile convenționale sunt determinate de anumite itemuri lexicale sau construcții lingvistice ce apar în aserția respectivă.

Implicaturile conversaționale își au originea în maximele de cantitate, de calitate, de relevanță și de modalitate, pe care vorbitorul se presupune că le respectă.

Pentru Grice, cea mai importantă diferență între implicaturile convenționale și conversaționale este aceea că „implicaturile convenționale ale unei aserții sunt stipulate în mod arbitrar, în timp ce implicaturile conversaționale pot fi „restabilite” printr-un proces de gândire”⁵⁰⁸.

Implicaturile *convenționale* includ „toate aspectele nonvericondiționale ale conținutului unei aserții, aspecte nonvericondiționale transmise prin intermediul cuvintelor și expresiilor pe care le conține propoziția; ele se află în strânsă legătură cu ceea ce este spus în sens strict, în sensul că aceeași aserție poate determina sau condițiile de adevăr ale propoziției sau un set de implicaturi convenționale”⁵⁰⁹. În (1), afirmația *că Bill este lingvist* reprezintă evaluarea adevărului propoziției, în timp ce în (2) nu reprezintă acest lucru. În sistemul lui Grice, exemplul (2) ar fi considerat adevărat în cazul în care aserția *Bill este lingvist* este surprinzătoare, indiferent dacă aserția este adevărată sau falsă:

(1) *Este adevărat că Bill este lingvist.*

(2) *Este surprinzător că Bill este lingvist.*⁵¹⁰

În contrast, implicaturile *conversaționale* sunt asociate numai indirect cu conținutul lingvistic al aserției. Ele derivă din

⁵⁰⁸ Deidre Wilson, Dan Sperber, *Inference and Implicature*, în *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 378 [= Wilson, Sperber, *Inference*].

⁵⁰⁹ Sadock, *On Testing*, p. 366.

⁵¹⁰ *Idem, ibidem.*

conținutul propozițiilor utilizate și își datorează existența, în opinia lui Grice, faptului că „participanții la conversație sunt constrânși de către scopul comun al comunicării, acela de a fi cooperanți”⁵¹¹.

Implicaturile nonconvenționale conțin două subcategorii: mai întâi, clasa importantă a *implicaturilor conversaționale*, care implică principiul cooperării și maximele sale (vezi *infra*) și, apoi, o clasă a *implicaturilor nonconversaționale*, care sunt „calculate” în context pe baza sensului convențional, informații aparținând contextului aserției, dar și informații de fundal, implicaturile nonconversaționale „depinzând, în mod crucial pentru existența lor, de maxime nonconversaționale: estetice, sociale sau morale”⁵¹².

Implicaturile conversaționale se divid în două clase: *particulare* și *generalizate*. Cele dintâi „sunt, în mod crucial, dependente nu numai de conținutul aserției și de principiul cooperării, dar și de contextul aserției”⁵¹³; cele de al doilea „sunt, relativ, independente de context și, de aceea, pot fi ușor confundate cu implicaturile convenționale, deoarece sunt, în mod constant, asociate cu anumite forme lingvistice”⁵¹⁴.

Introducând maximele pragmatice și noțiunea de implicatură conversațională, făcând apel la cazurile puternic context-dependente (implicaturile conversaționale particulare), Grice teoretizează grupul de implicaturi pe care-l numește *implicaturi conversaționale generalizate*:

(3) a. *Domnul John a fost insultat și (el) va demisiona.*

b. *Domnul John a fost insultat și, în urma acestui fapt, va demisiona*⁵¹⁵.

Având în vedere noțiunea de implicatură generalizată,

⁵¹¹ *Idem, ibidem.*

⁵¹² *Idem, ibidem.*

⁵¹³ Sadock, *On Testing*, p. 366.

⁵¹⁴ *Ibidem*, p. 367.

⁵¹⁵ Carston, *Implicature*, p. 36.

Grice susține că „semantica din cadrul limbii naturale a lui *și* este identică cu conjuncția (relaționarea) logică”⁵¹⁶.

O implicatură generalizată este, de fapt, „o inferență „deficitară”, care ne captează intuiția în legătură cu o interpretare preferată sau normală”⁵¹⁷:

„Am făcut, de asemenea, distincția între implicaturile conversaționale particulare, care depind de trăsături particulare ale contextului, și implicaturile conversaționale generalizate, pe care le-am conceput ca fiind relativ generale. Acestea din urmă par a fi mai controversate și, în același timp, mai valoroase pentru scopuri filosofice, deoarece acestea sunt implicaturile care vor fi conținute de către orice aserție cu o anumită formă, deși nu vor fi reprezentate ca fiind o parte a sensului convențional al cuvintelor sau structurilor în discuție. [...] Oricine utilizează o propoziție cu forma *X se întâlnește cu o femeie în seara aceasta*, va implica, în mod normal, că persoana cu care se va întâlni *X* va fi altcineva decât soția, mama, sora sau o prietenă platonice a lui *X*”⁵¹⁸.

Distincția dintre implicatura particulară și cea generalizată constă în:

a. O implicatură *i* dintr-o aserție *A* este particulară dacă *A* implicitează *i* numai în virtutea unei prezumții specific-contextuale care nu este obținută invariabil sau normal;

b. O implicatură *i* este generalizată dacă *A* implicitează *i*, dacă nu există prezumții specific-neobișnuite care să o dizolve⁵¹⁹.

Distincția dintre implicaturile particulare și cele generalizate ar putea fi relevată printr-un exemplu simplu. Să

⁵¹⁶ *Idem, ibidem.*

⁵¹⁷ Stephen C. Levinson, *Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicature*, Cambridge, 2000, p. 11 [= Levinson, *Meanings*].

⁵¹⁸ Grice, *Logic*, p. 314.

⁵¹⁹ Levinson, *Meanings*, p. 16.

considerăm că propoziția *Unii dintre musafiri au plecat deja* ar putea ocure în două contexte diferite⁵²⁰:

(4) Contextul 1

A: Cât este ceasul?

B: Unii dintre musafiri au plecat deja.

I.C.P. (implicatura conversațională particulară): *Trebuie să fie târziu.*

I.C.G. (implicatura conversațională generalizată): *Nu toți musafirii au plecat deja.*

(5) Contextul 2

A: Unde este John?

B: Unii dintre musafiri au plecat deja.

I.C.P.: *Poate că John a plecat deja.*

I.C.G.: *Nu toți musafirii au plecat deja.*

În *Logică și conversație*, H. P. Grice este, în mare măsură, preocupat de dificultățile întâmpinate în trasarea distincției dintre ceea ce este spus și ceea ce este implicat. Astfel, ceea ce este codat în sistemul lingvistic reprezintă suma a *ceea ce este spus* (conținutul vericondițional) și *ceea ce este convențional implicat*. În contrast cu aceasta, *ceea ce este conversațional implicat* nu este codat, ci, mai degrabă, inferat pe baza unor prezumții despre „natura rațională a activității conversaționale”⁵²¹ și statuat pe baza principiului cooperării în comunicare și a maximelor conversaționale (vezi *infra*).

2. Conceptul de implicatură conversațională

Conceptul de *implicatură conversațională* este una dintre cele mai originale idei din pragmatica lingvistică. Originea conceptului în noile lucrări de pragmatică are la bază mai multe

⁵²⁰ *Idem, ibidem.*

⁵²¹ Levinson, *Meanings*, p. 14.

izvoare. Mai întâi, implicatura este văzută ca fiind un exemplu pragmatic pentru natura și capacitatea explicațiilor pragmatice de a *decripta* diverse fenomene lingvistice comunicaționale. Conceptul de implicatură oferă, din această perspectivă, foarte importante explicații funcționale diferitelor fapte lingvistico-comunicaționale.

A doua foarte importantă contribuție a implicaturii conversaționale este faptul că aceasta poate explica „cum este posibil să se gândească și să se transmită mai mult decât este cu adevărat *“zis”*”⁵²².

Dacă se analizează următoarea conversație:

A: Poți să-mi spui cât de târziu este?

B: Deja a venit lăptarul, se observă că acest schimb de replici nu poate fi analizat (nu satisface această analiză) exclusiv din perspectiva teoriei semantice, ci poate fi explicat pragmatic astfel:

A: Ai posibilitatea să-mi spui cât este ceasul?

B: (o interpretare pragmatică) Lăptarul a venit într-un moment situat în timp înaintea timpului în care se desfășoară comunicarea. Nu știu ora exactă, dar îți pot oferi o informație, și anume, că „lăptarul a venit”, din care tu, poate, vei deduce timpul exact. Implicatura conversațională corespunde explicației pragmatice a replicii lui B, adică ea umple golul care se află între ceea ce este *literal* spus („deja a venit lăptarul”) și ceea ce este, de fapt, *gândit* și *transmis* (vezi explicația pragmatică).

3. Teoria lui H. P. Grice despre implicatura conversațională

În comparație cu alte concepte ale pragmaticii lingvistice, implicatura conversațională nu are o lungă istorie. Ideile cheie despre acest concept, afirmate de către H. P. Grice în prelegerile sale

⁵²² St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 100 [= Levinson, *Pragmatik*].

de la Harvard, în 1967, au fost numai în parte publicate⁵²³. Aceste prelegeri conțin niște *sfaturi* despre cum ar trebui să folosească oamenii o anumită limbă, sfaturi relatate foarte pe scurt și schițate. Grice a postulat existența unei grupe de condiții care conduc un act conversațional. El identifică ca linii directoare în orice comunicare corectă și eficientă *patru maxime conversaționale*, care reprezintă principii generale, ce conduc la o conversație eficientă și cooperantă, și care exprimă împreună un *principiu general al cooperării*. Aceste principii au fost astfel formulate:

A. Principiul cooperării

Formulează-ți contribuția la conversație având în vedere *scopul* acceptat în momentul respectiv și *direcția* conversației la care iei parte.

B. Maxima calității

Încearcă ca a ta contribuție la conversație să fie *adevărată*:

- a) nu spune nimic ce consideri a fi fals;
- b) nu spune nimic pentru care nu ai nici o dovadă.

C. Maxima cantității

a) formulează-ți contribuția la conversație atât de informativă cât să fie necesar pentru scopul convorbirii din acel moment.

b) formulează-ți contribuția la conversație nu mai informativă decât este necesar.

D. Maxima relevanței

Formulează-ți contribuția la conversație relevantă.

E. Maxima modalității în care participăm la conversație

Fii *clar și exact*.

- a) Evită ambiguitatea;

⁵²³ H.P. Grice, *Logic and Conversation*; în P. Cole și J.L. Morgan, *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York, Academic Press, 1975, p. 41-58;
H.P. Grice, *Logic and Conversation*, Harvard University, 1967, p. 4-12.

- b) Evită cuvintele care pot avea mai multe sensuri;
- c) Exprimă-te foarte concis;
- d) Fii metodic⁵²⁴.

Teoria lui Grice a inaugurat o viziune complet nouă asupra pragmaticii și asupra problemei comunicării. În plan teoretic, Grice a introdus o nouă noțiune, aceea de implicatură, iar în privința comunicării, Grice a propus un principiu general, principiul de **cooperare**: pentru ca auditoriul să poată interpreta ce a vrut să spună vorbitorul, trebuie presupus că acesta din urmă a respectat acest principiu.

Patru atitudini sunt posibile atunci când se încalcă regulile conversaționale propuse de către Grice, și anume:

1. inducerea în eroare;
2. ignorarea regulii și a principiului de cooperare (prin, de exemplu, invocarea principiului tăcerii: Nu pot spune mai mult...);
3. punerea în contradicție a două reguli conversaționale;
4. transgresarea voită și afirmată a uneia dintre reguli (din care ia naștere implicatura conversațională).

Implicatura conversațională este, deci *rezultatul unei intenții precise prin care se nesocotește o regulă conversațională*.

Grice conferă cinci *caracteristici* ale implicaturii conversaționale⁵²⁵, și anume:

1. Implicaturile conversaționale sunt susceptibile de a fi „worked out” pe baza principiului cooperării în comunicare. Aceasta înseamnă că ele sunt *calculabile* („calculable”);
2. Implicaturile conversaționale sunt *neutralizabile* („cancellable”);

⁵²⁴ Levinson, *Pragmatik*, p. 104.

⁵²⁵ Vezi, în acest sens, Luminița Hoarță Cărașu, *On the notion of Conversational Implicature*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza”, Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine*, Tomul V, 2002, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2004, p. 32.

3. Implicaturile conversaționale sunt *nondetașabile* („*nondetachable*”);

4. Implicaturile conversaționale nu sunt o parte a sensului aserției. Ele sunt *nonconvenționale* („*nonconventional*”);

5. Implicaturile conversaționale nu sunt implicate în ceea ce este spus, ci *în spunere* („*by the saying of it*”);

6. Implicaturile conversaționale pot fi *nedeterminate* („*indeterminate*”) ⁵²⁶.

La lista lui Grice referitoare la proprietățile implicaturilor conversaționale, St. C. Levinson ⁵²⁷ mai adaugă:

7. *Reîntărirea* („*reinforcability*”) – este, adesea, posibil să adăugăm explicit ceea ce este, oricum, implicat;

8. *Universalitatea* („*universality*”) – datorită faptului că inferențele sunt derivate din considerații fundamentale ale raționalității, acestea sunt caracterizate de o puternică tendință spre universalitate; implicaturile conversaționale sunt motivate, nu arbitrare.

4. Diverse tipuri de implicaturi

Noțiunea de *implicatură* ⁵²⁸ este bazată pe distincția fundamentală dintre ceea ce este *exprimat* și ceea ce este *implicat* în enunț. Ceea ce este *spus* în enunț corespunde conținutului logic al enunțului, adică aspectelor sale *vericondiționale*. Ceea ce este implicat este definit, în schimb, negativ ca „ceea ce este comunicat minus ceea ce este spus.” Cu alte cuvinte, implicaturile privesc, în principal, *aspectele non-vericondiționale* ale enunțurilor.

⁵²⁶ H. P. Grice, apud Sadock, *Testing*, p. 367.

⁵²⁷ Levinson, *Meanings*, p. 15.

⁵²⁸ Vezi Grice, *Logic*, p. 4.

4.a. Implicaturi convenționale și implicaturi nonconvenționale

În teoria despre implicaturi a lui Grice există dicotomia în interiorul clasei **implicaturilor** constituită din două subclase, și anume, implicaturile **convenționale** și implicaturile **nonconvenționale**.

A. **Implicaturile convenționale** sunt inferențe nonvericondiționale ale enunțurilor, care „nu sunt produse de principii pragmatice supraordonate, ca maximele conversaționale, ci de anumite unități lexicale sau expresii”⁵²⁹. Grice oferă două exemple, și anume, cuvântul **dar**, care are aceeași forță vericondițională ca și cuvântul **și**, un anumit contrast între aceste două conjuncții fiind evident numai cu ajutorul implicaturii convenționale implicite⁵³⁰, și structura **de aceea**, a cărei folosire nu are nimic a face cu vericondiționalitatea enunțurilor în care acest cuvânt apare⁵³¹. Alte exemple de unități lexicale care produc implicaturi convenționale sunt cuvintele **even (chiar)**⁵³² și **yet (încă)**⁵³³.

La aceste cuvinte care produc implicaturi convenționale, Levinson⁵³⁴ adaugă anumite unități discurs-deictice ca **totuși, de altfel, în orice caz, deci, mereu, în afară de asta, deși, oh, așa** și anumite unități social-deictice, ca de exemplu, **domnul meu, stimată doamnă, copilaș**. De exemplu, alegerea pronumelui **dumneavoastră**, din enunțul (1) **Dumneavoastră sunteți profesorul**, în opoziție cu selectarea pronumelui **tu**, din enunțul (2) **Tu ești profesorul**, nu exprimă nici o diferență în privința

⁵²⁹ Levinson, *Pragmatik*, p. 129.

⁵³⁰ Grice, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary Vol. 35, 1961, p. 52.

⁵³¹ Grice, *Logic*, p. 5.

⁵³² R.M. Kempson, *Presupposition and the Delimitation of Semantics*, Cambridge, 1975.

⁵³³ D. Wilson, *Presuppositions and Non-Truth Conditional Semantics*, New York, Academic Press, 1975.

⁵³⁴ Levinson, *Pragmatik*, p. 130-131.

vericondiționalității ambelor enunțuri, ci numai în ceea ce privește relațiile sociale dintre vorbitor și adresant (folosirea lui *dumneavoastră* arată că adresantul este distanțat social de vorbitor sau că adresantul îi este superior vorbitorului)⁵³⁵.

Dacă luăm în discuție particula *oh* din limba engleză, se observă⁵³⁶ că aceasta este folosită de un vorbitor, imediat după ce a primit de la altul o informație nouă. Folosirea acestei particule implicitează un semnal convențional, și anume, faptul că noutățile au fost primite, recepționate. Acestei particule, însă, nu i se poate face o analiză verifuncțională, neavând o așa-numită „forță propozițională”⁵³⁷.

B. Alături de implicaturile convenționale, se vorbește în pragmatică și de o mare subclasă a *implicaturilor nonconvenționale*⁵³⁸. Implicaturile nonconvenționale se împart în două categorii, și anume:

- a) *implicaturile conversaționale*;
- b) *implicaturile nonconversaționale*.

a) *Implicaturile conversaționale* implică principiul de cooperare și maximele conversaționale. Principiul cooperării stipulează că „există prezumția că orice participant la o conversație cooperează la schimb, astfel încât contribuția sa trebuie să corespundă la ceea ce se așteaptă de la el, în funcție de direcția schimbului și de scopurile sale acceptate în mod tacit.”⁵³⁹. Un

⁵³⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 131.

⁵³⁶ Vezi J. Heritage, *A news-receipt token and aspects of its sequential distribution*, în Atkinson și Heritage, *Structures of Social Action*, Cambridge, 1984, p. 299-345.

⁵³⁷ Levinson, *Pragmatik*, p. 131.

⁵³⁸ Levinson, *Pragmatik*, p. 129.

⁵³⁹ Jacques Moeschler; Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999, p. 232 [= Moeschler, Reboul, DEP].

comportament cooperant presupune ca locutorul să folosească *maximele conversaționale* de cantitate, de calitate, de relevanță și de modalitate.

b) *Implicaturile nonconversaționale* sunt calculate pe baza sensului convențional al cuvintelor și al fondului de cunoștințe: ele depind de maxime sau reguli nonconversaționale de natură estetică, socială sau morală. Grice oferă exemplul maximei „fiți politicos”, care nu este pentru el o maximă conversațională, ceea ce-i permite să excludă din categoria implicaturilor conversaționale fenomenele de politețe.”⁵⁴⁰

4.b. *Implicaturi conversaționale generalizate și particulare*

Implicaturile conversaționale se împart în două mari clase, și anume, *implicaturile conversaționale generalizate* și *implicaturile conversaționale particulare*. Ambele clase de implicaturi conversaționale implică utilizarea maximelor conversaționale.

a) Implicaturile conversaționale *generalizate* sunt implicaturile declanșate pornind numai de la materialul lingvistic, ele fiind independente de context (nu presupun un scenariu special). De exemplu, Grice consideră că, în general, când cineva spune (6) *Eu intru într-o casă*, acest enunț implicitează (7) *Casa nu este a mea* (implicatura conversațională generalizată (7) nu se află într-o strânsă legătură cu vorbitorul)⁵⁴¹.

b) Implicaturile conversaționale *particulare* sunt contextual dependente, ele presupunând accesul la un ansamblu de informații de fundal, constituind cunoștințe comune. Astfel, enunțul (8) implicitează (9), numai dacă apare într-un context comun, ilustrat de (10).

(8) Câinele arată foarte fericit.

⁵⁴⁰ Moeschler, Reboul, DEP, p. 233.

⁵⁴¹ Levinson, *Pragmatik*, p. 128.

(9) Poate, câinele a mâncat friptura.

(10) A: Ce naiba s-a întâmplat cu friptura?

B: Câinele arată foarte fericit.

Concluzii

Studiul de față tratează problema conținuturilor subînțelese, care au nevoie, pentru a se actualiza cu adevărat, de confirmări contextuale, fără de care ele nu există decât în stare latentă. Un tip de subînțeles este *implicatura conversațională*, care este definită în mod negativ, ca fiind ceea ce este transmis minus ceea ce este spus. Sunt prezentate două tipuri principale de implicaturi, și anume, *implicaturile convenționale*, care sunt determinate de anumite itemuri lexicale sau construcții lingvistice ce ocură într-o aserție oarecare, și *implicaturile conversaționale*, ce își au originea în maximele conversaționale, pe care vorbitorul se presupune că le respectă.

Bibliografie

- Carston, R., *Implicature, Explicature, and Truth-Theoretic Semantics*, în *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Carston, *Implicature*].
- Grice, H. P., *Logic and Conversation*, în *Pragmatics. A Reader*, Steven Davis, Oxford, 1991, p. 305-315 [= Grice, *Logic*].
- Heritage, J., *A news-receipt token and aspects of its sequential distribution*, în Atkinson și Heritage, *Structures of Social Action*, Cambridge, 1984, p. 299-345.
- Hoartă Cărașu, Luminița, *On the notion of Conversational Implicature*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza”, Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine*, Tomul V, 2002, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2004.

- Kempson, R. M., *Presupposition and the Delimitation of Semantics*, Cambridge, 1975.
- Levinson, St. C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994 [Levinson, *Pragmatik*].
- Levinson, St. C., *Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicature*, Cambridge, 2000 [= Levinson, *Meanings*].
- Moeschler, J., Reboul, Anne, *Dicționarul Enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999 [Moeschler, Reboul, DEP].
- Sadock, J. M., *On Testing for Conversational Implicature*, în *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Sadock, *On Testing*].
- Wilson, D., *Presuppositions and Non-Truth Conditional Semantics*, New York, Academic Press, 1975.
- Wilson, D., Sperber, D., *Inference and Implicature*, în *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Wilson, Sperber, *Inference*].

IMPLICITUL LINGVISTIC. PRESUPOZIȚIE VERSUS SUBÎNȚELES

1. Introducere

Termenul „implicit” poate fi găsit în dicționarele de limbă română având numai valoare adjectivală, uneori adverbială: „care este inclus, conținut în altceva (fără a mai fi exprimat direct); care se înțelege de la sine”⁵⁴². Preluăm termenul propus de către Catherine Kerbrat-Orecchioni în lucrarea *L'Implicite*⁵⁴³, în limba franceză termenul „implicit” apărând și cu valoare substantivală: „ceea ce este subînțeles, neformulat, presupus”⁵⁴⁴.

În ceea ce privește diferitele tipuri de conținuturi implicite, H. P. Grice⁵⁴⁵ consideră că pot fi semnalate două tipuri de bază de conținuturi, și anume, *conținuturile explicite* („said”) și *conținuturile implicite* („implicatures”). Conținuturile implicite sunt, la rândul lor, în opinia lui Grice, convenționale și non-convenționale, cele non-convenționale fiind clasificate, la rândul lor, în conversaționale și non-conversaționale. Implicaturile conversaționale sunt, la rândul lor, împărțite în două categorii: generalizate și particulare.

Catherine Kerbrat-Orecchioni⁵⁴⁶ reformulează clasificarea lui Grice în următoarea formă: conținuturile sunt de două feluri, anume, *explicite* și *implicite* (inferențe), iar cele din urmă includ presuposițiile și subînțelesul. Lingvista se inspiră mai mult de la O.

⁵⁴² *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, Ediția a 2-a, București, 1998, p. 478.

⁵⁴³ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'implicite*, Paris, 1986 [= Kerbrat, *L'implicite*].

⁵⁴⁴ *Petit Robert*, Paris, 1996, p. 1135.

⁵⁴⁵ H.P. Grice, *Logic and conversation*, Harvard University, 1967, p. 4-15.

⁵⁴⁶ Kerbrat, *L'implicite*, p. 20.

Ducrot⁵⁴⁷, decât de la Grice, pentru a defini cele două axe distinctive: conținuturile explicite și conținuturile implicite și cele două categorii de conținuturi implicite: presuposițiile și subînțeleșul.

2. Conținuturi explicite versus conținuturi implicite

Unde începe domeniul implicitului? Încă din 1957, H. P. Grice⁵⁴⁸ formulează în următorii termeni opoziția dintre vorbirea explicită și vorbirea implicită: a vorbi explicit este „to tell something”; a vorbi implicit înseamnă „to get someone to think something”. Cum putem, însă, să determinăm pe cineva să gândească ceva, dacă acel ceva nu este spus, ci este doar prezent undeva în enunț? Pentru lingvista Catherine Kerbrat Orecchioni, conținuturile implicite sunt „într-un anumit fel, de asemenea, spuse”⁵⁴⁹.

O. Ducrot⁵⁵⁰ pune problema, din această perspectivă, în felul următor: în enunțul *Pierre a încetat să fumeze*, conținutul C0 „În momentul de față, Pierre nu fumează” este enunțat explicit, „dans la mesure où il représente ce dont l’annonce est l’objet avoué de l’énonciation”. Din contră, conținutul C1 „Pierre a fumat înainte” (presupoziție) și conținutul C2 „Nu mi-ai spus niciodată că el fuma” (subînțeleș) sunt conținuturi implicite, deoarece „le locuteur peut toujours prétendre n’avoir pas voulu le dire”⁵⁵¹.

Maniera de „a nu vrea să spui” („non vouloir dire”) nu este aceeași în cazul lui C1 și C2 și nici sensul expresiei „vouloir

⁵⁴⁷ O. Ducrot, *Le dire et le dit*, Paris, 1984 [= Ducrot, *Dire*].

⁵⁴⁸ H. P. Grice, *Meaning*, „The Philosophical Review”, nr. 66, iulie, 1957, p. 377-388.

⁵⁴⁹ Kerbrat, *L’implicite*, p. 21.

⁵⁵⁰ O. Ducrot, *Note sur la présupposition et le sens littéral*, postfață la Henry Paul, 1977, p. 171-203 [= Ducrot, *Note*].

⁵⁵¹ Ducrot, *Note*, p. 172.

dire” nu este identic. Astfel, *presupozițiile*, chiar dacă nu constituie, în principiu, obiectul esențial al mesajului, sunt bine „vehiculate” în enunțul în care acestea se găsesc înscrise intrinsec și incontestabil (spre deosebire de subînțeles). În alți termeni, *presupozițiile* corespund lui „veut-dire”, fără, însă, a corespunde lui „vouloir dire”. Această diferență scoasă în evidență anterior pune în evidență faptul că cele două tipuri de conținuturi implicite, *presupozițiile* și subînțelesul, au în comun proprietatea „de a nu constitui, în principiu, veritabilul obiect al spunerii” („le véritable objet du dire”)⁵⁵², în timp ce conținuturile explicite corespund, în principiu, întotdeauna obiectului esențial al mesajului de transmis sau, așa cum formula R. Posner⁵⁵³, corespund „cele mai mari pertinente comunicative”. *Presupozițiile* „sunt mult mai apropiate decât subînțelesurile de „polul” explicit, pe o axă graduală”⁵⁵⁴, atât *presupozițiile*, cât și subînțelesul trebuind să fie considerate ca aparținând așa-numitului „sous-dire” („des dires implicites”)⁵⁵⁵.

3. Noțiunea de inferență

Anne Reboul și Jacques Moeschler⁵⁵⁶ definesc inferența ca fiind „un proces logic care, pornind de la un anumit număr de informații cunoscute (*premisele*), derivă altele noi (*concluzia / concluziile*)”. Procesele logice nu utilizează, așadar, decât „scheme inferențiale valide, adică scheme inferențiale care au ca proprietate tocmai păstrarea (sau propagarea) adevărului sau a falsității

⁵⁵² Kerbrat, *L'implicite*, p. 22.

⁵⁵³ R. Posner, *L'analyse pragmatique des énoncés dialogués*, Documents de Travail et prépublications du Centre International de Sémiotique de l'Univ. d'Urbino, nr. 113, 1982, p. 2.

⁵⁵⁴ Kerbrat, *L'implicite*, p. 22.

⁵⁵⁵ Kerbrat, *L'implicite*, p. 23.

⁵⁵⁶ Anne Reboul, J. Moeschler, *Pragmatica azi*, Editura Echinoux, Cluj, 2001, p. 54 [=Reboul, Moeschler, *Pragmatica*].

începând de la premise până la concluzii”⁵⁵⁷.

Catherine Kerbrat-Orecchioni numește inferență „toate propozițiile implicite pe care le putem extrage dintr-un enunț și pe care le putem deduce din conținutul lui literal”⁵⁵⁸, conținând informații de statut variabil (informații interne sau externe). În opinia aceleiași lingviste, acoperind toate speciile de conținuturi implicite, inferența conține: 1. presupozițiile și conținuturile subînțelese; 2. implicaturile lui Grice⁵⁵⁹.

R. Martin⁵⁶⁰ clasifică inferențele în două subclase, și anume, „inferențe necesare” (independente de situația de discurs) și „inferențe posibile” (a căror realizare depinde de contextul enunțiativ), clasificare care corespunde întocmai distincției pe care Catherine Kerbrat-Orecchioni⁵⁶¹ o face între *inferențele tip presupoziție*, pe de o parte, și *inferențele tip subînțeles*, pe de altă parte.

4. *Presupoziție versus subînțeles*

Catherine Kerbrat-Orecchioni consideră ca fiind *presupoziții* „toate informațiile care, fără a fi în mod direct, deschis, transmise (fără a constitui, în principiu, veritabilul obiect al mesajului transmis), sunt, totuși, în mod automat declanșate prin formularea enunțului, enunț în care ele se găsesc intrinsec înscrise, oricare ar fi specificul cadrului enunțiativ”⁵⁶².

Spunem, de exemplu, că în enunțul *Pierre a încetat să fumeze* (Kerbrat, *L'implicite*, p. 25), verbul *a încetat* declanșează o

⁵⁵⁷ Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 54.

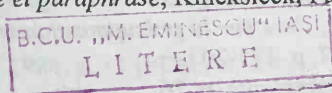
⁵⁵⁸ Kerbrat, *L'implicite*, p. 25.

⁵⁵⁹ *Idem*, *ibidem*.

⁵⁶⁰ R. Martin, *Inférence, antonymie et paraphrase*, Kincksieck, Paris, 1976, p. 37.

⁵⁶¹ Kerbrat, *L'implicite*, p. 25.

⁵⁶² Kerbrat, *L'implicite*, p. 25.

inferență de tip presuposiție: „Înainte Pierre a fumat”. Presuposițiile sunt, în principiu, „context-free”, spre deosebire de conținuturile subînțelese care sunt „context-sensitive”⁵⁶³. În anumite cazuri, totuși, acest principiu pare a fi sortit eșecului (nu mai funcționează). Astfel, presuposițiile legate de „focus-ul” unui enunț dat: *Am vizitat Moscova cu Pierre* (Kerbrat, *L'implicite*, p. 26), pot să presupună sau „Eu am vizitat Moscova” sau „Am făcut ceva împreună cu Pierre”, enunțul în discuție răspunzând, virtual, la două întrebări diferite: „Cu cine ai vizitat Moscova?” și „Ce-ai făcut împreună cu Pierre?”⁵⁶⁴. Plecând de la acest tip de exemplu, O. Ducrot⁵⁶⁵ își modifică concepția anterioară despre presuposiție (ca unitate înscrisă în limbă și constitutivă sensului literal) și declară că „enunțarea poate crea presuposiții”. Referitor la această opinie a lui Ducrot, Catherine Kerbrat Orecchioni preferă să adopte următoarea atitudine: „presuposițiile sunt înscrise în *langue* și contextul nu intervine decât pentru a dizolva o eventuală polisemie sau ambiguitate pe care enunțul respectiv o are în limbă; subînțelesul, din contră, rezultă din acțiunea conjugată a factorilor interni și externi, contextul jucând, de data aceasta un rol fundamental”⁵⁶⁶.

Distincția presuposiție / subînțeles se face pe baza unei anumite concepții asupra sensului și semnificației, concepție ce a fost periodic revizuită de către O. Ducrot de-a lungul mai multor articole și studii în jurul teoriei lingvistice pe care a consacrat-o, teoria *pragmaticii integrate*. Punctul de plecare al gândirii de tipul așa-numitei *pragmatici integrate*, în forma în care a fost descrisă de către O. Ducrot, a fost constatarea că „semnificațiile lingvistice

⁵⁶³ Idem, Ibidem.

⁵⁶⁴ Kerbrat, *L'implicite*, p. 26.

⁵⁶⁵ O. Ducrot, *Note sur la présupposition et le sens littéral*, postfață la Henry Paul, 1977, p. 171-203.

⁵⁶⁶ Kerbrat, *L'implicite*, p. 26.

sunt afectate de condițiile de întrebuințare, ele însele codificate și înscrise în limbă”⁵⁶⁷, problema lingvistică ce a dus la dezvoltarea pragmaticii integrate fiind problema *presupoziției*. O consecință importantă a acestor analize a fost „pe de o parte, că lingviștii s-au apucat să descrie în mod sistematic verbe zise presupozitionale, acelea care produc, declanșează sau implică efecte presupozitionale, iar pe de altă parte, că s-a încercat să se facă inventarul expresiilor și construcțiilor care produc asemenea efecte”⁵⁶⁸. Avându-se în vedere această perspectivă, presuposiția a fost redusă la o chestiune pur „lingvistică și codică”⁵⁶⁹.

În capitolul *Presupoziții și subînțeles*, al studiului *Le dire et le dit*, O. Ducrot este de părere că, dacă un lingvist vrea să știe ce semnificație are o anumită enunțare (semnificație descrisă cu ajutorul unei enunțări sinonime în acea limbă sau în alta), „trebuie să fie conștient de faptul că descrierea unei semnificații, chiar într-un context definit, implică mult mai mult decât o simplă constatare; semnificația enunțării ține nu numai de enunțarea în sine, ci, mai ales, de multiplele ocurențe posibile ale acestei enunțări, în diferite situații în care ea se utilizează”, semnificația enunțării reprezentând, de fapt, „ocurențele sale posibile”⁵⁷⁰.

Descrierea semantică a unei limbi ar trebui divizată, consideră Ducrot, în două compartimente principale care să conțină două componente fundamentale: *componenta lingvistică* (un prim ansamblu de cunoștințe, caracteristic fiecărei enunțări, independent de context) și *componenta retorică* (semnificația enunțării A, avându-se în vedere circumstanțele X, în care este pronunțată A, deci semnificația efectivă a lui A în situația X)⁵⁷¹.

⁵⁶⁷ Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 39.

⁵⁶⁸ Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 42.

⁵⁶⁹ Idem, *Ibidem*.

⁵⁷⁰ O. Ducrot, *Le dire et le dit*, Paris, 1984, p. 13 [=Ducrot, *Dire*].

⁵⁷¹ Ducrot, *Dire*, p. 15.

Dacă luăm în discuție următoarele enunțări:

(1) *Dacă Pierre vine, Jacques va pleca;*

(2) *Jacques nu detestă vinul;*

(3) *Jacques continuă să fumeze;*

(4) *Pierre i-a dat puțin vin lui Jacques* (Ducrot, *Dire*, p. 18), observăm că, atunci când enunțăm (1), gândim la (1a):

(1a) *Dacă Pierre nu vine, Jacques nu va pleca.*

În ceea ce privește enunțarea (2), este foarte greu să nu găsim în enunțarea sa (2a):

(2a): *Jacques iubește mult vinul.*

Odată cu enunțarea lui (3), este inevitabil să concluzionăm nu numai că Jacques fumează acum, dar că el a fumat deja anterior, deci conținutul lui (3) include indicația (3a):

(3a): *Jacques a fumat înainte.*

În fine, enunțarea (4) indică (4a):

(4a): *Pierre i-a dat vin lui Jacques*⁵⁷².

După cum se poate ușor observa, Ducrot subliniază, cu ajutorul exemplelor anterioare, că există o diferență „de natură” între indicațiile (1a) și (2a), pe de o parte, pe care el le numește *conținuturi subînțelese* și indicațiile (3a) și (4a), numite *presupoziții*. Presupoziția se află într-un raport strâns cu construcțiile sintactice, fapt care-i permite lui Ducrot să o înscrie în *componenta lingvistică*. Nu se poate spune același lucru despre subînțelesul, al cărui raport cu sintaxa este mult mai slab. În timp ce presuposițiile aparțin sensului literal, conținuturile subînțelese permit exprimarea a ceva „sans le dire, tout en le disant”⁵⁷³.

Dacă aserția este „ceea ce afirm eu ca locutor” și dacă subînțelesul este „ceea ce eu las ca auditorul meu să concluzioneze”, presuposiția este „ceea ce eu prezint ca fiind comun celor două personaje ale dialogului, ca obiect al unei

⁵⁷² Ducrot, *Dire*, p. 18.

⁵⁷³ Ducrot, *Dire*, p. 20.

complicități fundamentale care îi unește pe participanții la actul de comunicare lingvistică”⁵⁷⁴. Făcând referire la sistemul pronominal, Ducrot consideră că presupuziția aparține lui *noi*, aserția este revendicată de către *eu*, iar subînțelesul aparține lui *tu*⁵⁷⁵.

Ducrot definește subînțelesul și presupuziția și în termeni de „imagini temporale”. Astfel, dacă aserția se prezintă ca simultană actului de comunicare, subînțelesul, din contră, este posterior actului de comunicare lingvistică (reprezentând interpretarea auditorului), iar presupuziția încearcă să se situeze într-un trecut al cunoașterii, eventual fictiv, la care locutorul pare a se referi⁵⁷⁶.

În timp ce cercetarea presupuzițiilor aparține *componentei lingvistice* (care analizează enunțul ca el însuși, făcând abstracție de condițiile lui de ocurență), conținuturile subînțelese țin de componenta retorică, care ține cont de circumstanțele enunțării⁵⁷⁷. Cu alte cuvinte, *presupuziția* este atașată enunțului însuși și se află în legătură cu fenomene sintactice, fiind un produs al *componentei lingvistice*. *Subînțelesul*, din contră, rezultă dintr-o reflecție a destinatarului în legătură cu circumstanțele enunțării mesajului, aparținând *componentei retorice* a limbajului, ținând cont, în același timp, atât de sensul enunțării, cât și de condițiile de ocurență⁵⁷⁸.

Conținuturile sau informațiile formulate în presupuziții corespund unor realități deja cunoscute și admise de către destinatar; sunt, deci, conținuturi „taken for granted” și care n-ar trebui să fie „matter of dispute”⁵⁷⁹. Pe de altă parte, conținuturile

⁵⁷⁴ Idem, Ibidem.

⁵⁷⁵ Idem, Ibidem.

⁵⁷⁶ Ducrot, *Dire*, p. 21.

⁵⁷⁷ Ducrot, *Dire*, p. 21.

⁵⁷⁸ Ducrot, *Dire*, p. 25.

⁵⁷⁹ M. Huntley, *Presupposition and implicature*, în *Semantikos*, vol 1, nr. 2, 1976, p. 71.

asertiilor și subînțelesului au corespondent informații „noi”, „disputabile”⁵⁸⁰.

Termenii de „pre-asertie” sau „pre-construcție”, pe care unii lingviști îi preferă aceluia de presupozitie, trimit la ideea că presupozitiile reprezintă „unități de conținut [...] care par a fi împrumutate dintr-un discurs preexistent”⁵⁸¹. Despre presupozitii, Marie-Jeanne Borel⁵⁸² afirmă că acestea „reproduc un așa-numit „déjà dit”, ca și cum ar fi, efectiv, spuse „altădată””. Astfel, asertiile sunt, simplu, *propuse* ca a fi adevărate destinatarului, în timp ce presupozitiile îi sunt acestuia, în mod brutal, *impuse*⁵⁸³.

Presupozitiile sunt, având în vedere proprietățile lor, în același timp, *condiții de utilizare*, pe de o parte, și *elemente de conținut*, pe de altă parte. Astfel, în raport cu enunțul *Pierre a încetat să fumeze*, presupozitia *Pierre a fumat înainte* poate fi considerată sau, dintr-o perspectivă de encodare, ca fiind o condiție externă de folosire corespunzătoare a asertiiei, sau, dintr-o perspectivă de decodare, ca fiind o informație internă a enunțului⁵⁸⁴. Aceste două perspective sunt admise, în mod egal, de către Ch. Fillmore⁵⁸⁵, care, referitor la enunțul *Te rog deschide ușa!*, declară că:

1. presupozitia despre statutul „închis” al ușii este o proprietate a verbului *a deschide* (în special, când acesta apare în structuri imperative);

2. putem identifica presupozitia unei propoziții cu acele

⁵⁸⁰ Kerbrat, *L'implicite*, p. 30.

⁵⁸¹ Kerbrat, *L'implicite*, p. 32.

⁵⁸² Marie-Jeanne Borel, *Schématization discursive et énonciation*, în *Travaux du Centre de Recherches Sémiologiques de l'Université de Neuchatel*, nr. 23, oct., 1975, p. 76

⁵⁸³ Kerbrat, *L'implicite*, p. 32.

⁵⁸⁴ Kerbrat, *L'implicite*, p. 36.

⁵⁸⁵ Ch. Fillmore, *Types of lexical information*, în D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits, *Semantics*, Cambridge Univ. Press, 1971, p. 380.

condiții care trebuie să fie satisfăcute înainte ca propoziția să fie utilizată. Presupoziția despre care vorbește, în acest caz, Fillmore este, însă, de natură particulară: este vorba despre tipul de presupoziții pe care unii lingviști (Keenan, Stalnaker, Wunderlich) le numesc *presupoziții pragmatice* și pe care Catherine Kerbrat-Orecchioni le definește ca fiind „toate informațiile ce sunt conținute într-un enunț și care reprezintă „condițiile fericite”(mai exact, „condițiile preliminare”) care trebuie să fie îndeplinite pentru ca actul de vorbire conținut în enunț să poată avea loc”⁵⁸⁶. De exemplu, pentru ca o cerere ca *Deschide ușa!* să fie îndeplinită cu succes trebuie ca starea de lucruri enunțată să nu fie deja realizată în momentul actului enunțării (ușa nu trebuie să fie, deja, deschisă). În concluzie, „presupozițiile pragmatice sunt pentru valorile ilocutive ceea ce presupozițiile semantice sunt pentru conținuturile propoziționale”⁵⁸⁷.

Spre deosebire de presupoziții, clasa conținuturilor subînțelese înglobează „toate informațiile susceptibile de a fi vehiculate de către un enunț oarecare, dar a căror actualizare este tributară anumitor particularități ale contextului enunțiativ”⁵⁸⁸. Astfel, o propoziție precum *Este ora opt* poate să subînțeleagă, în funcție de circumstanțele enunțării sale, sau *Grăbește-te!*, sau *Nu te grăbi!*⁵⁸⁹, valori instabile, fluctuante, neutralizabile, care se actualizează, cu adevărat, numai în anumite circumstanțe contextual-pragmatice. Aceste valori sunt înscrise în enunțare și actualizarea lor necesită intervenția competenței lingvistice, a competenței enciclopedice și/sau retorico-pragmatice a subiectului decodor.

În opoziție cu presupozițiile, conținuturile subînțelese

⁵⁸⁶ Kerbrat, *L'implicite*, p. 36.

⁵⁸⁷ Kerbrat, *L'implicite*, p. 37.

⁵⁸⁸ Kerbrat, *L'implicite*, p. 39.

⁵⁸⁹ *Idem, ibidem*.

(care nu cunosc proprietăți ca non-informativitate sau indiferență la negație, proprietăți întâlnite, adesea, la presupoziii) se caracterizează prin faptul că *nu sunt constante*. Le putem identifica cu ajutorul testului de anulare sau neutralizare („cancellability”), la care Grice face apel pentru a identifica implicaturile conversaționale. Conținuturile subînțelese au nevoie, pentru a se actualiza cu adevărat, de confirmări contextuale, fără de care ele nu există decât în stare de virtualitate latentă. Presupoziii sunt, în principiu, decodate cu ajutorul competenței lingvistice, pe când conținuturile subînțelese necesită intervenția competenței enciclopedice a subiectului vorbitor. Se știe, însă, că aceste două tipuri de competență nu sunt, în mod clar, delimitate. De exemplu, enunțul *Pălăria unchiului meu este din satin*⁵⁹⁰ presupune atât faptul că *unchiul meu are o pălărie*, cât și *unchiul meu are un cap*. De asemenea, trăsătura (umană) care se atașează termenului „unchi” implică *care posedă un cap*⁵⁹¹.

Concluzii

Studiul de față tratează problema mult dezbătută în lucrările de pragmatică lingvistică a *implicitului lingvistic*, a *conținuturilor implicite*, care includ *presupoziii* și *subînțelesul*.

În timp ce *conținuturile explicite* corespund, în principiu, întotdeauna obiectului esențial al mesajului de transmis, *conținuturile implicite*, presupoziii și subînțelesul, au în comun proprietatea de a nu reprezenta veritabilul obiect al spunerii.

Dacă *presupoziția* se află într-un strâns raport cu contextul literal, cu diverse construcții sintactice, făcând abstracție de condițiile de ocurență ale enunțului și aparținând *componentei lingvistice*, *subînțelesul* rezultă dintr-o reflecție a destinatarului în legătură cu circumstanțele enunțării mesajului, aparținând

⁵⁹⁰ Kerbrat, *L'implicite*, p. 41.

⁵⁹¹ *Idem, ibidem.*

componentei retorice a limbajului, ținând cont, în același timp, atât de sensul enunțării, cât și de condițiile de ocurență.

Bibliografie

- Borel, Marie-Jeanne, *Schématization discursive et énonciation*, în *Travaux du Centre de Recherches Sémiologiques de l'Université de Neuchatel*, nr. 23, oct., 1975.
- Ducrot, O., *Le dire et le dit*, Paris, 1984.
- Ducrot, O., *Note sur la présupposition et le sens littéral*, Paris, 1977.
- Fillmore, Ch., *Types of lexical information*, în D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits, *Semantics*, Cambridge, 1971.
- Grice, H. P., *Logic and conversation*, Harvard University, 1967.
- Huntley, M., *Presupposition and implicature*, în *Semantikos*, vol 1, nr. 2, 1976.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'implicite*, Paris, 1986.
- Martin, R., *Inférence, antonymie et paraphrase*, Paris, 1976.
- Posner, R., *L'analyse pragmatique des énoncés dialogués*, în *Documents de Travail et prépublication du Centre International de Sémiotique de l'Univ. d'Urbino*, nr. 113, 1982.
- Reboul, Anne, Moeschler, J., *Pragmatica azi*, Cluj, 2001.

COMUNICARE ȘI LIMBAJ GESTUAL

1. Introducere

Omul este rareori conștient de faptul că „mișcările și gesturile sale pot transmite o anumită poveste, în timp ce vocea sa poate spune cu totul altceva”⁵⁹².

Unii cercetători⁵⁹³ au observat că „anumite culturi valorizează gestul, în vreme ce altele propun disimularea acestuia. În cultura mediteraneană, gestică devine o componentă puternică a personalității. În cultura anglo-saxonă, ea este mult mai discretă, în ideea că excesele gestuale, considerate impudice, ar aduce daune rectitudinii temperamentului”.

Se consideră că „două tipuri de gesturi coabitează: gesturile care corespund unei intenții particulare și gesturile făcute neintenționat”, fiind evident faptul că „atunci când sunt expresia unei nevoi, gesturile sunt considerate a fi intenționate”, iar în situațiile în care ne implicăm atitudinal, „mâinile se plimbă și se așază pe corp, fără o intenție clară sau explicită, fiind așadar canalul prin intermediul căruia omul își exprimă gândurile fără a scoate nici un cuvânt”⁵⁹⁴.

Alți cercetători⁵⁹⁵ sunt de părere că gesturile reprezintă „indicatori comportamentali autonomi”, care, nefiind intenționați, indică adevăratele sentimente ale vorbitorului. Ei sunt „rareori

⁵⁹² Allan Pease, *Limbajul trupului*, Editura Polimark, București, 1993, p. 13 [= Pease, *Limbajul*].

⁵⁹³ Philippe Turchet, *Sinergologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celuilalt*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 56 [= Turchet, *Sinergologia*].

⁵⁹⁴ Turchet, *Sinergologia*, p. 56-57.

⁵⁹⁵ Peter Collett, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, Editura Trei, București, 2005, p. 11 [= Collett, *Gesturi*].

observați de persoanele care îi produc sau de cele care îi văd”⁵⁹⁶. Pe de altă parte, se consideră că lucrurile nu stau neapărat la fel și cu „indicatorii comportamentali conecși”, care „sunt legați de o anumită activitate”: de exemplu, când două persoane sunt prezentate, faptul că dau mâna nu spune la fel de mult ca *felul* în care o fac, „cât de strâns apucă mâna celui alt, cum își orientează palma, cât entuziasm arată, cât de mult încearcă să domine, cuvintele pe care le folosesc pentru a se saluta – toate acestea sunt indicatori comportamentali conecși”⁵⁹⁷.

S-a observat⁵⁹⁸ că un alt remarcabil mijloc de comunicare, în afara celui în care oamenii își exprimă gândurile și sentimentele prin cuvinte, este cel care funcționează fără să fie rostit vreun cuvânt. Astfel, limbajul trupului se referă la „semnalele nonverbale pe care le transmitem sau le primim, intenționat sau nu”, iar „fiecare aspect al comunicării noastre față în față cu alte persoane este influențat de limbajul trupului; pe lângă funcția de comunicare pe care o au, semnalele nonverbale ne pot susține și chiar întări spusele, dar limbajul trupului nostru poate și să contrazică ceea ce spunem, uneori fără să ne dăm seama”⁵⁹⁹.

Interesantă este și opinia potrivit căreia „în conversațiile în doi, componentul verbal este sub 35 la sută, comunicările nonverbale reprezentând peste 65 la sută”, considerându-se că „în timp ce comunicarea verbală este utilizată cu precădere pentru transmiterea informațiilor, canalul nonverbal este folosit pentru exprimarea atitudinii interpersonale, iar, în anumite cazuri, pentru a înlocui mesaje verbale”⁶⁰⁰.

⁵⁹⁶ Collett, *Gesturi*, p. 12.

⁵⁹⁷ Idem, *ibidem*.

⁵⁹⁸ Vezi Mary Hartley, *Limbajul trupului la serviciu*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 11 [= Hartley, *Limbajul*].

⁵⁹⁹ Idem, *ibidem*.

⁶⁰⁰ Pease, *Limbajul*, p. 12-13.

Danielle Bouvet⁶⁰¹, făcând o atentă analiză a limbilor gestuale, consideră că acestea sunt „limbi elaborate în interiorul comunităților care nu au utilizarea auditivei”, limbile gestuale fiind „producătoare de „imagini”, în adevăratul sens al cuvântului, deoarece semnele lor sunt receptate vizual, această capacitate exersând o mare fascinație asupra celor care au descoperit asemenea limbi, modalitatea gestuală părându-li-se „modalitatea privilegiată pentru crearea unei limbi universale”⁶⁰². Aceeași autoare opinează că „fiecare limbă vocală sau gestuală este un sistem de semne în interiorul cărora experiența umană se analizează în mod diferit în fiecare comunitate”⁶⁰³.

În mod istoric, gesturile au fost privite ca un limbaj în sine (Cicero, Quintilian), gesturile fiind văzute ca un limbaj universal. În mod tradițional, gesturile sunt privite ca fiind subordonate vorbirii sau guvernate de către aceasta. O altă opinie este cea care susține o oarecare interdependență între gest și vorbire, din această perspectivă, gesturile și vorbirea fiind considerate a fi o parte a intenției comunicative⁶⁰⁴.

2. Gesturile și semnificația lor

În capitolul intitulat *Les catégories fonctionnelles de la mimogestualité*, Jacques Cosnier⁶⁰⁵ propune următoarea clasificare

⁶⁰¹ Danielle Bouvet, *Le corps et la métaphore dans les langues gestuelles. A la recherche des modes de production des signes*, Paris, 1997 [= Bouvet, *Langues gestuelles*].

⁶⁰² Bouvet, *Langues gestuelles*, p. 7.

⁶⁰³ Ibidem, p. 11.

⁶⁰⁴ Vezi, în acest sens, Marianne Gullber, *Gesture as a Communication Strategy in Second Language Discourse*, Lund University Press, 1998, p. 61-62.

⁶⁰⁵ Jacques Cosnier, Alain Berrendonner, Jacques Coulon, Catherine Orecchioni, *Les voies du langage. Communications verbales gestuelles et animales*, Paris, 1982, p. 262 [= Cosnier, *Voies*].

a gestualității:

1. *gestualitatea quasi-lingvistică*; acest tip de gestualitatea consistă în „patern-uri mimogestuale quasi-lingvistice capabile să asigure o comunicare fără utilizarea cuvântului; ea poate coexista cu cuvântul pentru a-l ilustra sau a-l contrazice și poate fi cu ușurință tradusă într-un cuvânt sau o frază”. Un studiu semiologic al gestualității quasi-lingvistice a pus în evidență câteva dintre caracteristicile sale:

- Părțile corpului implicate în realizarea gesturilor quasi-lingvistice sunt variate, dar două dintre ele domină în frecvență: fața, pentru a indica conotațiile afective, mâinile și membrele superioare pentru informațiile „operatorii” (*informations opératoires*), dar, în cele mai multe cazuri, asistăm la o combinație a mai multor elemente.

- Iconicitatea este foarte variabilă: unele gesturi mimează acțiunea reprezentată (a dormi: capul înclinat pe două mâini unite), altele mimează o acțiune care simbolizează în mod convențional un concept („asta mă face să transpir”).

- Gesturile quasi-lingvistice pot suferi modificări de amplitudine, în funcție de subiecți și de intensitatea afectivă a comunicării. Emfaza va fi marcată prin augmentarea amplitudinii și prin repetarea gestului.

- Combinarea gesturilor quasi-lingvistice este, în general, redusă la asocieri care depășesc rareori două, trei gesturi (de exemplu, chemarea chelnerului dintr-o cafenea, căruia îi cerem să facă nota de plată).

Având în vedere semantica lor, J. Cosnier⁶⁰⁶ clasifică gesturile quasi-lingvistice în:

- a) gesturi expresive (mai ales cele ce țin de mimică) - 32 la sută;
- b) gesturi conative (destinate influențării celuilalt) (exemple:

⁶⁰⁶ Cosnier, *Voies*, p. 264-265.

stop, tăcere, veniți aici etc) - 13 la sută;

c) gesturi fatiche (ritualuri de contact, apeluri, gesturi deictice de interacțiune)⁶⁰⁷ - 10 la sută;

d) operatorii care transmit o informație - 26 la sută;

e) injuriile - 17 la sută.

2. *gestualitatea fonogenă*; se constituie din mișcări fonatorii necesare emisiei limbajului vorbit, descrierea sa relevându-se mai mult din fonetica articulatorie decât din gestică, ea contribuind numai în mod indirect la comunicare prin realizarea mesajelor sonore; totuși, ea poate primi o valoare semnificativă permițând „lectura labială” utilizată de persoanele cu handicap auditiv sau în circumstanțele unui mediu zgomotos.

3. *gestualitatea coverbală*; gesturile coverbale sunt asociate discursului verbal pentru a-l ilustra („illustratifs”), pentru a-l conota („expressifs”), pentru a sublinia sau accentua anumite trăsături fonetice, sintactice sau ideatice („paraverbaux”).

Au fost descrise⁶⁰⁸ mai multe categorii de *gesturi ce ilustrează discursul verbal* („illustratifs”), dintre care amintim deicticele care desemnează referentul discursului verbal (arătarea cu degetul spre obiectul despre care vorbim). Dintre *gesturile care conotează discursul verbal* („expressifs”) sunt amintite⁶⁰⁹ expresiile spontane a șase emoții de bază: bucurie, surpriză, frică, mânie, dezgust și tristețe.

⁶⁰⁷ Despre *gestualitate deictică* vorbește și Guy Barrier în lucrarea *La communication non verbale. Aspects pragmatiques et gestuels des interactions*, Paris, 1996, p. 80-81, care oferă drept exemple următoarele tipuri de gesturi: pentru a evoca un eveniment viitor, naratorul acompaniază spusele de un gest spre înainte și de o mișcare a mâinii spre înapoi pentru a evoca un eveniment mai vechi; dacă faptul descris aparține prezentului, emițătorul ar putea face un gest spre picioare, „ca și cum prezentul ar fi la picioarele sale”.

⁶⁰⁸ Cosnier, *Voies*, p. 266.

⁶⁰⁹ Idem, *ibidem*.

Gesturile paraverbale („paraverbaux”) sunt legate de trăsături fonetice și sintactice: mișcarea capului și a mâinilor care subliniază, de exemplu, intonația sau emfaza. Anticii considerau acest tip de gesturi ca o parte integrantă a retoricii, gestul fiind necesar pentru elocvență („fără el nu există mari oratori”, spunea Cicero)⁶¹⁰.

Allan Pease⁶¹¹ este de părere că există câteva gesturi de bază care ne ajută să citim gândurile altora. Astfel, autorul consideră că „majoritatea gesturilor de bază ale comunicării sunt aceleași în întreaga lume”, oferind drept exemple de gesturi universale clătinatul capului într-o parte și alta pentru a indica un „nu” sau o negare sau ridicatul din umeri, care se utilizează pentru a semnala că o persoană nu știe sau nu înțelege despre ce se vorbește⁶¹². Pe de altă parte, același autor susține că „tot așa cum limbajul verbal diferă de la o cultură la alta, și limbajul nonverbal poate fi diferit în diferite culturi”. De exemplu, gestul degetului mare ridicat, în Marea Britanie, Australia și Noua Zeelandă are trei înțelesuri: îl folosesc, de obicei, autostopiștii când doresc să fie primiți într-un vehicul; este un semn de OK; când degetul mare este ridicat brusc, el devine un semn de insultă, având un sens obscen. În alte țări, cum este Grecia, acest gest înseamnă ceva trivial și „ne putem închipui dilema unui autostopist australian utilizând acest gest printre greci”⁶¹³. Un alt exemplu este cel al semnelui V, semn răspândit în întreaga Australie, Noua Zeelandă și Marea Britanie și semnifică ceva trivial. Totuși, în cea mai mare parte a Europei, același semn înseamnă victorie. Acest semnal înseamnă și numărul doi în multe locuri din Europa. Aceste exemple arată că „interpretarea greșită a gesturilor poate provoca

⁶¹⁰ Cosnier, *Voies*, p. 267.

⁶¹¹ Pease, *Limbajul*, p. 16.

⁶¹² Ibidem, p. 17.

⁶¹³ Ibidem, p. 19.

consecințe neplăcute și că întotdeauna trebuie luat în considerație mediul cultural al oamenilor înainte de a trage concluzii pripite din limbajul trupului sau din gesturile lor”⁶¹⁴.

În cadrul diverselor gesturi umane, s-a făcut distincție⁶¹⁵ între gesturile – *indicatori ai dominanței* și gesturile – *indicatori ai supunerii*. Astfel, se consideră că „pentru a părea dominanți oamenii trebuie să creeze impresia de putere fizică, să pară calmi și nepreocupați de amenințări din partea altora”⁶¹⁶. Un mod de a realiza acest lucru este, spre exemplu, așezarea mâinilor pe șolduri, existând trei componente care fac posturile cu mâinile în șold dominante:

1. *componenta expansivă*: când cineva își pune mâna pe șold pare mai mare și potențial mai amenințător, iar când sunt folosite ambele mâini, efectul se dublează;

2. *componenta de amenințare*: cu mâinile în șold, coatele amenință oamenii fără ca ei să își dea prea bine seama de acest lucru;

3. *componenta preparatorie*: postura cu mâinile în șold este o pregătire parțială de atac – una în care intențiile persoanei sunt mascate de faptul că mâinile se odihnesc comod pe șold⁶¹⁷.

Din multe puncte de vedere, „supunerea este exact opusul dominanței”, fiind evident faptul că „dacă puterea și amenințarea stau la baza exprimării dominanței, slăbiciunea și defensivitatea stau la baza exprimării supunerii”⁶¹⁸. Astfel, ridicatul din umeri este un gest „mult mai aproape de supunere decât de dominanță”⁶¹⁹, din mai multe motive:

⁶¹⁴ Pease, *Limbajul*, p. 21.

⁶¹⁵ Collett, *Gesturi*, p. 32-87.

⁶¹⁶ Ibidem, p. 40.

⁶¹⁷ Ibidem, p. 41.

⁶¹⁸ Collett, *Gesturi*, p. 64.

⁶¹⁹ Ibidem, p. 62.

a) *umerii*; ridicarea umerilor este o parte integrantă a acestui gest și originea sa e reprezentată de „reacția de sperietură” înăscută; în prezența unui sunet puternic și neașteptat instinctiv ridicăm umerii și lăsăm capul în jos; deoarece autoapărarea este o componentă importantă a sumisiunii, înseamnă că ridicatul din umeri are mai multe în comun cu supunerea decât cu dominanța;

b) *capul*; când oamenii ridică din umeri, de multe ori întorc capul într-o parte, întoarcerea capului fiind un gest de supunere; adăugând această acțiune, ridicatul din umeri devine și mai supus;

c) *sprâncenele*; o altă trăsătură adăugată ridicatului din umeri este ridicarea sprâncenelor, ridicatul din umeri însoțit de ridicarea sprâncenelor fiind un gest mult mai supus decât cel produs fără această adăugire⁶²⁰.

Mesaje de supunere sunt cele asociate cu vulnerabilitatea, în special în felul în care oamenii își poziționează brațele și picioarele. Există mai multe posturi sumisive din poziția în picioare, una fiind „postura paralelă”, în care picioarele sunt drepte și paralele. Persoanele subordonate stau uneori cu picioarele încrucișate, adoptând „postura foarfecelui”, în care picioarele sunt drepte și unul este încrucișat peste celălalt sau „postura lamei îndoit”, în care toată greutatea corpului este lăsată pe un picior iar celălalt este îndoit⁶²¹.

Gesturile „sosc grupate în „propoziții” și transmit neîncetat adevărul despre sentimentele și atitudinile persoanei în cauză; „perspicace” este acel om care poate citi „propozițiile” nonverbale și le poate confrunța cu precizie cu propozițiile verbale”⁶²². Cu alte cuvinte, gesturile pot apărea în grupuri, un exemplu în acest sens fiind grupul de gesturi comune care indică o evaluare critică.

⁶²⁰ Collett, *Gesturi*, p. 63.

⁶²¹ Ibidem, p. 65.

⁶²² Pease, *Limbajul*, p. 21-22.

Astfel, cel mai important este gestul mâinii sprijinite pe obraz, cu degetul arătător ridicat, în timp ce un alt deget acoperă buzele, iar degetul mare sprijină bărbia. Dovezi în plus că ascultătorul îl privește în mod critic pe vorbitor sunt picioarele așezate strâns unul peste altul și celălalt braț pus de-a curmezișul pe piept (poziție defensivă), precum și capul și bărbia lăsate ușor în jos (ostilitate). Acest grup de gesturi afirmă împreună „nu-mi place ce spuneți și nu sunt de acord cu dumneavoastră”⁶²³.

Unii cercetători⁶²⁴ sunt de părere că „semnalele nonverbale au o importanță de cinci ori mai mare decât cele verbale, iar când cele două sunt în discordanță oamenii se bazează pe mesajul nonverbal, conținutul verbal putând să nu fie luat în considerație”, considerându-se că „observarea grupurilor de gesturi și a concordanței sau discordanței dintre aspectele verbale și cele nonverbale ale comunicării reprezintă cheia interpretării corecte a limbajului trupului”⁶²⁵.

Evidența unor gesturi în ochii altora este în legătură și cu vârsta individului. De exemplu, dacă un copil de cinci ani spune o minciună părinților, el își acoperă de îndată gura cu o mână sau cu amândouă. Când minte, un adolescent își ridică și el mâna la gură ca și copilul de cinci ani, dar, în loc de acoperirea bruscă a gurii, degetele vor mângâia ușor buzele. Când adultul minte, creierul său dă ordin mâinii să acopere gura pentru a stopa cuvintele mincinoase, ca și în cazul copilului și al adolescentului, dar, în ultima clipă, mâna sa va aluneca mai departe pe față și va atinge nasul, acest gest nefiind altceva decât „varianta rafinată a gestului de acoperire a gurii folosit în copilărie și exemplifică faptul că, o dată cu îmbătrânirea omului, multe din gesturile sale devin mai rafinate și mai puțin vizibile”⁶²⁶.

⁶²³ Ibidem, p. 22.

⁶²⁴ Ibidem, p. 23.

⁶²⁵ Pease, *Limbajul*, p. 23.

⁶²⁶ Ibidem, p. 26.

Trecem în revistă câteva gesturi făcute cu palma, gesturi ale mâinii și brațului și diferite gesturi cu mâna la față, așa cum au fost analizate de către Allan Pease⁶²⁷.

1. *Gesturi făcute cu palma*

a. *Franchete și onestitate*

În decursul istoriei, palma deschisă a fost asociată cu adevărul, onestitatea, supunerea, umilința. Astfel, jurămintele sunt rostite cu palma pe inimă, iar când cineva depune mărturie la judecătoreie își ridică mâna cu palma deschisă.

b. *Puterea palmei*

Gesturile principale de îndrumare ale palmei sunt următoarele trei: palma îndreptată în sus, palma îndreptată în jos și palma strânsă pumn. Astfel, palma întoarsă în sus este utilizată ca un gest de supunere, neamenințător, evocând gestul cerșetorului de pe stradă; palma întoarsă în jos asigură autoritate imediată, în timp ce atunci când palma este închisă, degetul arătător întins devine o bătă simbolică, cu care vorbitorul îl amenință pe ascultător pentru a-l supune.

2. *Gesturi ale mâinii*

a. *Frecarea palmelor*

Frecarea palmelor este modul nonverbal prin care oamenii își fac publice așteptările lor pozitive; viteza cu care cineva își freacă palmele semnalizează cine va fi, după părerea sa, beneficiarul rezultatelor pozitive așteptate.

b. *Frecarea degetului mare de celelalte degete*

Frecarea degetului mare de vârful degetelor sau de degetul arătător este gestul care semnifică, în general, așteptarea unor bani. Este un gest pe care un profesionist trebuie să îl evite neapărat atunci când negociază cu clienții săi.

c. *Încleștarea mâinilor*

La prima vedere, pare a fi un gest de încredere, deoarece

⁶²⁷ Pease, *Limbajul*, p. 47-87.

unii dintre cei care îl folosesc zâmbesc adesea și par a fi mulțumiți. În realitate, încheștarea mâinilor este un gest care reflectă o atitudine de frustrare sau de ostilitate. Gestul are trei poziții principale: mâinile încheștate înaintea feței, mâinile încheștate și așezate pe masă sau în poziție de mijloc și mâinile încheștate și lăsate în poală în poziție de ședere sau lăsate în jos când stăm în picioare. Se pare că există o anumită corelație între nivelul la care mâna este ridicată și gradul de dispoziție negativă a individului: te înțelege mai greu cu unul care ține mâinile încheștate într-o poziție ridicată, decât cu cel care ține mâinile încheștate și lăsate în jos.

d. Mâinile în poziție de coif

De acest gest se folosesc, mai ales, cei care sunt siguri pe ei, persoane superioare sau care gesticulează puțin sau deloc și care, procedând astfel, ne comunică încrederea lor în forțele proprii.

3. Diferite gesturi cu mâna adusă la față

a. Acoperirea gurii

Dacă cineva utilizează acest gest în timp ce vorbește, faptul arată că respectivul minte. Mâna acoperă gura, degetul mare apasă obrazul, în timp ce creierul trimite subconștient comenzi mâinii să încerce să oprească cuvintele mincinoase care se pronunță.

b. Atingerea nasului

Gestul atingerii nasului este, în esență, o versiune deghezată a gestului de acoperire a gurii (vezi *supra*, p. 4). În ceea ce privește originea gestului de atingere a nasului, potrivit uneia dintre explicații, atunci când ne apare în minte o idee negativă, subconștientul nostru îndrumă mâna să acopere gura, dar, pentru ca gestul să nu fie atât de evident, în ultima clipă se retrage de pe față, rezultând o mișcare de atingere a nasului.

c. Frecarea ochiului

Acest gest este dirijat de creier pentru a îndepărta

inducerea în croare, îndoiala sau minciuna pe care le „vede”, sau de a evita să-l privească în față pe cel căruia îi spune o minciună. Bărbații, de regulă, își freacă ochii viguros și, dacă trag o minciună zdravănă, privesc adesea în altă parte, de obicei, în jos. Femeile utilizează o mișcare mărunță, tandră de frecare dedesubtul ochilor, evitând, și ele, privirea celor care ascultă, ridicând ochii spre tavan.

d. *Frecarea urechilor*

Acest gest este o încercare a ascultătorului de „a nu auzi răul”, încercând să blocheze cuvintele prin așezarea mâinii în jurul sau deasupra urechilor. Este o versiune adultă mai rafinată a gestului copilului care își astupă cu mâinile ambele urechi, pentru a se ține departe de muștrările părinților săi.

e. *Scărpinarea gâtului*

În acest caz, degetul arătător al mâinii cu care scriem scarpină partea de sub ureche sau partea laterală a gâtului, scărpinatul făcându-se de aproximativ cinci ori. Gestul semnalează îndoială sau incertitudine și este caracteristic oamenilor care spun: „Nu sunt încă sigur dacă voi accepta”.

f. *Trasul de guler*

Unii recurg la gestul trasului de guler atunci când spun o minciună și se tem că vor fi prinși.

g. *Degetele în gură*

O persoană își introduce degetele în gură atunci când se află sub presiune. Când gesturile aducerii mâinii la gură implică de cele mai multe ori minciuna ori înșelăciunea, gestul introducerii degetului în gură este o manifestare exterioară a unei nevoi interioare de liniștire⁶²⁸.

3. *Patologia comunicării gestuale*

Cel ce vorbește nu produce numai un limbaj articulat, ci

⁶²⁸ Vezi Pease, *Limbajul*, p. 47-87.

mișcă și capul, ochii, gesticulează și manifestă diferite mișcări ale feței. În mod ocazional, acest comportament nonverbal pare a avea o semnificație precisă: o încruntare a sprâncenelor poate marca scepticismul, un gest al mâinii se poate referi la o caracteristică exactă a obiectului descris, o clătinare a capului poate desemna o persoană particulară. În majoritatea cazurilor, însă, „pare dificil a furniza o anumită interpretare mișcărilor, aparent gratuite, care însoțesc vorbirea”⁶²⁹.

În privința patologiei gesturilor există diverse ipoteze explicative. Avem în vedere studiul lui Pierre Feyereisen și Xavier Seron⁶³⁰ care se limitează la analiza mișcărilor mâinii, neglijând, astfel, studiile despre privire și expresia facială.

Interesant de știut este care sunt procesele care conduc la producerea unui gest și care sunt procesele care permit spectatorului să le înțeleagă. Autorii amintiți consideră că există mai multe ipoteze în privința relației dintre nivelul conceptual și emisia sonoră sau gestuală.

Unii autori presupun că există o relație limitată, restrânsă între producerea unui gest și natura conceptelor. Astfel, atât la surdo-muți, cât și în privința comunicării interculturale, mișcările mâinii pot compensa dificultatea actanților comunicării de a se exprima verbal. S-a observat, astfel, că, pe parcursul dezvoltării copilului, achiziționarea primelor cuvinte este corelată cu utilizarea gesturilor simbolice.

Acestei concepții ce vizează un paralelism între expresia verbală și cea gestuală i se opune un punct de vedere care subliniază caracterul excepțional al *comunicării pur gestuale*. Potrivit acestei opinii, în general, gestul însoțește vorbirea, însă, pe

⁶²⁹ Pierre Feyereisen, Xavier Seron, *Les troubles de la communication gestuelle*, în *La Recherche*, nr. 152, 1984, p. 156 [= Feyereisen, Seron, *Troubles*].

⁶³⁰ Feyereisen, Seron, *Troubles*.

de altă parte, mișcările produse în aceste circumstanțe se constituie într-un limbaj veritabil. Din această perspectivă, atât limbajul articulat, cât și limbajul surdo-muților au în comun următoarele caracteristici: emiterea semnului sau a cuvântului plecând de la „trăsături” lipsite în ele însele de semnificație, cu alte cuvinte dublă articulare, și posibilitatea de a se pronunța asupra apartenenței semnului la cod, cu alte cuvinte, caracter convențional și o independență relativă în raport cu contextul. Din această perspectivă, mișcările mâinii ar putea reflecta dificultățile întâmpinate de către locutor în privința traducerii ideilor în cuvinte. În acest sens, se consideră că producerea unui gest este asociată momentelor de liniște din discurs, fiind, în general, interpretată ca un indice al încetinirii accesului la lexic⁶³¹.

Înțelegerea gesturilor implică operații care nu sunt decât parțial oglinda aceloră realizate în producerea lor. Pe de o parte, nu este sigur că toate gesturile produse de către locutor sunt interpretate de către interlocutor. Pe de altă parte, semnificația ce decurge din procesele de analiză perceptivă și de comprehensiune conduce, în mod necesar, la o reprezentare conceptuală. Astfel, s-a observat⁶³² că se pot identifica două concepții care se disting în privința relațiilor existente între verbal și nonverbal.

Modelul unei echivalențe funcționale între gest și limbaj sugerează că semnalul gestual este imediat decodat de către auditor, fără referință la enunțul care, eventual, îl însoțește. Astfel, unii autori consideră că comunicarea nonverbală ar trebui să fie specializată în transmiterea stărilor emoționale, mișcările mâinii reflectând atitudinea afectivă a subiectului⁶³³.

Gesturile ce însoțesc vorbirea pot releva, însă, o explicație de un alt tip. Potrivit acestei concepții, gestul ar ajuta, într-o

⁶³¹ Vezi, în acest sens, Feyereisen, Seron, *Troubles*, p. 157.

⁶³² Feyereisen, Seron, *Troubles*, p. 160.

⁶³³ Idem, *ibidem*.

manieră ce urmează a fi precizată, la decodarea mesajului lingvistic, și, mai ales, în condițiile în care analiza perceptivă a sunetelor vorbirii este bruiată. În acest sens, gestul ar servi, în egală măsură, la trezirea atenției auditorului.⁶³⁴

O problemă dezbătută îndelung în lucrările de neuropsihologie este cea referitoare la contribuția celor două emisfere cerebrale la comunicarea gestuală.

Anumite leziuni ale emisferei stângi antrenează, adesea în asociere cu probleme ale limbajului verbal, o incapacitate de a produce un gest simbolic sau de a mima utilizarea unui obiect (de exemplu, a unui pieptene). Astfel, anumiți afazici se dovedesc incapabili de a produce la cerere sau de a imita gesturi convenționale sau gesturi ce mimează utilizarea unui obiect, cum ar fi cântatul la trompetă. Se utilizează termenul de *apraxie ideomotrică* pentru un subiect care poate folosi, în mod spontan, obiectul a cărui utilizare nu o poate mima. Pe de altă parte, au fost descrise sub numele de *agnosie vizuală* diverse probleme în recunoașterea obiectelor sau imaginilor, în absența orbirii. Aceste tulburări agnosice se pot manifesta și în privința comprehensiunii gesturilor, comprehensiune care este mai mult perturbată în cazul leziunilor emisferei stângi, decât în cazul leziunilor emisferei drepte.⁶³⁵

În neuropsihologie, se utilizează termenul de *asimbolie*, pentru a denumi un ansamblu de tulburări asociate afaziei: agrafia, alexia, dificultăți de citire, gesticulare incoerentă, deficit în înțelegerea pantomimei.⁶³⁶ Ideea unei dominări a emisferei stângi pentru tratamentele simbolice, verbale sau nonverbale se sprijină

⁶³⁴ Idem, *ibidem*.

⁶³⁵ Vezi, în acest sens, Feyereisen, Seron, *Troubles*, p. 160.

⁶³⁶ În privința acestor tulburări psihice, vezi Mircea Lăzărescu, Doru Ogorescu, *Îndreptar de psihiatrie*, Editura Helicon, Timișoara, 1995, p. 191-193.

pe corelațiile semnificative observate între tulburările de limbaj verbal, de expresie gestuală și de interpretare a pantomimei⁶³⁷.

Pierre Feyereisen și Xavier Seron⁶³⁸ sunt de părere că lucrările recente ale neuropsihologilor invită la nuanțarea concepțiilor globale care nu țin cont de multiplele aspecte implicate de producerea sau înțelegerea gesturilor. Existența tulburărilor nonverbale la afazici a servit drept argument în favoarea ipotezei ce vizează dominanța emisferei stângi în tratamentele simbolice, analitice și secvențiale.

Concluzii

Studiul de față tratează problema comunicării gestuale, insistând asupra importanței sinergologiei, știința ce se ocupă cu semnificația gesturilor pe care le facem inconștient – un limbaj complex, o componentă importantă a personalității umane. Sinergologia este un instrument de lectură cu ajutorul căruia trăirile locutorului sunt descifrate pornind de la mișcările sale corporale. Limbajul trupului vizează semnalele nonverbale pe care le transmitem, intenționat sau nu, și care au, pe lângă funcția de comunicare, și funcția de a susține sau de a contrazice limbajul verbal.

Cea mai mare parte din ceea ce comunicăm se transmite pe cale nonverbală și, din acest motiv, ar trebui să acordăm atenție sporită manierei în care comunicăm prin limbajul trupului.

Bibliografie

Barier, Guy, *La communication non verbale. Aspects pragmatiques et gestuels des interactions*, Paris, 1996.

⁶³⁷ Feyereisen, Seron, *Troubles*, p. 161.

⁶³⁸ Ibidem, p. 164.

- Bouvet, Danielle, *Le corps et la métaphore dans les langues gestuelles. A la recherche des modes de production des signes*, Paris, 1997 [= Bouvet, *Langues gestuelles*].
- Collett, Peter, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, Editura Trei, București, 2005 [= Collett, *Gesturi*].
- Cosnier, Jacques, Berrendonner, Alain, Coulon, Jacques, Orecchioni, Catherine, *Les voies du langage. Communications verbales gestuelles et animales*, Paris, 1982 [= Cosnier, *Voies*].
- Feyereisen, Pierre, Seron, Xavier, *Les troubles de la communication gestuelle*, în *La Recherche*, nr. 152, 1984 [= Feyereisen, Seron, *Troubles*].
- Gullber, Marianne, *Gesture as a Communication Strategy in Second Language Discourse*, Lund University Press, 1998.
- Hartley, Mary, *Limbajul trupului la serviciu*, Editura Polirom, Iași, 2005 [= Hartley, *Limbajul*].
- Lăzărescu, Mircea, Ogodescu, Doru, *Îndreptar de psihiatrie*, Editura Helicon, Timișoara, 1995.
- Pease, Allan, *Limbajul trupului*, Editura Polimark, București, 1993 [= Pease, *Limbajul*].
- Turchet, Philippe, *Sinergologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celuilalt*, Editura Polirom, Iași, 2005 [= Turchet, *Sinergologia*].

MĂRCI VERBALE ȘI NONVERBALE ALE ACORDULUI ÎN ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ

1. Introducere

Afirmația este înțeleasă, prin excelență, ca opusul unei *negații*. Astfel, în sens larg, afirmația este „termenul nemarcat al raportului polar *afirmativ (pozitiv)* / *negativ*, care caracterizează propozițiile și enunțurile”⁶³⁹. Afirmația se opune negației constituind, astfel, „aspecte opozabile ale unei categorii logice fără de care nu poate fi imaginat dialogul interuman”⁶⁴⁰. Dacă la nivel semantic-lexical, *negația* se manifestă printr-un „ansamblu de procedee derivative care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative)”, cuvintele cu sens negativ neavând caracteristicile predicative ale negației gramaticale, acestea reprezentând „doar un rezultat lexicalizat al acesteia”⁶⁴¹, *afirmația* „nu are o marcă specifică, forma *pozitivă* a propozițiilor fiind indicată de absența mărcilor negației”⁶⁴². Un enunț afirmativ „descrie o stare de lucruri, o acțiune sau un obiect ca existente (*Cartea a apărut.*); enunțul negativ corespunzător îl contrazice, exprimând neadevărul său, nonexistența sau nerealizarea respectivei stări (*Cartea nu a apărut.*)”⁶⁴³.

În timp ce termenul *negație* se aplică, în sens larg, și unor acte de contestare, respingere la nivel pragmatic, în interacțiunea

⁶³⁹ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, București, 2005, vol 2, *Enunțul*, p. 698 [= GALR].

⁶⁴⁰ Elena Dănilă, *Afirmația în limba română – probleme, soluții*, în *Limba română azi*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2007, p. 223 [= Dănilă, *Afirmația*].

⁶⁴¹ GALR, 2, p. 707.

⁶⁴² GALR, 2, p. 698.

⁶⁴³ *Idem*, *ibidem*.

verbală, utilizându-se, pentru acest tip de acte de limbaj, termenul *dezacord*⁶⁴⁴, elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv „se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, și pentru exprimarea acordului, a acceptării (așa cum mijloacele negației se folosesc pentru exprimarea dezacordului)”⁶⁴⁵. Cu alte cuvinte, „*afirmația* apare la nivelul predicăției semantico-sintactice (pentru care este preferabilă desemnarea ca *formă pozitivă*), la nivelul enunțiativ (ca tip de enunț, *afirmația* propriu-zisă) și la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*)”, între cele trei niveluri existând „destule legături și mai ales mijloace de expresie comune”⁶⁴⁶. Vom fi interesați, în lucrare, să urmărim tipurile de acte de limbaj care exprimă *acordul*. Observațiile pe care le vom face referitor la acord se bazează pe studiul unor corpusuri de limbă română vorbită actuală (Luminița Hoarță Cărașu (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*] și Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității, 2002 [= Ionescu, *Interacțiunea*]).

2. Mărci verbale ale acordului

Acordul a fost considerat de către Sorin Stati⁶⁴⁷ un tip de *rol argumentativ*. El este „un rol argumentativ pasiv, defensiv, un rol dialogic prin excelență”, care constă în „acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, prin împărtășirea presupuzițiilor enunțării”, acordul fiind „o reacție cooperativă, congruentă la o

⁶⁴⁴ Referitor la mărcile dezacordului, vezi Luminița Hoarță Cărașu, *Mărci verbale și nonverbale ale dezacordului în româna vorbită actuală*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza” Iași*, secțiunea IIIe, Lingvistică LII, 2006, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, Iași, 2007, p. 19-24.

⁶⁴⁵ GALR, 2, p. 698.

⁶⁴⁶ *Idem*, *ibidem*.

⁶⁴⁷ Sorin Stati, *Le transphrastique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990, p. 65 [= Stati, *Transphrastique*].

asertiune, o invitație etc”⁶⁴⁸. Inventarul rolurilor sau funcțiilor argumentative variază, în mod sensibil, de la un autor la altul. În opinia lui Sorin Stati⁶⁴⁹, rolurile argumentative sunt următoarele:

1. acord, confirmare, adeziune;
2. justificare, probă;
3. concesiune;
4. rectificare;
5. obiecție;
6. contestație, dezacord;
7. critică, acuzație, reproș;
8. teză, concluzie.

Rolul argumentativ al unui enunț a fost interpretat ca fiind „o dimensiune facultativă adăugată la funcția pragmatică, relevându-se, de obicei, la nivel transfrastic”⁶⁵⁰. Rolul argumentativ este o proprietate relațională, în măsura în care el se stabilește în raport cu un alt conținut frastic. Sorin Stati admite că un enunț poate avea secțiuni, fiecare secțiune având rolul său argumentativ. Astfel, schimbul conversațional „Petre va veni mâine./ Nu. Nu va fi aici decât săptămâna viitoare. Mâine va fi la Londra”⁶⁵¹, este o secvență de trei roluri, și anume *contestare* + *rectificare* + *obiecție*. Pe de altă parte, respingerea poate acoperi mai mult de un enunț; este vorba, de exemplu, despre obiecțiile care se exprimă prin intermediul unui șir de fraze.

Acordul ca rol argumentativ este „un concept relațional stabilit între replica-stimul și reacția declanșată de aceasta”⁶⁵². Acest rol argumentativ consistă în acceptarea unei teze, unei

⁶⁴⁸ Vera Năstase, *Acordul afirmativ în limba română vorbită*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 217 [= Năstase, *Acordul*].

⁶⁴⁹ Stati, *Transphrastique*, p. 65.

⁶⁵⁰ Stati, *Transphrastique*, p. 67.

⁶⁵¹ *Idem*, *ibidem*.

⁶⁵² Năstase, *Acordul*, p. 217.

concluzii a partenerului, și, de aceea, el presupune dialogul. Se aprobă, se împărtășește opinia alocutorului, cu alte cuvinte, se consideră că ceea ce afirmă alocutorul este adevărat. Asentimentul este marcat prin intermediul *conectorilor argumentativi*⁶⁵³ de tipul *bine spus, ai dreptate, exact, foarte bine, da, just, natural, adevărat, normal, absolut, perfect* etc. Conectorii argumentativi de acord, confirmare, adeziune indică acordul din partea interlocutorului, în privința aserției transmise de către vorbitor:

„B: ((către C, mama lui F)) nu-i faceți# chestii_d-alea acasă?

C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun↑ *ă*⊥ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie↓

A: [*p* în general TOȚI sînt așa>.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 30);

„B: (citește) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparținând unui: + grup semantic limitat ↑ + *ă*↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeași realitate semantică.

A: *exact*. în definiția sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + și + *ă* ↑ + cuvântul <F aproximaTIV>.” (Căraușu, *Corpus*, p. 139);

„B: CE va decontat.

A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit

B: o mai fi valabil?

A: te duci la asta acum în oc[tombrie?

B: [*da*” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

⁶⁵³ Sintagma este preluată de la Daniela Rovența Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura All, București, 2000, p. 91, care este de părere că putem defini conectorii argumentativi astfel : „conectorul argumentativ este un morfem (de tip conjuncție, adverb, locuțiune adverbială) care articulează două enunțuri ce intervin într-o strategie argumentativă unică”.

În privința conectorului argumentativ *așa*, Liana Pop consideră că exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situație în care *așa* indică prezența interlocutorului „pe fir”⁶⁵⁴; *așa* fatic este sinonim cu *da* fatic, „care se știe că nu este decât un confirmativ parțial (v. *oui* de „prise en charge partielle” din franceză), nefuncționând în acest caz la nivelul conținutului propozițional”⁶⁵⁵:

„A: e totul bine sau CE

B: da. m-au pus ăștia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [știi↑

A: *așa*

+B: în scris” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38).

Sorin Stati⁶⁵⁶ distinge acordul de confirmare, aceasta din urmă fiind „o reacție la o cerere explicită de confirmare formulată de partener”⁶⁵⁷:

„B: sinonimia pură reprezintă: [xxx]

A: puțin mai tare ca s_audă și colegii dumneavoastră. deci sinonimia pură. *da?* +

B: *da.* =

A: = sau <F TOTALĂ> se mai numește. nu?” (Cărașu, *Corpus*, p. 140).

Răspunsul afirmativ a fost clasificat în literatura de specialitate⁶⁵⁸ în: 1. *răspunsul afirmativ la o întrebare totală*; 2. *replica afirmativă* și 3. *acceptarea unor acte injonctive, predictive, promise*.

Răspunsul afirmativ la o întrebare totală „constă în

⁶⁵⁴ Liana Pop, „*Așa-i, nu-i așa?*” *De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 257 [=Pop, *Așa-i, nu-i așa*].

⁶⁵⁵ Pop, *Așa-i, nu-i așa*, p. 258

⁶⁵⁶ Sorin Stati, *Principi di analisi argomentativa*, Bologna, 2002, p. 54 și 72.

⁶⁵⁷ Năstase, *Acordul*, p. 219.

⁶⁵⁸ GALR, 2, p. 702-706.

asertarea unei propoziții careia prin întrebare i s-a presupus doar posibilitatea; se produce astfel o afirmație propriu-zisă, adică un *enunț asertiv afirmativ*⁶⁵⁹:

„B: ai di scris și la mate: ?

C: *da*.” (Căraușu, *Corpus*, p. 52);

„B: totuși steaua ari-un avantaj. ++ în spania o făcut o figură mari lentă + și ultimul meci din spania l-o făcut destul de bun.

A: cari? ăla cu bilbao?

B: *da* ↑” (Căraușu, *Corpus*, p. 75).

Exprimarea întărită a răspunsului afirmativ se poate realiza prin „modalizatori epistemici de certitudine”⁶⁶⁰, de tipul *adverbelor desigur, evident, sigur, bineînțeles, firește, natural, indiscutabil, adevărat, exact, corect, locuțiunile fără îndoială, fără nicio îndoială, fără doar și poate, de bună seamă*⁶⁶¹:

„B: crezi c o zi i destul pentru ce ai tu nevoie?

A: <Î *SIGU*::R>. știu EXACT ce tre’ să caut ↓ așa că merg direct la sursă.” (Căraușu, *Corpus*, p. 122).

Replica afirmativă „urmează unei aserțiuni pozitive, exprimând acceptarea conținutului acesteia”⁶⁶²:

„A: nu ↓ *da*’ ↑ <R *da*’ nu neapărat în cazul morții> ↑ + cred că-i și normal. + jumati din averi aparțin: COPIILOR. [sau ar trebui ↑ =

B: = *da* ↓ de fapt ↑] prima dată jumate ia: soțu’ moștenitor ↓ soțu’ ↑ + rămas viu ↓ + și cealaltă jumate o iau copiii + normal ↓ + și că pi [urmă și + de la soțu’ rămas viu sî-mparti ⊥

C: *da*!” (Căraușu, *Corpus*, p. 55).

Acceptarea unor acte de limbaj injoective, predictive, promissive „are unele mijloace specifice de exprimare”, neprivind

⁶⁵⁹ GALR, 2, p. 702.

⁶⁶⁰ GALR, 2, p. 703.

⁶⁶¹ Vezi, în acest sens, GALR, p. 703.

⁶⁶² GALR, 2, p. 704.

„conținutul propozițional sau presupozițional al enunțurilor, ci actul de vorbire însuși”⁶⁶³:

„A: <Î oricum> eu pungili astea o sî li iau ↑ ++

B: *păi da*.” (Cărașu, *Corpus*, p. 88);

„A: = păi + atunci deducerea care noi o s-o acordăm este de cinspre de șapte milioane o_sută cât ați achitat dumneavoastră + [<F ATÂT>. + atît o să fie =

B: *da bini da da*] + nici nu cer mai mult [xxx]” (Cărașu, *Corpus*, p. 162).

Acordul se definește prin raportare obligatorie la *antecedent*, prin antecedent înțelegându-se „termenul general cu care putem defini orice secvență din dialog care stimulează un acord, un asentiment, o adeziune, o confirmare, din partea partenerului în timpul schimbului verbal”⁶⁶⁴. Ca urmare a acestui lucru, acordul apare în cadrul *perechilor de adiacență*⁶⁶⁵: *întrebare-răspuns*, *cerere-acceptare*, *ofertă-acceptare*, *invitație-acceptare* etc.

În literatura de specialitate, antecedentele au fost clasificate în două categorii: *antecedente „expectative”* și *antecedente „nonexpectative”*.

Antecedentele sunt „expectative” „atunci când emițătorul lor așteaptă o reacție din partea receptorului”⁶⁶⁶:

„A: păi au luat bătaie cu unu cinci acasă de la + internazionale milano. +++ chestia e că și steaua ↓ uneori joacă ↑ uncori nu joacă. hai sî fim sinceri. uități atunci. ciocoiu o jucat perfect din meciu ăla cu ++ cum îi zici? cu beşiktaş. nu?

⁶⁶³ GALR, 2, p. 705.

⁶⁶⁴ Năstase, *Acordul*, p. 220.

⁶⁶⁵ Referitor la conceptul *perechi de adiacență*, vezi Luminița Hoară Cărașu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003, p. 53-56.

⁶⁶⁶ Năstase, *Acordul*, p. 220.

B: *da.*" (Căraușu, *Corpus*, p. 76).

Atunci când, însă, „receptorul reacționează cooperativ, aducându-și propria contribuție la schimbul verbal, fără ca aceasta să fie așteptată în mod special”, antecedentele sunt „nonexpectative”⁶⁶⁷:

„B: și diferă. + acum sincer vorbind ↑ nu știu cât ar costa ↑ dac-ar costa foarte mult și ↑ autentifici contractu' di închirieri la notariat. + dacă și taxează la valoarea apartamentului ↑ sau o taxă fixă care-o percep pentru autentificări.

A: *da.*

B: sincer nu știu. nu pot să-ți dau informații în privința aceasta.” (Căraușu, *Corpus*, p. 184).

Referitor la acord, s-au operat distincții, cum ar fi: *acordul total* vs. *acordul parțial* și *acordul cu funcție proprie* vs. *acordul impropriu*⁶⁶⁸.

În cadrul *acordul total*, „locutorul își exprimă adeziunea completă la teza susținută de colocutor”⁶⁶⁹:

„L: și + plus friguroasi ↓ + eu știu ↓ + o casă din asta ↓ uiti și asta. ++ vez' ci călduroasă-i?

A: *da.*

L: asta unde stăm noi ↓” (Căraușu, *Corpus*, p. 67).

În ceea ce privește *acordul parțial*, se constată că „locutorul își exprimă cu rezerve adeziunea”⁶⁷⁰:

„L: = cici-s <Î FOARTI PERICULOASI>. îs: ↑ ++ așa am înțeles eu. am auzit și eu ↑ na. nu nu știu dacă-i adevărat. + îs cancerigeni cici. +

A: *poati*. nu știu [xxx]” (Căraușu, *Corpus*, p. 67).

În privința *acordului cu funcție proprie*, se poate afirma

⁶⁶⁷ *Idem, ibidem.*

⁶⁶⁸ Năstase, *Acordul*, p. 218.

⁶⁶⁹ *Idem, ibidem.*

⁶⁷⁰ Năstase, *Acordul*, p. 218.

că „actul de vorbire în care locutorul își exprimă adeziunea vizează direct conținutul propozițional al antecedentului”⁶⁷¹:

„B: pentru ++ psihicu’ ăloră ↑ ++ steaua este-o echipă importantă?

A: pentru valencia?

B: sigur.” (Că răușu, *Corpus*, p. 75).

Acordul impropriu „întreține contactul interacțional, semnalează vorbitorului că este ascultat cu atenție, fără a confirma, în fapt, conținutul propozițional al antecedentului”⁶⁷²:

„B: = da ↓ de fapt ↑] prima jumătate ia: soțu’ moștenitor ↓ soțu’ ↑ + rămas viu ↓ + și cealaltă jumate o iau copiii + normal ↓ + și că pi [urmă și + de la soțu rămas viu și-mparti ⊥

C: da]

A: <R sau cel puțin atunci e numai un sfert ↑ sau o + [o treime ↑ aparțin copiii]>” (Că răușu, *Corpus*, p. 55);

„L: cî mă gândeam cî altfel ↑ [...] cum sî zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancă ↑ +

A: da ↓

L: și ăștia [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa” (Că răușu, *Corpus*, p. 61);

„A: cî ari: î + chiar +++ în spați esti: ++ cum sî cheamî? +++ un: ++ un + BALCON. și ↑ + am uitat cum sî cheamî di la balcon + rama.

L: da ↑

A: îi făcutî din fier forjat ↑ și_i scris anu’ [de-atuncea” (Că răușu, *Corpus*, p. 66).

3. Mărci nonverbale ale acordului

Limbajul trupului, asemenea oricărui alt limbaj, „constă din cuvinte, propoziții și o anumită punctuație. Fiecare gest este asemenea unui cuvânt, iar un cuvânt poate avea mai multe

⁶⁷¹ *Idem, ibidem.*

⁶⁷² Năstase, *Acordul*, p. 218.

înțelesuri. Numai analizat într-o propoziție, alături de alte cuvinte, putem înțelege pe deplin sensul unui cuvânt”⁶⁷³. Cu alte cuvinte, gesturile „sosesec grupate în „propoziții” și transmit neîncetat adevărul despre sentimentele și atitudinile persoanei în cauză”, iar perspicace este acel om „care poate citi „propozițiile” nonverbale și le poate confrunța cu precizie cu propozițiile verbale”⁶⁷⁴.

Majoritatea gesturilor de bază ale comunicării sunt aceleași în întreaga lume. Un astfel de gest universal este cel al aprobării. Astfel, „a încuviința dând din cap înseamnă, aproape în mod universal, „da” sau o aprobare. Este una din formele înclinării capului și pare a fi un gest înnăscut, utilizat și de oamenii nevăzători și surzi”⁶⁷⁵.

Multă lume consideră că „modul normal de a spune „da” cu ajutorul capului este prin mișcarea lui în sus și în jos”, mișcarea amintită făcând parte din așa-numitul cod „încuviințare-scuturare”, „în care capul face o mișcare sus-jos pentru „da” și una stânga dreapta pentru „nu””, acesta fiind „de departe cel mai popular cod regăsit în Europa”⁶⁷⁶.

Al doilea cod se numește „coborâre-aruncare”, „în care capul este înclinat rapid în față pentru a spune „da” și aruncat spre spate pentru a spune „nu”, întâlnit în Grecia, în Turcia și în sudul Italiei”⁶⁷⁷.

Al treilea tip de gesturi ale capului pentru a aproba sau dezaproba un lucru îl reprezintă codul „rotire-aruncare”, în care „pentru a semnala „da”, capul este clătinat dinspre un umăr către celălalt, asemănător gestului vest-european ce arată indecizia”, iar,

⁶⁷³ Allan Pease, *Limbajul trupului*, Editura Polimark, București, 1993, p. 21 [= Pease, *Limbajul*].

⁶⁷⁴ Pease, *Limbajul*, p. 22.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, p. 16.

⁶⁷⁶ Peter Collett, *Cartea gesturilor europene*, Editura Trei, București, 2006, p. 292 [= Collett, *Cartea*].

⁶⁷⁷ *Idem*, *ibidem*.

pentru a spune „nu”, capul este împins brusc spre spate⁶⁷⁸.

Alte gesturi ale acordului sunt gestul „inel” sau „OK” și gestul degetului mare ridicat⁶⁷⁹.

Concluzii

Elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, și pentru exprimarea acordului, a acceptării. *Afirmația* apare și la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*). Acordul este un rol argumentativ pasiv, defensiv, un rol dialogic prin excelență, care constă în acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, prin împărtășirea presuposițiilor enunțării, acordul fiind o reacție cooperativă, congruentă la o aserție, o invitație etc.

Izvoare

Hoarță Cărașu, Luminița, (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*]

Ionescu Ruxăndoiu, Liliăna, (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității, 2002 [= Ionescu, *Interacțiunea*].

Bibliografie selectivă

Collett, Peter, *Cartea gesturilor europene*, Editura Trei, București, 2006.

Dănilă, Elena, *Afirmația în limba română – probleme, soluții*, în *Limba română azi*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2007, p. 223 [= Dănilă, *Afirmația*].

*** *Gramatica limbii române*, Editura Academiei,

⁶⁷⁸ Collett, *Cartea*, p. 295.

⁶⁷⁹ Vezi Pease, *Limbajul*, p. 18-19.

- București, 2005, vol 2, *Enunțul* [= GALR].
- Hoarță Cărașu, Luminița, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003.
- Hoarță Cărașu, Luminița, *Mărci verbale și nonverbale ale dezacordului în româna vorbită actuală*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza” Iași*, secțiunea IIIe, Lingvistică LII, 2006, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, Iași, 2007, p. 19-24.
- Năstase, Vera, *Acordul afirmativ în limba română vorbită*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 216-227 [= Năstase, *Acordul*].
- Pease, Allan, *Limbajul trupului*, Editura Polimark, București, 1993.
- Pop, Liana, „*Așa-i, nu-i așa ?*” *De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003 , p. 239-261 [=Pop, *Așa-i, nu-i așa*].
- Rovența Frumușani, Daniela, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura All, București, 2000.
- Stati, Sorin, *Le transphrastique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990 [= Stati, *Transphrastique*].

MĂRCI VERBALE ȘI NONVERBALE ALE DEZACORDULUI ÎN ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ

1. Introducere

Negația este „un procedeu lingvistic (gramatical) acționând deopotrivă în plan semantic referențial și în plan enunțiativ (GALR 2005:707). La nivel semantic-lexical, negația se manifestă printr-un „ansamblu de procedee derivative care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative)”, cuvintele cu sens negativ neavând caracteristicile predicative ale negației gramaticale, acestea reprezentând „doar un rezultat lexicalizat al acesteia” (GALR 2005:707)..

Termenul *negație* se aplică, în sens larg, și unor acte de contestare, respingere la nivel pragmatic, în interacțiunea verbală. Vom folosi, în lucrarea de față, pentru acest tip de acte de limbaj, termenul *dezacord*.

2. Mărci verbale ale dezacordului

În termenul generic *dezacord* pot fi înscrise „multiplele forme în care se concretizează divergențele ocurente în comunicarea orală”, realitatea lingvistică pe care o acoperă acest termen suportând „diferențieri graduale” și incluzând „diferite forme de expresie și strategii comunicative și interpretative: corectare, autocorectare, contestare, contrazicere, contracarare, dezacord parțial, total, direct, indirect, conflict etc” (Popescu 2003:229).

Dezacordul a fost considerat (Stati 1990 : 79, 127) un tip de *rol argumentativ*, alături de alte roluri argumentative ca: a) *asentiment*, *confirmare*, *adeziune*; b) *justificare*, *probă*; c) *concesie*; d) *rectificare*; e) *obiecție*; f) *critică*, *acuzare*, *reproș*; g) *teză*, *concluzie*⁶⁸⁰. Astfel,

⁶⁸⁰ Referitor la caracteristicile celorlalte roluri argumentative, vezi Cărăușu 2006 b : 305-312.

rolul argumentativ al unui enunț a fost interpretat ca fiind „o dimensiune facultativă adăugată la funcția pragmatică, relevându-se, de obicei, la nivel transfrastic” (Stati 1990: 67). Rolul argumentativ este o proprietate relațională, în măsura în care el se stabilește în raport cu un alt conținut frastic. Sorin Stati admite că un enunț poate avea secțiuni, fiecare secțiune având rolul său argumentativ. Astfel, schimbul conversațional „Petre va veni mâine. / Nu. Nu fi aici decât săptămâna viitoare. Mâine va fi la Londra” (Stati 1990: 67) este o secvență de trei roluri, și anume *contestare* + *rectificare* + *obiecție*.

Dezacordul, ca rol argumentativ, se exprimă, mai întâi, prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate, sau prin conectori argumentativi de tipul: *din contră*, *nu* sau printr-o expresie echivalentă. Locutorul își exprimă dezacordul, refuzul, vizavi de intervenția locutorului utilizând formule explicite de tipul: „Nu sunt de acord”, „Este fals” și fraze performative de tipul „Contest afirmațiile tale”:

A: nu știu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu:# nu știu ce centru american cu altceva și d-aia au avut bani. și dacă și-ăștia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parcă scria niște chestii de bani

B: *nu*. nu scria.

A: nu scria.# întrebați când ajungeți acolo. am înțeles că merge și răzvan↓ și doamna:# c****” (Ruxăndoiu 2002: 38);

„C: nu contează altceva ↑ =

D: = nu vindecați. =

C: = decât + mă iertați ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ și de un livresc atât de ++ [xxx] sunt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =

A: = <F NU. NU.> televiziunii i se reproșează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o

crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la știrile de la ora cinci ↑ + la nu mai știu ce ↑ +=

B: = dar nu există așa ceva ca ++ [xxx] =” (Cărașu 2005: 213).

Mărcile verbale ale dezacordului reprezintă un tip de mărci ale schimbării rolului conversațional⁶⁸¹. Astfel, mărcile verbale ale dezacordului se înscriu în categoria *mărcilor ascultătorului*, mărci care servesc la *preluarea cuvântului*, numite și *semnale de turn-taking* (de schimbare a rolului conversațional). Prin intermediul acestui tip de semnale „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului” (Mara 1986: 183).

Ascultătorul poate încerca să preia cuvântul întrerupându-l pe vorbitor, cele două intervenții, cea a vorbitorului și cea a ascultătorului, suprapunându-se:

„D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =

A: = spuneți mai tare.

B: puțin mai tare dacă ↑

A: așa.

D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus și nespus în în interacțiunea comunicațională. deci în + interacțiunea în + comunicarea interpersonală.” (Cărașu 2005: 168-169).

Ascultătorul poate face o remarcă pozitivă în timp ce partenerul vorbește, de tipul „sunt complet de acord”, dar poate dori și să-și exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, utilizând mărci verbale ale dezacordului de tipul „prostii!”, „da de unde” sau „nu sunt de acord” (Collett 2005: 91):

„B: ș-o lipsit mult?

C: da di undi ↑ ci imediat + o venit sî vadî ci facem. + dănuț ↑ ++ era sî-i spargî unei fe CApul unei fe:ti: ↓ + o căzut aia

⁶⁸¹ Vezi, în acest sens, Cărașu, 2006 a :139-148.

ca la: alandala ↑ jum-jum ↑ și doamna l-o prins.” (Cărăușu, *Corpus*, p. 51).

În literatura de specialitate, s-a recurs și la o taxonomie a dezacordului în comunicarea orală. Astfel, Mihaela Popescu (Popescu 2003: 228) este de părere că „pe axa actanțială, dezacordul își desfășoară potențialul în trei direcții: *dezacordul locutorului cu sine*, *dezacordul cu interlocutorul* și *dezacordul cu un terț nonprezent sau nonactiv* din punctul de vedere al interacțiunii verbale”. Forme ale dezacordului locutorului cu sine sunt: *neatenția*, *ezitarea*, *autoîntreruperea controlată*, *amplificarea sau diminuarea*, *dezacordul metalingvistic*⁶⁸².

Dezacordul cu interlocutorul poate fi, în opinia aceleiași lingviste, *dezacord total* sau *parțial*, „în funcție de modul în care se face respingerea actului de vorbire performat de interlocutor” și *dezacord nonstrategic*, „realizării nonstrategice corespunzându-i dezacordul direct, explicit”, sau *strategic*, celei de a doua căi, strategice, „corespunzându-i dezacordul implicit”.

Dezacordul strategic poate fi clasificat, la rândul său, în: *dezacord indirect, prin interogație*, *dezacord indirect (prin interogație)*, *metalingvistic + ironie*, *dezacordul citat*, *dezacordul simulat*, *dezacordul implicit*, *dezacordul atenuat + argumentare*, *dezacordul atenuat + contracarare*, *dezacordul în crescendo (cu potențial agresiv limitat)* și *dezacordul cu o presuposiție a interlocutorului*⁶⁸³.

Dezacordul cu un terț vizează „exprimarea, de către locutor, a dezacordului cu privire la situația de comunicare, la o stare de fapt despre care se discută, la opiniile unui terț care nu se poate erija în instanță comunicativă, în actant (adică în participant direct sau citat”, această formă de dezacord neimplicând ”reacții din partea țintei sale”, în schimb, ea putând „atrage – în funcție de

⁶⁸² Vezi Popescu 2003: 229 ș. u.

⁶⁸³ Vezi Popescu 2003: 231-235.

situație – fie acordul, fie dezacordul receptorului în legătură cu aserțiunile sale”(Popescu 2003: 236).

În literatura de specialitate, se consideră că „mijloacele de respingere a unei propoziții sau presupoziții, specifice dialogului, depind de replica anterioară, care are rolul de stimul și care conține antecedentul anaforelor negative”(GALR 2005: 726). Din această perspectivă, situațiile caracteristice sunt:

a) răspunsul negativ la o întrebare totală : *A înghețat apa?*

– *Nu.*

b) respingerea unei afirmații precedente: *Apa a înghețat.*

– *Nu. / Ba nu.*

c) respingerea unor acte injonctive, predictive, promissive etc: *Vino mâine.* – *Nu. / Ba nu*⁶⁸⁴.

3. *Mărci nonverbale ale dezacordului*

Dezacordul, această stare de spirit, poate fi semnalată și prin semnale nonverbale. Astfel, interlocutorul poate fi „complet închis”, „retrăgându-se pe scaun cât mai aproape de spătar și închizându-și corpul din punct de vedere fizic”, el închizându-și, în același timp, și „receptorii senzoriali” (Turchet 2005:260). Poziția interlocutorului este, din această perspectivă, cea „a unui boxer care și-a adus tot corpul înapoi înainte de a lupta și a riposta”, iar, din punctul de vedere al comunicării, „este indicat să îi dai cuvântul pentru a încerca să identifice exact problema și, odată ce se va descărca, el va putea reveni la sentimente mai bune” (Turchet 2005: 260). Întrebarea „Ce părere ai? este întotdeauna o întrebare foarte bună în astfel de situații, deoarece, „până acum închis, interlocutorul este pus în situația să emită, pentru că îi cerem să ne expună motivele dezacordului său, și o face fără agresivitate, întrucât dezacordul său a fost depistat vizual foarte devreme” (Turchet 2005:260).

De obicei, se consideră că modul normal de a spune „nu”

⁶⁸⁴ Vezi GALR 2005: 726.

cu ajutorul capului este "prin întoarcerea acestuia într-o parte și-n alta" (Collett 2006: 292), acesta fiind cel mai popular cod regăsit în Europa. Presupunerea este, însă, incorectă. Un alt mod de a exprima dezacordul este acela în care capul este „aruncat spre spate pentru a spune „nu”, întâlnit în Grecia, în Turcia și în sudul Italiei” (Collett 2006: 292). Aruncarea capului „se rezumă la o singură mișcare”, mărirea vitezei sau amplitudinii mișcării făcând ca gestul „să pară mai spectaculos”, gestul fiind însoțit de „folosirea mimicii feței sau a unor semnale vocal-convenționale” (Collett 2006: 293). În Grecia, de exemplu, localnicii își aruncă capul pe spate ”fără a utiliza și anumite grimase”, dar își dau capul pe spate, însoțind mișcarea „cu ridicarea sprâncenelor, închizând ochii și ținând din buze”, gestul căpătând „o semnificație categoric negativă” (Collett 2006: 293).

Al treilea tip de gesturi ale capului pentru a nega un lucru este cel în care, pentru a spune „nu”, „capul este împins brusc spre spate”, acest cod fiind „specific Bulgariei”. La bulgari, uneori gesturile folosite pentru acord și dezacord sunt ambigue: „deși folosesc mișcarea de rotire pentru a spune „da”, uneori folosesc mișcarea de scuturare a capului pentru a trimite același mesaj”, acest lucru întâmplându-se, din fericire numai atunci când „își acompaniază vorbele de gesturi” (Collett 2006: 296-297). Atunci când înalță din sprâncene pentru a semnala negația, grecii „își însoțesc, adesea, mișcarea cu deschiderea largă a ochilor; pentru noi, o asemenea mimică pare o formă ușor uimită de aprobare, dar pentru majoritatea populației grecești înseamnă categoric „nu” (Collett 2006: 298).

Despre „clătinatul capului, utilizat în general cu sensul de „nu”, vorbește și Allan Pease (Pease 1993: 121), gestul în discuție putând fi considerat fie „un gest înăscut”, fie „primul gest însușit de ființa umană”. Astfel, „atunci când noul născut s-a săturat de lapte, el își clatină capul într-o parte și alta, pentru a îndepărta sânii

mamei" (Pease 1993: 122).

În ceea ce privește semnalele ochilor, „privirea laterală” este folosită pentru exprimarea ostilității, fiind însoțită de „încruntarea sprâncenelor, de ridicarea frunții sau de lăsarea în jos a buzelor”. De asemenea, „gestul blocării ochilor”, însoțit de „înclinarea capului pe spate, pentru a ne putea arunca o privire lungă, sau, cum s-ar zice, pentru a ne măsura din cap până în picioare” exprimă dezacordul celui care îl folosește, o reacție negativă, care necesită „un nou procedeu pentru restabilirea unei comunicări eficiente” (Pease 1993: 140-142).

Printre gesturile mâinii și ale brațului ce exprimă dezacordul, putem aminti „înceleștarea mâinilor”, gestul având trei poziții principale: „mâinile înceleștate înaintea feței, mâinile înceleștate și așezate pe masă sau în poziție de mijloc și mâinile înceleștate și lăsate în poală în poziție de ședere sau lăsate în jos când stăm în picioare” (Pease 1993: 67-68). De asemenea, „brațele încrucișate cu degetele mari ridicate” constituie o altă poziție de gesturi larg răspândite care exprimă dezacordul, acest gest fiind un semnal dublu, alcătuit dintr-o atitudine negativă (brațele încrucișate), ce exprimă dezacordul și dintr-o atitudine de superioritate (etalată prin degetele mari)⁶⁸⁵.

Între alte gesturi ale mâinii și brațelor care exprimă dezacordul, putem aminti gestul încrucișării brațelor, însoțit de cel ale mângâierii bărbiei și al încrucișării picioarelor, interlocutorul înțelegând că răspunsul celui care face acest gest este, fără a-l exprima în cuvinte, „nu”. De altfel, gestul obișnuit al încrucișării brațelor este „un gest universal care exprimă, aproape pretutindeni, o atitudine defensivă sau negativă”, încrucișarea brațelor arătând clar că „majoritatea oamenilor utilizează gestul brațelor încrucișate atunci când nu sunt de acord cu cele auzite” (Pease 1993: 97). Și gestul complet de încrucișare a brațelor însoțit de palmele strânse

⁶⁸⁵ Vezi Pease 1993: 75-76.

pumn „indică o atitudine ostilă și defensivă, acest grup de gesturi combinându-se adesea cu dinții strânși și fața aprinsă, „caz în care atacul verbal sau fizic poate fi iminent” (Pease 1993: 99).

În privința gesturilor picioarelor ce exprimă dezacordul, poate fi amintit gestul încrucișării picioarelor, care „aproape întotdeauna este un gest secundar, care apare împreună cu alte gesturi negative și din această cauză nu poate fi interpretat izolat sau rupt de context”. Mai mult, „când gestul încrucișării picioarelor apare împreună cu încrucișarea brațelor, persoana respectivă s-a retras din conversație” (Pease 1993: 108).

Concluzii

În studiul de față, înscriem în termenul generic *dezacord* variatele forme în care se concretizează divergențele care ocură în interacțiunea verbală curentă.

Studiul prezintă dezacordul ca fiind un tip de *rol argumentativ*, rol ce se exprimă fie prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate, fie prin *conectori argumentativi* de tipul: *nu, din contră, da de unde*, fie printr-o expresie echivalentă..

Mărcile verbale ale dezacordului pot fi înscrise între *mărcile schimbării rolului conversațional*.

Studiul ia în discuție și câteva *semnale nonverbale* ale dezacordului.

Bibliografie

A. Izvoare

Hoarță Cărăușu, Luminița (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărăușu, *Corpus*].

Ionescu Ruxăndoiu, Liliana (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002.

B. Lucrări de referință

- Collett, Peter, *Cartea gesturilor europene*, Editura Trei, București, 2006 [= Collett, *Gesturi europene*].
- Collett, Peter, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, Editura Trei, București, 2005, [= Collett, *Cartea*].
- Gramatica limbii române*, vol al 2-lea, *Enunțul*, Editura Academiei române, București, 2005 [= GALR].
- Hoarță Căraușu, Luminița, *Mărci ale schimbării rolului conversațional în limba română vorbită actuală, în Identitatea culturală românească în contextul integrării europene*, Editura Alfa, Iași, 2006 a, p. 139-148.
- Hoarță Căraușu, Luminița, *Teoria rolurilor argumentative, în Limba și literatura română. Regional – național – european*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006 b, p. 305-312.
- Mara, Edith, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986.
- Pease, Allan, *Limbajul trupului. Cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*, Editura Polimark, București, 1993 [= Pease, *Limbajul*].
- Popescu, Mihaela, *Aspecte ale dezacordului în comunicarea orală, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003 [=Popescu, *Aspecte*].
- Stati, Sorin, *Le transphrastique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990 [= Stati, *Trasphrastique*].
- Turchet, Philippe, *Sinergologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celuilalt*, Editura Polirom, Iași, 2005 [= Turchet, *Sinergologia*].

CORECTURI, PERECHI DE ADIACENȚĂ ȘI PRESECVENȚE ÎN TEATRUL LUI I. L. CARAGIALE

I. L. Caragiale a fost „un om de teatru complet, aproape acea excepție imposibilă dorită de Craig: autor, regizor, interpret, „desenator”, teoretician, cronicar dramatic, director de trupă etc.”⁶⁸⁶.

Stratul social pe care îl înfățișează comediile lui I. L. Caragiale reprezintă „un caleidoscop de figuri”⁶⁸⁷, care ne înfățișează „aspectul unor simțiminte omenești, de altminteri aceleași la toată lumea, manifestate însă aici cu o notă specifică, adecă sub formele unei spoieli de civilizație occidentală, strecurată în mod precipitat până în acel strat și transformată aici într-o adevărată caricatură a culturai moderne”⁶⁸⁸. Aceste figuri „cu straniul lor vestmânt de aparența unei culturi superioare”⁶⁸⁹ reprezintă structura tipologică a comediilor lui Caragiale, care, „fără să fie esențială [...], există în opera lui Caragiale ca un schelet susținător”⁶⁹⁰, tipologia caragialiană fiind formată din caractere ce sunt „minimale”⁶⁹¹. În tipologie, Caragiale „a mers pe urmele comediei franceze, ca și în tehnică, ca și în îmbinarea celor trei moduri de efecte scenice: comedia de moravuri, de caracter și de intrigă”⁶⁹².

⁶⁸⁶ I. Constantinescu, *Caragiale și începuturile teatrului european modern*, apud I. L. Caragiale, *Teatru*, Editura Facla, 1983, p. 410 [Caragiale, *Teatru*].

⁶⁸⁷ T. Maiorescu, *Comediile d-lui I. L. Caragiale*, apud Caragiale, *Teatru*, p. 285 [Maiorescu, *Comediile*].

⁶⁸⁸ Maiorescu, *Comediile*, p. 284-285.

⁶⁸⁹ Maiorescu, *Comediile*, p. 285.

⁶⁹⁰ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Nagard, 1980, p. 446 [Călinescu, *Istoria*].

⁶⁹¹ Călinescu, *Istoria*, p. 446.

⁶⁹² P. Constantinescu, *Comediile lui Caragiale*, apud Caragiale, *Teatru*, p. 347

Ne propunem o reconsiderare a metodelor de investigare a discursului caragialian, care se sustrage de la analizele structurale din perspectivă naratologică, dar „impune cu necesitate o perspectivă semiotică cerută de formarea în interiorul său a sensurilor pragmatice”⁶⁹³.

Lucrarea de față își propune să urmărească elemente ale structurii conversației acestor caractere ale teatrului caragialian, oprindu-se la trei concepte de bază ale modelului etnometodologic de analiză conversațională⁶⁹⁴, și anume, **corecturile**, **perechile de adiacență** și **presecevențele**.

Corecturile reprezintă „un caz de utilizare defectivă a limbii, caz ce nu aparține obiectului lingvisticii; din acest motiv, analiza conversației are relevanță atât conversațională, cât și structurală, în privința fenomenelor reparatorii”⁶⁹⁵.

În analiza conversațională, se face distincție între *corecturile vorbitorului la propriile spuse* („Selbstreparaturen”) și *corecturile receptorului la cele auzite* („Fremdreparaturen”)⁶⁹⁶. Astfel, în (1), apare o corectură a vorbitorului la propriile spuse:

(1) Cațavencu: Da, vom lupta contra guvernului!

Cetățeanul: (târât de curent) : Da! vom lupta contra

[Constantinescu, *Comediile*].

⁶⁹³ Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință Cluj, 2000, p. 110.

⁶⁹⁴ Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, inițiată în anii '50 de Harold Garfinkel. În opinia etnometodologilor, „ordinea socială (deci funcționarea raporturilor sociale) nu este determinată de norme și reguli impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior” (vezi Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 43).

⁶⁹⁵ J.Meibauer, *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999, p. 140 [Meibauer, *Pragmatik*].

⁶⁹⁶ Meibauer, *Pragmatik*, p. 141.

(sughițând și schimbând tonul) ... *adică nu* ... Eu nu lupt contra guvernului! (Caragiale, *Teatru*, p. 106).

Vorbitorul, în acest caz proverbialul cetățean turmentat din *O scrisoare pierdută*, a vrut, inițial, să afirme că va lupta contra guvernului, dar, mai apoi, și-a schimbat aserția, inițiind o corectură.

Prin corectura receptorului, se înțelege modalitatea prin care ascultătorul corectează intervenția vorbitorului. Urmărim, în continuare, în exemplele (2) și (3) maniera în care receptorul inițiază corectura la cele spuse de către vorbitor și tot el o realizează:

(2): Peruzeanu: Mulțumesc prea mult.

Fifina: Eu am fost femeie...

Peruzeanu: *Mă iartă*, doamnă, îmi pare că la vârsta de 27 ani, o femeie n-are încă dreptul să zică am fost.

Fifina: Am fost o femeie care a avut nenorocirea să facă această experiență...(Caragiale, *Teatru*, p. 264).

(3): Dandanache: Eu la masă o să stau ori lângă d-ta, ori lângă consoarta d-tale...

Tipătescu : Care consoarta mea?

Dandanache: Doamna.

Zoe (aparte): A! idiot!

Tipătescu (impacientat): *Pardon*, d-le Dandanache, doamna e soția d-lui prezident al Comitetului, domnul care v-a adus aici (subliniază silabic), domnul Zaharia Trahanache, doamna Zoe Zaharia Trahanache... Eu sunt Ștefan Tipătescu, prefectul județului...cu doamna sunt numai prieten... (Caragiale, *Teatru*, p. 130).

În opinia lui Schegloff, Sacks și Jefferson⁶⁹⁷, există mai multe tipuri de corecturi:

⁶⁹⁷ E. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks, *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*, în *Language*, 53, 1977, p. 361-382.

- a) inițierea proprie a corecturii de către vorbitor: vorbitorul inițiază corectura și vorbitorul însuși o realizează;
- b) inițierea proprie a corecturii de către receptor: vorbitorul îi cere receptorului să facă o corectură și acesta (receptorul) o face;
- c) inițierea străină a corecturii de către vorbitor: receptorul îi cere vorbitorului să facă o corectură și vorbitorul însuși o realizează;
- d) inițierea străină a corecturii de către receptor: receptorul inițiază corectura și receptorul o realizează.

În general, există tendința ca vorbitorul să inițieze și să facă corecturi, acestea fiind, evident, în strânsă legătură cu aspecte ale politeții. Ca **indicatori** pentru inițierea proprie a corecturii, există anumite expresii ca: **sau, deci, în ceea ce privește, nu, eu cred**, dar și întreruperi, întinderi ale sunetelor și pauze. Ca **indicatori** ai inițierii străine a unei corecturi sunt utilizate secvențe precum **hm, vă rog**, precum și diverse întrebări⁶⁹⁸.

Observând în totalitate corecturile, se poate lesne vedea că receptorul și vorbitorul conlucrează activ în conversație, pentru a se înțelege reciproc.

Intervențiile conversaționale pot aparține unui anumit act de vorbire, dar pot cuprinde și alte acte de vorbire. Dacă se urmăresc actele de vorbire în conversație, se poate observa că acestea nu ocurează în mod izolat și că multe dintre ele au conexiuni cu alte acte de vorbire. Acest lucru se poate vedea foarte bine în cazul diverselor secvențe ale actelor de vorbire, secvențe „în doi membri”, care formează un schimb conversațional de replici. În analiza conversației, aceste perechi sunt numite **perechi de adiacență**. Aceste secvențe au caracter **dialogic** și se înscriu sub semnul **obligativității**. Astfel, se poate considera ca o **îndatorire**

⁶⁹⁸ Meibauer, *Pragmatik*, p. 142.

socială faptul că o întrebare va primi un răspuns. Dacă nu se întâmplă astfel, trebuie impuse sancțiuni: Zoe: Ce-ai făcut, Ghiță? Ai fost la Cațavencu?

Pristanda: Am fost, coană Joițico...(Caragiale, *Teatru*, p. 86).

Secvențele actelor de vorbire în doi termeni, numite **perechi de adiacență**, pot fi de mai multe tipuri, ca de exemplu:

a) salut / răspuns la salut:

Fifina (care a intrat numaidecât după Iulia, trece degrabă între ei la mijloc, înainte de a ajunge unul la altul; către Peruzeanu, făcându-i o reverență gingașe): Bună dimineața, domnule.

Peruzeanu (contrariat, aparte): Fifina! Nu mă-ndoiam! (Stăpânindu-se, tare) Bună dimineața, doamnă. (Caragiale, *Teatru*, p. 262);

b) întrebare / răspuns:

Tipătescu: Ei?...s-a pus patruzeci și patru de steaguri?

Pristanda (cu tărie): S-a pus, coane Fănică, s-a pus... Poate unul-două să le fi dat vântul jos... da' s-a pus... (Caragiale, *Teatru*, p. 71);

Zoe: Unde e? unde poate să fie Cațavencu?

Tipătescu: Nu știu: a fugit, a murit, a intrat în pământ... (Caragiale, *Teatru*, p. 125);

Trahanache: Joițico! (Către Tipătescu) A aflat?

Tipătescu: Știe tot! (Caragiale, *Teatru*, p. 86);

Trahanache: Fănică a ieșit?

Pristanda: Ba nu, coane Zahario, vine numaidecât momental e dincolo... A! iată conul Fănică (Caragiale, *Teatru*, p. 88);

c) ofertă / acceptare sau respingere:

Tipătescu: Să-mi afli ce scrisoare e aia și de cine e vorba.

Pristanda: Ascult, coane Fănică. (Caragiale, *Teatru*, p. 73);

Tipătescu: Nu... Nu uiți de ce-am vorbit. Trebuie să avem dezlegarea istoriei cât mai degrabă.

Pristanda: Ascult (Caragiale, *Teatru*, p. 75);

Zoe: Du-te degrabă, într-un suflet, și să nu vii fără Cațavencu.

Poartă-te bine cu el. Ia o birjă și vino-ntr-o clipă.

Pristanda: Ascult. (Caragiale, *Teatru*, p. 93);

d) reproș / dezvinovățire:

Pristanda (măhnit): Îmi pare rău! tocmai coana Joița, tocmai dumneei, care de!... să ne așteptăm de la dumneei la o protecție...

Tipătescu: Apoi, ea n-a zis-o cu răutate, a zis-o de glumă. Nu știe și nenea Zaharia și ea că ești omul nostru... (Caragiale, *Teatru*, p. 71);

Tipătescu: (râzând): Le-ai mai numărat o dată pe toate astea și aduni rău...

Pristanda: Doamne păzește, coane Fănică, să trăiți, patruzeci și patru, în cap... patruzeci și patru... Cum zic, unul-două, poate vântul... ori cine știe... (Caragiale, *Teatru*, p. 72).

Actele de vorbire cu legături de vecinătate reprezintă „un element structural frecvent al conversațiilor, avându-se în vedere, mai ales, faptul că fazele sau etapele de deschidere și închidere a discuțiilor au marca perechilor de adiacență”⁶⁹⁹.

Termenul **presecvență** trimite la „un anumit fel de contribuție la conversație și un **anumit** fel de secvență care conține o asemenea contribuție (presecvență tip contribuție și presecvență tip secvență)”⁷⁰⁰. Se observă, de exemplu, că o chemare conține o contribuție care include **motivul** pentru apelul respectiv, ca în exemplul:

K: Mamă...

M: Da, dragă...

K: Vreau o cârpă să curăț geamurile. (J. M. Atkinson, P. Drew, *Order in Court*, London, 1979, p. 46).

⁶⁹⁹ Meibauer, *Pragmatik*, p. 134.

⁷⁰⁰ St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 343 [Levinson, *Pragmatik*].

O presecvență nu este o contribuție oarecare, care ocără înaintea oricărei alte contribuții (majoritatea contribuțiilor la conversație au această caracteristică); ea este „o contribuție care are un loc specific într-un anumit fel de secvență cu caracteristici distinctive”⁷⁰¹:

Tipătescu: Spune odată istoria de-aseară, că mă grăbesc.

Pristanda: Bine ziceți, coane Fănică. [...] și binișor ca o pisică, mă sui pe uluci să mă pui s-ascult: *auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți, ca la teatru.*

Tipătescu (interesându-se): Ei, ce?

Pristanda: Jucaseră stos. (Caragiale, *Teatru*, p. 72);

Tipătescu: Las' că le dau eu voturi.

Pristanda: *Da să vedeți ce s-a-ntâmpilat... coane Fănică.* Din vorbă-n vorbă, Cațavencu zice:.. (Caragiale, *Teatru*, p. 73);

Tipătescu: Eu sunt un om căruia-i place să joace pe față... *Să-mi dai voie să-ți spui ceva...* Ia poftim, mă rog.

Cațavencu: Stimabile domn, d-tale îți place să joci pe față, primesc.

Tipătescu: Așa [...] Astfel dar, onorabile domn, d-ta – prin ce mijloace nu-mi pasă ! – posezi o scrisoare a mea, care poate compromite onoarea unei familii... (Caragiale, *Teatru*, p. 99).

Fuzionând comedia de moravuri, de caracter și de intrigă (*O scrisoare pierdută* le îmbină magistral), Caragiale „a creat, dintr-o dată, și comedia românească în toate elementele ei”, iar „ceea ce formează „piesa” este de o perfecțiune geometrică; fie că e vorba de *D-ale carnavalului*, de o ingeniozitate rară, fie că e vorba de *O scrisoare pierdută* sau de celelalte comedii, Caragiale rămâne un maestru necontestat al tehnicii teatrale”⁷⁰².

⁷⁰¹ Levinson, *Pragmatik*, p. 344.

⁷⁰² Constantinescu, *Comediile*, p. 347.

Concluzii

Studiul de față, *Corecturi, perechi de adiacență și presecvențe în teatrul lui I. L. Caragiale*, face referiri la trei concepte de bază ale modelului etnometodologic în analiza conversațională, cu aplicație la piesele de teatru ale lui I. L. Caragiale. Dacă *corecturile* reprezintă un caz de utilizare defectivă a limbii, iar *perechile de adiacență* sunt secvențe „în doi membri”, care formează un schimb conversațional de replici, conceptul de *presecvență* acoperă realitatea pragmatică reprezentată de un anumit fel de contribuție la conversație și de un anumit fel de secvență, care conține o asemenea contribuție (presecvențe tip contribuție și presecvențe tip secvență).

Izvoare și bibliografie

Izvoare

Caragiale, I. L., *Teatru*, Editura Facla, 1983.

Bibliografie

- Atkinson, J. M., Drew, P., *Order in Court*, London, 1979;
Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Nagard, 1980;
Dragoș, Elena, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000;
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999;
Levinson, St. C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994;
Meibauer, J., *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1994;
Schegloff, E., Jefferson, G., Sacks, H., *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*, în *Language*, 53, 1977, p. 361-382.

ON THE NOTION OF CONVERSATIONAL IMPLICATURE

Pragmatists have given much attention to what an utterance can convey implicitly since H. P. Grice⁷⁰³ brought it to their attention in his work on conversational implicature.

In an important series of papers, published and unpublished, H. P. Grice has been developing a theory of the relationship among an expression, its meaning, the speaker's meaning, the implications, and so on, of the utterance.

Equally important, however, is the proposition explicitly expressed by the utterance of a linguistic expression, *what is said*, in Grice's terms, although this „has been given only passing acknowledgement“⁷⁰⁴. So, what is said (the explicit) and what is implicated (the implicit) exhaust the (propositional) significance of the utterance. Some of this structure is indicated in (1):

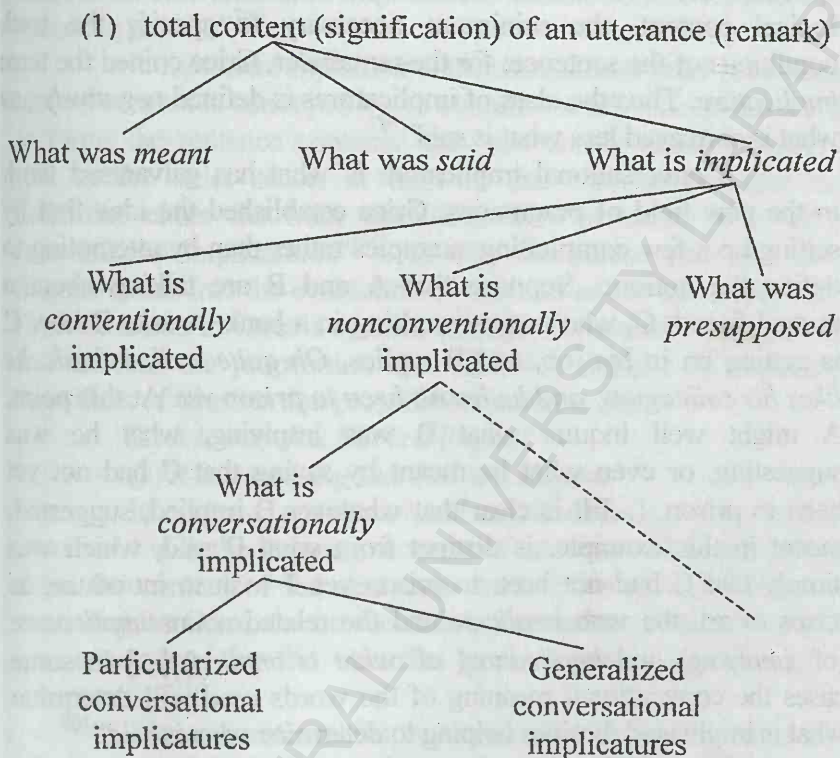
(1) total content (signification) of a utterance (remark)

One convenient way of investigating Grice's theory is „by tracking down various branches of this tree“⁷⁰⁵.

⁷⁰³ H. P. Grice, *Logic and Conversation*. In *Pragmatics. A Reader*, edited by Steven Davis, Oxford, 1991, p. 305-315 [= Grice, *Logic*].

⁷⁰⁴ Robyn Carston, *Implicature, Explicature, and Truth-Theoretic Semantics*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 34 [= Carston, *Implicature*].

⁷⁰⁵ Robert M. Harnish, *Logical Form and Implicature*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 325 [= Harnish, *Implicature*].

The notion of *conversational implicature* makes it possible to claim that „a sentence with two quite distinct effects is nevertheless unambiguous from the point of view of its conventional content, and that two sentences that can convey practically the same thing are nevertheless not logically or linguistically equivalent“⁷⁰⁶.

According to Grice's much-followed precepts, what an

⁷⁰⁶ Jerrold M. Sadock, *On Testing for Conversational Implicature*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 365 [= Sadock, *On Testing*].

utterance conveys in context falls into two parts: what is *said* is the logical content, the minimum necessary to specify the truth conditions of the sentence; for the remainder, Grice coined the term *implicature*. Thus the class of implicatures is defined *negatively* „as what is conveyed less what is said”⁷⁰⁷.

Conversational implicature is what has galvanised work in the new field of pragmatics. Grice established the idea first by setting up a few compelling examples rather than by attempting to define the notion: „Suppose that A and B are talking about a mutual friend, C, who is now working in a bank. A asks B how C is getting on in his job, and B replies, *Oh quite well, I think; he likes his colleagues, and he hasn't been to prison yet*. At this point, A might well inquire what B was implying, what he was suggesting, or even what he meant by saying that C had not yet been to prison. [...] It is clear that whatever B implied, suggested, meant in this example, is distinct from what B said, which was simply that C had not been to prison yet. I wish to introduce, as terms of art, the verb *implicate* and the related nouns *implicature* (cf. *implying*) and *implicatum* (cf. *what is implied*) [...] In some cases the conventional meaning of the words used will determine what is implicated, besides helping to determine what is said”⁷⁰⁸.

Grice distinguishes two main types of implicit content or implicature that utterance can convey.

Conventional implicatures are determined by particular lexical items or linguistic constructions occurring in the utterance.

Conversational implicatures follow from general maxims of truthfulness, informativeness, relevance and clarity that speakers are assumed to observe. For Grice, the important difference between conventional and conversational implicature is that „the conventional implicatures of an utterance are arbitrarily stipulated,

⁷⁰⁷ Sadock, *On Testing*, p. 365.

⁷⁰⁸ Grice, *Logic*, p. 306-307.

whereas its conversational implicatures should be recoverable by a reasoning process"⁷⁰⁹.

Conventional implicatures include „all non-truth-conditional aspects of what is conveyed by an utterance solely due to the words or forms the sentence contains; they are closely allied to what is said in the strict sense, at least in that the same clause can determine either the truth conditions of a sentence or a set of conventional implicatures"⁷¹⁰. In (2), the clause *that Bill is a linguist* enters into the evaluation of the truth of the sentence, but in (3) it does not. In Grice's system, example (3) would be considered true in case the proposition that Bill is a linguist is surprising, regardless of whether that proposition is true or false:

(2) *It is true that Bill is a linguist.*

(3) *It is surprising that Bill is a linguist*⁷¹¹.

In contrast, *conversational implicatures* are only indirect associated with the linguistic content of utterance. They are derived from the content of the sentences used and owe their existence, according to Grice, to the fact that „participants in a conversation are constrained by the common goal of communication to be cooperative"⁷¹².

Nonconventional implicatures come in two varieties: first the important class of *conversational implicatures* that involve the Cooperative Principle and its maxims, and then a poorly described class of nonconventional, *nonconversational implicatures*, that are calculated in context on the basis of the conventional meaning, knowledge of the context of utterance, and background knowledge, but „which depend crucially for their existence on

⁷⁰⁹ Deidre Wilson, Dan Sperber, *Inference and Implicature*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991, p. 378 [= Wilson, Sperber, *Inference*].

⁷¹⁰ Sadock, *On Testing*, p. 366.

⁷¹¹ *Idem, ibidem.*

⁷¹² *Idem, ibidem.*

nonconversational maxims that are aesthetic, social, or moral in character”⁷¹³.

Conversational implicatures themselves divide into two classes, *particularized* and *generalized*. The former „are crucially dependent not only on the content of the utterance and the Cooperative principle, but also on the context of utterance”; the latter „are relatively independent of context and therefore can rather easily be confused with conventional implicatures since they are constantly associated with particular linguistic forms”⁷¹⁴.

Having introduced the pragmatic maxims and the notion of conversational implicature by using these highly context-dependent cases (particularised conversational implicatures), Grice went to consider the group he calls generalised conversational implicatures:

- (4) a. Mr Jones has been insulted *and* he’s going to resign
- b. Mr Jones has been insulted and as a result he’s going to resign⁷¹⁵.

Given the notion of generalised conversational implicature Grice could maintain that the „semantics of natural language *and* is identical with logical conjunction”⁷¹⁶.

A generalized implicature is, in effect, „a default inference, one that captures our intuitions about a preferred or normal interpretation”⁷¹⁷:

„I also distinguished ... particular conversational implicatures that depended on particular context features ... and ones that I thought of as relatively general which I called

⁷¹³ *Idem, ibidem.*

⁷¹⁴ *Idem, p. 367.*

⁷¹⁵ Carston, *Implicature*, p. 36.

⁷¹⁶ *Idem, ibidem.*

⁷¹⁷ Stephen C. Levinson, *Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicature*, Cambridge, 2000, p. 11 [= Levinson, *Meanings*].

GENERALIZED IMPLICATURES. These are the ones that seem to be more controversial and at the same time more valuable for philosophical purposes, because they will be the implicatures that would be carried (other things being equal) by any utterance of a certain form, though, as with all implicatures, they are not to be represented as a part of the conventional meaning of the words or forms in question. [...] I have so far considered only cases of what I might call „particularized conversational implicature” – that is to say, cases in which an implicature is carried by saying that *p* on a particular occasion in virtue of special features of the context, cases in which there is no room for the idea that an implicature of this sort is normally carried by saying that *p*. [...] Anyone who uses a sentence of the form *X is meeting a woman this evening* would normally implicate that the person to be met was someone other than X's wife, mother, sister, or perhaps even close platonic friend⁷¹⁸.

The distinction between *particularized* and *generalized* implicature is:

a. An implicature *i* from utterance *U* is *particularized* iff *U* implicates *i* only by virtue of specific contextual assumption that would not invariably or even normally obtain

b. An implicature *i* is *generalized* iff *U* implicates *i* unless there are unusual specific contextual assumptions that defeat it⁷¹⁹.

The intuition behind the contrast between particularized and generalized conversational implicatures may be highlighted by a simple example. Consider the sentence *Some of the guests are already leaving*, and consider that it might be uttered in two rather different contexts⁷²⁰:

⁷¹⁸ Grice, *Logic*, p. 314.

⁷¹⁹ Levinson, *Meanings*, p. 16.

⁷²⁰ *Idem*, *ibidem*.

(5) *Context 1*

A: What time is it?

B: Some of the guests are already leaving.

PCI: *It must be late.*

GCI: *Not all the guests are already leaving.*

(6) *Context 2*

A: Where's John?

B: Some of the guests are already leaving.

PCI: *Perhaps John has already left.*

GCI: *Not all of the guests are already leaving.*

In *Logic and Conversation*, H. P. Grice is quite largely concerned with the difficulties with the distinction between what is said and what is implicated. What is coded by the linguistic system is the sum of what is *said* (roughly the truth-conditional content) and what is *conventionally implicated*. In contrast, what is *con conversationally* implicated is not coded but rather inferred on the basis of some basic assumptions about „the rational nature of conversational activity”⁷²¹, as stated in the Cooperative Principle and its constituent maxims of conversations. For reference, let us briefly recapitulate Grice's maxims:

The cooperative principle

„Make your contribution such as required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged.” (H. P. Grice, *Studies in the way of words*, Cambridge, 1989, p. 26) [= Grice, *Studies*];

The maxims of Quality

„Try to make your contribution one that is true”, specifically:

„Do not say what you believe to be false”

⁷²¹ Idem, p. 14.

„Do not say that for which you lack adequate evidence” (Grice, *Studies*, p. 27);

The maxim of Relation (Relevance)

„Be relevant” (Grice, *Studies*, p. 27);

The maxims of Quantity

Q1: „Make your contribution as informative as is required (for the purposes of the exchange)

Q2: „Do not make your contribution more informative than is required” (Grice, *Studies*, p. 26);

The maxims of Manner

„Be perspicuous”, specifically:

M1: „Avoid obscurity of expression”

M2: „Avoid ambiguity”

M3: „Be brief (avoid unnecessary prolixity)”

M4: „Be orderly” (Grice, *Studies*, p. 27).

Grice assumed that we can distinguish between what a speaker has said by virtue of conventional meaning of the words or sentence and what a speaker conversationally implicates by saying those words.

Grice provides six *characteristics* of conversational implicature. Briefly stated:

1. Conversational implicata are capable of being „worked out” on the basis, inter alia, of the Cooperative Principle. That is, they are *CALCULABLE*;

2. Conversational implicata are *CANCELLABLE*;

3. Conversational implicata are *NONDETACHABLE*;

4. Conversational implicata are not part of the meaning of the uttered forms. They are *NONCONVENTIONAL*;

5. Conversational implicata are not carried by what is said, but by the saying of it;

6. Conversational implicata may be *INDETERMINATE*.

Of these, „only the first three are reasonable candidates

for practical tests that could be used in setting the matter in particular instances; the fourth, is completely circular; characteristic 5., if coherent at all, seems to me be a version of 4; the last test is seriously weakened by the modal; some conversational implicatures are fully determinate⁷²².

To Grice's list of distinctive properties, St. C. Levinson may add:

7. *Reinforcability* – it is often possible to add explicitly what is anyway implicated with less sense of redundancy than would be the case if one repeated the coded content;

8. *Universality* – because the inferences are derived ultimately from fundamental considerations of rationality, we expect a strong tendency to universality (unlike with coded meanings, of course); conversational implicatures are motivated, not arbitrary⁷²³.

Concluding Remark

H.P. Grice's suggestions concerning the relationship between natural language and logic provide the outline of a system for explaining certain aspects of what utterances convey without claiming that they are part of the conventional force of the uttered sentence.

According to Grice's precepts, what an utterance conveys in context falls in two parts: what is *said* is the logical content and for the remainder, Grice coined the term *Implicature*.

Grice gave six *characteristics* of conversational implicature that were supposed to distinguish examples of this phenomenon from examples of conventional implicature. Of these, only three seem to merit serious consideration as practical tests in unclear cases.

⁷²² Sadock, *Testing*, p. 367.

⁷²³ Levinson, *Meanings*, p. 15.

References

- Carston, R., *Implicature, Explicature, and Truth-Theoretic Semantics*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Carston, *Implicature*];
- Grice, H. P., *Logic and Conversation*. In *Pragmatics. A Reader*, p. 305-315 [= Grice, *Logic*];
- Grice, H. P., *Studies in the way of words*, Cambridge, 1989 [= Grice, *Studies*];
- Harnish, R. M., *Logical Form and Implicature*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Harnish, *Implicature*];
- Levinson, St. C., *Presumptive Meanings. The Theory of Generalized Conversational Implicature*, Cambridge, 2000 [= Levinson, *Meanings*];
- Sadock, J. M., *On Testing for Conversational Implicature*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Sadock, *Testing*];
- Wilson, D., Sperber, D., *Inference and Implicature*. In *Pragmatics. A Reader*, Oxford, 1991 [= Wilson, Sperber, *Inference*].

ON THE NOTION OF PRESUPPOSITION

1. Introduction

According to a pragmatic view, the presuppositions of a sentence determine the class of contexts in which the sentence could be felicitously uttered. „A theory of presuppositions becomes a theory of constraints on successive contexts in a fully explicit discourse”⁷²⁴.

Let us turn to the word *presupposition*. There are two very important questions to be raised at the outset. First, it must be asked what sort of thing or things one who is talking about presuppositions of utterances wishes the variables x and y to range over in the formula „ x presupposes y ” („the presupposition formula”)⁷²⁵. But further, we cannot hope to understand the way someone is using the word *presupposition* „unless we are able to discover what is thought to result when a presupposition fails”⁷²⁶, and so the second question we should ask is this: What is the alleged consequence of a presupposition failure?

A definition of the presupposition is like the one given under (1):

(1) Surface sentence A pragmatically presupposes a logical form L , if and only if it is the case that A can be felicitously uttered only in contexts which entail L ⁷²⁷.

The main point about (1) is that presupposition is viewed

⁷²⁴ L. Karttunen, *Presupposition and Linguistic Context*, in *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures*, Arlington, Virginia, 1977, p. 149 [= Karttunen, *Presupposition*].

⁷²⁵ R. Garner, *Presupposition in Philosophy and Linguistics*, in *Studies in Linguistic Semantics*, Edited by C. J. Fillmore and D. Terence Langendoen, New York, 1971, p. 27 [= Garner, *Presupposition*].

⁷²⁶ Garner, *Presupposition*, p. 27.

⁷²⁷ Karttunen, *Presupposition*, p. 149.

as „a relation between sentences, or more accurately, as a relation between a surface sentence and the logical form of another”⁷²⁸. By „surface sentence”, Lauri Karttunen means „expressions of natural language as opposed of formal language which the former are in some manner associated with”. „Context” in (1) means „a set of logical forms that describe the set of background assumption, that is, whatever the speaker chooses to regard as being shared by him and his intended audience”⁷²⁹. According to (1), a sentence can be felicitously uttered only in contexts that entail all of its presuppositions. The same sentence may have different presuppositions depending on the context in which it is uttered.

2. Logical Presuppositions

In the philosophical literature the notion of linguistic presuppositions has been discussed mainly in connection with what we may call „singular referring expressions”, in particular, singular definite descriptions and proper names⁷³⁰.

The notion *presupposition* was not, as many seem to believe, introduced by Strawson⁷³¹. G. Frege⁷³² appealed to it when he pointed out that if anything is asserted there is always an obvious presupposition that the simple or compound proper names used have a reference. Frege treated all singular referring expressions as proper names so that definite descriptions, as well as ordinary proper names like Gottlob and Wolfgang, were called proper names. When a presupposition fails, Frege would inclined

⁷²⁸ Karttunen, *Presupposition*, p. 149.

⁷²⁹ Karttunen, *Presupposition*, p. 150.

⁷³⁰ K. S. Donnellan, *Intuitions and Presuppositions*, in *Radical Pragmatics*, edited by P. Cole, Academic Press, New York, 1981, p. 129 [= Donnellan, *Intuitions*].

⁷³¹ P. F. Strawson, *Introduction to Logical Theory*, University Paperbacks, London, 1960.

⁷³² G. Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, 1952, in *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, 1962, p. 25-50.

to say that no statement was made. We must understand Frege's remark that if anything is asserted there is always a presupposition that the proper names used have a reference as amounting to the view that a necessary condition of anyone's being able to use a sentence to make a statement is that the proper name serving as the grammatical subject of the sentence does have a reference⁷³³. Frege's brief introduction of linguistic presuppositions was clearly a consequence of his views about referring expressions⁷³⁴.

The second treatment of presupposition by a philosopher is Strawson's⁷³⁵. Strawson insists that we enforce the distinction between a *sentence* and a *statement* and says that it is about statements only that the question of truth and falsity can arise, and about these that it can sometimes fail to arise.

Strawson defines the presupposition relation by saying that a statement S presupposes a statement S' if, and only if, the truth of S' is a precondition of the truth or falsity of S. Strawson speaks not only of the presuppositions of singular statement objects types, such as those made by utterances of sentences like *The present king of France is bald*, but also of what is presupposed by quantified statements of any of the four standard forms:

All S is P.

No S is P.

Some S is P.

Some S is not P.⁷³⁶

His prime example involves the statement made by the sentence: *All John's children are asleep*. As in the king of France case, Strawson says that the truth of the statement that John has children is presupposed by the statement that they are asleep. If

⁷³³ Garner, *Presupposition*, p. 28.

⁷³⁴ Donnellan, *Intuitions*, p. 130.

⁷³⁵ P. F. Strawson, *On referring*, 1950, in *Mind*, 59, p. 320-344.

⁷³⁶ Garner, *Presupposition*, p. 29.

John has no children then the statement that they are asleep is neither true nor false⁷³⁷.

Strawson's definition of presupposition, however, is unlike Frege's in an important respect and allows an extension far beyond problems about reference failure. Strawson also did something else that one does not find in Frege: he appealed to intuitions⁷³⁸.

That there is a correlation between presupposition and subjecthood has long been recognized. In his rediscovery of the Fregean doctrine of logical presupposition, Strawson explicitly restricts his anti-Russellian theory of descriptions to those occurring in „referring position“, typically as subject. Reference failure in such contexts results in truth-value gaps, the question of the truth or falsity of (1 a, b):

1 a. *The present king of France is bald.*

1b. *The present king of France is not bald.*

failing to arise in the absence of a king of France. At the same time, Strawson recognizes a distinction between (2a), where the description *the greatest French soldier* is not used to mention an individual, and (2b), where it is⁷³⁹:

2a. *Napoleon was the greatest French soldier.*

2b. *The greatest French soldier died in exile.*

The third treatment of presupposition by a philosopher is presented by Wilfred Sellars⁷⁴⁰. He says that if a person utters assertively the sentence *Harry has stopped beating his grandmother*, he has asserted both that Harry once beat his grandmother and that he no longer does so: and his assertion is

⁷³⁷ Garner, *Presupposition*, p. 30.

⁷³⁸ Donnellan, *Intuitions*, p. 130.

⁷³⁹ L. R. Horn, *Presupposition, Theme and Variations*, in *Pragmatics and grammatical Theory*, Chicago Linguistic Society, Chicago, 1986, p. 168.

⁷⁴⁰ W. Sellars, *Presupposing*, in *Philosophical Review*, 1954, 63, p. 197-215.

false if either of these facts fails to obtain⁷⁴¹.

Wilfred Sellars defends Russell's theory of definite descriptions against Strawson's original challenge. In effect, what it says is that our intuition in certain cases involving a non-denoting definite description that nothing true or false has been asserted is not really what it seems to be⁷⁴².

There is a ready analogue between the structure of the information that we assume in conversation and the way statements made modify that information. Fred Landman⁷⁴³ argues that the analysis of presuppositions and the analysis of modal subordination are not unrelated and that the most recalcitrant counterexamples – cases of conflicting presuppositions – can be explained with the help of modal subordination.

Certain assertions require a presupposition to be satisfied in the context. Here are some standard examples. The consequent of (1) presupposes (2), but the conditional (1) itself presupposes (3) rather than (2):

- (1) *If there is a depression, even the boss will be fired.*
- (2) *Others, besides the boss, will be fired.*
- (3) *If there is a depression, others, besides the boss, will be fired*⁷⁴⁴.

Similarly, if the presupposition of the consequent is satisfied by the antecedent, the whole conditional has only a trivial presupposition: Though the consequent of (4) presupposes (5), (4) itself only presupposes (6):

- (4) *If there is a king, the king is the one who opens*

⁷⁴¹ Garner, *Presupposition*, p. 32.

⁷⁴² Donnellan, *Intuitions*, p. 139.

⁷⁴³ F. Landman, *Conflicting presupposition and modal subordination*, in *Pragmatics and grammatical theory*, Chicago, Illinois, 1986, Chicago Linguistic Society, p. 195-207 [= Landman, *Presupposition*].

⁷⁴⁴ Landman, *Presupposition*, p. 196.

parliament each year.

(5) *There is a king.*

(6) *If there is a king, there is a king*⁷⁴⁵.

The analysis may seem problematic for cases like (7), where the theory only gives you (9) as a presupposition, while (8) is what you want:

(7) *If it is September, the queen opens parliament.*

(8) *There is a queen.*

(9) *If it is September, There is a queen*⁷⁴⁶.

To summarize the discussion: Fred Landman has a very simple analysis of how presuppositions of consequents are inherited in the assertion of a conditional.

Karttunen and Peters⁷⁴⁷ assume that the presuppositions of the antecedent of the conditionals are inherited by the assertion of the conditional: what is presupposed by the assertion of the antecedent, is presupposed by the assertion of the conditional itself. They discuss alternatives for this, but mainly they are not convinced by counterexamples like:

(10) *If the queen opened parliament today, then (at least) there is a queen.*

(11) *There is a queen*⁷⁴⁸.

3. Pragmatic Presuppositions

There is a familiar intuitive distinction between what is *asserted* and what is *presupposed* in the making of a statement.

The principal criterion that has been used to identify presuppositions can be stated in the following way: *Q* is

⁷⁴⁵ Landman, *Presupposition*, p. 196.

⁷⁴⁶ Landman, *Presupposition*, p. 197.

⁷⁴⁷ L. Karttunen, S. Peters, *Conventional Implicature*, in *Syntax and Semantics 11. Presupposition*, Academic Press, New York, 1979 [= Karttunen, Peters, *Implicature*].

⁷⁴⁸ Karttunen, Peters, *Implicature*, p. 87.

presupposed by an assertion that *P* just in case under normal conditions one can reasonably infer that a speaker believes that *Q* from either his assertion or his denial that *P*⁷⁴⁹. Linguists have used this criterion to identify many examples of the phenomenon of presupposition. It is clear that there is a phenomenon to be explained. But it is much less clear what kind of explanation of it should be given. There are two very different kinds of answers to this questions.

The first answer is that presupposition is a *semantic* relation holding between sentences or propositions. This kind of account draws the distinction between presupposition and assertion in terms of the content or truth-conditions of the sentence uttered or the proposition expressed. Here is an example of such a definition: „a proposition that *P* presupposes that *Q* if and only if *Q* must be true in order that *P* have a truth-value at all”⁷⁵⁰.

The second answer is that presupposition should be given a *pragmatic* analysis. The distinction between presupposition and assertion „should be drawn, not in terms of the content of the propositions expressed, but in terms of the situations in which the statement is made – the attitudes and intentions of the speaker and his audience. Presuppositions, on this account, are something like the background beliefs of the speaker”⁷⁵¹.

The *pragmatic* account makes it possible to explain some particular facts about presuppositions in terms of general maxims of rational communication.

The notion of *common background belief* is the first approximation to the notion of pragmatic presupposition that

⁷⁴⁹ R. C. Stalnaker, *Pragmatic Presuppositions*, in *Pragmatics*, Edited by Steven Davis, Oxford University Press, 1991, p. 471 [= Stalnaker, *Presuppositions*].

⁷⁵⁰ Stalnaker, *Presuppositions*, p. 472.

⁷⁵¹ Stalnaker, *Presuppositions*, p. 472.

Robert C. Stalnaker wants to use. „A presupposition *P* is a pragmatic presupposition of a speaker in a given context just in case the speaker assumes or believes that *P*, assumes or believes that his addressee assumes or believes that *P*, and assumes or believes that his addressee recognizes that he is making these assumptions, or has these beliefs”⁷⁵². Presupposing is thus not a mental attitude like believing, but is rather a linguistic disposition, „a disposition to behave in one’s use of language as if one had certain beliefs, or were making certain assumptions”⁷⁵³.

Charles E. Caton⁷⁵⁴ tries to improve upon Stalnaker’s account of what pragmatic presupposition is. Stalnaker’s account needs improvement in two ways that Charles E. Caton will primarily focus on: first, a relatively minor one, „a certain indefiniteness as to the relation between what is pragmatically presupposed and what is uttered in an utterance”, and, second, a major one, „the problem he explicitly leaves unsolved as to what the propositional attitude is in which a speaker stands to a proposition he pragmatically presupposes”⁷⁵⁵.

By the EPISTEMIC QUALIFICATION (EQn) of a proposition, Charles E. Caton means „the modification of it in such a way as (perhaps among other things) to involve the speaker’s state of knowledge with respect to the proposition, that is, whether he knows or is certain that it is true, just believes or thinks that it is true, or thinks that it is probable, very probable, quite possible, *etc.*, or none of these but just thinks it possible”⁷⁵⁶. It thus appears that is a principle of what may be termed DISCOURSE GRAMMAR to the

⁷⁵² Stalnaker, *Presuppositions*, p. 473.

⁷⁵³ Stalnaker, *Presuppositions*, p. 474.

⁷⁵⁴ C. E. Caton, *Stalnaker on Pragmatic Presupposition*, in *Radical Pragmatics*, Edited by P. Cole, Academic Press, New York, 1981, p. 83-99[= Caton, *Stalnaker*].

⁷⁵⁵ Caton, *Stalnaker*, p. 83.

⁷⁵⁶ Caton, *Stalnaker*, p. 87.

effect that

(12) *Pragmatic Principle*: If a proposition is pragmatically presupposed in a discourse, whether tacitly through mutual acceptance or through earlier propounding, it must be EQed⁷⁵⁷ with either strong or moderate strength.

Thus four sorts of cases of pragmatic presupposition in connection with an EQed proposition *p* apparently can occur: where it is tacit in the discourse and mutually accepted (a) at strong strength or (b) at moderate strength; or where it is in some way propounded earlier in the discourse, it being there qualified (c) with strong strength or (d) with moderate strength⁷⁵⁸.

Final comments

Presupposition is a *semantic* relation holding between sentences or propositions. This kind of account draws the distinction between presupposition and assertion in terms of the content or truth-conditions of the sentence uttered or the proposition expressed.

Presupposition should be given also a *pragmatic* analysis. The distinction between presupposition and assertion should be drawn, not in terms of content of the propositions expressed, but in terms of the situations in which the statement is made – the attitudes and intentions of the speaker and his audience. Presuppositions, on this account, are something like the background beliefs of the speaker – propositions whose truth he takes for granted, or seems to take for granted, in making his statement.

⁷⁵⁷ The notation EQed refers to the „epistemically qualified proposition *p*” (Caton, *Stalnaker*, p. 88).

⁷⁵⁸ Caton, *Stalnaker*, p. 92.

References

- Caton, C. E., *Stalnaker on Pragmatic Presupposition*, in *Radical Pragmatics*, Edited by P. Cole, Academic Press, New York, 1981, p. 83-99 [= Caton, *Stalnaker*].
- Donnellan, K. S., *Intuitions and Presuppositions*, in *Radical Pragmatics*, edited by P. Cole, Academic Press, New York, 1981 [= Donnellan, *Intuitions*].
- Frege, G., *Über Sinn und Bedeutung*, 1952, in *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, 1962, p. 25-50.
- Garner, R., *Presupposition in Philosophy and Linguistics*, in *Studies in Linguistic Semantics*, Edited by C. J. Fillmore and D. Terence Langendoen, New York, 1971 [= Garner, *Presupposition*].
- Horn, L. R., *Presupposition, Theme and Variations*, in *Pragmatics and grammatical Theory*, Chicago Linguistic Society, Chicago, 1986.
- Karttunen, L., Peters, S., *Conventional Implicature*, in *Syntax and Semantics 11. Presupposition*, Academic Press, New York, 1979 [= Karttunen, Peters, *Implicature*].
- Karttunen, L., *Presupposition and Linguistic Context*, in *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures*, Arlington, Virginia, 1977 [= Karttunen, *Presupposition*].
- Landman, F., *Conflicting presupposition and modal subordination*, in *Pragmatics and grammatical theory*, Chicago, Illinois, 1986, Chicago Linguistic Society, p. 195-207 [= Landman, *Presupposition*].
- Sellars, W., *Presupposing*, in *Philosophical Review*, 1954, 63, p. 197-215.
- Stalnaker, R. C., *Pragmatic Presuppositions*, in *Pragmatics*, Edited by Steven Davis, Oxford University Press, 1991 [=

Stalnaker, *Presuppositions*].

Strawson, P. F., *Introduction to Logical Theory*, University Paperbacks, London, 1960.

Strawson, P. F., *On referring*, 1950, in *Mind*, 59, p. 320-344.

DISCOURSE MARKERS IN ENGLISH

1.1. Discourse analysis

Discourse analysis is a vast and ambiguous field. Consider two definitions. First, Brown and Yule (1983: 1) state that: „The analysis of discourse is necessarily the analysis of language in use. As such, it cannot be restricted to the description of linguistic forms independent of the purposes or functions which these forms are designed to serve in human affairs”. Second, Stubbs (1983: 1) states that discourse analysis consists of: „attempts to study the organization of language above the sentence or above the clause, and therefore to study larger linguistic units, such as conversational exchanges or written texts. It follows that discourse analysis is also concerned with language in use in social contexts, and in particular with interaction or dialogue between speakers”. Stubbs' emphasis on a particular *unit of analysis* („above the sentence”) leads him toward a similar pragmatic emphasis on „language in use”. Brown and Yule (1983: 3) observe that the term discourse analysis „has come to be used with a wide range of meanings which cover a wide range of activities. It is used to describe activities at the intersection of disciplines as diverse as sociolinguistics, psycho-linguistics, philosophical linguistics and computational linguistics. The vastness and ambiguity of discourse analysis is also suggested by textbooks on different approaches to language, such as pragmatics, which define this field as „the study of the general conditions of the communicative use of language” (Leech, 1983:10) and which include chapters on conversation analysis (Levinson, 1983:Chapter 6). It should not really be surprising that discourse analysis is so vast and diffuse: like pragmatics and sociolinguistics, it has its intellectual roots not only in linguistics, but in the social sciences and in philosophy. The key assumption about language which Schiffrin (1987: 3) takes to be

central to current discourse analysis concern context and communication are: 1. language always occurs in a context; 2. language is context sensitive; 3. language is always communicative; 4. language is designed for communication.

Because discourse analysis is so vast a field, readers of discourse analysis may find themselves unexpectedly confronted by terms, concepts and perspectives borrowed from a home turf which is different from their own.

1.2. Pragmatic markers

Sentence meaning, the information encoded by linguistic expressions, can be divided up in two separate and distinct parts. On the one hand, a sentence typically encodes a proposition, perhaps complex, which represents a state of the world which the speaker wishes to bring to the addressee's attention. This aspect of sentence meaning is generally referred to as the *propositional content* (or content meaning) of the sentence. On the other hand, there is everything else: Mood markers such as the declarative structure of sentence, and lexical expressions of varying length and complexity. It is on „everything else” that our approach will focus. Fraser (1996: 168) proposes that this *nonpropositional* part of sentence can be analyzed into different types of signals, what he has called *pragmatic markers* (1990) , which correspond to the different types of potential direct messages a sentence may convey. These pragmatic markers „are the linguistically encoded clues which signal the speaker's potential communicative intentions (Fraser, 1996: 168). Pragmatic markers fall into *four* types. First, *basic markers*, which signal more or less specifically the force of the basic message, include sentence mood and lexical expressions. These markers are illustrated by the examples in (1), with the pragmatic marker in boldface type:

(1) a) **I** regret that he is still here.

b) **Admittedly**, I was taken in.

c) The cat is very sick. (Fraser, 1996: 168).

Sentence (1a) is an expression of regret, and sentence (1b) an admission. Sentence (1c) has no lexical basic marker, as do the first two, but its declarative mood signals that it is the expression of belief (a claim, a report) that the state of the world expressed by the propositional content is true.

Second, there are commentary messages and the *commentary markers*. The sentence in (2) illustrates this type of marker:

(2) a) **Stupidly**, Sara didn't fax the correct form in on time. (Fraser, 1996: 168).

In (2a), for example, the basic message is a report while the commentary message, signaled by *stupidly*, is that the speaker believes Sara's failure to act to have been stupid.

Third, there are parallel messages, which signal an entire message separate from the basic and any commentary messages. The sentence in (3) are illustrative of *parallel markers*:

(3) a) **John**, you are very noisy.

b) **In God's name**, what are you doing now ? (Fraser, 1996: 169).

In (3a), for example, the speaker, in addition to the basic message of a claim that John is being very noisy, is conveying a message, signaled by *John*, that it is John who is being addressed, while in (3b), the *in God's name* signals exasperation on the part of the speaker.

Finally, there are discourse messages, which signal a message specifying how the basic message is related to the foregoing discourse. The sentences in (4) illustrate these markers:

(4) a) Jacob was tired. **So**, he left early.

b) Martha's party is tomorrow. **Incidentally**, when is your party? (Fraser, 1996: 169).

In (4a), the *so* signals that the report that he left early is a

conclusion based on the message conveyed by the preceding sentence, while in (4b), the *incidentally* signals that the following basic message is going to reflect a shift in topic.

1.3. Discourse markers

The fourth and final type of pragmatic marker is the *discourse marker*, „an expression which signals the relationship of the basic message to the foregoing discourse” (Fraser, 1996: 186). Discourse markers are „expressions such as *now, well, so, however* and *then*, which signal a sequential relationship between the current basic message and the previous discourse” (Fraser, 1990: 383). Discourse markers „imply some causal relation between events, but also characterize in various ways the speaker’s beliefs about this relation and about the truth of the events referred to” (Caron, 1987: 568). The „meaning” of discourse markers „interacts with the context not as evidence for the conflation of linguistic meaning and pragmatically determined meaning, but rather as evidence that the pragmatic interpretation of utterances may be constrained by linguistic meaning” (Blakemore, 1987: 126). The term *discourse markers* is „a neutral label for these items that avoids *a priori* judgments on their function or grammatical affiliations but does suggest that they are primarily discourse phenomena” (Schourup, 1983: 1).

Although the linguistic literature abounds with studies on the use of individual formatives such as *and* and *well*, serious systematic research of English discourse markers began only in the 1980s. Levinson (1983: 87) was one of the first to suggest in print that discourse markers as a group might be considered worth study: „there are many words and phrases in English, and no doubt most languages, that indicate the relationship between an utterance and the prior discourse. Examples are utterance-initial of *but, therefore, in conclusion, to the contrary, still, however, anyway, well, besides, actually, all in all, so, after all* and so on”. Levinson did not pursue

discourse markers beyond these brief comments. Since then three detailed treatments of English discourse markers have appeared which attempt to treat discourse markers as a coherent group.

The first of these research efforts is that found in Schourup (1985: 14), who suggests that the analysis of conversational discourse requires assuming a tripartite model: *the Private World of the speaker* (what the speaker has in mind but has not (yet) disclosed); *the Shared World of the speaker and hearer* (what has been displayed through the conversation and presumably general beliefs); and *the other World* (that is the „private world” of the other participants).

The second, and more thorough research effort is that reported in Schiffirin (1987), who is concerned with elements which mark sequentially dependent units of discourse. Based upon her analysis of *and, because, but, I mean, now, oh, or, so, then, well* and *y'know*, she posits a discourse model containing five separate planes of analysis: *Exchange Structure*, which reflects the mechanics of the conversational interchange; *Action Structure*, which reflects the sequence of speech acts which occur within the discourse; *Ideational Structure*, which reflects certain relationships between the ideas (proposition) found within the discourse; *Participation Framework*, which reflects the ways in which the speakers and hearers relate to one another as well as orientation toward utterances; *Information State*, which reflects the ongoing organization and management of knowledge as it evolves over the course of the discourse.

The third and most recent treatment is that found in Blakemore (1987: 141), who discusses *and, after all, you see, but, moreover, furthermore* and *so* under the label of „discourse connectives”. She proposes that these expressions are used to indicate how the relevance of one discourse segment is dependent on another.

Discourse markers are a class of expressions, each of which signals how the speaker intends the basic message that follows to relate to the prior discourse. The relationship signaled may be one of parallelism (*and*), of result (*so*), of reorienting (*anyway*), or of dissonance (*well*), to name but a few.

1.3.a) Grammatical properties of discourse markers

A. Discourse markers, grouped because of their pragmatic function in the language, are not susceptible to analysis as one traditional grammatical category such as sentence, noun or preposition. Discourse markers are not drawn from a single grammatical source, but reflect sources from throughout the lexical inventory: *adverbials* (*no, then, still*); *literally used phrases* (*to repeat, what I mean to say, similarly*); *idiomatic phrases* (*while I have you, still and all*); *verbs* (*look, see*); *interjections* (*well*); *coordinate conjunctions* (*and, or, but*); *subordinate conjunctions* (*so, however*), as well as terms such as *anyway* and *OK*, which don't fall into any of the usual grammatical slots.

Many expressions which function as a discourse marker are ambiguous and function as a different syntactic type on other occasions. In this regard, consider the following examples:

(5a) (1) A: John left. *Now*, Mary was really frightened.

(2) A: John left. Now Mary was really frightened.

(5b) (1) A: I want another candy. B: *Well*, there are six left.

(2) A: I want another candy. B: There are...well...six left.

(5c) (1) A: I want it finished today. *However*, you do it.

(2) A: I want it finished today, however you do it.
(Fraser, 1990: 388).

Now in (5a-1) functions as a focusing device, while in (5a-2) it serves as a time adverbial in preposed position. Similarly, *well* in (5b-1) functions as a discourse marker signaling some forthcoming dissonance, while in (5b-2), it is a pause marker. Finally, *however* in (5c-1) is used to signal a contrast to

expectations, while in (5c-2) it serves as a type of manner adverbial.

B. When an expression functions as a discourse marker, that is its exclusive function in the sentence. What follows from this is the fact that a discourse marker has no effect on the content meaning of a sentence.

C. Discourse markers typically occur only in utterance-initial position. There are occasions, however, in which they are utterance-internal (as *however* in the present sentence) as well as utterance-final, as in He went, *however*.

D. The presence or absence of a discourse marker does not alter the potential discourse relationship between the message which follows and the foregoing discourse. This can be seen from the following examples:

(6) A: Mary left.

B: (1) John stayed.

(2) *And* John stayed.

(3) *Or* John stayed.

(4) *But* John stayed.

(5) *So* John stayed.

(6) *However*, John stayed.

(7) *Well*, John stayed.

(8) *Then*, John stayed. (Fraser, 1990: 390).

In (6. 2-8), in which a discourse marker is present, the hearer is provided with an explicit lexical orientation of what the speaker takes to be the discourse relationship. In this sense, discourse markers are extremely useful guides for clarifying a speaker's communicative intention.

E. Discourse markers must be distinguished from another group of expressions with which they are often confused – what are known as *interjections*: *Ah*, *Aha*, *Hooray*, *Ooh*, *Oops*, *Ouch*... Interjections do share certain properties with discourse markers:

they are grammatically peripheral, in the sense that they do not enter into constructions with the sentence content and they can contain phonological segments which do not otherwise appear in lexical items (*tsk*, *ahem* and *shhh*). However, the meaning of interjections and discourse markers differs significantly. An interjection is not a part of a sentence but is an entirely separate „sentence“, an expression which encodes an entire basic message typically involving the speaker's emotional state.

Nor are discourse markers the same as *vocatives*. Vocatives encode an entire parallel message, identifying more or less specifically the individual(s) to whom the utterance is addressed and do not signal a discourse relationship. Vocatives fall roughly into the following types:

(7a) *Conventional Appellations: John, Mr. President, Your Honor...*

(7b) *Occupation Name: Waiter, Doctor, Judge, Driver...*

(7c) *Epithets: Darling, Sweetie, Birdbrain...*

(7d) *Pronominal Forms: Somebody, You, Everyone, Anyone...*

(7e) *Special Phonations: Psst, Hey, Ahhh* (Frascr, 1990: 391).

1.3.b) Discourse markers pragmatic meaning

Schiffrrin (1987: 31) operationally defines discourse markers as „sequentially dependent elements which bracket units of talk“. Schiffrrin (1987: 37) uses the term „sequential dependence“ to indicate that markers are devices that work on a discourse level: they are not dependent on the smaller units of talk of which discourse is composed. The distribution of elements like the marker *firstly*, as well as sentence adverbs such as *frankly*, can be constrained only by discourse and pragmatic facts. Elements such as *well*, *now*, *right*, *you know* make no syntactic predictions although they do allow some predictions about discourse content.

Gülich and Kotschi (1995: 33) take into account the specific *function* that certain groups of discourse markers fulfill in creating and specifying relations between discourse constituents on various levels. Some of these markers (especially connectors) combine discourse productive and argumentative functions. Gülich and Kotschi (1995: 34) have distinguished three types of „discourse production”:

1.3.b.1. The first type consists of all „phenomena usually regarded as typical of „parole” or „performance”: hesitation phenomena, incomplete utterances, false starts, repeated words or syllables. They interpret them as *markers signaling verbalization procedures*, such as self-repair, completion etc;

1.3.b.2. Among the second type of discourse markers, Gülich and Kotschi (1995: 94) subsume phenomena with a more complex structure. The speaker performs some kind of treatment on an utterance which has already been produced. Gülich and Kotschi refer to this type of discourse markers as *treatment procedures*. Wellknown treatment procedures include paraphrases, repetitions, corrections or explications. Typical markers of these procedures are expressions like: *it means, finally, so* etc;

1.3.b.3. The third type consists of explicit *metadiscursive evaluation and commenting procedures*. With utterances on a metadiscursive level (*how to say it, between brackets* etc), a speaker refers to different kinds of problems in discourse production (Gülich/Kotschi, 1995: 35).

Fraser (1990: 393) suggests that „discourse markers are a type of pragmatic markers signaling a sequential discourse relationship” and that „discourse markers should be analyzed as having a distinct pragmatic meaning which captures some aspects of speaker’s communicative intention”. Consider the following examples involving the discourse marker *so*:

(8a) Susan is married. *So* she is no longer single.

(8b) John was tired. *So* he left early.

(8c) Son: My clothes are still wet.

Mother: *So* put the drier on for 30 minutes more.

(8d) (Grandmother to granddaughter): *So* tell me about this wonderful young man you're seeing. (Fraser, 1990: 393).

The point of these examples is to show that *so* as a discourse marker permit a range of interpretations, all of which carry some sense that the next message „follows” from the prior context. The pragmatic meaning for the discourse marker *so* should capture only that the speaker takes the message following to have a consequential relationship to the prior material.

1.4. Final comments

Discourse markers are a type of *pragmatic* (as opposed to *content*) class. Discourse markers have certain privileges of occurrence, which must be specified. They have a *pragmatic meaning*, a meaning separate from any content meaning of the homophonous form and a meaning which signals how the speaker intends the message following to relate to the foregoing discourse.

References

- Blakemore, Diane, 1987. *Semantic constraints on relevance*. Oxford.
- Brown, G. and G. Yule, 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caron, Jean, 1987. *Processing connectives and the pragmatics of discourse*. Vershueren J. and Marcella Bertucelli Papi, 1997. *The pragmatic perspective*. Amsterdam. Philadelphia.
- Fraser, B. 1990. *An approach to discourse markers*. Journal of Pragmatics 14: 383-395.
- Fraser, B. 1996. *Pragmatic markers*. Pragmatics 6.2: 167-190.

- Gülich, Elisabeth and T. Kotschi. 1995. *Discourse Production in Oral Communication*. Quasthoff, U. 1995. *Aspects of Oral Communication*. Berlin. New York.
- Leech, G. 1983. *Principles of pragmatics*. New York: Longman.
- Levinson, S. C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, Deborah, 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schourup, L. C. 1983. *Common discourse particles in English conversation*. The Ohio State University.
- Schourup, L. C. 1985. *Common discourse particles in English conversation: like, well, y'know*. New York: Garland.
- Stubbs, M. 1983. *Discourse analysis: The sociolinguistic analysis of natural language*. Chicago: University of Chicago Press.

FUNCȚIILE PRAGMATICE ALE ADVERBULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ

1. Introducere

Definiția obișnuită a adverbului se sprijină, în general, pe două particularități: a) adverbul „este o clasă de cuvinte cu structură morfologică invariabilă, incompatibilă cu mărcile de gen și număr”; b) adverbul este „principalul determinant circumstanțial al verbului și – în măsură mai mică – și determinant al numelui (substantiv, adjectiv, numeral, substitut), precum și al altui adverb”⁷⁵⁹.

Funcția *semantică* principală a adverbului este „de a particulariza planul semantic general al unui verb (*El scrie* → *El scrie frumos*)”, iar sub aspect *morfologic*, adverbul se caracterizează prin „dezvoltarea unui singur sens gramatical, rezultând din categoria intensității”⁷⁶⁰.

D. Nica consideră că „o prezentare funcțională a adverbului românesc se poate realiza prin aplicarea a trei criterii: *formal, semantic și funcțional*”⁷⁶¹, amintind între clasele *funcționale* de adverbe și *adverbele substitute*, care „funcționează în vorbire ca ambreiori: aici, acolo; acum atunci”⁷⁶². Adverbele *deictice*, ca și pronumele personale de persoanele întâi și a doua, ca și demonstrativele, reflectă legătura dintre limbă și context în

⁷⁵⁹ I. Iordan, V. Robu, *Limba română contemporană*, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, p. 497 [= Iordan, Robu, LRC].

⁷⁶⁰ D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 289 [= Irimia GLR].

⁷⁶¹ D. Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Editura Junimea, Iași, 1988, p. 83 [= Nica, *Teoria*].

⁷⁶² Nica, *Teoria*, p. 119.

structurile diverselor limbi.

Numele relației lingvistice cu persoanele sau cu obiectele la care acestea trimit se numește *referință*. Elementele deictice reprezintă, deci, „unitățile lingvistice a căror funcționare semantico-referențială implică luarea în considerație a anumitor elemente constitutive ale situației de comunicare, și anume, *rolul* pe care îl poartă, în procesul enunțării, actanții procesului de comunicare și *situația spațio-temporală* a locutorului și, eventual, a interlocutorului”⁷⁶³.

Făcând referiri la *organizarea internă* a sistemului deictic, K. Bühler⁷⁶⁴ consideră că expresiile deictice fac trimitere la un așa-numit „câmp indexical”, al cărui punct „zero”, așa-numitul „origo”, este constituit din *persoana care vorbește (eu)*⁷⁶⁵, din *locul emiterii mesajului lingvistic (aici)* și din *momentul în care este făcută comunicarea (acum)*.

Studiul nostru analizează funcțiile pragmatice ale adverbului în limba română vorbită actuală, având la bază corpusuri de limbă română vorbită nedialectală publicate: 1) K. Bochmann, V. Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000 [= Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*]; 2) Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002 [= Jinga, *Corpus*]; 3) Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002 [= Ionescu, *Interacțiunea*]. De asemenea, susținem argumentările noastre

⁷⁶³ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation de la subjectivité dans la language*, Paris, 1980, p. 36 [= Kerbrat, *Subjectivité*].

⁷⁶⁴ K. Bühler, *Sprachtheorie*, Frankfurt, 1978, p. 79.

⁷⁶⁵ Referitor la *persoana deictică*, vezi Luminița Hoartă Căărășu, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004, p. 63-65.

teoretice făcând apel și la lucrarea *Corpus de limbă română vorbită actuală* (coordonator Luminița Hoarță Cărașu), Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*].

2. Adverbele deictice temporale

J. Meibauer⁷⁶⁶ face distincție între un *înțeles temporal intrinsec*, care reflectă relația dintre timpul vorbirii („Sprechzeit”) și timpul referinței („Referenzzeit”), și un *înțeles temporal contextual*, care desemnează conexiunea deictică dintre timpul vorbirii și timpul evenimentului („Ereigniszeit”). Astfel, este dificil de considerat *prezentul* ca timp al suprapunerii timpului vorbirii peste timpul evenimentului (desfășurării acțiunii) în aserții precum următoarele:

(10) a. Din 1801 până în 1807, Hegel trăiește la Jena.

b. Aud că *vrei* să călătorești.

c. (Ca reacție la o invitație): *Vin*⁷⁶⁷.

În toate cele trei enunțuri anterioare, timpul verbului predicat este *prezentul*, dar în (10) a. vorbim despre un *prezent istoric*, în (10) b. despre un *prezent constatativ*, în timp ce în (10) c. vorbim despre un *prezent în viitor*⁷⁶⁸.

Timpul și spațiul deictic sunt noțiuni foarte complexe și complicate, deoarece coordonatele deictice ale timpului și spațiului interacționează cu conceptualizările ne-deictice ale timpului și spațiului. Premisa pentru o înțelegere exactă a acestor conceptualizări ale timpului și spațiului ar fi niște cunoștințe solide în structurarea semantică a timpului și spațiului în general (sistemele de calculare și măsurare a timpului, de exemplu, se bazează, în majoritatea limbilor, pe ciclurile naturale zi-noapte, luni, anotimpuri și ani).

⁷⁶⁶ Meibauer, *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999, p. 14[= Meibauer, *Pragmatik*]

⁷⁶⁷ *Idem*, *ibidem*.

⁷⁶⁸ *Idem*, *ibidem*.

Este important să distingem momentul în care se *emite* mesajul lingvistic („*coding time*” = CT) de momentul *recepționării* mesajului lingvistic („*receiving time*” = RT)⁷⁶⁹. Dacă „*receiving time*” este identic cu „*coding time*” avem a face cu așa-numita *simultaneitate deictică*⁷⁷⁰.

Deixis-ul temporal conceptualizează orientarea în timp, temporalizarea. Ca elemente deictice temporale funcționează, cel mai adesea, adverbe ca *astăzi, ieri, mâine* etc.

Ca toate celelalte aspecte ale deixis-ului, *timpul deictic* vizează rolul protagoniștilor în comunicare. Din această perspectivă, *acum*, de exemplu, trimite la momentul în care vorbitorul emite mesajul său : „MV : Nu tot ce este muntenesc a intrat în limba literară.. N-au intrat formele morfologice de tipul „ei face”↑. N-au intrat nici formele de (AK) morfologice de tipul „ei sântără”↑. n-au intrat /î : ⊥care funcționează și-*acuma*↓. pot fi auzite↑. ” (Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002, p. 164 [= Jinga, *Corpus*]).

Există diferite aspecte ale timpului *deictic pur*, în care nu are loc nici o interacțiune cu metodele nedeictice ale măsurării timpului. Exemple în acest sens sunt adverbele de timp *acum, atunci, curând* etc. *Acum* corespunde momentului emiterii mesajului, dar mai poate fi și momentul în care a fost emis, de fapt, cuvântul *acum*, de exemplu în folosirea gestică: *Apasă acum!*, putând fi și un timp *nelimitat*, ca în enunțul *Lucrez acum la o dizertație*.

Dacă analizăm cuvinte ca *astăzi, mâine, ieri*, spunem că prin *astăzi* se înțelege ziua în care este emis mesajul lingvistic , prin *ieri*, ziua anterioară emiterii mesajului etc: „D: Pentru cât totuș, legalitatea hotărârilor Ții dumneavoastră, de legalitatea hotărâri

⁷⁶⁹ Ch. J. Fillmore, *Lectures on Deixis*, Center for Study of Language and Information, Stanford, California, 1997 p. 103.

⁷⁷⁰ J. Lyons, *Semantics*, vol 1, Cambridge, 1980, p. 292.

dumneavoastrî, după legi răspundi secretaru... îi problema cari a s-a pus și în comisii, *ieri* am discutat di fapt î cuî mai î toț dintri dumneavoastrî esti problema acțiuni în timpî aa unor oferti care implementează + î transformarea reorganizarea regiilor.” (Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000, p. 211 [= Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*]).

Aceste tipuri de cuvinte au, așa cum a observat Fillmore⁷⁷¹, două *modalități de referință*, și anume, ele se pot referi fie la întreaga perioadă de timp descrisă, ca în enunțul *Mâine este miercuri*, fie la un anumit moment din perioada de timp descrisă, ca în exemplul *Valter i-a aruncat lui Fred ieri mingea în față*: „A: eu↓ de când cu grila asta nouă↓ mă uit numai la prima. B: la huidu↑ la cronică↑ A: a: deliciul meu acela. B: eu n-o prind *miercurea*.” (Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002, p. 74-75 [= Ionescu, *Interacțiunea*]).

De asemenea, se observă că elementele deictice *ieri*, *astăzi* și *mâine* se pot referi, cu preponderență, la anumite zile ale săptămânii: „MV: Deci astea n-au intrat. N-au intrat /î: . . tipurile: Tocma↓ de palatale foarte moi↑ tipul „cioară”↑ ș- și după noile. norme n-au intrat <R chiar despre <@ asta @> aveam de gând să vorbesc *mâine*↓ probabil↓ adică rândul viitor↓ sau *astăzi*↓ să vedem cum ajungem↑.” (Jinga, *Corpus*, p. 165).

3. *Adverbe deictice locale*

Deixis-ul local desemnează „orientarea spațială a participanților la comunicarea lingvistică”⁷⁷². Printre expresiile deictice locale sau spațiale se înscriu: *adverbele locale*, de tipul *aici*, *acolo*:

⁷⁷¹ C. J. Fillmore, *Santa Cruz Lectures on Deixis*, Mimeo, Indiana University Linguistics Club, 1975, p. 52.

⁷⁷² Meibauer, *Pragmatik*, p. 14.

„D: Voiam sî vă precizez cî eu am discutat di fapt cî la Regia Citadin nu esti domeniu public, totu esti privat, domnu Crudu. + Esti domeniu privat aal societăți municipale, deci nu există domeniu public, noi *acolo* nu avem bunuri publici di genul cari le-aș citit dumneavuastrî din Constituții. mai sunt și-n ()

L: Dar atuncia dacî () di ci formăm direcția di administrare a domeniului public?” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 213).

În pragmatica lingvistică⁷⁷³ se face distincție între *sistemul referențial pozițional*, reprezentat de cuvinte ca *aici*, *acolo* etc și *sistemul referențial dimensional*, ilustrat cu ajutorul unor locuțiuni adverbiale de tipul *în față*, *în spate*, *la stînga* / *la dreapta*, etc: „M: Aș vrea să citesc ceva [nu se aude prea bine, vecinul bate în microfon] fîncî am impresia cî cineva profită și-ș bate joc de timpu nostru [reluând după remedierea microfonului] îș bate joc de timpu nostru. Uitaț ce scrie *aici*: se () înființarea direcției de administrare a domeniului public urmînd ca eşalonat să înființeze societăți comerciale.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 213); „G: () întrucât ari legăturî cu primu punct di pi ordinea di zi. În ziaruu cred cî Monitoru de miercuri + îî doî articoli referituare laa () privituari la Regia Citadin. În prima, domnu primar declarî căa activitatea regiei esti paralizată, (). Alături, mai *în dreapta*, doar laa () directoru interimar al regii declarî la fel di răspicat cî suntem întru totu pregătiț, totu-i gata, n-are dicât sî vinî zăpada.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 209).

Adverbele *aici* și *acolo* sunt folosite, deseori, ca elemente contrastive în dimensiunea *apropiat-îndepărtat*, în funcție de locul în care se găsește vorbitorul în momentul comunicării, ca în exemplele: „Adu aceea *aici* și du asta *acolo*”⁷⁷⁴:

„E: îî niș’i eu n-am propus lucru ăsta, eu sun de acord cu

⁷⁷³ Vezi Meibauer, *Pragmatik*, p. 14.

⁷⁷⁴ St. C., Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, p. 82 [= Levinson, *Pragmatik*].

domnii consilier Scripcaru, *acolo* vin fuarti mulț copii, vin fuarti mulț uameni, îi noi am iluminat pârtia de schi, dorim s-o lăsăm gratuit la populații.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, p. 214). *Aici* și *acolo*, însă, nu au întotdeauna această semnificație, pentru că, chiar dacă *acolo*, de obicei, se traduce prin „îndepărtat de localizarea vorbitorului în momentul vorbirii”, el poate fi folosit, însă, și cu sensul de „apropiat de receptor în momentul primirii mesajului”. Astfel, un enunț de tipul „Cum merg lucrurile *acolo*?” poate fi decriptat nu cu sensul de „Cum merg lucrurile într-un loc îndepărtat de vorbitor”, ci, mai mult, cu sensul „Ce se întâmplă *acolo* unde se află receptorul mesajului”⁷⁷⁵.

4. Adverbe – mărci pragmatice

*Mărcile pragmatice*⁷⁷⁶ reprezintă „elemente care semnalează intențiile potențial-comunicative ale vorbitorului”⁷⁷⁷ sau „expresii ca *acum*, *totuși*, *apoi*, care semnalează o relație secvențială între mesajul central în desfășurare și discursul anterior”⁷⁷⁸.

Adverbele pot funcționa, în limba română vorbită actuală, ca *mărci pragmatice ale locutorului*, pe de o parte, și ca *mărci pragmatice ale interlocutorului*, pe de altă parte.

4.1. mărci pragmatice ale locutorului

4.1. a) *mărci pragmatice ale corecturii*; ele servesc la „precizarea de către vorbitor a unei anumite părți a enunțului și la marcarea unor greșeli făcute în plan sintactic sau semantic”⁷⁷⁹; ca

⁷⁷⁵ Levinson, *Pragmatik*, p. 82.

⁷⁷⁶ Referitor la definițiile și clasificarea mărcilor pragmatice, vezi Luminița Hoară Cărașu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003, p. 69-96.

⁷⁷⁷ B. Fraser, *Pragmatic markers*, *Pragmatics*, 6; 2/1996, p. 168 [= Fraser, *Markers*].

⁷⁷⁸ B. Fraser, *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990, p. 383.

⁷⁷⁹ Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în

mărci pragmatice ale corecturii funcționează adverbe și locuțiuni adverbiale de tipul: *adică, de fapt, mai degrabă* etc:

„A: ia

B: astea [sînt

A: [uau↑ așa mulți sînt?

B: ăștia sînt. *de fapt* aia-i o tipă și mi-a dat și titlu↓

A: da↓” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 34);

4.1.b) *mărci pragmatice reformulative*⁷⁸⁰, de tipul adverbilor *adică, anume* etc:

„B: da’ i-am explicAT înainte toate cele. domnule am dat de el↓ uitați așa↓ uitați așa↓ i-am făcut aȘa↓ i-am dres aȘA↓ a avut aȘA↓ transpirație cutare↓ i-am explicat. restu↑# ocupați-vă. și la la lui i-am spus# tataie ia ia de aici încă cincizeci de mii# i-am mai dat și io cincizeci de mii dacă e ceva de ă de plată pentru domnu doctor s-aveți bani să plătiți. *adică* l-am: obligat# bă↓ vrei BAni↓ uite-ți plătesc↓ da’ fă-i ceVA. ce i-o fi făcut că a:: a rămas în cabinet acolo cu el. da’ nu să POAta așa ceva↓ și-un CÎlne [dacă-i

A: [cred că

B: vine nenorocirea↓ îl iei d-acolo↓ și-l dai pe trotuar.”
(Ionescu, *Interacțiunea*, p. 32);

4.1.c) *mărci pragmatice ale aproximării*, funcționând ca indicatori care pot „lexicaliza” incertitudinea locutorului, de exemplu adverbele și locuțiunile adverbiale *circa, aproximativ, așa, în oarecare mod, într-un anumit sens* etc; oferim un exemplu în care adverbul *asa* „indică apropierea de o categorie, dar nu în mod precis acea categorie este numită; aceasta se întâmplă în

K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti dela Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986, p. 186.

⁷⁸⁰ Vezi, în acest sens, K. Hölker, *Zur analyse von Markern*, Stuttgart, 1988, p. 11.

situațiile în care vorbitorului îi este imposibilă referirea sigură și este nevoit să „relativizeze”⁷⁸¹:

„AG: am înțeles eu↓ că NU știu rusește↑ că e vorba de ceva↓ de o ședință de-asta↓ de sugestie colecTivă↓ de nu știu ce↑ <Î i-am Î> dat atenție așa↓ c-un sfert de ureche↑.” (Jinga, *Corpus*, p. 142);

1.4.d) *mărci pragmatice de control al receptării*, care servesc vorbitorului la verificarea receptării corecte a aserției de către interlocutor, mai ales în situații în care lipsește suportul schimbului de replici față în față (de exemplu, la telefon sau la radio); funcționează ca marcă pragmatică de control al receptării adverbul *da*:

„B: DECI te aștept↑ vii? î↑# deci ți-am zis↑ la: la nouă jumate↓ în față la /TUAIS/.

A: <R nu știu codru↓ oricum↓ mai mă mai hotărâsc↓ și: ((bip)) te sun↓ *da*:?

B: bine↓ *da'* trei să te hotărâști în DA.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 177);

1.4.e) *mărci pragmatice de solicitare a acordului și (sau) confirmării*, care cuprind semnale discursive de tipul: *nu?*; *adevărat?* *nu-i adevărat?* *nu-i așa?* *asa-i?* etc; vorbitorii apelează la ele când „sunt în situația de a cere o confirmare pentru ceea ce spun, iar aceasta o pot face prin diverse mărci, mai mult sau mai puțin explicite”⁷⁸²:

„B: am fost ieri la film. # superb. nebuni și frumoși↓ la LIRA.

A: ă # n-am mai fost de mult la un film. ((bip))

⁷⁸¹ Liana Pop, „*Așa-i, nu-i așa?*” *De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jingă, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 249 [= Dascălu, Pop, *Dialogul*].

⁷⁸² Dascălu, Pop, *Dialogul*, p. 254.

B: mda↓ dacă e ⊥ da' oricum erai la serviciu↓ nu?" (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 175);

„A: exact. nu există sinonimie lexicală perfectă ↑ ++ sau mai bine spus ↓ + este <Î FOARTE RARĂ>. <R nu putem spune chiar că nu există>. ++ este <Î FOARTE RARĂ> sinonimia lexicală perfectă. și o să ne spună colega dumneavoastră. + există <Î deci> două grade ↑ + așa-i?" (Căraușu, *Corpus*, p. 140);

„B: reprezintă cuvinte + cu ace + cuvintele ↑ cu aceeași semnificație ↑ și cu semnificații diferiți.

A: exact. acestea + deci sunt cele două trăsături pertinente ale sinonimiei lexicale. nu? + cred c_au notat colegii dumneavoastră. [și anume

B: sinonimia] ↑" (Căraușu, *Corpus*, p. 138);

1.4.f) *mărci de ratificare tematică*; în unele contexte, „așa se referă la *conținutul propozițional* al enunțurilor, dar alteori, *așa* se poate referi exclusiv la *tema* acestora (vorbitoarea confirmă că aceea e tema despre care a înțeles că se vorbește, pe care o așteaptă, pe care o acceptă, ș.a.m.d.). În acest din urmă caz, avem de-a face cu ceea ce se numește un **ratificator tematic** sau **ratificator referențial** [...]”⁷⁸³:

„AG: Da↓ eXACT↓ și la ei era cu mult mai interesant decât la noi.. ȘI decât la bulgari. Așa..Ș- și HĂ:T↓ într-un târziu↑ după. ce ăla vorbea deja de nu știu cât amar de vreme↑ am /i <Î PARC- Î> am înțeles eu↓" (Jinga, *Corpus*, p. 142).

4.2. *mărci ale interlocutorului*:

4.2.a) *mărci pragmatice de acord și (sau) confirmare*; acest tip de mărci pragmatice indică acordul din partea interlocutorului, în privința aserției transmise de către vorbitor; funcționează ca astfel de semnale pragmatice adverbe de tipul : *da, bine, exact, just, natural, adevărat, normal, absolut, perfect* etc:

⁷⁸³ Dascălu, Pop, *Dialogul*, p. 256.

„B: ((către C, mama lui F)) nu-i faceți# chestii_d-alea acasă?

C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun↑ ă⊥ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie↓

A: [<p în general TOȚI sînt așa>.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 30);

„B: (citește) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparținând unui: + grup semantic limitat ↑ + ă↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeași realitate semantică.

A: *exact*. în definiția sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + și + ă ↑ + cuvântul <F aproximaTIV>.” (Căraușu, *Corpus*, p. 139);

„B: CE va decontat.

A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit

B: o mai fi valabil?

A: te duci la asta acum în oc[tombrie?

B: [*da*” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

În privința mărcii pragmatice *asa*, Liana Pop consideră că ea exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situație în care *asa* indică prezența interlocutorului „pe fir”⁷⁸⁴; *asa* fatic este sinonim cu *da* fatic, „care se știe că nu este decât un confirmativ parțial (v. *oui* de „prise en charge partielle” din franceză), nefuncționând în acest caz la nivelul conținutului propozițional”⁷⁸⁵:

„A: e totul bine sau CE

B: da. m-au pus ăștia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [știi↑

A: [*asa*

⁷⁸⁴ Dascălu, Pop, p. 257.

⁷⁸⁵ Dascălu, Pop, p. 258

+B: în scris” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

4.2.b) *mărci pragmatice ale atenției în cursul actului conversațional*; într-un anumit punct al conversației, interlocutorul vrea să semnaleze (mai ales la telefon) propria disponibilitate la realizarea comunicării și propria participare, cu mărci pragmatice de tipul: *da, daaa* (notat *da:*):

„A: CE faci.

B: uite↓ îmi cer ăștia de la doctorat↓ dosar plic↓ cu clape.
CE-nțelegi tu prin clape.

A: are-aici la: librărie

B: *da*↑

A: *da*# # are mai multe tipuri de dosare plic.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 34);

„B: UN milion _șase sute↑

A: *da*↑ și:

B: zi:

A: și:↓ se potrivește microfonul pe care l-am văzut noi↓

B: *da*:↓

A: ă: și acesta costă: # trei sute de mii↑” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 186);

4.2.c) *mărci pragmatice ale informației neașteptate*; în unele cazuri, interlocutorul folosește adverbe-mărci pragmatice de tipul *adevărat?*, *da?* pentru a indica faptul că informația furnizată de către vorbitor este nouă, neașteptată, cerând, ca atare, specificații ulterioare:

„A: îhî↓ # # corina a*** # # e-nscrisă și la mine fata-asta *da*? nu cu titlu ăsta cu altu

B: *da?*

A: *da*. (xxx)

B: și la mine: ((rîde))” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 34);

4.2.d) *mărci pragmatice ale dezacordului*; sunt semnale prin intermediul cărora interlocutorul își exprimă, vizavi de intervenția locutorului, dezacordul, refuzul; ca marcă a refuzului funcționează adverbul *nu*:

„A: nu știu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu: # nu știu ce centru american cu altceva și d-aia au avut bani. și dacă și-ăștia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parcă scria niște chestii de bani

B: *nu*. nu scria.

A: nu scria.# întrebați când ajungeți acolo. am înțeles că merge și răzvan↓ și doamna:# c***” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

„C: nu contează altceva ↑ =

D: = nu vindecați. =

C: = decât + mă iertați ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ și de un livresc atât de ++ [xxx] sunt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =

A: = <F NU. NU.> televiziunii i se reproșează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la știrile de la ora cinci ↑ + la nu mai știu ce ↑ + =

B: = dar nu există așa ceva ca ++ [xxx] =” (Căraușu, *Corpus*, p. 213).

CONCLUZII

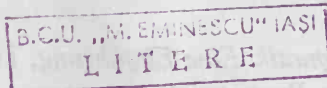
Studiul de față tratează problema funcțiilor pragmatice ale adverbului, în limba română vorbită (nedialectală) actuală, îndreptându-și atenția asupra *adverbelor deictice temporale*, asupra *adverbelor deictice spațiale* și asupra *adverbelor – mărci pragmatice*. În privința *deixis-ului* temporal, am exprimat în lucrare opinia potrivit căreia acesta conceptualizează orientarea în timp, temporalizarea, ca elemente deictice temporale

funcționând, cel mai adesea, adverbe ca *astăzi, ieri, mâine* etc. *Deixis-ul local* desemnează orientarea spațială a participanților la comunicarea lingvistică, printre expresiile deictice locale sau spațiale înscriindu-se adverbe locale de tipul *aici, acolo*. Există, însă, și *adverbe – mărci pragmatice*, care au funcția de a structura textul, devenind semnale de articulare a discursului, semnalând o relație secvențială între mesajul central în desfășurare și discursul anterior. Am grupat adverbele cu funcție de marcă pragmatică în două grupe, și anume, *mărcile pragmatice ale locutorului* și *mărcile pragmatice ale interlocutorului*.

Izvoare și bibliografie

A. Izvoare

- Bochmann, K., Dumbravă, V., *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000 [= Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*].
- Dascălu Jinga, Laurenția, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002 [= Jinga, *Corpus*].
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002 [= Ionescu, *Interacțiunea*].
- Hoarță Cărașu, Luminița, (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*].

B. Bibliografie

- Bühler, K., *Sprachtheorie*, Frankfurt, 1978.
- Fillmore C. J., *Lectures on Deixis*, Center for Study of Language and Information, Stanford, California, 1997.
- Fillmore, C. J., *Santa Cruz Lectures on Deixis*, Mimeo, Indiana University Linguistics Club, 1975.
- Fraser, B., *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990.
- Fraser, B., *Pragmatic markers*, *Pragmatics*, 6; 2/1996 [= Fraser, *Markers*].
- Hoarță Cărașu, Luminița, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004.
- Hoarță Cărașu, Luminița, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003.
- Hölker, K., *Zur analyse von Markern*, Stuttgart, 1988.
- Iordan, I., Robu, V., *Limba română contemporană*, Editura didactică și pedagogică, București, 1978 [= Iordan, Robu, LRC].
- Irimia, D., *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997 [= Irimia GLR].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'énonciation de la subjectivité dans la language*, Paris, 1980 [= Kerbrat, *Subjectivité*].
- Levinson, St. C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994 [= Levinson, *Pragmatik*].
- Lyons, J., *Semantics*, vol I, Cambridge, 1980.
- Mara, Edith, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986.
- Meibauer, J., *Pragmatik. Eine Einführung*, Tübingen, 1999, p. 14 [= Meibauer, *Pragmatik*].

Nica, D., *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Editura Junimea, Iași, 1988 [= Nica, *Teoria*].

Pop, Liana, „Așa-i, nu-i așa?” *De la adverb la marcă discursivă : un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003 [= Dascălu, Pop, *Dialogul*].

PRAGMATISCHE FUNCTIONEN DES PRONOMENS IM AKTUELLEN RUMÄNISCHEN SPRACHGEBRAUCH EINLEITUNG

Eine treffende Charakteristik der lexikalisch-grammatischen Klasse von Pronomina liegt darin, dass "diese eine lexikalisch-grammatische, vorwiegend deiktische Klasse diskursiver Natur ist"⁷⁸⁶.

Bezüglich der Vertretender-Eigenschaft des Pronomens wurde in der Fachliteratur behauptet, dass das Pronomen "die Fähigkeit habe, durch Substituierung auf einen anderen im Sprechkontext schon verwendeten Terminus zu verweisen"; indem seine Semantik, die den Anwendungsbereich abgrenzt, konstant bleibt, kann das Fürwort seine Bedeutung abändern, im Sinne, dass es unmittelbar auf die Nachricht bezugnimmt, jedes Mal einen anderen Referent [...] denotieren, so dass es der Shiftersgruppe, so wie sie Jakobson bezeichnet hat, zuzuordnen ist"⁷⁸⁷. Dementsprechend "heißt der, der spricht, stets "ich" und der Angesprochene "du" ohne Genusgegenüberstellung; mit *acela* kann jeder Gegenstand oder Sachverhalt (dessen Bezeichnung männlich oder neutral ist) benannt werden"⁷⁸⁸. Die deiktischen Pronomina (*eu, tu*, wozu einige Forscher auch *el, ea* hinzufügen⁷⁸⁹) beziehen sich nicht in allen Kontexten, wo sie auftreten, auf eine einzige Entität, sondern stellen eher eine *Variable* für eine *bestimmte*, in einem *bestimmten* Aussagekontext widerspiegelte

⁷⁸⁶ D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997, S. 95 [= Irimia GLR]

⁷⁸⁷ I. Iordan, Vl. Robu, *Limba română contemporană*, Editura didactică și pedagogică, București, 1978. S. 409 [=Iordan, Robu LRC]

⁷⁸⁸ Iordan, Robu, LRC, S. 409.

⁷⁸⁹ J. Lyons, *Einführung in die moderne Linguistik*, München, 1973, S. 279. [= Lyons, *Einführung*].

Entität dar. Mit anderen Worten: Deiktische Pronomina repräsentieren "eine lexikalische Elementenklasse, deren Bedeutung nur in bezug auf einen pragmatischen Kontext determiniert sein kann."⁷⁹⁰

Wichtig zu betonen ist, dass "was jedesmal mit der Sprechsituation variiert, *Referent* der deiktischen Einheit und nicht deren *Sinn* ist, welcher von einer zur anderen Verwendungsweise konstant bleibt; z. B. vermittelt das Pronomen *eu* immer dieselbe Information: die Person, die Subjekt der Äußerung ist"⁷⁹¹. Was die *Bedeutung* der deiktischen Elemente anbelangt, wurde in der linguistischen Pragmatik behauptet, diese impliziere drei Komponenten: die *deiktische* (oder *indexikalische*), die *klassifikatorische* (die für den betreffenden Referenten den lebhaften Charakter, die natürliche Geschlechtsordnung des Nomens usw. unterstreicht) und die *relationale* Komponente (die auf die Übereinstimmung vom *Index* mit der Interpretation zielt).⁷⁹²

Wird die Referenz mithilfe von *deiktischen Personalpronomina* (*eu, tu* usw.) realisiert, so spricht man von personaler *Deixis*.

Das Personalpronomen

Im *Lateinischen* galten für Personalpronomina vor allem die auf die Sprecher verweisende Pronomina: *ego, tu, nos, vos*. Der Wert der dritten Person, nämlich der Nichtperson mit

⁷⁹⁰ Y. Bar-Hillel, *Indexikalische Ausdrücke*, in *Pragmatik*, I, München, 1974, S. 166.

⁷⁹¹ Catherine Kerbrat Orecioni, *L'Énonciation de la subjectivité dans le langage*, Paris, 1980, S. 36 [= Kerbrat, *Subjectivité*]

⁷⁹² G. Nunberg, *Indexicality and deixis*, apud Paula Gherasim, *Signification et interprétation des déictiques dans le discours*, in *Analele Universitatii, "Al. I. Cuza Iasi, Bände XLIXL, 2004-2004, S. 245.*

Benveniste⁷⁹³, wies keine spezielle Form auf, sondern war er im semantischen Inhalt der substantivischen Formen und der Demonstrativa *is, ea, id, haec, ille, illa, illud* eingeschlossen.

Das wesentliche Paradigma des Vulgärlateines, das die Personalpronomina in den romanischen Sprachen entstehen ließ, ist das folgende: Nominativ: *eo, tu, nos, vos* und das Reflexivpronomen der 3. Person Singular und Plural *se* im Akkusativ und Ablativ, *sibi* im Dativ.

Verloren gegangen ist die Genitivform *mei, tui, nostri, vestri, sui* und Dativ-Ablativ Plural *nobis, vobis* (bis auf die rumänischen Pronominalformen *nouă, vouă*). Die Dativform *mihi* generiert *mi* und trägt zur Bildung von *tū, sibi* bei. Diese Pronomina treten ins Spanische und Portugiesische mit der syntaktischen Funktion eines direkten Objektes über. Nominativ *ego* wird zur beschränkten Form *eo* und wandelt in den romanischen Sprachen als *io* (Italienisch), *eu* (Rumänisch), *eu* (Portugiesisch), *je* und *je* (Französisch).

Die dritte Person kam aus den Demonstrativpronomina *hic, is, iste, ipse* und *ille* hervor.

Das Pronomen *is* war ursprünglich kein Demonstrativum, sondern anaforisches Pronomen. Es bestand weiter nur noch im Italienischen unter der aus *id + ipsum* zusammengesetzten Form *desso* (ästa) und im Rumänischen als *însul, dânsul*.

Aus *ille* kam *illu* hervor, wobei die betonte Einzelform *illu* als *ellu* und weiter als *elu* und ins Rumänische als maskulinisches Pronomen Singular Nominativ 3. Person *el* wanderte.

Der Nominativ *illa*, der Akkusativ *illam* und der Ablativ *illa* ließen die Form *ea* durch Fusion entstehen und so kamen sie ins Rumänische zur femininischen Form im Nominativ *ea*.

⁷⁹³ E. Benveniste, *Omul în limbaj*, in *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966.

Der Nominativ Singular Maskulinum *illi* ließ das französische Pronomen *il* und das italienische *egli* entstehen; ins Rumänische trat durch Wegfall der Anfangssilbe die Form *li* ein.

Der im Vulgärlatein bestehende Dativ, Maskulinum *illui* brachte im Rumänischen, Französischen, Italienischen und Provenzalischen das Pronomen *lui* hervor.

Die Genitiv-Dativform Plural Femininum *illaei* gab im Italienischen *lei*, im Altfranzösischen *liei* und im Rumänischen *ei* (Femininum, Dativ) und *ele* (*le*) ab.

Der Genitiv-Dativ Plural *illorum* generierte im Rumänischen *lor*, im Französischen *leur*, im Italienischen *loro*, während Dativ *illis* im Spanischen durch *les* und im Italienischen durch *gli* repräsentiert wird, die im Plural als indirekte Objekte realisiert sind; durch das Wandlungsphänomen von *i* zu *e* gab *illorum* im Rumänischen *eli*, dann *ieli*, *iei*, *ei* ab.

Ipse (anaphorisches Demonstrativum) ließ im Italienischen die Form *stesso* und die rumänische Form *musul*, dann *dînsul* entstehen; es besteht weiter in der Form *esso* (Italienisch), *esse* (Portugiesisch), *ese* ((Spanisch))⁷⁹⁴.

Rollen der an der sprachlichen Interaktion beteiligten Kommunikationspartner werden vor allem von der grammatischen Kategorie der Person widerspiegelt. Diese Kategorie läßt sich durch Pronomen und Zeitwort aktualisieren. Wenn auch die deiktische Person unmittelbar von der grammatische Kategorie der Person reflektiert ist, kann man die Existenz eines unabhängigen grammatischen Systems im Bereich der deiktischen Personen (der Rollen der Kommunikationspartner) nachbewiesen werden.

Die grundlegenden Unterscheidungen innerhalb des pragmatisch unabhängigen deiktischen Personensystem sind die,

⁷⁹⁴ Siehe hinsichtlich der Genese des Personalpronomens in den romanischen Sprachen, Mirela Aioane, *Forme alocutive și reverențiale în limbile romanice*, Universitas, Iași, 2003, S. 22-25 [=Aioane, *Forme*]

die in den Kategorien der 1., 2. und 3. Person vorhanden sind. So begreift die erste Person den Sprecher, die 2. den Rezipienten ein, während die dritte Person sowohl den Sprecher als auch den Rezipienten ausschließt. Im Unterschied zu der 1. und 2. Person übernimmt die 3. Person keine spezifische Rolle in der kommunikativen Handlung⁷⁹⁵. Die Pronomina der 1., 2. und 3. Person "zeigen" grundsätzlich bestimmte "Elemente" aus dem (tatsächlichen) Kommunikationskontext - den Sprecher bzw. den Angesprochenen eines unter bestimmten raumzeitlichen Bedingungen vollzogenen Kommunikationsaktes (für *tatsächliche Personalpronomina der 1. und 2. Person* geltend) – oder *aus dem (tatsächlichen) Kommunikationskontext* und/oder – *kotext* – persönliche "Komponenten" (unterschiedlich vom Sprecher und Angesprochenen) oder nichtpersönliche (Objekte, Sachverhalte usw.), die an einer bestimmten Sprechsituation (im Falle der *tatsächlichen Personalpronomina der 3. Person*) beteiligt sind⁷⁹⁶.

Die Verwendung der Personalpronomina der 1. und 2. Person mit deiktischer Funktion "weist im Rumänischen gegenüber anderen Sprachen eine Reihe distinktiver Merkmale auf, die durch systematische Anwendung der Weglaßregel des Pronomens der 1. und 2. Person Subjekt Singular und Plural zu erklären sind (die Notwendigkeit die Emphase und/oder den Widerstand auszudrücken, die die Präsenz der Pronomina determiniert, geht über die Grammatikalitätsebene hinaus.)

Die Pronomina dieser zwei Personen, die zur Referenzidentität von *E* bzw. *R* dienen, kennen in dem Gesprächsalltag eine beschränktere Frequenz, die aber von der mit

⁷⁹⁵ S. J. Lyons, *Semantics*, Bd. I, Cambridge, 1980, S. 250 [= Lyons, *Semantics*].

⁷⁹⁶ Angelica Hobjilă, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, S. 99 [= Hobjilă, *Microsistemul*].

dieser Funktion eingesetzten Personform des Prädikats kompensiert wird⁷⁹⁷.

Die *personale* Deixis weist auf die Identität der Kommunikationspartner hin. So läßt die 1. Person *eu* die Grammatikalisierung der Referenz des Sprechers auf sich selbst erkennen, die 2. Person *tu* stellt den Verweis des Sprechers auf einen oder mehreren Adressanten dar; dritte Person (der Besprochene) *el, ea, ei, ele* dient zum Verweis auf Personen oder Entitäten, die weder Sprecher noch Angesprochener sind, dar⁷⁹⁸: “Adică *eu* am văzut oameni și nu știu ↓ da’ cel puțin două cazuri în care institutu deci poziția institutului era oarecum lovită prin acțiunile unor oameni ↑” (Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002, S. 161 [Jinga, *Corpus*]); “B: am înțales cî nu sînt declarații ↓ + *eu* vreu sî depun un dosar di ăsta (xxx) di termopan = A: = dar nu acuma + [<F NU ACUMA> ↑ B: am înțales] pân_pi cinșpi mai da? (Luminița Hoarță Căraușu (Herausgeberin), *Corpus de limbă româna vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005, S. 161 [= Hoarță Căraușu, *Corpus*]); “B. : *Tu* erai foarte terorizat ↑ *eu* ziceam să te ții la distanță ↑ # să nu iei și tu↑ # și nu știu ↓ lucrurile s-au calmat într-un mod bizar când am văzut că și tu aveai.” (Liliana Ionescu Ruxăndoiu (Herausgeberin), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității, București, 2002, S. 66 [= Ruxăndoiu, *Interacțiunea*]); “H: Deci *ei* au purtat discuții în ↑ a di mai multi ori cuuu cei cari lucrează în în domeniulu în patronatu gospodării comunale și s-o format un punct di vederi.” (K. Bochmann, V. Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova*

⁷⁹⁷ Liliana Ionescu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, S. 87 [= Ionescu, *Conversația*].

⁷⁹⁸ St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen, 1994, S. 65 [= Levinson, *Pragmatik*].

Das Personalpronomen als Höflichkeitsträger

Die älteste und verbreiteste Ausdrucksmodalität der Ehrerbietung ist die Gegenüberstellung der Pluralität. Es handelt sich um den Plural *vos*, der in der Anrede an einen einzelnen Gesprächspartner einseitig verwendet ist. Der Vorgesetzte sagt *tu*, aber wird bei der Rückantwort mit *vos* angeredet. In der römischen Kanzlei war es üblich *noi* anstatt *eu* zu sagen. Der Plural gewann dadurch einen höheren Wert und bestätigte sprachlich die Würde des Sprechers. Mit anderen Worten: *nos* wurde anstatt *ego* und am Anfang des 3. Jahrhunderts das emphasierende *vos* anstatt *tu* gebraucht. Diese sprachliche Erscheinung lag in den romanischen Sprachen der Gestaltung der Personalpronomen für den Ausdruck der Höflichkeit zugrunde⁷⁹⁹.

Gegenüber den "authentischen", vom Lateinischen geerbten Personalpronomina sind die rumänischen Höflichkeitspronomina neu, indem sie die letzten Erscheinungen und Erwerbungen im pronominalen System darstellen. Als Höflichkeitsträger ist das Personalpronomen gebildet durch das artikulierte Substantiv *domnie* angeknüpft an das Personalpronomen *lui*, *ei*, *lor* oder an Possesivadjektive: *ta*, *sa*, *voastră*, wobei Homonymien (z. B. hat *dumneavoastră* ein und dieselbe Form für den Nominativ, Genitiv, Dativ) zu verzeichnen sind.⁸⁰⁰

Das Personalpronomen für den Ausdruck der Höflichkeit ist "ein Pronomen, das sich auf seiner Bedeutungsebene unter Berücksichtigung einiger Spezialkomponenten, die der pragmatischen Koordinate der konkreten Sprachhandlung

⁷⁹⁹ Siehe Aioane, *Forme*, S. 18-25.

⁸⁰⁰ Ebenda, S. 52.

angehören, kennzeichnen läßt: ist Ausdruck der (respektvollen) Einstellung des Sprechers gegenüber seinem Gesprächspartner oder dem "Gegenstand" der Kommunikation, wenn dieser dem menschlichen Bedeutungsbereich angehört und also in das Paradigma der grammatischen Kategorie der Person einbezogen ist"⁸⁰¹. In der linguistischen Pragmatik sind die Personalpronomina für den Höflichkeitsausdruck in die Klasse der sogenannten sozialen deiktischen Elemente einzuordnen⁸⁰², die Aspekte der gesellschaftlichen Beziehungen zwischen Sprecher und Referent (Höflichkeitsformeln für Referenten), zwischen Sprecher und Adressanten (Höflichkeitsformeln für Adressanten), zwischen Sprecher und Kommunikationssituation (unterschiedliche Ebenen der Zuvorkommenheit) anvisieren⁸⁰³.

Im Rumänischen liegen vier Höflichkeitsstufen vor:

1. die neutrale Höflichkeit: *dumnealui, dumneaei, dumneasa, dumnealor*;
2. die mittelmäßige Höflichkeit: *dînsul, dumneata*;
3. die anhand spezifischer Anredeformen ausgedrückte Höflichkeit: *dumneavoastră, Domnia Sa, Domnia lui, Domniile lor, Domniile voastre*;
4. die maximale Höflichkeit, die im feierlichen Stil verwendet wird: *Măria Ta, Majestatea Ta, Excelența sa, Înălțimea voastră*⁸⁰⁴.

Eine der bemerkenswerten Eigenschaften der neu entwickelten linguistischen Pragmatik ist das Interesse für die *Höflichkeitsfunktionen* im Rahmen der sprachlichen Interaktionen.

⁸⁰¹ Irimia, GLR, S. 109.

⁸⁰² Levinson, *Pragmatik*, S. 70.

⁸⁰³ Hinsichtlich der sozialen deiktischen Elemente, siehe Luminița Hoarță Căraușu, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004, S. 73-74.

⁸⁰⁴ Aioane, *Forme*, S. 55.

So läßt sich heutzutage annehmen, dass es unmöglich effizient zu beschreiben sei, was im Rahmen der kommunikativen Austauschen geschehe, ohne bestimmte Höflichkeitsprinzipien zu beachten, insofern, als "solche Prinzipien auf die Aussagengestaltung sehr starke "Drücke" ausüben"⁸⁰⁵.

"Höflich sein" heißt unter pragmatischem Aspekt "stets auf den anderen Rücksicht nehmen, das Verantwortungsgefühl dem Mitsprecher gegenüber im ganzen Verlauf der sprachlichen Interaktion haben"⁸⁰⁶.

Die allgemeine Perspektive über die Höflichkeit ist grundlegend *vorschriftlich*", wobei die Höflichkeit als Reihe von gesellschaftlichen Normen, von einer Gemeinschaft zu der anderen variierend, von welchen sich praktische Verhaltensregeln - einschließlich der sprachlichen Verhaltensregeln - herleiten, für die jeweiligen ins Auge gefaßten Gemeinschaftsmitglieder zu verstehen ist"⁸⁰⁷.

Die Höflichkeit als "universelles Prinzip und wesentlicher Parameter des interkulturellen Dialogs" bildet "einen wesentlichen Mechanismus zur Regelung des rituellen Ausgleichs zwischen den sozialen Aktanten also zur Herstellung der Zustimmung, der gegenseitigen Befriedigung durch die Kraft der Sprache und nicht durch die Sprache der Kraft"⁸⁰⁸.

Die Beachtung der Höflichkeitsregeln läßt sich von "dem allgemeinen Prinzip der Vernünftigkeit ableiten (es ist mit Sicherheit vernünftig, den diskursiven Austausch zu bevorzugen,

⁸⁰⁵ Catherine Kerbrat Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, S. 50 [= Kerbrat, *Conversation*].

⁸⁰⁶ Ionescu, *Conversația*, S. 107.

⁸⁰⁷ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, Editura All Educational, București, 2003, S. 65-66 [Ionescu, *Limbaj*].

⁸⁰⁸ Daniela Roventă-Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004, S. 48 [Roventă, *Analiza*].

zu fördern und nicht ihn zu zerstören, denn so Goffman, systematische Unhöflichkeit hat ein ungeheuer vernichtendes Potential)⁸⁰⁹.

Im Unterschied zu den Regeln, die im Rahmen der sprachlichen Interaktion fungieren, sind die Höflichkeitsregeln "gegenseitig exklusiv", im Sinne, dass jede davon mit einem bestimmten Typ der kommunikativen Situation zusammenhängt; die unangemessene Anwendung einer Regel oder ihre Nicht-Anwendung ist eine Reibungsquelle zwischen den Mitspielern der Kommunikation", wobei jede Höflichkeitsregel "das Vorhandensein von spezifischen sprachlichen Merkmalen in der Aussagenstruktur⁸¹⁰," determiniert. Unter den spezifischen Merkmalen der Höflichkeit sind folgende anzuführen:

- a. unpersönliche Konstruktionen (anstelle von 1. und 2. Person);
- b. Höflichkeitspronomina;
- c. bestimmte Typen von Anredeformeln (z. B. das Honorificum mit Erwähnen von Titel und Familiennamen des Angesprochenen);
- d. Benutzung von Fachtermini (um eine "csoterische" Atmosphäre zugestalten)⁸¹¹.

Während die *negative* Höflichkeit an die Ausweichung oder an die Verbesserung der Situation gebunden ist, ist die *positive* Höflichkeit "produktiv (vgl. Vorstellungsriten)"⁸¹².

Die *negative* Höflichkeit spiegelt wider, "die Bemühung des Sprechers die Handlungsfreiheit des Hörers nicht zu stören, wobei sie den respektvollen Verhaltenskern" bildet. Von ihrer sozialen Auswirkung her ist sie als "Aufrechterhaltung der

⁸⁰⁹ Roventă, *Analiza*, S. 47.

⁸¹⁰ Ionescu, *Limbar*, S. 69.

⁸¹¹ Siehe Ionescu, *Limbar*, S. 69.

⁸¹² Roventă, *Analiza*, S. 46.

Distanzen wegen Sicherheit des guten Funktionierens der kommunikativen Handlung”⁸¹³ definierbar.

Die negative Höflichkeit setzt “neben den parasprachlichen (gedämpfte, nicht_gellende Stimme), mimischen und gestischen Indikatoren (Kopfhaltung, Blickrichtung, Lächeln), eine Vielfalt von Substitutions- und Additionsverfahren”⁸¹⁴ durch, wie z. B.:

- a. “indirekt” formulierte Sprachhandlung (z. B. A: “Poți să-mi dai sarea?” B: “Da, pot.”);
- b. Gebrauch der Vergangenheit als Höflichkeitsform (“Voiam să vă cer un sfat”);
- c. Verwendung von Mechanismen der Distanz und Anonymisierung aufgrund passivischer unpersönlicher Formulierung (“Ar fi de dorit să se rezolve cât mai repede această situație.”);
- d. integrative pronominale Verschiebungen (Dacă ne-am face o cafea?” anstelle von “Aș bea o cafea”)⁸¹⁵.

Die *positive* Höflichkeit „spiegelt eine Bemühung der Dialogpartner um ein schätzendes Verhältnis zueinander wider, indem sie voraussetzt, dass der Sprecher den Rezipienten als ebenbürtig akzeptiertes, bekanntes und anerkanntes Mitglied der Gruppe behandeln soll“⁸¹⁶. Unter den Hauptstrategien dieses Höflichkeitstyps wären folgende erwähnenswert:

- a. *Formulierung von Feststellungen über den Rezipienten, die Rücksichtnahme auf die verschiedensten Aspekte seines Standes reflektieren*: Interessen, Wünsche, Bedürfnisse, Güter („Ai o rochie nouă! Îți vine foarte bine.”);

⁸¹³ Ionescu, *Limbaj*, S. 76.

⁸¹⁴ Rovența, *Analiza*, S. 49.

⁸¹⁵ Siehe Rovența, *Analiza*, S. 49-50.

⁸¹⁶ Ionescu, *Limbaj*, S. 79.

- b. *Übertreibung des Interesses, Billigung, Sympathie gegenüber dem Rezipienten („Ai aranjat splendid casa.“);*
- c. *Steigerung des Interesses des eigenen Eingreifens in das Gespräch als Realisierungsform der Rücksichtnahme auf den Rezipienten (durch Wechselspiel der sprachlichen Tempusformen, Gebrauch von Formeln, die die Impliziertheit des Rezipienten ausdrücken usw.);*
- d. *Gebrauch von Wendungen, die spezifisch für die Beziehungsgestaltung zwischen den Mitgliedern derselben Gruppe sind (spezifische Anrede- und Bezugsformen);*
- e. *Streben nach Einverständnis mit dem Rezipienten über Rekurs auf „sichere“ Gesprächsthemen;*
- f. *Vermeiden von Missstimmung durch Nicht-Gebrauch von verneinenden Antworten auf die Äußerung des Partners (da, dar statt nu, die partielle Zustimmung, Ausdrucksabschwächung der eigenen Meinung oder selbst die konventionelle Lüge);*
- g. *Voraussetzung oder Auszeichnung eines gemeinsamen „Territoriums“ anhand unterschiedlicher Verfahren (die phatische Konversation oder der Klatsch, dem Blickwinkel des Partners beitreten, Manipulation der Präsuppositionen);*
- h. *der Scherz (beruht auf gemeinsamen Kenntnissen und Werten, was dem Rezipienten die Möglichkeit gibt, sich in seinem Element zu fühlen);*
- i. *Annahme einer optimistischen Haltung zur Lösung von zur Sprache gebrachten Problemen (aufgrund Billigung der Idee der guten Zusammenarbeit zwischen den Partnern);*

- j. *Aufnahme der beiden Partner in die ins Auge gefaßte Tätigkeit* durch Gebrauch des inklusiven Plurals anstelle der 1. Person oder der 2. Person Singular (Dacă ai făcut prăjiturile, să gustăm”);
- k. *Befriedigung des positiven Ichs des Rezipienten* durch ständiges Anbieten von “Geschenken” (materielle und geistige Güter, Sympathie, Verständigung, Kooperieren)⁸¹⁷.

“Je nach Höflichkeitsgrad und Spezifik der Kommunikationssituation”⁸¹⁸ weist das Personalpronomen zum Ausdruck der Höflichkeit unterschiedliche Formen für die 2. und 3. Person auf, die nach Genus, Numerus und Kasus variieren: “E.: Mi-l mențin, nu, nu, nu...+ + + [weist auf F hin] *Dumneavoastră* m-aș trădat pe mine, eu v-am propulsat acolo ști aia ești diferența. + Pi mini nu m-a propulsat alți.” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, S. 208); “În acest context al unei + ă ↑ + campanii finalizate printr-un eșec ↑ așa cum ați precizat și *dumneavoastră* ↑ și + aș începe ↑ - sigur n-o să mă refer la toate trei în această intervenție ↑ avem timp pe parcursul emisiunii “↑ (Hoartă Cărașu (Herausgeberin), *Corpus*, S. 231); “G. P.: Și i s-a pus întrebarea profesorului ↓ ...Domne ↓ spune-ne și nouă care e secretu ↓ este foarte interesant ↓ pentru că fug atât de mulți oameni. Ce le-ai făcut la oamenii dumitale sau cum îi selecționezi de ... s-au dus șaptespe și s-au întors șaptesprezece.” (Jinga, *Corpus*, S. 156); “C: Partidu v-a propulsat, partidu. E: Mai ales *mata*. C: Partidu, domnu. E: mai ales *mata*. C: Partidu, domnu. [discuții in sală]” (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, S. 208).

Die negative, die Distanz aufrechterhaltende Höflichkeit zielt in den Dialekttexten vor allem auf die Strategie der Zuvorkommenheit gegenüber dem Rezipienten ab, die sich am

⁸¹⁷ Siehe Ionescu, *Limbaj*, S. 80-84.

⁸¹⁸ Irimia, *GLR*, S. 109

häufigsten im Gebrauch der Verbform der 2. Person Plural, assoziiert mit *dumneavoastră*, dem dem höchsten Höflichkeitsgrad entsprechenden Personalpronomen, konkretisiert. Die in diesem Sinne angeführten Beispiele machen Situationen anschaulich, in denen der Sprecher sich unmittelbar an den Untersuchenden wendet:

“Pui borhotu-acolo-ș-a-n în că în ...căldare / în vasu ăla / mestec în iel până cân să-nherbântă ... mă ca s-auziz dumneavoastr-acolo ce zic ieu s-auză ăla acolo // și ...mestică iel ca să nu să lipiască dă fundu căldări.” (TDM, 2, S. 241).

Der Sprecher wendet sich zuweilen unmittelbar an den Untersuchenden, indem er vom Personalpronomen für die Höflichkeit *dumneata* Gebrauch macht:

“Nu făcea nic armata / rar pă care-i putea să-i prinză / care nu ...// pân-a deveni timpu / vezi *dumneata* / până în șaizecișipatru asat a fost //” (TDM, 2, S. 82).

In den intragemeinschaftlichen Beziehungen kommen spezifische Formen des Höflichkeitspronomens vor: *matale* und *dumneata*, die mit der 2. Person Singular des Prädikates verwendet werden. Diese höfliche Formen (*matale*, *dumneata*) werden korreliert mit „Werten, die vor allem an das höhere Alter des Angesprochenen, aber auch an dessen Position innerhalb des Verwandtschaftssystems der betreffenden Dorfgemeinschaft gebunden sind“⁸¹⁹:

„Vine un frate d-a lu cumnată-mea / cu motocicleta / zâce „hai tanti Leana“ /zâce „hai *matale* cu mine“ zâce /-n comuna asta /“ (TDM, 2, S. 125);

„Io ...a tresărat în mine ceva /io așa-i zâc / ce dracu vorbă / bre mamă așa zâc / să-mi spui *dumneata* că ... dacă / păi nu mai ie zâle / ce le-a-nghițit ...cineva zâlili?“ (TDM, 1, S. 127).

⁸¹⁹ Ionescu, *Conversația*, S. 112.

In den Dialekttexten kennzeichnet sich der Ausdruck der Zuvorkommenheit ferner dadurch, dass der Vorname in den mit älteren Personen geführten Gesprächen nie allein gebraucht wird, sondern ihm gehen in diesem Fall spezifische Anredetermini voran:

„Ce „ia uite *țață Leano* / alea venise să vază niște fân / și ieu veneam dă la Moreni // cea uite / *țafo Leano* / lupu!“ // (TDM, 2, S. 94);

„Nu / *țață Iuană!* / nu nu nu nu nu! / atunci îl punea când vinea dă la joc // și cine avea o ți-aduci aminte la Cârjan / când a măritat pe Iuana /“ (TDM, 2, S. 99);

„Ș-apăi iar s-a dus tata ș-a-zis „păi bine *mă Dumitre* zice / mi-ai făcut o belea zice / să ceară aia mare zice „ii-n stare să-l scoață uochii Țleia mică /“ (TDM, 2, S. 103);

„*Măi vere Ioane*“ / zice „io-ț spui ție cinstit și uomeneste // nu muncește aea mare / numa a adunat // vrednică e ș-aia / că bătea mărginili /“ (TDM, 2, S. 103).

Das Demonstrativpronomen

Ein anderes Fürwort, das im sprachlichen Kontext pragmatische Funktionen ausübt, ist das Demonstrativpronomen.

In der rumänischen Grammatik wird von drei Arten von Demonstrativpronomina gesprochen:

1. Demonstrativpronomina zur Bezeichnung der Nähe: *acesta, aceasta*;
2. Demonstrativpronomina zur Bezeichnung der Distanz: *acela, aceea*;
3. Demonstrativpronomina zur Bezeichnung der Identität: *același, aceeași*⁸²⁰.

Die Demonstrativpronomina weisen grundsätzlich auf einen personalen Referenten (konkretisiert in einer Person ohne

⁸²⁰ Siehe Irimia, GLR, S. 121.

aktive „Rolle“ in der Realisierung einer sprachlichen Handlung, also im Nicht-Sprecher und Nicht-Angesprochenen) oder auf eine Nichtperson (Ding, Pflanze, Tier usw.) hin, die an einer bestimmten *Sprechsituation* beteiligt ist“⁸²¹.

In einigen pragmatischen Aufsätzen werden die Demonstrativa zusammen mit deiktischen Lokaladverbien wie *aici/aci – acolo* und mit den Mitspielern der Kommunikation beschrieben; z. B. werden für die Volkssprache (in der Oltenia Gegend) „drei Stufen des deiktischen Systems“ angeführt:

- a. „1. Person - *aici – ăsta*;
- b. 2. Person - *aci – ăla*;
- c. 3. Person - *acolo – ăla*“⁸²².

Hinsichtlich der Dimension Nähe-Distanz vom Sprecher aus sind die Demonstrativa im Vergleich zu den lokalen Adverbien *aici/acolo* wohl besser strukturiert; so entspricht *acesta* dem „Objekt, das sich in der Nähe des Sprechers in dem Augenblick der Äußerung der verbalen Nachricht befindet und *acela* bezeichnet „das weit vom Sprecher liegende Objekt im Zeitpunkt des Redeprozesses“⁸²³:

“A. G: Da ↓ *ăștia* de care-am citit avea o arie foarte limitată ↓ dar *ăsta* ↑ citisem pe urmă ↑ că el reușise să trateze ↑. și: persoane din Berlin ↑ care nu știau nici rusește ↑ nici []

LDJ: Chiar numai cu gândul.” (Jinga, *Corpus*, S. 144);
“L.: Societățile comerciale formate nu dau în proprietate, primăria nu dă în proprietate acestor societăți bunurile, ci le concesionează de-aceea rămân în continuare proprietatea primăriei. Fiind unic acționar, el este *acela* care numește îi organismul de conducere al

⁸²¹ Hobjilă, *Microsistemul*, S. 136.

⁸²² Florica Dimitrescu, *Deixis și persoană*, apud Hobjilă, *Microsistemul*, S. 136.

⁸²³ J. Lyons, *Semantics*, vol. 1, 2, Cambridge, 1980, S. 258 [= Lyons, *Semantics*].

societăți comerciale, deci nu există nici un pericol sî sî piardî avuția comuni comunități. Merg mai departe... (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, S. 213);

“I-am zis și lu *ăla* ca să-mi bagi bagajele acolo jos la bagaje ↓ ș-ăla zice↑ “Ia-le domle cu tine” ↑ “nu domle ↑ da’ ce tre’ să stau cu ele? Bagă-le jos ↑ acolo”. ” (Hoarță Cărăușu (Herausgeberin), *Corpus*, S. 99); “A: Vai ↓ sunt delicioși. Mă uit la omul acela decât să-și păstreze zâmbetul să nu-l pufnească răsul B: [Da. exact așa m-am gândit și eu. da ↓ da’ *ăștia* cred că sunt aleși.” (Ionescu (Herausgeberin), *Interacțiunea*, S.75).

Manchmal aber wird *acela* statt *acesta* gebraucht, wenn man eine bestimmte “emotionale Distanz unterstreichen will”⁸²⁴. J. Lyons bezeichnet diese deiktische Elementengruppe als “empathische deiktische Ausdrücke”⁸²⁵.

Die proximal-distale Dimension wird aber neutralisiert in Aussagen des Typs: *Asta* estel: “K: [după remedierea defecțiunii de microfon] Deci, spuneam că ordonanța prevede reorganizarea. *Asta* ar însemna, ori servicii publice, or societăți comerciale (Bochmann, Dumbravă, *Româna vorbită*, S. 211).

⁸²⁴ Levinson, *Pragmatik*, S. 83.

⁸²⁵ Lyons, *Semantics*, S. 284.

Quellennachweis und Literatur

A. Quellennachweis

Bochmann, K., Dumbravă, V., *Limba română vorbită în Moldova istorică*, Bd. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000.

Dascălu Jinga, Laurenția, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002;

Ionescu Ruxăndoiu, Liliana (Herausgeberin), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002.

Hoarță Cărașu, Luminița (Herausgeberin), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005..

*** *Texte dialectale Muntenia*, Editura Academiei, București, 1973, Bände 1 und 2.

B. Literatur

Aioane, Mirela, *Forme alocutive și reverențiale în limbile romanice*, Universitas XXI, Iași, 2003.

Brown, Penelope, Levinson, St. C., *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, 1987 [= Brown, Levinson, *Politeness*].

Gherasim, Paula, *Signification et interprétation des déictiques dans de discours*, in *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, Iași, Bände XLIX-L, 2003-2004.

Goody, E. N., *Questions and Politeness*, Cambridge, 1988 [= Goody, *Questions*].

Hoarță Cărașu, Luminița, *Pragmalingvistică. Concepte și taxinomii*, Editura Cermi, Iași, 2004.

Hobjilă, Angelica, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003 [= Hobjilă, *Microsistemul*].

Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999 [= Ionescu, *Conversația*].

- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Limbași și comunicare*, Editura All Educational, București, 2003 [= Ionescu, *Limbași*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996 [=Kerbrat, *Conversation*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris, 1992, [= Kerbrat, *Interactions*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'énonciation de la subjectivité dans la language*, Paris, 1980.
- Lakoff, R., *Politeness, pragmatics and performatives*, in A. Rogers, B. Wall, J. P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presupposition and Implicatures*, Washington, 1977.
- Leech, G. N., *Language and Tact*, Amsterdam, 1980.
- Levinson, St., C., *Pragmatik*, Tübingen, 1994.
- Lyons, J., *Semantics*, Bände 1,2, Cambridge, 1980.
- Rovența-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004 [= Rovența, *Analiza*].

MĂRCI ALE SCHIMBĂRII ROLULUI CONVERSAȚIONAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ

Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, al cărei fondator a fost, în anii '50, H. Garfinkel⁸²⁶. Termenul de etnometodologie, propus de către Garfinkel, după modelul „etnobotanică” și alte „etnoștiințe”, ar trebui înțeles astfel: este vorba despre descrierea „metodelor” pe care le întrebuințează membrii unei societăți date, pentru a rezolva convenabil ansamblul de probleme comunicative, pe care le întâmpină în viața cotidiană. Normele care susțin comportamentele sociale le sunt acestora din urmă, în parte, preexistente, fiind, în același timp, în permanență reactualizate de practica cotidiană, într-o mișcare fără sfârșit de construcție interactivă a ordinii sociale. Viața în societate apare, deci, ca o „realizare” continuă („accomplissement continuu”) ⁸²⁷, ca o „muncă permanentă pentru construirea identității sociale, pentru a face inteligibil ansamblul comportamentului și pentru a fi admis ca membru abilitat al acelei societăți” ⁸²⁸. În opinia etnometodologilor, ordinea socială „nu este determinată de norme impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior; organizarea, coordonarea și înțelegerea activităților cotidiene se bazează pe principiile bunului simț” ⁸²⁹. Pentru etnometodolog, „un medic nu este medic, decât în măsura în care „o face pe doctorul”, afișându-și statutul prin

⁸²⁶ H. Garfinkel, *Remarks on Ethnomethodology*, în J.J. Gumperz, D. H. Hymes, *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

⁸²⁷ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p. 14 [= Kerbrat, *Conversation*].

⁸²⁸ Idem, *ibidem*.

⁸²⁹ Lilliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p.43 [= Ionescu, *Conversația*].

ansamblul conduitei sale”⁸³⁰. Demersul etnometodologic este, teoretic, aplicabil în toate domeniile sociale de activitate. Obiectivul *analizei conversaționale* (sub impulsul lui H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson) este acela de a descrie derularea conversației cotidiene în situații naturale. Modelul etnometodologic de analiză a conversației, propus de către H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson „are ca punct de plecare observarea felului în care participanții înșiși produc și interpretează conversația, ca formă de interacțiune socială”⁸³¹. Conversația apare, de fapt, ca „un loc privilegiat de observare a organizării sociale în ansamblul ei”⁸³². Ceea ce interesează în cadrul analizei conversaționale, în opinia etnometodologilor, este „tehnologia conversației”⁸³³ (asigurarea alternanței sau schimbului de roluri, repararea eventualelor greșeli ale schimbului comunicativ, negocierea temelor în conversație, deschiderea și încheierea schimbului comunicațional etc), tehnologie care poate fi reconstituită plecându-se de la observații minuțioase ale eșantioanelor înregistrate.

Cei care au propus modelul etnometodologic de analiză a conversației⁸³⁴ susțin ideea că există un sistem implicit de organizare a conversației, acest sistem având două componente: una vizează *structura intervențiilor* dintr-o conversație dată, cealaltă *regulile accesului la cuvânt*. În acest sens, analiza conversației pe baza modelului etnometodologic a fost interesată, în principal, de problema *secvențialității* și, în special, de regulile sau principiile care permit participanților la conversație să-și ajusteze luările de cuvânt. Astfel, sistemul de alocare a intervenției

⁸³⁰ Kerbrat, *Conversation*, p. 15.

⁸³¹ Ionescu, *Conversația*, p. 43.

⁸³² Kerbrat, *Conversation*, p. 16.

⁸³³ Idem, *ibidem*.

⁸³⁴ Vezi H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson, *A simple Systematics for the Organization of Turn-taking in Conversation*, în *Language*, 50, 1974, p. 696-755.

(fr. *tour de parole*) propus de către Sacks, Schegloff și Jefferson „se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*”⁸³⁵.

Orice act conversațional este determinat de prezența a cel puțin doi protagoniști, care, alternativ, joacă rolul vorbitorului și al receptorului. Vorbitorul, care își planifică discursul la nivel cognitiv, trebuie să semnaleze acest proces de planificare receptorului, pentru a-i indica faptul că mai are să-i spună ceva sau că este dispus să-i cedeze cuvântul, marcând, astfel, posibilitatea unei intervenții a partenerului. Rolul receptorului, însă, constă în a asculta, în liniște, discursul vorbitorului și a-i semnala, frecvent și în mod regulat, că îl ascultă, că înțelege, că este de acord cu ceea ce acesta spune, satisfăcând, astfel, scopul „controlului vorbitorului”, fără a întrerupe fluxul dialogului. Cu alte cuvinte, pentru a exista schimbul comunicativ, nu este suficient ca doi sau mai mulți locutori să vorbească în mod alternativ, ci trebuie ca ei *să-și vorbească*, adică să fie ambii „angajați” în schimbul comunicativ și să producă „semne” ale acestui angajament mutual, recurgând la diverse „procedee de validare interlocutivă”⁸³⁶.

Emitătorul trebuie să semnaleze faptul că vorbește *cuiva* prin orientarea corpului, direcția privirii sau „producerea” unor formule de adresare. Trebuie, de asemenea, să-i mențină trează atenția interlocutorului prin diverse mărci de captare a atenției, de tipul *nu-i așa, știi, îți voi spune, nu-ți spun* etc și, eventual, să elimine dificultățile de ascultare a mesajului sau problemele de comprehensiune printr-o creștere a intensității vocale sau prin reformulări.

Și receptorul trebuie să emită anumite semnale care să-i confirme locutorului faptul că este bine „activat” la circuitul

⁸³⁵ J. Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999, p. 450 [= Moeschler, Reboul, *Dicționar*].

⁸³⁶ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

comunicativ. Aceste mărci pragmatice⁸³⁷, numite și „semnale de ascultare” („régulateurs”)⁸³⁸ au diverse realizări: *nonverbale* (priviri și ridicări din cap, zâmbete scurte, mici schimbări ale locului în care se află etc), *vocalice* (de exemplu, *îhî* sau *hmm*) sau *verbale* (*da*, *de acord* etc), toate aceste realizări fiind reluate, repetate. Producerea, în mod regulat, a acestor tipuri de mărci este indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ.

Sintagma „sincronizare interacțională”⁸³⁹ vizează „ansamblul mecanismelor de „influență reciprocă” pe care o exercită interacțiunii, mecanisme de acomodare care intervin la toate nivelurile funcționării interacțiunii comunicative”⁸⁴⁰, fenomenul de sincronizare interacțională acoperind atât modul de funcționare a schimbului de replici conversaționale, alegerea temelor, a registrului de limbă, a vocabularului utilizat, cât și comportamentul „corporal” al diverșilor parteneri conversaționali (în interacțiunea comunicativă, participanții „par a dansa un balet perfect pus la punct”⁸⁴¹, adaptându-și, în mod instinctiv, poziția, gesturile și mimica la cele ale partenerului de conversație).

În conversație, este evident faptul că protagoniștii comunicării vorbesc pe rând, motivul pentru care comunică pe rând fiind reprezentat „de limitele funcționale ale creierului nostru: nu putem vorbi și asculta în același timp”⁸⁴². Chiar dacă regula universală a conversației este „câte o persoană pe rând”, există și momente când „oamenii vorbesc în același timp și nu se ascultă

⁸³⁷ Pentru teoretizarea noțiunii de *marcă pragmatică*, vezi Luminița Hoarță Cărăușu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003, p. 69-96.

⁸³⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

⁸³⁹ Kerbrat, *Conversation*, p. 5.

⁸⁴⁰ Idem, *ibidem*.

⁸⁴¹ Kerbrat, *Conversation*, p. 6.

⁸⁴² Peter Collett, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, Editura Trei, București, 2005, p. 88 [= Collett, *Cartea*].

unul pe altul”, unele cazuri de „dialog suprapus” apărând fiindcă „ascultătorul încearcă să întrerupă pentru a prelua rolul vorbitorului”⁸⁴³.

În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două *reguli de alocare a rolului de emițător*, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător⁸⁴⁴. Astfel, psihologii au descoperit că „între momentul în care o persoană își termină mesajul și momentul în care cealaltă începe să vorbească poate fi un interval de timp atât de scurt încât poate fi considerat aproape inexistent – în anumite cazuri este mai mic de 50 de miimi de secundă”⁸⁴⁵, acest lucru numindu-se „tranziție lină”⁸⁴⁶, pentru că trecerea de la un vorbitor la altul este atât de netedă.

Cele două reguli ale accesului la cuvânt permit ocurența unor fenomene, printre care se numără *suprapunerile* unor intervenții comunicative, suprapuneri ce pot fi definite ca fiind „vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație”⁸⁴⁷. Există două tipuri de suprapuneri, și anume, *suprapunerile propriu-zise*, care „apar în punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, când locutorul în curs nu-și desemnează succesorul, mai mulți participanți fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de emițător”, suprapunerile fiind în acest caz un rezultat al competiției pentru rolul de emițător, și *suprapunerile- rezultat al întreruperii locutorului*, care sunt „produse înainte de încheierea intervenției locutorului în curs, ca urmare a întreruperii acestuia de către un alt participant”, acest tip de suprapuneri fiind „forme de

⁸⁴³ Idem, *ibidem*.

⁸⁴⁴ Ionescu, *Conversația*, p. 45.

⁸⁴⁵ Collett, *Cartea*, p. 88.

⁸⁴⁶ M. Walker, *Smooth transitions in conversational turn-taking: implications for theory*, în *Journal of Psychology*, 1982, 110, p. 31-37, apud Collett, *Cartea*, p. 88.

⁸⁴⁷ Ionescu, *Conversația*, p. 46.

violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preludiul unui conflict”⁸⁴⁸.

Carla Bazzanella⁸⁴⁹ include suprapunerile într-o tipologie a întreruperilor, utilizând trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul emițător și schimbarea emițătorului. Disputele pentru rolul de emițător se rezolvă prin „retragerea unuia dintre cei care încearcă să își asume acest rol, „învingătorul” reluând adesea partea mai puțin clară pentru receptor din cauza suprapunerii”⁸⁵⁰.

În opinia Carlei Bazzanella⁸⁵¹, există mai multe tipuri de mărci utilizate „pentru a întrerupe replica vorbitorului sau pentru a se suprapune pe unul dintre cuvintele discursului vorbitorului”, numite *mecanisme de întrerupere*, mărci de tipul: *dar, deci, scuze, scuza-mă, scuzați-mă, un moment* etc.

Pentru a vorbi pe rând într-o conversație „este necesar ca vorbitorul și ascultătorul să își poată indica unul altuia dacă vor sau nu cuvântul”, vorbitul pe rând fiind organizat „printr-un set de semnale convenționale pe care oamenii le emit în timp ce vorbesc și ascultă”⁸⁵². Din acest motiv, „orice conversație funcționează pe două niveluri – un dialog „oficial”, în care se schimbă idei și opinii, și un dialog „neoficial”, în care se schimbă semnale despre momentul intervenției și se exprimă gradul de hotărâre în a continua conversația”⁸⁵³.

Folosind mărci care indică momentul intervenției, ascultătorul poate indica dacă vrea să evite sau să preia rolul

⁸⁴⁸ Ionescu, *Conversația*, p. 46-47.

⁸⁴⁹ Carla Bazzanella, *Le facce del parlare: un approccio pragmatico all italiano*, Firenze, 1994, p. 175, apud Ionescu, *Conversația*, p. 47.

⁸⁵⁰ Ionescu, *Conversația*, p. 47.

⁸⁵¹ Carla Bazzanella, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande grammatica italiana di consultazione*, Bologna, 1995, p. 236 [= Bazzanella, *Segnali*].

⁸⁵² Collett, *Cartea*, p. 89.

⁸⁵³ Idem, *ibidem*.

vorbitorului iar vorbitorul în curs poate indica dacă vrea să păstreze rolul de emițător sau să îl cedeze receptorului.

Studiul nostru analizează mărcile schimbării rolului conversațional având la bază corpusuri de limbă română vorbită dialectală și nedialectală: *Texte dialectale Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol 1 și 2 [= TDM]; *Corpus de limbă română vorbită actuală*, coordonator Luminița Hoarță Cărașu, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*].

Mărci ale ascultătorului

1. Mărci care servesc la evitarea preluării cuvântului

Există mai multe moduri în care ascultătorul poate arăta că nu vrea să preia rolul vorbitorului în curs. Unul dintre acestea este producerea așa-numitor „semnale de fond”⁸⁵⁴. Edith Mara⁸⁵⁵ numește acest tip de mărci *semnale de receptare* („*Hörersignale*”), considerând că acestea sunt „elemente discursive prin intermediul cărora ascultătorul contribuie la coordonarea rolurilor interactive, manifestându-și, astfel, propria atenție la procesul conversațional”⁸⁵⁶. Aceste mărci pragmatice sunt numite și *semnale de ascultare* („*régulateurs*”)⁸⁵⁷, producerea în mod regulat a acestor tipuri de mărci fiind indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ. Diverse experiențe comunicative au demonstrat faptul că absența acestor „semnale de ascultare” introduce „importante perturbări în comportamentul locutorului”⁸⁵⁸.

⁸⁵⁴ V. J. Yngve, *On getting a word in edgewise*, în *Lucrările celei de-a șasea conferințe regionale a Societății Lingvistice din Chicago*, Chicago: Chicago Linguistic Society, apud Collett, *Cartea*, p. 89.

⁸⁵⁵ Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986, p. 183 [= Mara, *Analisi*].

⁸⁵⁶ Idem, *ibidem*.

⁸⁵⁷ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

⁸⁵⁸ Kerbrat, *Conversation*, p. 5.

Semnalele de ascultare au diverse realizări *nonverbale* și *verbale*.

Printre *semnalele nonverbale de ascultare* pot fi amintite aprobările din cap și zâmbetele scurte, „care au rolul de a arăta că ascultătorul este de acord cu vorbitorul sau înțelege mesajul acestuia”⁸⁵⁹. Sensul aprobării din cap „depinde de viteza cu care este făcut gestul: dacă gestul este lent, el exprimă acordul, dacă este rapid el exprimă fie un acord entuziast, fie nerăbdarea și dorința de a prelua rolul vorbitorului”⁸⁶⁰. Și negarea din cap poate fi un semnal de ascultare, atunci când capul este mișcat lent⁸⁶¹. Dacă vorbitorul tocmai a povestit un lucru incredibil și ascultătorul răspunde negând lent cu capul, poate indica „faptul că ascultătorul împărtășește incredulitatea vorbitorului și implicit că nu dorește să își asume rolul vorbitorului”⁸⁶².

Există încă două moduri, în opinia lui Peter Collett⁸⁶³, în care ascultătorul poate indica că nu dorește să preia cuvântul. Primul este producerea unor indicatori de „atenție”: dacă păstrează tăcerea, se orientează spre vorbitor și îl privește intens, „ascultătorul poate arăta că este interesat de ceea ce are de spus vorbitorul și din acest motiv nu dorește să preia rolul lui”. Al doilea este producerea unui indicator de „nonintenționalitate”⁸⁶⁴. Indicatorii nonintenționalității „constau din acțiuni care împiedică vorbitul, ca încrucișarea brațelor, strângerea buzelor sau acoperirea

⁸⁵⁹ Collett, *Cartea*, p. 89.

⁸⁶⁰ Idem, *ibidem*.

⁸⁶¹ Dacă capul este mișcat repede, negarea din cap arată dezacordul ascultătorului și faptul că acesta ar dori să preia cuvântul (Vezi, în acest sens, Collett, *Cartea*, p. 89).

⁸⁶² Collett, *Cartea*, p. 90.

⁸⁶³ Idem, *ibidem*.

⁸⁶⁴ În opinia lui Peter Collett, există și indicatori ai intenționalității, prin care ascultătorul poate cere cuvântul, cum ar fi: aplecarea în față, ridicarea unui deget sau deschiderea ușoară a gurii (Collett, *Cartea*, p. 90).

gurii cu mâna ori cu un deget – cu alte cuvinte, acțiuni opuse pregătirii pentru vorbit”⁸⁶⁵.

Semnalele verbale de ascultare sunt reprezentate de mărci pragmatice de tipul : *da, mda, sigur*, caracteristica lor pertinentă fiind aceea că „nu servesc niciodată la schimbarea rolurilor în actul de comunicare lingvistică: „Când ascultătorul folosește semnalele de receptare, pare a fi o înțelegere reciprocă în privința faptului că vorbitorul continuă să vorbească”⁸⁶⁶:

„L: <S s-închidi automat>.

D: pornești digeaba. +++ ăsta-l pornești ↑ ++ da’ o <F CLACAT>.

L: *da da* ↓

D: <F S-O TERMINAT>.” (Căraușu, *Corpus*, p. 48);

„B: *da*] da’ + nu ↓ inițial un so so soțul moștenește [jumătați ↑

A: *da da*]

C: copiii jumătate.] (Căraușu, *Corpus*, p. 55);

„L: cî mă gândeam cî altfel ↑ [...] cum sî zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancî ↑ +

A: *da* ↓

L: sî ăștia [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa” (Căraușu, *Corpus*, p. 61);

„B: nu-i în mod obligatoriu. deci agenția imobiliarî se obligî doar sî-ți găsească ție un apartament ↑ cari sî-l închiriezi. aceasta este obligativitatea ↑ pe care și-o asumî ↑ agenția imobiliarî prin contractul di prestări servicii ↑ cari-l închei tu cu agenția imobiliarî. deci agenția imobiliarî nu faci altceva decât sî intermedieze. ++ pur și simplu. și_nchei cu agenția imobiliarî un contract di prestări servicii ↑ plătești comisionu’ respectiv pi cari_l percep ei ↑

⁸⁶⁵ Collett, *Cartea*, p. 90.

⁸⁶⁶ Donald Duncan-Fiske, *Face-to-face interaction*, New York, 1977, p. 101.

A: *da* ↑

B: pentru această ↑ î ↑ activitati. pentru acest serviciu pi cari ți-l oferă ↑ și-ți găsesc un apartament. ++ că + vrei sî_nchei contractul ulterior în formă autentică sau nu ↑ este problema între părțile respectivi. întri chiriaș și cel cari_nchiriazi.” (Căraușu, *Corpus*, p. 187).

Un alt mod verbal prin care ascultătorul arată că nu dorește să vorbească este punând întrebări. Este vorba despre așa-numitele *întrebări disjunctive* de tipul „nu-i așa?” „nu?” , care se adaugă la o afirmație a vorbitorului și care „îl invită pe celălalt să continue să vorbească”⁸⁶⁷:

„L: < Î CUM >? da’ asta a noastră i_n o mii nou’ suti: =

A: treiză’ și ceva. *nu*?

L: treiză’ și șapti. parcî [xxx]

A: asta-i din o mii opt suti nou’ zeci și ceva.” (Căraușu, *Corpus*, p. 66);

2. *Mărci care servesc la preluarea cuvântului*

Există mai multe moduri în care ascultătorul poate să-i arate vorbitorului că vrea să vorbească. Carla Bazzanella⁸⁶⁸ numește acest tip de semnale *mărci care servesc la preluarea replicii*, considerând că acestea „ajută la stabilirea contactului lingvistic și la preluarea cuvântului”⁸⁶⁹.

Printre mărcile *nonverbale* de preluare a cuvântului de către ascultător pot fi amintite așa-numitele „semnale de avertisment”⁸⁷⁰, cum ar fi ridicarea mâinii sau mărirea ușoară a ochilor pentru a-i arăta celuilalt că dorește să vorbească, deschiderea gurii și tragerea aerului în plămâni cu zgomot – cu alte cuvinte, producerea unor versiuni ușor exagerate ale „mișcărilor

⁸⁶⁷ Collett, *Cartea*, p. 90.

⁸⁶⁸ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

⁸⁶⁹ Idem, *ibidem*.

⁸⁷⁰ Collett, *Cartea*, p. 91.

pregătitoare” pe care le-ar face ascultătorul în mod normal chiar înainte să vorbească. De asemenea, un alt mod prin care ascultătorul poate încerca să-l convingă pe vorbitorul în curs să renunțe la cuvânt este producerea unor „semnale de fond negative”⁸⁷¹, de exemplu, ascultătorul poate ofta, se poate uita în altă parte sau poate da nerăbdător din cap, făcând lucruri care îl pot descuraja pe vorbitor.

Mărcile *verbale* de preluare a cuvântului de către ascultător pot fi clasificate în două grupe:

2.1. *Semnalele de turn-taking (de schimbare a rolului conversațional)*⁸⁷², prin intermediul cărora „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului”⁸⁷³ de tipul: *vreau să spun, dar* etc. Ascultătorul poate încerca să preia cuvântul întrerupându-l pe vorbitor, cele două intervenții, cea a vorbitorului și cea a ascultătorului, suprapunându-se. Ascultătorul poate face o remarcă pozitivă în timp ce partenerul vorbește, de tipul „sunt complet de acord”, dar poate dori și să-și exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, ascultătorul utilizând mărci de tipul „prostii!” sau „nu sunt de acord”⁸⁷⁴:

„D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =

A: = *spuneți mai tare.*

B: *puțin mai tare dacă* ↑

A: *așa.*

D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus și nespus în în interacțiunea comunicațională. deci în + interacțiunea în + comunicarea interpersonală.” (Cărașu, *Corpus*, p. 168-169).

⁸⁷¹ Idem, *ibidem*.

⁸⁷² Mara, *Analisi*, p. 183.

⁸⁷³ Idem, *ibidem*.

⁸⁷⁴ Collett, *Cartea*, p. 91.

2.2. *Semnale care servesc la preluarea replicii*⁸⁷⁵, care ajută la stabilirea contactului lingvistic între protagoniștii actului lingvistic și la preluarea cuvântului de către ascultător. Pot fi utilizate, în acest sens, mărci de tipul : *deci, în concluzie, iată, dar și, și, dar* etc:

„L: vreo trei metri ↑ nu?

A: nu știu. [...]

L: *și* ↑ +++ ci voiam eu *sî* ti-ntreb? a ↑ *deci* *sî* poati intra *și* di pi: hol ↑

A: da. poți *sî* intri-n camera mari.” (Că răușu, *Corpus*, p. 62);

„L: da. da.

A: depindî cu [xxx]

L: *și* ci voiam eu *sî* ti mai întreb. +++

A: a ↑ + (râde) +

L: a ↑ *și* ari debara?” (Că răușu, *Corpus*, p. 64);

„L: aha ↓ <S da da da da>. *deci* n_ari debara ↓ =

A: = nu. nu. poți *sî* + † [faci: =

L: *dar*] dispri bai. baia ci: +++ ari faianși ↓ ari [gresii?

A: ari faianși *și* gresii. ari tot da' eu vreau s-o schimb cu alta ↓ =” (Că răușu, *Corpus*, p. 64);

„B: = *și* eu am spus treaba voastră ↑ eu nu vă pot da dicît + cin' suti di mii ↑ ++ *și* lu' adi i-am luat papuci di casî țî-am spus ↑ =

C: *da'* i-ei luat deja?

B: lu' doina la fel ↑ DA. i-am luat ↑ doar la treiză *și* opt. la magazin' treiză *și* opt ↑ undi *sî* vînd foarti ieftin. fați di + piași. pentru cî la + băra + asta cum *sî* cheamî?” (Că răușu, *Corpus*, p. 71);

„C: tre' *sî*-i storc?

A: nu. puni-i acolo: ↑ +++

B: *și* vreau *sî* mă suc *sî* vîd la fel ă ↑ la mitropolii ↑ cî *sî* fac colinzi ↑ ș-am *sî* mă duc în ziua di crăciun.” (Că răușu, *Corpus*, p. 73).

⁸⁷⁵ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

Mărci ale vorbitorului

3. Semnale de încheiere

Când vorbitorul în curs dorește să își încheie discursul, îi trimite receptorului semnale că cedează cuvântul. Unele dintre aceste semnale sunt transmise înainte de sfârșitul intervenției în curs a vorbitorului, „dând ascultătorului posibilitatea unei „tranziții line”, în care momentul de începere coincide cu momentul în care partenerul termină ce avea de spus”⁸⁷⁶.

Aceste semnale sunt atât *verbale*, cât și *nonverbale*.

Unul dintre modurile *nonverbale* prin care vorbitorul semnalează sfârșitul intervenției sale este schimbarea pattern-ului privirii – „dacă vorbitorul se uita în altă parte, poate semnala că se apropie sfârșitul mesajului începând să îl privească din nou pe ascultător”⁸⁷⁷. Peter Collett este de părere că acest gest este foarte important atunci când conversația implică mai multe persoane - „în această situație persoana pe care o privește vorbitorul va deveni probabil următoarea care va lua cuvântul”⁸⁷⁸. Gesturile făcute cu mâna pot servi și ele ca semnale că vorbitorul se pregătește să-și încheie intervenția, iar unii oameni ridică din umeri, transmitând un mesaj similar la sfârșitul intervenției⁸⁷⁹.

Prin intermediul mărcilor *verbale* de cedare a cuvântului de către vorbitorul în curs, acesta anunță sau marchează sfârșitul discursului său conversațional.

În structura diverselor intervenții conținute în conversație, sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. O astfel de funcție pot avea diverse tipuri de unități lingvistice (vocative și interjecții,

⁸⁷⁶ Collett, *Cartea*, p. 93.

⁸⁷⁷ A. Kendon, *Some functions of gaze-direction in social interaction*, în *Acta Psychologica*, 26, 1967, p. 2-63, apud Collett, *Cartea*, p. 93.

⁸⁷⁸ Collett, *Cartea*, p. 94.

⁸⁷⁹ Vezi Collett, *Cartea*, p. 94.

anumite adverbe și locuțiuni adverbiale, repetiții, construcții interogative, formule tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample) și paralingvistice (accent sintactic, intonație, debit verbal etc)⁸⁸⁰. Urmărim, în textele dialectale, câteva exemple de mărci pragmatice de încheiere a intervenției comunicaționale, mărci ce fac previzibilă posibilitatea transferului rolului de emițător:

- repetiții:
- „da n-a vrut / am trăit... opt ani / *opt ani* am trăit cu el / da n-a vrut să-n spuie.” (TDM, 2, p. 208);
- „Acum merge ei care cum apucă iese pă ușe nu mai aștiaptă să...*nu mai aștiaptă să* /” (TDM, 2, p. 226);
- construcții interogative:
- „*Ce iera să fac?* să mă sui în târșar sau să zvârlu după iei?” (TDM, 2, p. 219);
- vocative și interjecții:
- „și l-a zvârli cu bățu iel // și l-a... l-a lovit așa-n pulpa piciorului // ș-a fugit lupu *mă!* / s-a dus.” (TDM, 2, p. 233);
- formule tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample: „noi după ele, noi alergam după vacă să le-ntuarcem îndărăt / *ș-așa am pățit am pățit dăstule.*” (TDM, 2, p. 213);
- „cu hainili ne-nveleam / ca să nu ne fiie frig / *ș-așa făceam atunci când ieram noi la pădure.*” (TDM, 2, p. 217);
- „Și vrecea aia făceam o groapă ș-o-ngropam / ca să n-apuce alte ligioni // și spălăm tucu bine bine / *și asta iera / povestea săpunului asta ie.*” (TDM, 2, p. 237);
- „Le dedeam pă toate și luam porumb pă iele // *asta ie.*” (TDM, 2, p. 238);

⁸⁸⁰ Vezi Ionescu, *Conversația*, p. 44-45.

- „când a vin colo parcă mi s-a-torz așa pielea acolo în vârful capului așa dă...dă... frică // ș-aia e.” (TDM, 2, p. 239).

K. Lichem⁸⁸¹ consideră că vorbitorul își marchează sfârșitul discursului său conversațional prin intermediul unor mărci pragmatice caracteristice pentru această grupă de semnale de tipul : *bine, iată, da, sigur, evident, nu? și deci?* etc:

„A: ați spus bine. nenorocirii altora ↑ de pe urma nenorocirii altora ↑ înseamnă de pe urma nenorocirii <F LOR>. nu? am putea altfel exprima. ă ↑ + deci nu este + ALTĂ nenorocire. dac_ar fi fost altă nenorocire ↑ ar fi fost atribut adjectival. ++ pentru că numai caracteriza substantivul nenorocire. dar așa ↑ dac_avem nenorocirii altora ↑ substituie. și_atunci evident că ↑ nu mai este adjectiv. este pronume. *bine*.”

H: exprimat prin pronume nehotărât ↑ [xxx] numărul plural ↑ cazul genitiv.”(Căraușu, *Corpus*, p. 197).

4. Mărci pragmatice menținătoare ale replicii

Vorbitorii care vor să păstreze cuvântul folosesc o gamă diferită de stratageme de „eliminare a tentativelor de intervenție”⁸⁸² pentru a-l împiedica pe receptor să ia cuvântul. Pentru a păstra cuvântul, vorbitorul trebuie să ofere impresia că mai are multe informații de transmis. Poate face asta prin mai multe semnale *nonverbale*.

Foarte importante sunt, în acest sens, mișcările ochilor. Astfel, pentru vorbitorul care vrea să-și continue intervenția „este mai bine să nu își privească ascultătorul prea mult în ochi – ar putea lăsa impresia falsă că se pregătește să abandoneze

⁸⁸¹ K. Lichem, *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Ch. Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981, p. 71.

⁸⁸² Collett, *Cartea*, p. 96.

cuvântul”⁸⁸³.

Măinile sunt uneori utilizare în același scop. De exemplu, nu este ceva neobișnuit pentru italieni să păstreze cuvântul numărând pe degete : „după ce a indicat că va prezenta o listă de puncte, vorbitorul fie ridică, fie apasă fiecare deget pe rând pentru a arăta unde se află în lista de lucruri despre care vorbește și deci câte puncte mai intenționează să acopere”⁸⁸⁴.

O tehnică similară de păstrare a cuvântului este folosirea de către vorbitor a mărcilor pragmatice *menținătoare ale replicii* („*riempitivi*”)⁸⁸⁵, care sunt utilizate pentru a păstra cuvântul, indicând „dificultatea planificării, tipică vorbirii spontane”⁸⁸⁶. Pot fi folosite, în acest sens, mărci de tipul: *și, de asemenea, mai mult, în plus*⁸⁸⁷, *cum pot să spun, să spunem, pentru a spune astfel*⁸⁸⁸ etc:

„B : s-o furat în iarnă inclusiv stâlpii di beton mai =

A : da

B : ș-o angajat un om la pază în anu’ următor ↑ și tot n-o reușit ↑ tot ++ <R și n-ai ci să faci altceva pi pământu ăla > + cî-i argilos așa

A : la noi (tușește) la noi sî furî stâlpii ăia + cini n-ari vii pi + deal + dealurili așa + ă : sî furî stâlpii di lemn ↑ că ăia sî pun sî pun pi foc ↑ (râde) da’ ăștia di beton nu ↑” (Căraușu, *Corpus*, p. 58-59).

Concluzii

Studiul de față face referiri la una dintre componentele de bază ale sistemului implicit de organizare a conversației încadrat în modelul etnometodologic de analiză conversațională: regulile accesului

⁸⁸³ Ibidem, p. 94-95.

⁸⁸⁴ Collett, *Cartea*, p. 95.

⁸⁸⁵ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

⁸⁸⁶ Idem, *ibidem*.

⁸⁸⁷ Collett, *Cartea*, p. 95.

⁸⁸⁸ Bazzanella, *Segnali*, p. 232.

la cuvânt. În structura diverselor intervenții conținute în schimburile verbale, sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două reguli de alocare a rolului de emițător, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător. În acest sens, sistemul de alocare a intervenției (fr. *tour de parole*) se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*.

Studiul ia în discuție două categorii de mărci : 1) **mărci ale ascultătorului**, care conțin *mărcile care servesc la evitarea preluării cuvântului și mărcile care servesc la preluarea cuvântului* ; 2) **mărcile vorbitorului**, ce includ *semnalele de încheiere și mărcile pragmatice menținătoare ale replicii*.

Izvoare

Hoară Căraușu, Luminița (coordonator), *Corpus de limbă română actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Căraușu, *Corpus*].

Texte dialectale Muntenia, sub conducerea lui Boris Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol 1 și 2 [= TDM].

Bibliografie generală

Bazzanella, Carla, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande grammatica italiana di consultazione*, Bologna, 1995, [= Bazzanella, *Segnali*].

Collett, P., *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, Editura Trei, București, 2005 [= Collett, *Cartea*].

Hoară Căraușu, Luminița, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003.

- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999 [= Ionescu, *Conversația*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996 [= Kerbrat, *Conversation*].
- Lichem, K., *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Ch. Schwarze, *Italienische Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1981.
- Mara, Edith, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986 [= Mara, *Analisi*].
- Moeschler, J., Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinoux, Cluj, 1999 [= Moeschler, Reboul, *Dicționar*].

SEMNALE LOCUTIVE ȘI DE RECEPTARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ

Orice act conversațional este determinat de prezența a cel puțin doi protagoniști, care, alternativ, joacă rolul vorbitorului și al receptorului. Vorbitorul, care își planifică discursul la nivel cognitiv, trebuie să semnaleze acest proces de planificare receptorului, pentru a-i indica faptul că mai are să-i spună ceva sau că este dispus să-i cedeze cuvântul, marcând, astfel, posibilitatea unei intervenții a partenerului. Rolul receptorului, însă, constă în a asculta, în liniște, discursul vorbitorului și a-i semnala, frecvent și în mod regulat, că îl ascultă, că înțelege, că este de acord cu ceea ce acesta spune, satisfăcând, astfel, scopul „controlului vorbitorului”, fără a întrerupe fluxul dialogului. Cu alte cuvinte, pentru a exista schimbul comunicativ, nu este suficient ca doi sau mai mulți locutori să vorbească în mod alternativ, ci trebuie ca ei să-și vorbească, adică să fie ambii „angajați” în schimbul comunicativ și să producă „semne” ale acestui angajament mutual, recurgând la diverse „procedee de validare interlocutivă”⁸⁸⁹.

Emitătorul trebuie să semnaleze faptul că vorbește *cuiva* prin orientarea corpului, direcția privirii sau „producerea” unor formule de adresare. Trebuie, de asemenea, să-i mențină trează atenția interlocutorului prin diverse mărci de captare a atenției, de tipul *nu-i așa, știi, îți voi spune, nu-ți spun* etc și, eventual, să elimine dificultățile de ascultare a mesajului sau problemele de comprehensiune printr-o creștere a intensității vocale sau prin reformulări.

Și receptorul trebuie să emită anumite semnale care să-i

⁸⁸⁹ Catherine Kerbrat- Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p. 4 [= Kerbrat, *Conversation*].

confirmă locutorului faptul că este bine „activat” la circuitul comunicativ. Aceste mărci pragmatice⁸⁹⁰, numite și „semnale de ascultare” („régulateurs”)⁸⁹¹ au diverse realizări: *nonverbale* (priviri și ridicări din cap, zâmbete scurte, mici schimbări ale locului în care se află etc), *vocalice* (de exemplu, *ihî* sau *hmm*) sau *verbale* (*da*, *de acord* etc), toate aceste realizări fiind reluate, repetate. Producerea, în mod regulat, a acestor tipuri de mărci este indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ.

Sintagma „sincronizare interacțională”⁸⁹² vizează „ansamblul mecanismelor de „influență reciprocă” pe care o exercită interacțanții, mecanisme de acomodare care intervin la toate nivelurile funcționării interacțiunii comunicative”⁸⁹³, fenomenul de sincronizare interacțională acoperind atât modul de funcționare a schimbului de replici conversaționale, alegerea temelor, a registrului de limbă, a vocabularului utilizat, cât și comportamentul „corporal” al diverșilor parteneri conversaționali (în interacțiunea comunicativă, participanții „par a dansa un balet perfect pus la punct”⁸⁹⁴, adaptându-și, în mod instinctiv, poziția, gesturile și mimica la cele ale partenerului de conversație).

În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două *reguli de alocare a rolului de emițător*, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător⁸⁹⁵. Astfel, psihologii au descoperit că „între momentul în care o persoană își termină mesajul și

⁸⁹⁰ Pentru teoretizarea noțiunii de *marcă pragmatică*, vezi Luminița Hoară Cărașu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003, p. 69-96.

⁸⁹¹ Kerbrat, *Conversation*, p. 4.

⁸⁹² Kerbrat, *Conversation*, p. 5.

⁸⁹³ Idem, *ibidem*.

⁸⁹⁴ Kerbrat, *Conversation*, p. 6.

⁸⁹⁵ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 45 [= Ionescu, *Conversația*].

momentul în care cealaltă începe să vorbească poate fi un interval de timp atât de scurt încât poate fi considerat aproape inexistent – în anumite cazuri este mai mic de 50 de miimi de secundă⁸⁹⁶, acest lucru numindu-se „tranzitie lină”⁸⁹⁷, pentru că trecerea de la un vorbitor la altul este atât de netedă.

Cele două reguli ale accesului la cuvânt permit ocurența unor fenomene, printre care se numără *suprapunerile* unor intervenții comunicative, suprapuneri ce pot fi definite ca fiind „vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație”⁸⁹⁸. Există două tipuri de suprapuneri, și anume, *suprapunerile propriu-zise*, care „apar în punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, când locutorul în curs nu-și desemnează succesorul, mai mulți participanți fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de emițător”, suprapunerile fiind în acest caz un rezultat al competiției pentru rolul de emițător, și *suprapunerile- rezultat al întreruperii locutorului*, care sunt „produse înainte de încheierea intervenției locutorului în curs, ca urmare a întreruperii acestuia de către un alt participant”, acest tip de suprapuneri fiind „forme de violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preludiul unui conflict”⁸⁹⁹.

Carla Bazzanella⁹⁰⁰ include suprapunerile într-o tipologie a întreruperilor, utilizând trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul emițător și schimbarea emițătorului. Disputele pentru rolul de emițător se rezolvă prin

⁸⁹⁶ Peter Collett, *Cartea gesturilor*, Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor, Editura Trei, București, 2005, p. 88 [= Collett, *Cartea*].

⁸⁹⁷ M. Walker, *Smooth transitions in conversational turn-taking: implications for theory*, în *Journal of Psychology*, 1982, 110, p. 31-37, apud Collett, *Cartea*, p. 88.

⁸⁹⁸ Ionescu, *Conversația*, p. 46.

⁸⁹⁹ Ionescu, *Conversația*, p. 46-47.

⁹⁰⁰ Carla Bazzanella, *Le facce del parlare: un approccio pragmatico all italiano*, Firenze, 1994, p. 175, apud Ionescu, *Conversația*, p. 47.

„retragerea unuia dintre cei care încearcă să își asume acest rol, „învingătorul” reluând adesea partea mai puțin clară pentru receptor din cauza suprapunerii”⁹⁰¹.

În opinia Carlei Bazzanella⁹⁰², există mai multe tipuri de mărci utilizate „pentru a întrerupe replica vorbitorului sau pentru a se suprapune pe unul dintre cuvintele discursului vorbitorului”, numite *mecanisme de întrerupere*, mărci de tipul: *dar, deci, scuze, scuză-mă, scuzați-mă, un moment* etc.

*Mărcile pragmatice*⁹⁰³ reprezintă „elemente care semnalează intențiile potențial-comunicative ale vorbitorului”⁹⁰⁴ sau „expresii ca *acum, totuși, apoi*, care semnalează o relație secvențială între mesajul central în desfășurare și discursul anterior”⁹⁰⁵.

Într-o primă încercare de clasificare, mărcile pragmatice pot fi grupate în: *mărci pragmatice ale locutorului*, pe de o parte, și *mărci pragmatice ale interlocutorului*, pe de altă parte.

1.1. *mărci pragmatice ale locutorului*

1.1. a) *mărci pragmatice ale corecturii*; ele servesc la „precizarea de către vorbitor a unei anumite părți a enunțului și la marcarea unor greșeli făcute în plan sintactic sau semantic”⁹⁰⁶; ca mărci pragmatice ale corecturii funcționează adverbe și locuțiuni

⁹⁰¹ Ionescu, *Conversația*, p. 47.

⁹⁰² Carla Bazzanella, *I segnali discorsivi*, în L. Renzi, *Grande grammatica italiana di consultazione*, Bologna, 1995, p. 236 [= Bazzanella, *Segnali*].

⁹⁰³ Referitor la definițiile și clasificarea mărcilor pragmatice, vezi Luminița Hoarță Cărăușu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003, p. 69-96.

⁹⁰⁴ B. Fraser, *Pragmatic markers*, în *Pragmatics*, 6; 2/1996, p. 168 [= Fraser, *Markers*].

⁹⁰⁵ B. Fraser, *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990, p. 383.

⁹⁰⁶ Edith Mara, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în K. Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*, Tübingen, 1986, p. 186.

adverbiale de tipul: *adică, de fapt, mai degrabă* etc:

„A: ia

B: astea [sînt

A: [uau↑ așa mulți sînt?

B: ăștia sînt. *de fapt* aia-i o tipă și mi-a dat și titlu↓

A: da↓” (Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coordonator),

Interacțiunea verbală în limba română actuală, Editura Universității București, 2002, p. 34 [= Ionescu, **Interacțiunea**]);

1.1.b) *mărci pragmatice reformulative*⁹⁰⁷, de tipul adverbelor *adică, anume* etc:

„B: da’ i-am expliCAT înainte toate cele. domnule am dat de el↓ uitați așa↓ uitați așa↓ i-am făcut aȘa↓ i-am dres aȘA↓ a avut aȘA↓ transpirație_cutare↓ i-am explicat. restu↑# ocupați-vă. și la la lui i-am spus# tataie ia ia de aici încă cincizeci de mii# i-am mai dat și io cincizeci de mii dacă e ceva de ă de plată pentru domnu doctor s-aveți bani să plătiți. *adică* l-am: obligat# bă↓ vrei BAni↓ uite-ți plătesc↓ da’ fă-i ceVA. ce i-o fi făcut că a:: a rămas în cabinet acolo cu el. da’ nu să POAte așa ceva↓ și-un CÎlne [dacă-i

A: [cred că

B: vine nenorocirea↓ îl iei d-acolo↓ și-l dai pe trotuar.” (Ionescu, **Interacțiunea**, p. 32);

1.1.c) *mărci pragmatice ale aproximării*, funcționând ca indicatori care pot „lexicaliza” incertitudinea locutorului, de exemplu adverbele și locuțiunile adverbiale *circa, aproximativ, așa, în oarecare mod, într-un anumit sens* etc; oferim un exemplu în care adverbul *asă* „indică apropierea de o categorie, dar nu în mod precis acea categorie este numită; aceasta se întâmplă în situațiile în care vorbitorului îi este imposibilă referirea sigură și

⁹⁰⁷ Vezi, în acest sens, K. Hölker, *Zur analyse von Markern*, Stuttgart, 1988, p. 11.

este nevoit să „relativizeze”⁹⁰⁸:

„AG: am înțeles eu↓ că NU știu rusește↑ că e vorba de ceva↓ de o ședință de-asta↓ de sugestie colecTivă↓ de nu știu ce↑ <Î i-am Î> dat atenție așa↓ c-un sfert de ureche↑.” (Laurenția Dacălu Jinga, **Corpus de română vorbită. Eșantioane**, Editura Oscar Print, București, 2002, p. 142 [= Jinga, **Corpus**]);

1.1.d) *mărci pragmatice de control al receptării*, care servesc vorbitorului la verificarea receptării corecte a aserției de către interlocutor, mai ales în situații în care lipsește suportul schimbului de replici față în față (de exemplu, la telefon sau la radio); funcționează ca marcă pragmatică de control al receptării adverbul *da*:

„B: DECI te aștept↑ vii? î↑# deci ți-am zis↑ la: la nouă jumate↓ în față la /TUAIS/.

A: <R nu știu codru↓ oricum↓ mai mă mai hotărâsc↓ și: ((bip)) te sun↓ *da*:?

B: bine↓ *da*? trei să te hotărâști în DA.” (Ionescu, **Interacțiunea**, p. 177);

1.1.e) *mărci pragmatice de solicitare a acordului și (sau) confirmării*, care cuprind semnale discursive de tipul: *nu?*; *adevărat?* *nu-i adevărat?* *nu-i așa?* *asa-i?* etc; vorbitorii apelează la ele când „sunt în situația de a cere o confirmare pentru ceea ce spun, iar aceasta o pot face prin diverse mărci, mai mult sau mai puțin explicite”⁹⁰⁹:

„B: am fost ieri la film. # superb. nebuni și frumoși↓ la LIRA.

A: ă # n-am mai fost de mult la un film. ((bip))

⁹⁰⁸ Liana Pop, „*Așa-i, nu-i așa?*” *De la adverb la marcă discursivă : un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), **Dialogul în româna vorbită**, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 249 [= Dascălu, Pop, **Dialogul**].

⁹⁰⁹ Dascălu, Pop, **Dialogul**, p. 254.

B: mda↓ dacă e ⊥ da' oricum erai la serviciu↓ nu?" (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 175);

„**A:** exact. nu există sinonimie lexicală perfectă ↑ ++ sau mai bine spus ↓ + este <Î FOARTE RARĂ>. <R nu putem spune chiar că nu există>. ++ este <Î FOARTE RARĂ> sinonimia lexicală perfectă. și o să ne spună colega dumneavoastră. + există <Î deci> două grade ↑ + așa-i? ” (Luminița Hoarță Căraușu (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005, p. 140 [= Căraușu, *Corpus*]);

„**B:** reprezintă cuvinte + cu ace + cuvintele ↑ cu aceeași semnificație ↑ și cu semnificații diferiți.

A: exact. acestea + deci sunt cele două trăsături pertinente ale sinonimiei lexicale. nu? + cred c_au notat colegii dumneavoastră. [și anume

B: sinonimia] ↑” (Căraușu, *Corpus*, p. 138);

1.1..f) *mărci de ratificare tematică*; în unele contexte, „așa se referă la *conținutul propozițional* al enunțurilor, dar alteori, așa se poate referi exclusiv la *tema* acestora (vorbitoarea confirmă că aceea e tema despre care a înțeles că se vorbește, pe care o așteaptă, pe care o acceptă, ș.a.m.d.). În acest din urmă caz, avem de-a face cu ceea ce se numește un *ratificator tematic* sau *ratificator referențial* [...]”⁹¹⁰:

„**AG:** Da↓ eXACT↓ și la ei era cu mult mai interesant decât la noi.. Și decât la bulgari. Așa..Ș- și HĂ:T↓ într-un târziu↑ după. ce ăla vorbea deja de nu știu cât amar de vreme↑ am /î <Î PARC- Î> am înțeles eu↓” (Jinga, *Corpus*, p. 142).

1.2. *mărci pragmatice ale interlocutorului*

1.2.a) *mărci pragmatice de acord și (sau) confirmare*; acest tip de mărci pragmatice indică acordul din partea interlocutorului, în privința aserției transmise de către vorbitor;

⁹¹⁰ Dascălu, Pop, *Dialogul*, p. 256.

funcționează ca astfel de semnale pragmatice adverbe de tipul : *da, bine, exact, just, natural, adevărat, normal, absolut, perfect* etc:

„B: ((către C, mama lui F)) nu-i faceți# chestii_d-alea acasă?

C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun↑ ă! ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NFbunie↓

A: [<p în general TOȚI sînt așa>.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 30);

„B: (citește) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparținând unui: + grup semantic limitat ↑ + ă↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeași realitate semantică.

A: *exact*. în definiția sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + și + ă ↑ + cuvântul <F aproximaTIV>.” (Cărașu, *Corpus*, p. 139);

„B: CE va decontat.

A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit

B: o mai fi valabil?

A: te duci la asta acum în oc[tombrie?

B: [*da*” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

În privința mărcii pragmatice *asa*, Liana Pop consideră că ea exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situație în care *asa* indică prezența interlocutorului „pe fir”⁹¹¹; *asa* fatic este sinonim cu *da* fatic, „care se știe că nu este decât un confirmativ parțial (v. *oui* de „prise en charge partielle” din franceză), nefuncționând în acest caz la nivelul conținutului propozițional”⁹¹²:

„A: e totul bine sau CE

B: *da*. m-au pus ăștia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [știi↑

⁹¹¹ Dascălu, Pop, *Dialogul*, p. 257.

⁹¹² Dascălu, Pop, *Dialogul*, p. 258

A: [aşa

+B: în scris” (Ionescu, *Interacţiunea*, p. 38);

1.2.b) *mărci pragmatice ale atenţiei în cursul actului conversaţional*; într-un anumit punct al conversaţiei, interlocutorul vrea să semnaleze (mai ales la telefon) propria disponibilitate la realizarea comunicării şi propria participare, cu mărci pragmatice de tipul: *da, daaa* (notat *da:*):

„A: CE faci.

B: uite↓ îmi cer ăştia de la doctorat↓ dosar plic↓ cu clape.
CE-nţelegi tu prin clape.

A: are-aici la: librărie B: *da*↑

A: *da*.# # are mai multe tipuri de dosare plic.” (Ionescu, *Interacţiunea*, p. 34);

„B: UN milion şase sute↑

A: *da*↑ şi:

B: zi:

A: şi:↓ se potriveşte microfonul pe care l-am văzut noi↓

B: *da*:↓

A: ă: şi acesta costă: # trei sute de mii↑” (Ionescu, *Interacţiunea*, p. 186);

1.2.c) *mărci pragmatice ale informaţiei neaşteptate*; în unele cazuri, interlocutorul foloseşte adverbe-mărci pragmatice de tipul *adevărat?*, *da?* pentru a indica faptul că informaţia furnizată de către vorbitor este nouă, neaşteptată, cerând, ca atare, specificări ulterioare:

„A: îhi↓ # # corina a*** # # e-nscrisă şi la mine fata-asta *da*’
nu cu titlu ăsta cu altu

B: *da*?

A: *da*. (xxx)

B: şi la mine: ((rîde))” (Ionescu, *Interacţiunea*, p. 34);

1.2.d) *mărci pragmatice ale dezacordului*; sunt semnale prin intermediul cărora interlocutorul îşi exprimă, vizavi de intervenţia

locutorului, dezacordul, refuzul; ca marcă a refuzului funcționează adverbul *nu*:

„A: nu știu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu:# nu știu ce centru american cu altceva și d-aia au avut bani. și dacă și-ăștia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parca scria niște chestii de bani

B: *nu*. nu scria.

A: nu scria.# întrebați când ajungeți acolo. am înțeles că merge și răzvan↓ și doamna:# c****” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

„C: nu contează altceva ↑ =

D: = nu vindecați. =

C: = decât + mă iertați ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ și de un livresc atât de ++ [xxx] sunt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =

A: = <F *NU. NU.*> televiziunii i se reproșează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la știrile de la ora cinci ↑ + la nu mai știu ce ↑ + =

B: = dar nu există așa ceva ca ++ [xxx] =” (Cărașu, *Corpus*, p. 213).

Concluzii

Studiul de față tratează problema *mărcilor pragmatice*, care au funcția discursivă de a structura textul, devenind semnale de articulare a discursului, semnalând o relație secvențială între mesajul central în desfășurare și discursul anterior. Am grupat mărcile pragmatice în *semnale locutive* (*mărci pragmatice ale locutorului*) și *semnale de receptare* (*mărci pragmatice ale interlocutorului*).

Izvoare și bibliografie

A. Izvoare

- Bochmann, Klaus, Dumbravă, Vasile, **Limba română vorbită în Moldova istorică**, vol. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, 2000 [= Bochmann, Dumbravă, **Româna vorbită**].
- Dascălu Jinga, Laurenția, **Corpus de română vorbită. Eșantioane**, Editura Oscar Print, București, 2002 [= Jinga, **Corpus**].
- Hoarță Căraușu, Luminița, (coordonator), **Corpus de limbă română vorbită actuală**, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Căraușu, **Corpus**].
- Ionescu Ruxândoiu, Liliana, (coordonator), **Interacțiunea verbală în limba română actuală**, Editura Universității din București, 2002 [= Ionescu, **Interacțiunea**].
- *** **Texte dialectate Muntenia**, sub conducerea lui Boris Cazacu, Editura Academiei, București, 1973, vol 1 și 2 [= **TDM**].

B. Bibliografie

- Bazzanella, Carla, *I segnali discorsivi*, în Lorenzo Renzi, **Grande grammatica italiana di consultazione**, Bologna, 1995 [= Bazzanella, *Segnali*].
- Collett, Peter, *Cartea gesturilor, Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*, Editura Trei, București, 2005 [= Collett, *Cartea*].
- Fraser, Bruce, *An approach to discourse markers*, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990.
- Fraser, Bruce, *Pragmatic markers*, în *Pragmatics*, 6; 2/1996 [= Fraser, *Markers*].
- Hoarță Căraușu, Luminița, **Elemente de analiză a structurii conversației**, Editura Cermi, Iași, 2003.
- Hölker, Klaus, *Zur analyse von Markern*, Stuttgart, 1988.

- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, **Conversația. Structuri și strategii**, Editura All Educational, București, 1999 [= Ionescu, **Conversația**].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, **La conversation**, Paris, 1996 [= Kerbrat, **Conversation**].
- Lichem, Klaus, *Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch*, în Christoph Schwarze, **Italienische Sprachwissenschaft**, Tübingen, 1981.
- Mara, Edith, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în Klaus Lichem, Edith Mara, Susanne Knaller, **Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo**, Tübingen, 1986.
- Pop, Liana, „*Așa-i, nu-i așa?*” *De la adverb la marcă discursivă : un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), **Dialogul în româna vorbită**, Editura Oscar Print, București, 2003 [= Dascălu, Pop, **Dialogul**].
- Rovența-Frumușani, Daniela, **Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze**, Editura Tritonic, București, 2004.

ARGUMENTARE ȘI CONECTORI ARGUMENTATIVI

1. Argumentarea

Numeroase acte de enunțare au funcție argumentativă, care presupune „direcționarea sau deturnarea destinatarului către o anumită concluzie”⁹¹³. Cu alte cuvinte, valoarea argumentativă a unui enunț „nu reprezintă o consecință a informațiilor transmise prin intermediul ei, ci fraza poate conține diverse morfeme sau expresii care, pe lângă conținutul lor informativ, servesc la conferirea unei orientări argumentative a enunțului, antrenând destinatarul într-o direcție sau alta”⁹¹⁴.

Argumentarea ca act lingvistic „are menirea de a defini poziția unui vorbitor față de o posibilă problemă, servește drept procedură euristică pentru a descoperi și formula, prin analiza anumitor date, o opinie personală, care, în felul acesta, devine explicită pentru subiectul însuși sau urmărește să le comunice celorlalți vorbitori o judecată proprie însoțită de argumente în măsură să-i dovedească validitatea”⁹¹⁵. Din punct de vedere comunicational, un text argumentativ este „un „act mare” lingvistic („macroact”), pe care un vorbitor îl produce pentru a se convinge pe sine însuși ori pe unul sau mai mulți interlocutori, de validitatea unei teze proprii sau a altcuiva”⁹¹⁶.

Din perspectivă lingvistică, discursul argumentativ este „un tip discursiv alături de narativ (centrat pe desfășurarea temporală), de descriptiv (organizat spațial, paradigmatic), de

⁹¹³ Oswald Ducrot, *Les échelles argumentatives*, Les Édition de Minuit, Paris, 1980, p. 11 [= Ducrot, *Les échelles*].

⁹¹⁴ Ducrot, *Les échelles*, p. 11.

⁹¹⁵ Vincenzo Lo Cascio, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, Editura Meteora Press, București, 2002, p. 47 [= Cascio, *Gramatica*].

⁹¹⁶ Cascio, *Gramatica*, p. 47.

injonctiv (incitând la acțiune)”, discursul argumentativ fiind „subiacent tuturor tipurilor: prezent în narativ prin ordonare, în descriptiv prin valorizare, în injonctiv prin componenta persuasiune”⁹¹⁷.

Oswald Ducrot⁹¹⁸ este de părere că, în privința argumentării, o primă noțiune care ar trebui definită este cea de clasă argumentativă. În opinia sa, un locutor, înțelegând prin acest cuvânt „un subiect vorbitor inserat într-o situație de discurs particular”, „plasează două enunțuri p și p' într-o clasă argumentativă determinată de un enunț r , dacă el consideră p și p' ca argumente în favoarea lui r ”⁹¹⁹. Supozând că enunțurile *Pierre est venu* și *Paul est venu* acreditează concluzia *La réunion a été un succès*, Ducrot afirmă că, în acest caz, „enunțurile *Pierre est venu* și *Paul est venu* aparțin clasei argumentative determinate de *La réunion a été un succès*”⁹²⁰.

În ceea ce privește tehnicele argumentative, Ch. Perelman și L. Olbrechts-Tyteca⁹²¹ consideră că acestea se bazează pe mai multe tipuri de argumente, cum ar fi: argumentele quasi-logice, argumentele bazate pe structura realului, dintre care pot fi amintite relațiile de succesiune și relațiile de coexistență.

Anumite tipuri de discurs pe care le adresează un locutor A unui interlocutor B pot fi calificate ca fiind argumentative, fapt care ne determină, de multe ori, „să asimilăm argumentarea discursului și să justificăm acest lucru declarând că operațiile vieții sociale implică faptul că nu există nici un tip de discurs care, inserat într-un context uman, să nu fie argumentativ, cu alte

⁹¹⁷ Daniela Rovența-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, 2000, p. 27 [= Rovența, *Argumentarea*].

⁹¹⁸ Ducrot, *Les échelles*, p. 17.

⁹¹⁹ *Idem*, *ibidem*.

⁹²⁰ Ducrot, *Les échelles*, p. 17.

⁹²¹ Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation*, Paris, Presses Universitaires de France, 1958, p. 251-495.

cuvinte, să nu releve intenții și procedee persuasive; discursul este prezentat, deci, ca un ansamblu de strategii menite să-l convingă pe celălalt”⁹²². Altfel spus, „a postula că argumentarea se definește, în mod esențial, prin prezența unui auditoriu implică studierea discursului produs exclusiv în funcție de raporturile sociale pe care acesta le exprimă”⁹²³. Un astfel de discurs argumentativ ar trebui să fie analizat în funcție de:

- a) intenții (analiză textuală și de implicit lingvistic);
- b) interacțiunea orator-auditor (condiții psiho-sociale);
- c) eficacitate⁹²⁴.

Argumentarea este „logica în acțiune, logica utilizată în situațiile în care omul intră în relație cu semenii pentru a-i convinge”, argumentarea fiind „o organizare de propoziții cu ajutorul raționamentelor în vederea întemeierii (dovedirii) altei propoziții, cu scopul de a convinge interlocutorul de adevărul sau falsitatea ei”⁹²⁵. Astfel, pentru ca o argumentare să fie eficientă, este necesar ca „probele (argumentele) să se coroboreze între ele, adică să se completeze reciproc” și, deoarece argumentele se exprimă în propoziții, rezultă că este necesară „o organizare de propoziții, în funcție de criteriile de eficiență ale argumentării”⁹²⁶.

Argumentarea a fost asociată unei *logici a cotidianului*⁹²⁷, dialogul argumentativ reclamând „participarea a cel puțin două persoane”, condiția pentru dezvoltarea unui argument fiind „existența unui dezacord ce există între ele în privința unei anumite

⁹²² Georges Vignaux, *L'argumentation. Essai d'une logique discursive*, Geneva, 1976, p. 3-4 [= Vignaux, *L'argumentation*].

⁹²³ Vignaux, *L'argumentation*, p. 14.

⁹²⁴ Idem, *ibidem*.

⁹²⁵ Constantin Sălăvăstru, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 34 [= Sălăvăstru, *Teoria*].

⁹²⁶ Sălăvăstru, *Teoria*, p. 35.

⁹²⁷ Gilbert Dispaux, *La logique et le quotidien*, les Editions de Minuit, Paris, 1984 [= Dispaux, *Logique*].

probleme”⁹²⁸. Altfel spus, „un locutor, formulând un enunț, apără, subînțelege sau presupune una sau mai multe propoziții care, în interpretarea pe care o face interlocutorul său, sunt judecate ca fiind false sau incorecte de către cel din urmă”⁹²⁹.

Jean-Claude Anscombre și Oswald Ducrot⁹³⁰ consideră că argumentarea trebuie să satisfacă două condiții. Mai întâi, „un locutor face o argumentare dacă prezintă un enunț E1 (sau un ansamblu de enunțuri) ca fiind destinat pentru a admite un altul E2 (sau un ansamblu de alte enunțuri)”. Mai apoi, pentru ca un enunț E1 să poată fi dat ca argument în favoarea unui enunț E2, „nu este suficient ca E1 să conțină argumente pentru a ajunge la E2, ci structura lingvistică a enunțului E1 trebuie, în plus, să satisfacă anumite condiții pentru a fi apt să se constituie, în discurs, un argument pentru E2”⁹³¹. În opinia celor doi lingviști, atunci când un locutor construiește o argumentare, el prezintă în fața noastră un enunț E1 (sau un ansamblu de enunțuri) ca fiind argument, înainte de a autoriza un alt enunț E2 explicit sau implicit. Cu alte cuvinte, argumentarea ar putea fi descrisă ca fiind „realizarea a două acte: pe de o parte, enunțarea argumentului și, pe de altă parte, un act inferențial, operat atunci când se exprimă sau se subînțelege concluzia”⁹³².

În opinia lui Sorin Stati⁹³³, termenul *argumentare* este la modă, dar, în același timp, este polisemantic și, mai ales, vag. Lista domeniilor de cercetare legate de problematica argumentării este amplă: *retorică lingvistică, lingvistică, istorie, logică, argumente*

⁹²⁸ Dispaux, *Logique*, p. 13.

⁹²⁹ Dispaux, *Logique*, p. 13.

⁹³⁰ Jean-Claude Anscombre, Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Liège, 1997, p. 8 [= Anscombre, Ducrot, *Argumentation*].

⁹³¹ Anscombre, Ducrot, *Argumentation*, p. 8.

⁹³² Ascombre, Ducrot, *Argumentation*, p. 11.

⁹³³ Sorin Stati, *Le transphrastique*, Paris, 1990, p. 63 [= Stati, *Transphrastique*].

teologice, inferență naturală, structura argumentativă a limbii etc. Lingvistul prezintă câteva dintre accepțiile argumentării⁹³⁴, accepții pe care le prezentăm în continuare.

1. Pentru mulți cercetători, argumentarea se definește în raport cu logica: ea reprezintă strategia cu ajutorul căreia un locutor se exprimă într-o limbă naturală, reușind să tragă concluzii valabile. Rolul argumentării este, cu alte cuvinte, acela de a conferi argumente pentru o concluzie sau alta și aceste argumente se înscriu în ceea ce se numește argumentare. Altfel spus, argumentarea este o relație între un argument (sau mai multe) și o concluzie. Există argumentare de fiecare dată când același locutor utilizează un ansamblu de două enunțuri, prezentându-l pe unul destinat ca admițându-l pe celălalt. Din acest motiv, a argumenta nu se confundă niciodată cu a demonstra adevărul unei aserții și nici cu indicarea caracterului valid al unui raționament. Astfel, dacă relația numită demonstrație are o forță de constrângere irezistibilă, care îl obligă pe destinatar să accepte, fără condiții, concluzia, din contră, argumentarea îi lasă destinatarului ezitarea, îndoiala, libertatea alegerii. Argumentarea în limbile naturale urmează adesea legăturile împrumutate de la logica gândirii (de exemplu, silogisme incomplete: „A sunat de două ori la ușă. Trebuie să fie poștașul”⁹³⁵). Prezența obligatorie a unei concluzii și grija de a orienta destinatarul către o anumită concluzie sunt trăsături comune ale argumentării și demonstrației, dar asemănările se opresc aici, deoarece concluzia unei relații argumentative nu este niciodată definitivă, niciodată eficace pentru un destinatar oarecare, în sensul în care, pentru a-și asigura succesul, este necesar ca argumentele să fie mereu, cu insistență, repetate, importantă fiind și alegerea argumentelor și alegerea strategiei în funcție de auditoriu.

2. Printre trăsăturile argumentării este și aceea care trimite

⁹³⁴ Stati, *Transphrastique*, p. 63-67.

⁹³⁵ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'implicite*, Paris, 1986, p. 166.

la relația strânsă a argumentării cu retorica (argumentarea este, de altfel, o temă care unește, în mod tradițional, retorica și logica), ceea ce explică faptul că pasiunea recentă pentru studiul argumentării coincide cu reactualizarea retoricii, știința persuasiunii. Astfel, o teorie a argumentării trebuie să studieze tehnicile care ar putea fi numite „de raționament practic”, cu alte cuvinte, tehnicile discursive care permit provocarea sau sporirea adeziunii spiritelor la tezele pe care le prezentăm în asentimentul lor. Astfel, argumentarea se ocupă de analiza și evaluarea argumentelor eficace. Inventarul rolurilor sau funcțiilor argumentative variază, în mod sensibil, de la un autor la altul. În opinia lui Sorin Stati⁹³⁶, rolurile argumentative sunt următoarele:—

-
1. asentiment, confirmare, adeziune;
 2. justificare, probă;
 3. concesie;
 4. rectificare;
 5. obiecție;
 6. contestare, dezacord;
 7. critică, acuzație, reproș;
 8. teză, concluzie.

3. Dialogul presupune anumiți protagoniști angajați în apărarea opiniilor lor contra atacurilor partenerilor și în combaterea opiniilor susținute de către cei din urmă. Argumentarea este, deci, indisociabilă polemicii. Se ajunge, astfel, la o a doua definiție a argumentării, și anume, aceea care privește argumentarea ca pe o activitate socială, intelectuală, verbală menită să justifice sau să respingă o opinie. Rezultă de aici că rolul argumentativ, atâta timp cât acesta este o dimensiune aflată în strânsă legătură cu polemica, nu este o proprietate *sine qua non* a enunțurilor, fiind fals să reducem toate schimburile verbale, toate discuțiile la polemică, deoarece printre ele există interacțiuni verbale care se numesc

⁹³⁶ Stati, *Transphrastique*, p. 65.

jocuri cooperative, deoarece acestea își propun să descopere adevărul și să lămurească partenerii.

4. Alți cercetători au observat că locutorii se preocupă, aproape întotdeauna, de felul în care aserțiile lor devin plauzibile, convingătoare; ei emit aserții făcându-l să creadă pe destinatar că propozițiile lor sunt adevărate; dacă se formulează o promisiune, se speră că destinatarul crede în sinceritatea emițătorului; se dau ordine cu intenția ca acestea să fie executate. Cu alte cuvinte, discursul este prezentat ca un ansamblu de strategii menite să-l convingă pe celălalt. Vorbind cuiva, adresându-i cuvinte înseamnă a argumenta. Se pune problema, în acest punct, care este raportul, în privința importanței și frecvenței, dintre *a argumenta* și *a informa*, între *argumentare* și *informare*. În opinia lui Sorin Stati⁹³⁷, informarea este subordonată argumentării. Pretenția de a descrie realitatea nu este decât un travesti al unei pretenții mai importante de a face presiuni asupra opiniilor celuilalt. În opinia aceluiași lingvist, opoziția astfel formulată între *a argumenta* și *a informa* este de natură de a masca o realitate esențială, de a cunoaște intersectarea unor criterii distincte: capacitatea de a oferi o informație nouă și forța de persuasiune. În acest sens, există enunțuri care nu transmit informație nouă (de exemplu, chemările), dar care au un rol argumentativ foarte marcat (de exemplu, justificarea), dar și enunțuri informative care nu au rol argumentativ. Combinația funcție pragmatică + rol argumentativ este cazul cel mai frecvent; de exemplu, o informație nouă poate fi furnizată ca o dovadă.

Rolul argumentativ al unui enunț a fost interpretat ca fiind „o dimensiune facultativă adăugată la funcția pragmatică, relevându-se, de obicei, la nivel transfrastic”⁹³⁸. Rolul argumentativ este o proprietate relațională, în măsura în care el se stabilește în

⁹³⁷ Stati, *Transphrastique*, p. 66.

⁹³⁸ Stati, *Transphrastique*, p. 67.

raport cu un alt conținut frastic. Lingvistul în discuție admite că un enunț poate avea secțiuni, fiecare secțiune având rolul său argumentativ. Astfel, schimbul conversațional „Petre va veni mâine./ Nu. Nu va fi aici decât săptămâna viitoare. Mâine va fi la Londra”⁹³⁹, este o secvență de trei roluri, și anume *contestare* + *rectificare* + *obiecție*. Pe de altă parte, respingerea poate acoperi mai mult de un enunț; este vorba, de exemplu, despre obiecțiile care se exprimă prin intermediul unui șir de fraze.

Argumentarea se dezvoltă adesea în prezența unui martor. Conversația este ca un câmp de bătaie, unde fiecare luptător încearcă să-și elimine adversarul și, în același timp, să provoace aplauzele spectatorilor. Pentru ca un argument să se dezvolte, este necesar să existe un dezacord între două personaje, în privința unei probleme determinate., dialogurile argumentative începând o dată cu apariția unui dezacord sau a unei neînțelegeri. Există, însă, printre rolurile argumentative și asentimentul sau confirmarea.

Argumentarea se construiește foarte bine în dialog, unde se manifestă în înlănțuirile de replici (de exemplu, teză + obiecție + critica obiecției + reluarea obiecției + justificarea obiecției etc). Pe de altă parte, argumentarea nu este întotdeauna dialogală. Ne referim aici fie la dialogul mascat sau reprodus, de tipul „Pretindeți că tatăl său este englez. Or, s-a descoperit că este născut în Franța, din părinți francezi”⁹⁴⁰, fie la exemple de argumentare monologală autentică, de deliberare intimă, care nu se raportează la replicile anterioare ale partenerului de conversație. Argumentările monologale au fost clasificate⁹⁴¹ în:

a) relații argumentative între două propoziții care fac parte din aceeași replică dialogală: „Vreau să plec. Nu mai am bani.”⁹⁴²;

⁹³⁹ Idem, *ibidem*.

⁹⁴⁰ Stati, *Transphrastique*, p. 68.

⁹⁴¹ Idem, *ibidem*.

⁹⁴² Stati, *Transphrastique*, p. 68.

b) o relație argumentativă într-un monolog pur, adică care nu presupune existența unui alocutor care ar putea interveni: „Domnul Bergeret nu era fericit. Nu a primit nici o distincție onorifică. Este adevărat că disprețuiește onorurile. Dar simțea că ar fi fost mai frumos să le disprețuiască primindu-le”⁹⁴³; a doua aserție justifică enunțarea primeia; cea de a treia are rolul argumentativ de concesiune; în sfârșit, cea de a patra este o obiecție la această concesiune.

Studiul nostru analizează rolurile argumentative și conectorii argumentativi corespunzători având la bază două corpusuri de limbă română vorbită nedialectală publicate:

1) Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002 [= Ionescu, *Interacțiunea*];

2) Luminița Hoarță Căraușu (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Căraușu, *Corpus*].

2. Conectorii argumentativi

Daniela Roventă Frumușani⁹⁴⁴ înscrie conectorii argumentativi în cadrul mărcilor axiologice, alături de operatorii argumentativi. Convenționalitatea argumentării este reprezentată de mărcile axiologice esențiale în marcarea orientării argumentative. *Operatorii argumentativi* „limitează potențialitățile argumentative în interiorul unei fraze”, în timp ce *conectorii argumentativi* „articulează acte de limbaj”, iar „instituționalitatea argumentării presupune obligația de a conchide în sensul indicat de mărcile argumentative”⁹⁴⁵.

Operatorul argumentativ este „un morfem care, aplicat unui anumit conținut, transformă potențialitățile argumentative ale

⁹⁴³ Idem, *ibidem*.

⁹⁴⁴ Roventă, *Argumentarea*, p. 89.

⁹⁴⁵ Roventă, *Argumentarea*, p. 89.

acestui conținut”, apariția unui operator argumentativ declanșând „o anumită direcție argumentativă, independent de valoarea informativă a enunțului”⁹⁴⁶. Astfel, în exemplul 1) *Este ora opt*, continuarea discursului admite înlănțuirea „Grăbește-te!”, cât și „Nu te grăbi!”, în timp ce 2) *Nu este decât opt*, nu poate fi corelat decât unei fraze ca „Nu te grăbi”⁹⁴⁷.

Conectorul argumentativ este „un morfem (de tip conjuncție, adverb, locuțiune adverbială) care articulează două enunțuri ce intervin într-o strategie argumentativă unică”⁹⁴⁸. Conectorii argumentativi au fost clasificați în funcție de mai multe perspective, și anume:

a) În funcție de *inserția discursivă*, conectorii argumentativi pot fi de două tipuri: *introducători de argumente* (*de altfel, chiar, dar*) și *introducători de concluzie* (*deci, totuși*).

b) Din punctul de vedere al *orientării*, există *conectori coorientați* (*de altfel, chiar*) și *conectori anti-orientați* (*dar, totuși*)⁹⁴⁹.

În cazul unui enunț marcat argumentativ, „orientarea enunțului este efectul operatorului sau conectorului argumentativ: deci sensul enunțului este echivalent acestor instrucții (indicații) argumentative”⁹⁵⁰.

Conectorii argumentativi sunt numiți de către Vincenzo Lo Cascio⁹⁵¹ *indicatori de forță*, aceștia fiind „instrumente lingvistice care ajută la realizarea legăturilor dintre enunțuri indicând funcția acestora în cadrul unui discurs”, având „rolul unor

⁹⁴⁶ Rovența, *Argumentarea*, p. 90.

⁹⁴⁷ Idem, *ibidem*.

⁹⁴⁸ Jacques Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris, 1985, p. 62.

⁹⁴⁹ Rovența, *Argumentarea*, p. 91.

⁹⁵⁰ Idem, *ibidem*.

⁹⁵¹ Vincenzo Lo Cascio, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, Editura Meteora Press, București, 2002, p. 189 [= Cascio, *Gramatica*].

conectori textuali” putând fi clasificați „după funcția pe care o indică”⁹⁵².

Putem distinge indicatori de forță care:

- a) introduc macroargumentul (*ca să mă exprim mai clar, raționamentul este următorul, vom demonstra de ce*);
- b) introduc un argument sau un dat (*justificatori*);
- c) introduc teza sau concluzia (*conclusivi*);
- d) introduc regula generală (*generalizatori*);
- e) introduc modalitatea sau calificatorul (*modali*);
- f) introduc sursa, autoritatea (*garanți*);
- g) introduc o rezervă (*de relativizare*);
- h) introduc un element de întărire a justificării oferite (*de întărire*);
- i) introduc o contra-opinie (*alternativi*)⁹⁵³.

Astfel, printre indicatorii care introduc un argument (*justificatori*), pot fi amintiți: *fiindcă, pentru că, de fapt, în fapt, dat fiind că, cum, dovadă că, acum*. Ca indicatori care marchează opinia funcționează: *deci, așadar, prin urmare, iată de ce*⁹⁵⁴. Dintre indicatorii pentru contraargumente (*alternativi*) pot fi amintiți: *nu cred că, nu mi se pare că, nu sunt de acord când spui că, nu mă convinge teza ta că, ai putea să îmi spui de ce etc.*

3. Conectorii argumentativi – mărci ale rolurilor argumentative

3. 1. Asentiment, confirmare, adeziune

Acest rol consistă în acceptarea unei teze, a unei concluzii a partenerului, și, de aceea, el presupune dialogul. Se aprobă, se împărtășește opinia alocutorului, cu alte cuvinte, se consideră că

⁹⁵² Cascio, *Gramatica*, p. 189.

⁹⁵³ Cascio, *Gramatica*, p. 194.

⁹⁵⁴ Cascio, *Gramatica*, p. 194-213.

ceea ce afirmă alocutorul este adevărat⁹⁵⁵. Asentimentul este marcat prin intermediul *conectorilor argumentativi*⁹⁵⁶ de tipul *bine spus, ai dreptate, exact, foarte bine, da, just, natural, adevărat, normal, absolut, perfect* etc. Conectorii argumentativi de asentiment, confirmare, adeziune indică acordul din partea interlocutorului, în privința aserției transmise de către vorbitor:

„B: ((către C, mama lui F)) nu-i faceți# chestii_d-alea acasă?

C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun↑ *ă*⊥ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie↓

A: [<p în general TOȚI sînt așa>.” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 30);

„B: (citește) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparținând unui: + grup semantic limitat ↑ + *ă*↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeași realitate semantică.

A: *exact*. în definiția sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + și + *ă* ↑ + cuvântul <F aproximaTIV>.” (Căraușu, *Corpus*, p. 139);

„B: CE va decontat.

A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit

B: o mai fi valabil?

A: te duci la asta acum în oc[tombrie?

B: [*da*]” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

În privința conectorului argumentativ *așa*, Liana Pop

⁹⁵⁵ Stati, *Transphrastique*, p. 70.

⁹⁵⁶ Sintagma este preluată de la Daniela Roventă Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, București, 2000, p. 91, care este de părere că putem defini conectorii argumentativi astfel: „conectorul argumentativ este un morfem (de tip conjuncție, adverb, locuțiune adverbială) care articulează două enunțuri ce intervin într-o strategie argumentativă unică”.

consideră că el exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situație în care așa indică prezența interlocutorului „pe fir”⁹⁵⁷; așa fatic este sinonim cu da fatic, „care se știe că nu este decât un confirmativ parțial (v. oui de „prise en charge partielle” din franceză), nefuncționând în acest caz la nivelul conținutului propozițional”⁹⁵⁸:

„A: e totul bine sau CE

B: da. m-au pus ăștia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [știi↑

A: [așa

+B: în scris” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

3.2. Rectificare

Este vorba aici, de obicei, de reacții conflictuale, deci de un fapt tipic dialogal, ce ține de analiza transfrastică. Rectificarea monologală amintește de correctio din retorica clasică. Este necesar să se prevină confuzia rectificării cu reformularea, aceasta din urmă fiind numele unei relații sintactice între două expresii ale aceleiași replici⁹⁵⁹. Funcționează ca mărci reformulative adverbe de tipul adică, anume etc:

„B: da’ i-am expliCAT înainte toate cele. domnule am dat de el↓ uitați așa↓ uitați așa↓ i-am făcut aȘa↓ i-am dres aȘA↓ a avut aȘA↓ transpirație cutare↓ i-am explicat. restu↑# ocupați-vă. și la la lui i-am spus# tataie ia ia de aici încă cincizeci de mii# i-am mai dat și io cincizeci de mii dacă e ceva de ă de plată pentru domnu doctor s-aveți bani să plățiți. adică l-am: obligat# bă↓ vrei BAni↓ uite-ți plătesc↓ da’ fă-i ceVA. ce i-o fi făcut că a:: a rămas în cabinet acolo cu el. da’ nu să POAte așa ceva↓ și-un CÎlne

⁹⁵⁷ Liana Pop, „Așa-i, nu-i așa?” *De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 257 [= Dascălu, Pop, *Dialogul*].

⁹⁵⁸ Dascălu, Pop, *Dialogul*, p. 258

⁹⁵⁹ Stati, *Transphrastique*, p. 74.

[dacă-i

A: [cred că

B: vine nenorocirea↓ îl iei d-acolo↓ și-l dai pe trotuar.”
(Ionescu, *Interacțiunea*, p. 32);

Ca toate celelalte roluri argumentative, și rectificarea este o caracteristică relațională: o frază este o rectificare în raport cu alta, pe care o anulează⁹⁶⁰. Este, deci, normal ca rectificarea să fie adesea introdusă prin conectori argumentativi de tipul *din contră*, *de fapt*, *mai degrabă* etc, rectificarea presupunând o contestare:

„A: ia

B: astea [sînt

A: [uau↑ așa mulți sînt?

B: ăștia sînt. *de fapt* aia-i o tipă și mi-a dat și titlu↓

A: da↓” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 34);

3.3. Contestare, dezacord

Dezacordul se exprimă, mai întâi, prin reluarea, în formă negativă, a frazei contestate, sau prin conectori argumentativi de tipul: *din contră*, *nu* sau printr-o expresie echivalentă. Locutorul își exprimă dezacordul, refuzul, vizavi de intervenția locutorului utilizând formule explicite de tipul: „Nu sunt de acord”, „Este fals” și fraze performative de tipul „Contest afirmațiile tale”⁹⁶¹:

„A: nu știu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu:# nu știu ce centru american cu altceva și d-aia au avut bani. și dacă și-ăștia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parcă scria niște chestii de bani

B: nu. nu scria.

A: nu scria.# întrebați cînd ajungeți acolo. am înțeles că merge și răzvan↓ și doamna:# c****” (Ionescu, *Interacțiunea*, p. 38);

„C: nu contează altceva ↑ =

⁹⁶⁰ Idem, *ibidem*.

⁹⁶¹ Stati, *Transphrastique*, p. 79.

D: = nu vindecați. =

C: = decât + mă iertați ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ și de un livresc atât de ++ [xxx] sunt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =

A: = <F NU. NU.> televiziunii i se reproșează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la știrile de la ora cinci ↑ + la nu mai știu ce ↑ + =

B: = dar nu există așa ceva ca ++ [xxx] =" (Cărașu, *Corpus*, p. 213).

Concluzii

Studiul de față abordează o problemă de retorică lingvistică îndelung discutată, aceea a *argumentării*. Sunt amintite câteva modalități de definire a *conectorilor argumentativi* și se urmărește modul în care conectorii argumentativi devin mărci ale rolurilor argumentative. Rolurile argumentative (cu mărcile argumentative corespunzătoare) discutate în lucrare sunt următoarele: 1. *asentiment*, *confirmare*, *adeziune*; 2. *rectificare*; 3. *contestare*, *dezacord*.

Izvoare

Hoară Cărașu, Luminița (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005 [= Cărașu, *Corpus*].

Ionescu Ruxăndoiu, Ruxandra (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2002 [= Ionescu, *Interacțiunea*].

Bibliografie

- Anscombe, Jean-Claude, Ducrot, Oswald, *L'argumentation dans la langue*, Liège, 1997 [= Anscombe, Ducrot, *Argumentation*].
- Dispaux, Gilbert, *La logique et le quotidien*, Les Editions de Minuit, Paris, 1984 [= Dispaux, *Logique*].
- Ducrot, Oswald, *Les échelles argumentatives*, Les Édition de Minuit, Paris, 1980 [= Ducrot, *Les échelles*].
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'implicite*, Paris, 1986.
- Lo Cascio, Vincenzo, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, Editura Meteora Press, București, 2002 [= Cascio, *Gramatica*].
- Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L., *Traité de l'argumentation*, Paris, Presses Universitaires de France, 1958.
- Pop, Liana, „Așa-i, nu-i așa ?” *De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizarte*, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003 [= Dascălu, Pop, *Dialogul*].
- Rovența-Frumușani, Daniela, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, 2000 [= Rovența, *Argumentarea*].
- Sălăvăstru, Constantin, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003 [= Sălăvăstru, *Teoria*].
- Stati, Sorin, *Le transphrastique*, Paris, 1990 [= Stati, *Transphrastique*].
- Vignaux, Georges, *L'argumentation. Essai d'une logique discursive*, Geneva, 1976 [= Vignaux, *L'argumentation*].

STRATEGII ARGUMENTATIVE ÎN DISCURSUL ROMÂNESC ACTUAL

1. Conceptul de discurs

Discursul este „manifestarea caracterului pragmatic al comunicării, el fiind, în fond, comunicare, în anumite condiții de producere, sau *parole* plus condiții de producere, dezvăluind în resorturile sale intime, caracterul acțional al vorbirii”⁹⁶². Discursul este un enunț cu proprietăți textuale dar, mai ales, un act împlinit într-o anumită situație (participanți, instituție, loc și timp): „un discurs se articulează în diverse genuri, care corespund tot atâtor practici sociale, diferențiate în interiorul aceluiași câmp”⁹⁶³. Uneori, discursul este considerat ca fiind un *eveniment* (însemnând că discursul este realizat temporal și în prezent, pe când sistemul limbii este virtual și în afara timpului), ceva ce se întâmplă când cineva vorbește. Cel care vorbește se referă întotdeauna la o lume pe care o descrie, o exprimă, o reprezintă⁹⁶⁴. Miza discursului ar fi, deci, „aceea a actelor discrete și, de fiecare dată, unice, prin care limba este actualizată în vorbire de un locutor”⁹⁶⁵. S-ar putea trage concluzia, de aici, că discursul „nu e un obiect concret oferit intuiției, nu e o realitate evidentă, ci e rezultatul unei construcții, e o organizare care își fixează scopul în realizarea unui text, ce este forma lingvistică a discursului”⁹⁶⁶.

⁹⁶² Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000, p. 54 [=Dragoș, *Introducere*].

⁹⁶³ F. Rastier, *Sens et textualité*, Paris, 1989, p. 40.

⁹⁶⁴ P. Ricoeur, *Eseuri de hermeneutică*, București, 1995, p. 95:

⁹⁶⁵ E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 250 [=Benveniste, *Problèmes*].

⁹⁶⁶ D. Maingueneau, *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours. Problèmes et perspectives*, Paris, 1976, p. 16 [= Maingueneau, *Initiation*,].

Discursul este definit adesea ca un termen care înlocuiește termenul *parole* (Saussure) și se opune, deci, lui *langue*; *limba* este o realitate *socială*, în timp ce *vorbirea* este o realitate *individuală*. Avându-se în vedere aceste caracteristici care permit distincția dintre *langue* și *parole*, se înțelege că „frază („la phrase”) nu aparține nivelului *langue*, ci lui *parole*, nivel al activității și al inteligenței”⁹⁶⁷. O. Ducrot⁹⁶⁸ distinge două componente în interpretarea semantică a unui enunț lingvistic: o componentă *lingvistică* propriu-zis spusă și o componentă *retorică*; componenta lingvistică asigură un sens „literal” enunțurilor, în timp ce componenta retorică „interpretează” enunțul, integrându-l unei situații de comunicare precise. P. Charadeau⁹⁶⁹ propune următoarea schemă:

Enunțare + Situația de comunicare = Discurs
folosire – sens
specificitate
semnificație

Sens vs semnificație

Altfel spus, sensul enunțului este definit în afara cadrului său enunțiativ, în timp ce semnificația sa se relevă în cadrul circumstanțelor de comunicare, care fundamentează un discurs: „Dacă considerăm enunțul în cadrul său enunțiativ, atunci acest enunț devine *discurs*, căpătând o semnificație specifică”⁹⁷⁰. Ne putem face o idee referitor la complexitatea problemei teoriei discursului, luând în considerație soluția pe care încearcă să o

⁹⁶⁷ Maingueneau, *Initiation*, p. 4.

⁹⁶⁸ O. Ducrot, *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, 1972, p. 11.

⁹⁶⁹ P. Charadeau, *Reflexion pour une typologie des discours*, în *Études de linguistique appliquée*, nr. 11, sept., 1973, p. 28 [= Charadeau, *Reflexion*].

⁹⁷⁰ Charadeau, *Reflexion*, p. 28.

propună E. Benveniste⁹⁷¹. El propune următoarea opoziție: „Există, pe de o parte, limba, ansamblu de semne formale, împărțite în clase, combinate în structuri și în sisteme și, pe de altă parte, manifestarea limbii în comunicarea vie. Fraza („la phrase”) nu este unitatea limbii, ci a discursului. O dată cu fraza, părăsim domeniul limbii ca sistem de semne și intrăm într-un alt univers, acela al limbii ca instrument de comunicare, a cărui expresie este discursul”⁹⁷².

Din punct de vedere pragmatic, D. Maingueneau⁹⁷³ oferă următoarea definiție discursului: „Înțelegem prin discurs „organizările” transfrastice relevate de o tipologie articulată, emise în condiții de producere socio-istorice”.

Tot o definiție pragmatică a discursului oferă și Anne Reboul și J. Moeschler⁹⁷⁴ care consideră că discursul „nu este un fenomen lingvistic și, de aceea, nu poate fi redus la frazele care îl compun; este un fenomen pragmatic, care poate fi redus la enunțurile care îl compun. Distincția dintre frază și enunț este o distincție majoră: dacă fonemul, morfemul sau fraza sunt unități lingvistice, enunțul este o unitate pragmatică”. Cu alte cuvinte, poziția celor doi lingviști este simplă: „discursul nu este nimic mai mult decât secvența de enunțuri care îl compun”⁹⁷⁵.

2. Argumentarea – mecanism al discursului. Discursul argumentativ ca tip de discurs

„Elena Dragoș⁹⁷⁶ este de părere că argumentarea este un „mecanism al discursului”, alături de enunțare și modalizare.)

⁹⁷¹ Benveniste, *Problèmes*, p. 130.

⁹⁷² *Ibidem*, p. 131.

⁹⁷³ Maingueneau, *Initiation*, p. 19.

⁹⁷⁴ Anne Reboul, J. Moeschler, *Pragmatica azi*, Editura Echinoc, Cluj, 2001, p. 195 [= Reboul, Moeschler, *Pragmatica*].

⁹⁷⁵ Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 195.

⁹⁷⁶ Dragoș, *Introducere*, p. 69-92.

Numeroase acte de enunțare au funcție argumentativă, care presupune „direcționarea sau deturnarea destinatarului către o anumită concluzie”⁹⁷⁷. Cu alte cuvinte, valoarea argumentativă a unui enunț „nu reprezintă o consecință a informațiilor transmise prin intermediul lui, ci enunțul poate conține diverse morfeme sau expresii care, pe lângă conținutul lor informativ, servesc la conferirea unei orientări argumentative a enunțului, antrenând destinatarul într-o direcție sau alta”⁹⁷⁸.

Argumentarea ca act lingvistic „are menirea de a defini poziția unui vorbitor față de o posibilă problemă, servește drept procedură euristică pentru a descoperi și formula, prin analiza anumitor date, o opinie personală, care, în felul acesta, devine explicită pentru subiectul însuși sau urmărește să le comunice celorlalți vorbitori o judecată proprie însoțită de argumente în măsură să-i dovedească validitatea”⁹⁷⁹. Din punct de vedere comunicational, un text argumentativ este „un „act mare” lingvistic („macroact”), pe care un vorbitor îl produce pentru a se convinge pe sine însuși ori pe unul sau mai mulți interlocutori, de validitatea unei teze proprii sau a altcuiva”⁹⁸⁰.

Din perspectivă lingvistică, discursul argumentativ este „un tip discursiv alături de narativ (centrat pe desfășurarea temporală), de descriptiv (organizat spațial, paradigmatic), de injonctiv (incitând la acțiune)”, discursul argumentativ fiind „subiacent tuturor tipurilor: prezent în narativ prin ordonare, în descriptiv prin valorizare, în injonctiv prin componenta persuasiune”⁹⁸¹.

⁹⁷⁷ Oswald Ducrot, *Les échelles argumentatives*, Les éditions de Minuit, Paris, 1980, p. 11 [= Ducrot, *Les échelles*].

⁹⁷⁸ Ducrot, *Les échelles*, p. 11.

⁹⁷⁹ Vincenzo Lo Cascio, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, Editura Meteora Press, București, 2002, p. 47 [= Cascio, *Gramatica*].

⁹⁸⁰ Cascio, *Gramatica*, p. 47.

⁹⁸¹ Daniela Roventă-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura

Oswald Ducrot⁹⁸² este de părere că, în privința argumentării, o primă noțiune care ar trebui definită este cea de *clasă argumentativă*. În opinia sa, un *locutor*, înțelegând prin acest cuvânt „un subiect vorbitor inserat într-o situație de discurs particular”, „plasează două enunțuri *p* și *p'* într-o clasă argumentativă determinată de un enunț *r*, dacă el consideră *p* și *p'* ca argumente în favoarea lui *r*”⁹⁸³. Supozând că enunțurile *Pierre est venu* și *Paul est venu* acreditează concluzia *La réunion a été un succès*, Ducrot afirmă că, în acest caz, „enunțurile *Pierre est venu* și *Paul est venu* aparțin clasei argumentative determinate de *La réunion a été un succès*”⁹⁸⁴.

În ceea ce privește *tehnicele argumentative*, Ch. Perelman și L. Olbrechts-Tyteca⁹⁸⁵ consideră că acestea se bazează pe mai multe tipuri de argumente, cum ar fi: *argumentele quasi-logice*, *argumentele bazate pe structura realului*, dintre care pot fi amintite *relațiile de succesiune* și *relațiile de coexistență*.

Anumite tipuri de discurs pe care le adresează un locutor *A* unui interlocutor *B* pot fi calificate ca fiind argumentative, fapt care ne determină, de multe ori, „să asimilăm argumentarea discursului și să justificăm acest lucru declarând că operațiile vieții sociale implică faptul că nu există nici un tip de discurs care, inserat într-un context uman, să nu fie argumentativ, cu alte cuvinte, să nu releve intenții și procedee persuasive; discursul este prezentat, deci, ca un ansamblu de strategii menite să-l convingă pe celălalt”⁹⁸⁶. Altfel spus, „a postula că argumentarea se definește, în

Bic All, 2000, p. 27 [= Rovența, *Argumentarea*].

⁹⁸² Ducrot, *Les échelles*, p. 17.

⁹⁸³ *Idem*, *ibidem*.

⁹⁸⁴ Ducrot, *Les échelles*, p. 17.

⁹⁸⁵ Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation*, Paris, Presses Universitaires de France, 1958, p. 251-495.

⁹⁸⁶ Georges Vignaux, *L'argumentation. Essai d'une logique discursive*, Geneva, 1976, p. 3-4 [= Vignaux, *L'argumentation*].

mod esențial, prin prezența unui auditoriu implică studierea discursului produs exclusiv în funcție de raporturile sociale pe care acesta le exprimă⁹⁸⁷. Un astfel de discurs argumentativ ar trebui să fie analizat în funcție de:

- a) intenții (analiză textuală și de implicit lingvistic)
- b) interacțiunea orator-auditor (condiții psiho-sociale)
- c) eficacitate⁹⁸⁸

Argumentarea este „*logica în acțiune*”, logica utilizată în situațiile în care omul intră în relație cu semenii pentru a-i convinge”, argumentarea fiind „o organizare de propoziții cu ajutorul raționamentelor în vederea întemeierii (dovedirii) altei propoziții, cu scopul de a convinge interlocutorul de adevărul sau falsitatea ei”⁹⁸⁹. Astfel, pentru ca o argumentare să fie eficientă, este necesar ca „probele (argumentele) să se coroboreze între ele, adică să se completeze reciproc” și, deoarece argumentele se exprimă în propoziții, rezultă că este necesară „o organizare de propoziții, în funcție de criteriile de eficiență ale argumentării”⁹⁹⁰.

Argumentarea a fost asociată unei *logici a cotidianului*⁹⁹¹, dialogul argumentativ reclamând „participarea a cel puțin două persoane”, condiția pentru dezvoltarea unui argument fiind „existența unui dezacord ce există între ele în privința unei anumite probleme”⁹⁹². Altfel spus, „un locutor, formulând un enunț, apără, subînțelege sau presupune una sau mai multe propoziții care, în interpretarea pe care o face interlocutorul său, sunt judecate ca fiind

⁹⁸⁷ Vignaux, *L'argumentation*, p. 14.

⁹⁸⁸ *Idem*, *ibidem*.

⁹⁸⁹ Constantin Sălăvăstru, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 34 [= Sălăvăstru, *Teoria*].

⁹⁹⁰ Sălăvăstru, *Teoria*, p. 35.

⁹⁹¹ Gilbert Dispaux, *La logique et le quotidien*, les Editions de Minuit, Paris, 1984 [= Dispaux, *Logique*].

⁹⁹² Dispaux, *Logique*, p. 13.

false sau incorecte de către cel din urmă”⁹⁹³.

Jean-Claude Anscombe și Oswald Ducrot⁹⁹⁴ consideră că argumentarea trebuie să satisfacă două condiții. Mai întâi, „un locutor face o argumentare dacă prezintă un enunț E1 (sau un ansamblu de enunțuri) ca fiind destinat pentru a admite un altul E2 (sau un ansamblu de alte enunțuri)”. Mai apoi, pentru ca un enunț E1 să poată fi dat ca argument în favoarea unui enunț E2, „nu este suficient ca E1 să conțină argumente pentru a ajunge la E2, ci structura lingvistică a enunțului E1 trebuie, în plus, să satisfacă anumite condiții pentru a fi apt să se constituie, în discurs, un argument pentru E2”⁹⁹⁵. În opinia celor doi lingviști, atunci când un locutor construiește o argumentare, el prezintă în fața noastră un enunț E1 (sau un ansamblu de enunțuri) ca fiind argument, înainte de a autoriza un alt enunț E2 explicit sau implicit. Cu alte cuvinte, argumentarea ar putea fi descrisă ca fiind „realizarea a două acte: pe de o parte, enunțarea argumentului și, pe de altă parte, un act inferențial, operat atunci când se exprimă sau se subînțelege concluzia”⁹⁹⁶.

În literatura de specialitate⁹⁹⁷ s-a făcut distincție între argumentarea în limbă, pe de o parte, și argumentarea în discurs, pe de altă parte. Astfel, argumentarea este interpretabilă, pe de o parte, „prin prisma conceptului de ordine discursivă, deci în lumină sintactică” (argumentarea ca tip discursiv), iar, pe de altă parte, „prin prismă semantică, legată de conținutul semantic, înscris, în limbă, al anumitor morfeme argumentative (tip dar, or, în realitate, de altfel etc)”⁹⁹⁸ (argumentarea în limbă). Argumentarea în discurs,

⁹⁹³ Idem, *ibidem*.

⁹⁹⁴ Jean-Claude Anscombe, Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Liège, 1997, p. 8 [= Anscombe, Ducrot, *Argumentation*].

⁹⁹⁵ Anscombe, Ducrot, *Argumentation*, p. 8.

⁹⁹⁶ *Ibidem*, p. 11.

⁹⁹⁷ Rovența, *Argumentarea*, p. 82-83.

⁹⁹⁸ Rovența, *Argumentarea*, p. 82.

mecanism pe care îl urmărim în lucrarea de față, este o „aluzie la posibila continuare” a enunțului”, sensul unui cuvânt nefiind „dependent de corespondența cu o realitate fizică sau mentală, ci este conceput ca direcție, altfel spus, semnificațiile nu sunt „în” cuvinte, ci în cadrele discursive preformate de cuvinte și proiectate în sintagmatica discursivă”⁹⁹⁹

3. Discursul politic – activitate de transmitere de sens relevant funcționării sistemului politic

Discursul politic este o variantă a invariantei conceptului de discurs. Discursul politic este o componentă esențială a limbajului de secol XXI, limbajul devenind principala armă de atac a adversarului politic. Discursul politic este „orice discurs care are un scop politic, care poate influența un proces politic”¹⁰⁰⁰

Discursul politic ridică problema statutului celui care îl produce, politicianul-candidat devenind stăpân „nu doar prin „manevrarea” iscusită a cuvintelor, ci și prin funcția pe care o întrupează, el ajungând în urma legitimării să fie „stăpânul” unor alegători”, arma omului politic fiind cea „de a vorbi simplu fără a da impresia că, de fapt, vorbește mult”¹⁰⁰¹. A fi talentat discursiv politic înseamnă „a intra într-un joc al făuririi propriei identități a cărei finalitate este construirea autorității în plan local – adică deținerea controlului hegemonic asupra spațiului vorbirii prin manevrarea abilă a mecanismelor discursive”¹⁰⁰². Identitatea politică necesită „două tipuri de acțiuni interacționale: o campanie de marketing bazată pe o cunoaștere a consumatorului/publicului și

⁹⁹⁹ *Idem, ibidem.*

¹⁰⁰⁰ Teun A. van Dijk, *Political Discourse and Ideology*, apud Camelia Mihaela Cmeciu, *Strategii persuasive în discursul politic*, Editura Universitas XXI, Iași, 2005, p. 61 [= Cmeciu, *Strategii*].

¹⁰⁰¹ Cmeciu, *Strategii*, p. 63.

¹⁰⁰² Camelia Cmeciu, *Aspecte ale interacțiunii în discursul electoral*, în Maria Carpov (coordonator), *Ipostaze ale interacțiunii*, Editura Alma Mater, Bacău, 2004, p. 94 [= Cmeciu, *Aspecte*].

un proces concurențial între mai mulți subiecți politici care se află într-o continuă confruntare pentru putere”¹⁰⁰³. În „jocul” construirii identității politice, creatorul „trăiește iluzia mișcării discursive; el fiind sclavul regulilor impuse de acest joc”¹⁰⁰⁴. Astfel, abordarea adoptată în analizarea oricărui discurs politic, numită „analiza critică a discursului”, ar trebui să opereze cu conceptele de *discurs*, *gen* și *stil*¹⁰⁰⁵.

Discursurile sunt „moduri de reprezentare”, *genurile* sunt „moduri de interacțiune”, iar *stilurile* reprezintă „moduri de a fi (incluzând și moduri de a vorbi și de a scrie), toate configurând „entități și valori politice”¹⁰⁰⁶. Astfel, „finalitatea oricărei „narațiuni politice (a câștiga puterea) trebuie mai întâi să implice strategii defensive sau ofensive, orientate către contracandidați, îmbinate cu strategii persuasive, direcționate către electorat”¹⁰⁰⁷.

Persuasiunea constituie punctul final al unui alt tip de discurs, anume *discursul publicitar*, motiv pentru care trebuie precizat faptul că „orice discurs politic trebuie perceput drept specia care aparține discursului publicitar (categorie înglobantă), concretizat implicit sau explicit”, persuasiunea reprezentând „abilitatea de a folosi simbolurile – pe cele verbale, picturale, gestuale sau muzicale”¹⁰⁰⁸.

4. Strategii argumentative în discursul politic

Argumentarea este de fapt „o strategie vizând să inducă o anumită opinie asupra unei situații, persoane etc”, discursul argumentativ fiind un discurs finalist ce urmărește obținerea

¹⁰⁰³ Cmeciu, *Aspecte*, p. 94.

¹⁰⁰⁴ *Idem, ibidem*.

¹⁰⁰⁵ Vezi Marina Rotaru, *Tony Blair și noul discurs laburist. O analiză critică a discursului politic al partidului New Labour*, Editura Lumen, Iași, 2006, p. 9 [= Rotaru, *Discurs*].

¹⁰⁰⁶ *Idem, ibidem*.

¹⁰⁰⁷ Cmeciu, *Strategii*, p. 66.

¹⁰⁰⁸ *Idem, ibidem*.

„modificării universului epistemic al interlocutorului; de aceea, se vorbește de *strategie argumentativă, eficiența unei argumentări, forța argumentelor*”¹⁰⁰⁹. Conform teoriei jocurilor, strategia se definește ca „ansamblu de reguli ce guvernează comportamentul jucătorului în orice situație de joc posibilă”, orice strategie comportând „un scop, reguli (de evaluare a situațiilor realizate și de determinare a mutărilor următoare), precum și o succesiune de alegeri ce traduc un plan”¹⁰¹⁰. La nivel argumentativ, scopul strategiei este reprezentat de *persuasiune*, regulile vizează *statutul epistemic al tezelor*, iar planul dă seamă de *alternanța argumentelor, de eficiența lor, de sintagmatica discursivă*”¹⁰¹¹.

Fiind un domeniu prin excelență al creativității, a fost sugerată o posibilă diferențiere a *strategiilor argumentative* pe două paliere, „în funcție de nivelul la care ele se articulează”¹⁰¹²:

A) *strategii discursiv-argumentative globale*, cum sunt *explicația, descrierea sau narațiunea*, ce „devin sinonime cu însuși tipul de discurs performant”;

B) *strategii discursiv-argumentative punctuale*, cum ar fi *întrebarea retorică și negația polemică*, care „se manifestă sub o formă mult mai redusă în comparație cu strategiile globale”, respectivele tehnici putând fi considerate „declanșatori argumentativi ce vor dinamiza derularea întregului parcurs interactiv”¹⁰¹³.

În lucrarea de față vom face referiri la *strategiile discursiv-argumentative punctuale*, adăugând la *întrebarea retorică și negația polemică, metafora cu rol argumentativ*”¹⁰¹⁴, strategii

¹⁰⁰⁹ Rovența, *Argumentarea*, p. 112.

¹⁰¹⁰ *Idem, ibidem.*

¹⁰¹¹ Vezi Rovența, *Argumentarea*, p. 112-113.

¹⁰¹² Florin-Teodor Olariu, *Dimensiunea ludică a limbajului*, Rezumatul tezei de doctorat, 2006, p. 21.

¹⁰¹³ *Idem, ibidem.*

¹⁰¹⁴ Vezi Rovența, *Argumentarea*, p. 118.

argumentative pe care le vom urmări în diverse tipuri de discurs politic.

① În cazul *întrebării retorice*, „valoarea argumentativă intrinsecă a întrebării este exploatată pentru realizarea unui act de argumentare”¹⁰¹⁵. Astfel, în discursul său, Corneliu Vadim Tudor folosește fraze lungi, pline de paralelisme, cu numeroase digresiuni, care conțin numeroase întrebări retorice. O întrebare retorică de tipul „Unde este responsabilitatea „campionului anticorupție”, omul integru, cu firme personale care făceau afaceri cu ministerul pe care îl conducea?” (Corneliu Vadim Tudor, Discurs rostit la Conferința de Presă a PRM de vineri, 23 februarie 2007, publicat în *România Mare*, vineri, 2 martie 2007, p. 13 [= CVT, CP]) are o lectură argumentativă negativă: „Campionul anticorupție” nu este responsabil și nu este integru, deoarece firmele sale făceau afaceri cu ministerul pe care îl conducea”. O lectură argumentativă negativă au și întrebări retorice de tipul „Este o rușine ca militarii, jandarmii, polițiștii, alți oameni sub drapel să dea o mână de ajutor semenilor lor?” sau „Este bine ce vede țara la televizor, zi de zi, și intră într-o psihoză gravă? Când vedem oameni murind? Când vedem Dunărea cât Nilul? Când vedem Prahova cât Dunărea? Când vedem Oltețul cât Prahova?” (Internet – [http:// www.cdep.ro](http://www.cdep.ro), Corneliu Vadim Tudor, Declarația politică *Calamități provocate de inundații și atitudinea președintelui Traian Băsescu și a primului ministru*, prezentată în Ședința Senatului din 9 mai 2005 [= CVT, *Calamități*]).

Întrebări retorice de tipul „Nu mă credeți pe mine?”, „Păi, dacă în fruntea statului e unul care a jefuit Flota, CFR-ul și Aviația, noi de ce nu?”, „Ce știe Băsescu din politica externă, în afara apucăturilor de a-și folosi limba ca un „ștergător de parbriz” la „marele licurici” american?” (CVT, CP, p. 13-14), „Vrei să treci în zbor cu avionul peste amărății ăia, care sunt până în brâu în apă?”

¹⁰¹⁵ Ibidem, p. 114.

(Internet – [http:// www.cdep.ro](http://www.cdep.ro), CVT, *Calamități*) au argumentare asertivă, mai exact „dezinvertare argumentativă”¹⁰¹⁶. Enunțătorul consideră, în aceste cazuri că „răspunsul este de la sine înțeles, atât pentru el, cât și pentru interlocutor”, întrebarea apărând „pentru a aminti răspunsul, rolul său fiind de a aserta (indirect) acest răspuns, prezentat ca opinie admisă”¹⁰¹⁷.

② Negația polemică este o strategie argumentativă „bazată pe contestarea unui enunț anterior”¹⁰¹⁸, ea având „un caracter dialogic, replicativ, polifonic”¹⁰¹⁹. Comparativ cu negația descriptivă (cf. „Partidul România Mare constată că niciodată și nicăieri nu s-a aplicat mai bine titlul unui roman de John Steinbeck, după un vers din piesa „Richard al III-lea”, de Shakespeare „Iarna vrajbei noastre” – în engleză, „The winter of our discontent”. (CVT, CP, p. 112)), negația polemică înseamnă „nu anularea orientării argumentative a propoziției pozitive respinse, ci dimpotrivă consolidarea ei”¹⁰²⁰: „Fiindcă toate cele 3 luni ale acestei ierni au fost pline de scandaluri, certuri, acuzații, diversiuni și alte mizerii de genul acesta, care au întins la maximum nervii populației și au dat străinătății senzația că România *nu e o țară, ci un balamuc*” (CVD, CP, p. 12); „*Haideți să ne întoarcem – nu la popor, fiindcă poporul e mințit și narcotizat de aburii alcoolului și de circul ieftin al Bețivanului Național, să ne întoarcem tot la un Serviciu Secret, care ne lămurește cum e cu intervențiile lui Băsescu în favoarea Mafiei rusești care a înhățat Combinatul de Aluminii Slatina*” (CVT, CP, p. 13); „*Dar pe Băsescu nu-l lasă numai șira spinării, și picioarele – îl lasă și nervii.*”) (CVT, CP, p.

¹⁰¹⁶ Rovența, *Argumentarea*, p. 115.

¹⁰¹⁷ *Idem, ibidem.*

¹⁰¹⁸ Rovența, *Argumentarea*, p. 115.

¹⁰¹⁹ Mariana Tuțescu, *L'argumentation*, Editura Universității București, 1996, p. 103.

¹⁰²⁰ Rovența, *Argumentarea*, p. 115.

14); „Pentru ca o firmă precum Alro să obțină un profit *nu de trei ori mai mare, ci de cinci, de zece ori.*”(CVT, CP, p. 14).

3. Metafora cu rol argumentativ prezintă o caracteristică constantă: „semele menținute în procesul de selecție semică sunt seme evaluative, subiective”, înțelegându-se că „spunând despre cineva „x este un măgar” îi vom asocia doar semele „prost” și „încăpățânat”, singurele compatibile cu referința la o ființă umană (celelalte seme „cu patru picioare”, „cu urechi lungi” etc legate de animal, nefiind interesante din această perspectivă)”¹⁰²¹. Astfel, metafora este un tip de strategie argumentativă, care nu are numai o funcție ornamentală, ci semnificantă și cognitivă, ea nefiind o deplasare de cuvinte, un transfer lexical, ci o tranzacție între contexte. După cum afirmă Daniela Roventă Frumușani¹⁰²², „procesul metaforic se realizează la nivel discursiv, izvorând din aceea continuitate discursivă sau izotopie; relația dintre termenul propriu și cel figurat nu se realizează ca relație de dominare, ci ca relație de telescopare reciprocă pe care doar cadrul discursului o poate releva și rezolva”.

Metafora retorică, cu rol argumentativ este „trop al asemănării, substituirii, invenției și strategiei”¹⁰²³, metafora fiind, în acest caz, „procesul retoric prin care discursul dezlănțuie sau eliberează forța pe care o au anumite ficțiuni de a descrie realitatea”, forța ficțiunilor fiind „de natură potențială”, discursul plasându-se între ele și realitate, iar în interiorul lui „are loc acest proces retoric eliberator (în vederea descrierii) care se numește metaforă”¹⁰²⁴.

¹⁰²¹ *Ibidem*, p. 118.

¹⁰²² Roventă, *Argumentarea*, p. 125.

¹⁰²³ Ștefan Avădanei, *La început a fost metafora*, Editura Virginia, Iași, 1994, p. 22 [= Avădanei, *Metafora*].

¹⁰²⁴ Paul Ricoeur, în *The Philosophy of Paul Ricoeur : An Anthology of His Work*, apud Avădanei, *Metafora*, p. 24.

Paul Ricoeur va distinge între două tipuri de metaforă: *in praesentia* (comparația) și *in absentia* (metafora ca atare), diferențierea avându-și rostul mai ales prin relevarea faptului că „în comparație se mai păstrează încă dualitatea celor două concepte puse în relație, pe când metafora pulverizează acest dualism, sau măcar îl ascunde”¹⁰²⁵. Tot Ricoeur mai urmărește și două tipuri de comparație, „una cantitativă („este mai...” sau „la fel de...ca”), ținând de izotopia contextului (se compară numai elemente comparabile) și alta calitativă („este ca...”), presupunând aceeași deviație în raport cu izotopia și metafora”; dacă se combină cele două clasificări, „ajungem la identificarea comparației calitative cu metafora *in absentia*”¹⁰²⁶. Am identificat în discursul lui Corneliu Vadim Tudor atât metafore *in absentia* cu rol argumentativ („Traian Băsescu – „*lupul de mare*”; Traian Băsescu – „*Bețivanul Național*”; Traian Băsescu – „*Arhanghelul luptei împotriva corupției*”; Traian Băsescu – „*Campionul anticorupție*”; Traian Băsescu – „*Cel mai iubit fiu al Poporului Român*”; Paul Wolfowitz, președintele Băncii Mondiale, – „*un uliu al războiului*”; Banda lui Traian Băsescu – „*o tumoră canceroasă*”; Traian Băsescu – „*pacientul național*” (CVT, CP, p. 13-14)), cât și comparații calitative, de asemenea, cu rol argumentativ („Traian Băsescu acționează *ca un animal hăituit*, fiind încolțit din toate părțile”; „Așadar, *ca un grăjdar primitiv*, Traian Băsescu a folosit Biciul și Zăhărelul”; „Întreaga societate românească e *ca un cazan sub presiune*”; „Băsescu se va dezumfla *ca o „femeie gonflabilă”* înțepată, sau *ca o „gogoasă înfuriată”*, lovită de mucegai” (CVT, CP, p. 13-14)). În ceea ce privește metaforele enumerate, cu rol argumentativ, se poate vorbi despre „presiunea metaforei legată de

¹⁰²⁵ Paul Ricoeur, în *The Philosophy of Paul Ricoeur : An Anthology of His Work*, apud Avădanei, *Metafora*, p. 29.

¹⁰²⁶ Paul Ricoeur, în *The Philosophy of Paul Ricoeur : An Anthology of His Work*, apud Avădanei, *Metafora*, p. 29.

„efectul interpretării”, deoarece acest tip de metafore reprezintă „rezultatul unei deducții”¹⁰²⁷, știindu-se că „întotdeauna este mai ușor să negi ceea ce aserțiază interlocutorul decât ce ai dedus tu prin travaliu inferențial”¹⁰²⁸.

Valentina Dascălu¹⁰²⁹ este de părere că amplificarea este un alt procedeu retoric, Giambattista Vico¹⁰³⁰ definind-o ca fiind „un anumit tip de afirmație elaborată care, cu scopul de a „mișca” spiritele, câștigă credibilitate în ceea ce trebuie spus”. Amplificarea, ca procedeu retoric, cuprinde: repetiția, anafora, epifora și acumularea¹⁰³¹.

Repetiția

Repetarea unui sunet, a unui cuvânt sau a unei structuri morfo-sintactice ajută vorbitorul să insiste asupra unei idei, care, altfel, ar trece neobservată de către ascultători:

„Am văzut coaliții transpartinice împotriva reformei și împotriva dorinței opiniei publice. Am văzut cum în actualul sistem electoral se poate guverna fără sprijinul opiniei publice. Am văzut cum în actualul sistem electoral sunt mai importante controlul asupra pârgghiilor statului și înțelegerile de culise decât sprijinul opiniei publice și dorința acesteia de reformă.” (Internet – <http://www.cdep.ro>, Traian Băsescu, Mesajul Președintelui României adresat Parlamentului pe probleme actuale legate de politica internă a României, Ședința comună a Camerei Deputaților și senatului din 14 februarie 2007 [= TB, *Mesajul*].

¹⁰²⁷ Rovența, *Argumentarea*, p. 119.

¹⁰²⁸ Michel le Guern, *Métaphore et argumentation*, în *L'argumentation*, Presses Universitaires de Lyon, 1981, p. 70.

¹⁰²⁹ Valentina Dascălu, *Manipulation through Words: rhetorical Devices in political and religious Speeches*, în Horia Hulban (editor), *Style in Language, Discourses and Literature*, Editura Lumen, Iași, 2004, vol al 2-lea, p. 141 [= Dascălu, *Manipulation*].

¹⁰³⁰ Giambattista Vico, *The Art of Rhetoric*, Amsterdam-Atlanta, 1996, p. 95.

¹⁰³¹ Dascălu, *Manipulation*, p. 141-147.

Anafora

Dacă în accepție lingvistică, *anafora* este „folosirea unui pronume, care are același referent cu un termen anterior; un pronume care se referă la aceeași entitate la care s-a mai referit un alt cuvânt anterior este anaforic”¹⁰³² (*Mon ami a levé les yeux quand il est entré*)¹⁰³³, în accepție retorică, *anafora* este „repetarea unui cuvânt sau a unei expresii la începutul unor propoziții succesive”¹⁰³⁴: „Aș mai menționa legătura strânsă între unii *oameni de afaceri* și parte din oamenii politici, tandem prin care s-a reușit un transfer de putere politică dinspre politicieni spre respectivii oameni de afaceri. Sunt aceiași *oameni de afaceri* pe care-i găsim la putere continuu prin influența pe care au dobândit-o asupra oamenilor politici la vârf. În plus, *oamenii de afaceri* sunt aceia care declanșează și opresc vaste campanii de presă.” (Internet – <http://www.cdep.ro>, TB, *Mesajul*).

Epifora

Epifora, în contrast cu *anafora* este un procedeu retoric care presupune „repetarea aceluiași cuvânt la sfârșitul unor propoziții succesive”¹⁰³⁵: „Înnoirea parțială nu înseamnă neapărat reformarea *clasei politice*. Societatea românească a făcut progrese remarcabile în ultimii 17 ani în toate domeniile, mai puțin, însă, în ceea ce privește reforma *clasei politice*. Anul 2004 a fost un an important în ceea ce privește înnoirea parțială a *clasei politice*.” (Internet – <http://www.cdep.ro>, TB, *Mesajul*).

Acumularea

Acumularea este „un procedeu retoric care face legătura între o varietate de structuri care se caracterizează printr-o asemănare

¹⁰³² St. C. Levinson, *Pragmatik*, Tübingen 1994, p. 87.

¹⁰³³ Marek Kesik, *La cataphore*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989, p. 66.

¹⁰³⁴ Dascălu, *Manipulation*, p. 142.

¹⁰³⁵ *Ibidem*, p. 144.

sintactică și semantică doar parțială”¹⁰³⁶: „De aceea vă întreb, *unde* sunt deciziile bărbătești ale „lupului de mare”? *Unde* este responsabilitatea „campionului anticorupție”, omul integru, cu firme personale care făceau afaceri cu ministerul pe care îl conducea?” (CVT, CP, p. 13).

Concluzii

Comunicarea politică are drept specific manifestarea unei tensiuni între cooperare și conflict. Comunicarea impregnează toată activitatea politică în măsura în care aproape toate comportamentele de acest tip implică recursul la o formă oarecare de comunicare. Comunicarea poate fi analizată mai eficient în relațiile cu politicul prin cercetarea practicilor discursive efective, care ajung să fie practici politice.

Izvoare

Internet – [http:// www.cdep.ro](http://www.cdep.ro), Corneliu Vadim Tudor, Declarația politică *Calamități provocate de inundații și atitudinea președintelui Traian Băsescu și a primului ministru*, prezentată în Ședința Senatului din 9 mai 2005 [= CVT, *Calamități*].

Internet – [http:// www.cdep.ro](http://www.cdep.ro), Traian Băsescu, Mesajul Președintelui României adresat Parlamentului pe probleme actuale legate de politica internă a României, Ședința comună a Camerei Deputaților și senatului din 14 februarie 2007 [= TB, *Mesajul*].

Vadim Tudor, Corneliu, Discurs rostit la Conferința de Presă a PRM de vineri, 23 februarie 2007, publicat în *România Mare*, vineri, 2 martie 2007 [= CVT, CP].

¹⁰³⁶ Dascălu, *Manipulation*, p. 147.

Bibliografie selectivă

- Anscombre, Jean-Claude, Ducrot, O., *L'argumentation dans la langue*, Liège, 1997 [= Anscombre, Ducrot, *Argumentation*].
- Avădanei, Șt., *La început a fost metafora*, Editura Virginia, Iași, 1994 [= Avădanei, *Metafora*].
- Benveniste, E., *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966 [= Benveniste, *Problèmes*].
- Cmeciu, Camelia Mihaela, *Aspecte ale interacțiunii în discursul electoral*, în Maria Carpov (coordonator), *Ipostaze ale interacțiunii*, Editura Alma Mater, Bacău, 2004 [= Cmeciu, *Aspecte*].
- Cmeciu, Camelia Mihaela, *Strategii persuasive în discursul politic*, Editura Universitas XXI, Iași, 2005 [= Cmeciu, *Strategii*].
- Dascălu, Valentina *Manipulation through Words: rhetorical Devices in political and religious Speeches*, în Horia Hulban (editor), *Style in Language, Discourses and Literature*, Editura Lumen, Iași, 2004, vol al 2-lea [= Dascălu, *Manipulation*].
- Dispiaux, G., *La logique et le quotidien*, les Editions de Minuit, Paris, 1984 [= Dispiaux, *Logique*].
- Dragoș, Elena, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000 [= Dragoș, *Introducere*].
- Ducrot, O., *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, 1972.
- Ducrot, O., *Les échelles argumentatives*, Les édition de Minuit, Paris, 1980 [= Ducrot, *Les échelles*].
- Lo Cascio, Vincenzo, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, Editura Meteora Press, București, 2002 [= Cascio, *Gramatica*].
- Maingueneau, Dominique, *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours. Problèmes et perspectives*, Paris, 1976 [=

- Maingueneau, *Initiation*,].
- Reboul, Anne, Moeschler, J., *Pragmatica azi*, Editura Echinox, Cluj, 2001 [= Reboul, Moeschler, *Pragmatica*].
- Ricoeur, P., *Eseuri de hermeneutică*, București, 1995.
- Rotaru, Marina, *Tony Blair și noul discurs laburist. O analiză critică a discursului politic al partidului New Labour*, Editura Lumen, Iași, 2006 [= Rotaru, *Discurs*].
- Rovența-Frumușani, Daniela, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, 2000 [= Rovența, *Argumentarea*].
- Sălăvăstru, C., *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003 [= Sălăvăstru, *Teoria*].
- Stati, S., *Le transphrastique*, Paris, 1990 [= Stati, *Transphrastique*].

STRATEGII PERSUASIVE ÎN DISCURSUL ROMÂNESC ACTUAL

1. Teoria pertinentei. Contextul în teoria pertinentei.

Comunicarea ostensiv-inferențială și principiul pertinentei

Teoria pertinentei este o teorie pragmatică (privită, în special, din perspectiva interpretului) care își propune și reușește să explice complexul fenomen al comunicării, unul dintre elementele care o individualizează în contextul celorlalte teorii și studii fiind tocmai viziunea supra contextului. Teoria lui Sperber și Wilson¹⁰³⁷

„este denumită, în general, *teoria pertinentei*”, care este „o teorie pragmatică, inclusă în cadrul psihologiei cognitive și legată, în mod special, de teoria modularistă și reprezentationalistă a lui Fodor, una dintre variantele proprii psihologiei cognitive”¹⁰³⁸. Teoria

pertinentei se află, în opinia lui Sperber și Wilson în strânsă legătură cu sintagma *cadru cognitiv*. Astfel, contextul se compune din propoziții cărora le corespund trei tipuri de informații: „informații obținute din memoria pe termen lung, informații obținute pe termen mediu și din informații obținute din anturajul fizic, adică din datele perceptive culese din situația sau de la locul comunicării”¹⁰³⁹. De

asemenea, teoria pertinentei se află în strânsă legătură cu noțiunea de *efect contextual*: „pe măsură ce discursul se derulează, auditorul rememorează sau construiește un anumit număr de ipoteze care participă la tratamentul informației”¹⁰⁴⁰. Noțiunea de efect contextual

¹⁰³⁷ Dan Sperber, Deirdre Wilson, *La Pertinence. Communication et Cognition*, traducere Abel Gerschenfeld și Dan Sperber, Les Édition de Minuit, Paris, 1989 [= Sperber, Wilson, *Pertinence*].

¹⁰³⁸ Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, traducere Carmen Vlad, Liana Pop, Editura Echinox, Cluj, 1999, p. 127 [=Moeschler, Reboul, *DEP*].

¹⁰³⁹ Moeschler, Reboul, *Pertinence*, p. 128.

¹⁰⁴⁰ Sperber, Wilson, *Pertinence*, p. 181.

„este esențială definirii pertinentei”, din moment ce „pentru ca o informație să fie pertinentă, ea trebuie să aibă efecte contextuale” și, mai mult, „cu cât efectele contextuale sunt mai mari, cu atât este mai mare relevanța”¹⁰⁴¹.

Principiul care permite „selectionarea, din ansamblul de informații disponibile, a acelor care vor alcătui contextul este principiul pertinentei”¹⁰⁴². Conform opiniei lui Sperber și Wilson, comunicarea lingvistică este, de fapt, o varietate a *comunicării ostensiv-inferențiale*, iar opinia celor doi lingviști este aceea că „este suficient ca o ipoteză să aibă un efect contextual perceptibil pentru a fi judecată pertinentă”¹⁰⁴³. Cu alte cuvinte, „o ipoteză este pertinentă într-un context dacă și numai dacă are un efect contextual în acel context”¹⁰⁴⁴. Altfel spus, principiul de relevanță poate fi enunțat astfel: „orice enunț provoacă la interlocutor o așteptare de relevanță (sau, mai simplu: interlocutorul presupune că orice enunț este pertinent)”¹⁰⁴⁵.

Relevanța se află într-o relație strânsă și cu alte două noțiuni, și anume, noțiunile de *efect și efort*¹⁰⁴⁶. După părerea lui Sperber și Wilson, „relevanța este într-adevăr o chestiune de efort (în special eforturi necesare constituirii contextului) și de efecte (concluziile pe care le tragem din procesele inferențiale)”¹⁰⁴⁷.

O distincție importantă este cea dintre convingere, pe de o parte, și *persuasiune*, pe de altă parte. Definiția oferită de către Jean-Blaise Grize¹⁰⁴⁸ termenilor *convingere și persuasiune* este „a

¹⁰⁴¹ Ibidem, p. 182.

¹⁰⁴² Moeschler, Reboul, *DEP*, p. 129.

¹⁰⁴³ Sperber, Wilson, *Pertinence*, p. 186.

¹⁰⁴⁴ Ibidem, p. 187.

¹⁰⁴⁵ Sperber, Wilson, *Perinence*, apud Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 72.

¹⁰⁴⁶ Vezi Sperber, Wilson, *Pertinence*, p. 188.

¹⁰⁴⁷ Sperber, Wilson, *Pertinence*, apud Reboul, Moeschler, *Pragmatica*, p. 74.

¹⁰⁴⁸ Jean-Blaise Grize, *Logique naturelle et communication*, apud Camelia Mihaela Cmeciu, *Strategii persuasive în discursul politic*, Universitas

determina pe cineva să creadă, să facă, să vrea ceva”, *a convinge*, operând cu *adevărul*, iar *a persuadea* cu *verosimilul*. Cu alte cuvinte, distincția dintre cei doi termeni s-ar putea face în termeni de *efecte* ale celor două operații: acțiunea de a persuadea are ca efect „a crede”, în timp ce cea de a convinge are ca efect „a face”. Este distincția dintre „a determina să creadă” (persuasiunea) și „a determina să facă” (convingerea)¹⁰⁴⁹.

2. *Strategii persuasive în discursul politic românesc actual*¹⁰⁵⁰

Conform teoriei jocurilor, strategia se definește ca „ansamblu de reguli ce guvernează comportamentul jucătorului în orice situație de joc posibilă”, orice strategie comportând „un scop, reguli (de evaluare a situațiilor realizate și de determinare a mutărilor următoare), precum și o succesiune de alegeri ce traduc un plan”¹⁰⁵¹. La nivel argumentativ¹⁰⁵², scopul strategiei este reprezentat de *persuasiune*, regulile vizează *statutul epistemologic al tezelor*, iar planul dă seamă de *alternanța argumentelor*, de *eficiența lor*, de *sintagmatica discursivă*¹⁰⁵³.

XXI, Iași, 2005, p. 22 [= Cmeciu, *Strategii*].

¹⁰⁴⁹ Vezi, în acest sens, Cmeciu, *Strategii*, p. 22-23.

¹⁰⁵⁰ Vom face referiri exclusiv la strategiile persuasive la nivelul comunicării *verbale*. Referitor la strategiile persuasive utilizate în comunicarea prin limbaj gestual, deci nonverbal, vezi Gèneviève Calbris, *L'expression gestuelle de la pensée d'un homme politique*, CNRS Édition, Paris, 2002 ; Cmeciu, *Strategii*, cap. Jocul ritualic electoral „de-a reprezentarea iconică”, p. 197-260.

¹⁰⁵¹ *Idem*, *ibidem*.

¹⁰⁵² Referitor la *strategiile argumentative* în discursul politic românesc actual, vezi Luminița Hoartă Căraușu, *Discursul politic românesc. Elemente de retorică lingvistică aplicată*, în Mariana Flaișer (coordonator), *Arta comunicării în contextul diversității culturale și lingvistice*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 25-35.

¹⁰⁵³ Vezi Daniela Roventă Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura BIC ALL, București, 2000, p. 112-113.

S-a făcut distincție¹⁰⁵⁴ între *discursul politic ca strategie*, pe de o parte, și *vorbirea politică drept tactică*. Astfel, strategia este „arta de a face ca o armată să evolueze conform unui ansamblu de operații până în momentul în care intră în contact cu inamicul”¹⁰⁵⁵, în timp ce tactica este „arta de a combina mijloacele militare (trupe, armament) în luptă; acțiune locală, adaptată circumstanțelor, planurilor strategiei. Adesea situația „de pe teren” poate anula strategia”¹⁰⁵⁶.

Vom lua în discuție, în lucrare, câteva dintre *strategiile persuasive* utilizate de către clasa politică pentru a obține adeziunea membrilor societății civile. Persuasiunea este una dintre modalitățile importante de influențare socială, pentru a se singulariza în mulțimea reprezentanților puterii, un om politic trebuind să-și construiască o imagine proprie, care să-i confere o identitate politică diferită de cea a adversarilor. Imaginea este „o viziune globală asupra persoanei”, ea provenind „din experiența individuală și din informațiile parvenite din mass-media”, fiind „sinteza a tot ce știm, adevărat sau fals, despre subiectul pe care îl reprezintă”¹⁰⁵⁷. În cele ce urmează, analizăm modalitățile de persuasiune de care se folosesc oamenii politici în discursul lor, pentru a-și atinge scopul: acela de a fi aleși, scoțând în evidență variate strategii persuasive utilizate de către aceștia.

1. Persuasiunea perlocuționară

Actul de *a vota* nu se limitează numai la un act ilocuționar, ci trebuie văzut și ca „efect perlocuționar nonverbal în urma ștampilei pe un buletin de vot”, pe așa-numitul „discurs al tăcerii favorabile din partea electoratului, mizând toți candidații politici”, orice promisiune vizând „încrederea interlocutorului, care

¹⁰⁵⁴ Vezi Christian Le Bart, *Le discours politique*, apud Cmeciu, *Strategii*, p. 62.

¹⁰⁵⁵ *Le Petit Robert*, Paris, Nouvelle Édition, 1979, s.v. *strategie*.

¹⁰⁵⁶ *Ibidem*, s.v. *tactică*.

¹⁰⁵⁷ Mirela Arsith, *Universul politic ca spectacol*, în *Revista Română de Studii Culturale (pe Internet)*, nr. 3/2004, Internet http://www.rocsir.usv.ro/archiv/2004_3/21Arsith2003.pdf

implică verbul perlocuționar „a persuadea”¹⁰⁵⁸: „Iar cine *nu se lasă convins* de vorbe și de argumente logice, n-are decât să constate faptele” (Corneliu Vadim Tudor, Discurs rostit la Conferința de Presă a PRM de vineri, 23 februarie 2007, publicat în *România Mare*, vineri, 2 martie 2007, p. 14 [= CVT, CP]).

Efectul sau actul perlocuționar poate fi definit ca „efectele pe care le produc asupra receptorului enunțurile cu o anumită forță ilocuționară”¹⁰⁵⁹. Efectul perlocuționar poate fi *eficient* sau *ineficient*, ambele efecte perlocuționare putând fi definite prin prisma intențiilor vorbitorului: *efectul perlocuționar eficient* este efectul pe care vorbitorul vrea să-l aibă asupra ascultătorului, în timp ce în cazul *efectului perlocuționar inefficient* intențiile vorbitorului nu se materializează¹⁰⁶⁰. Ca un discurs politic să aibă un efect perlocuționar eficient, trebuie să aibă un mesaj relevant, un mesaj fiind relevant și, astfel, procesat de un receptor, „dacă și numai dacă efortul depus de ascultător la procesarea mesajului este cât mai mic posibil”, iar relevanța unui mesaj este mai scăzută atunci când „efortul de procesare este mai ridicat decât se așteaptă ascultătorul”¹⁰⁶¹.

2. Tematica discursurilor politice

Discursurile politice „sunt structurate în jurul a două tipuri de teme: pozitive și negative”, de obicei, candidații folosindu-se de teme pozitive „pentru a-și sublinia propriul program, modul în care

¹⁰⁵⁸ Cmeciu, *Strategii*, p. 104-105.

¹⁰⁵⁹ *Dicționarul științelor limbajului*, apud Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Modalități de persuadare și efectul perlocuționar în discursul politic*, Internet <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf> [= Niculescu-Gorpin, *Modalități*].

¹⁰⁶⁰ Vezi, în acest sens, Niculescu-Gorpin, *Modalități*, Internet – <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf>

¹⁰⁶¹ Niculescu-Gorpin, *Modalități*, Internet – <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf>

vor rezolva problemele curente cu care se confruntă țara”¹⁰⁶²: „Este esențial ca românii să aibă sentimentul și convingerea că în fața evoluțiilor viitoare șansele sunt egale și că șansele bunăstării nu le au doar cei care sunt lipiți de politicieni, ci o are fiecare dintre românii capabili să-și valorifice șansa.” (Internet – <http://www.cdep.ro>, Traian Băsescu, Mesajul Președintelui României adresat Parlamentului pe probleme actuale legate de politica internă a României, Ședința comună a Camerei Deputaților și senatului din 14 februarie 2007 [= TB, *Mesajul*]).

Unii dintre candidați aleg să-și structureze discursul pe baza unor teme negative.

Utilizarea de către unii candidați exclusiv a *temelor negative* conduce la ideea că aceștia „nu au, de fapt, nici un fel de program electoral”; de obicei, „acești candidați care nu au nici o șansă folosesc, cu preponderență, mijloace negative în discursurile lor”¹⁰⁶³: „România nu mai are Flota, nu mai are Aluminiu, în schimb are cele mai proaste drumuri din Europa – toate aceste nenorociri purtând marca Băsescu.” (CVT, CP, p. 14); „Vorbind despre un sistem mascat de corupție, aș merge mai departe pronunțând numele aproape magic – RAPPs, regia care pune la dispoziția demnitarilor locuințe de serviciu. Puțini părăsesc aceste locuințe după ce pleacă din funcția publică. Cei mai mulți continuând să beneficieze de tratament special, nelegal, ceea ce-i face dependenți de Guvern, chiar dacă ei sunt în opoziție.” (TB, *Mesajul*, p. 2); „Deseori aceste coaliții transpartinice se bazează pe înțelegeri la vârf, în spatele ușilor închise, în care politicienii, fără un sprijin real în rândul electoratului, protejează alți politicieni, asemenea lor, care-și permit cu aroganță să încerce în mod repetat

¹⁰⁶² Niculescu-Gorpin, *Modalități*, Internet – <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf>

¹⁰⁶³ Niculescu-Gorpin, *Modalități*, Internet – <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf>

să influențeze justiția și pentru motivul că nu au ajuns niciodată să dea socoteală direct cetățenilor, ci doar sponsorilor și prietenilor lor. Complicitățile transpartinice din actuala viață politică românească au dus la comportamente politice în disprețul total al opiniei publice. Coalițiile transpartinice au ajuns să fie angrenate uneori în proiecte aberante, fără nici o legătură cu realitatea, cum ar fi inventarea cu orice preț de conflicte politice sau în atacarea proiectelor de reformă instituțională, în scopul protejării propriilor interese.” (TB, *Mesajul*, p. 4).

3. Instrumente sintactice care contribuie la atingerea persuasiunii

Topica și negația sunt elemente ce aparțin nivelului sintactic fiind implicate în atingerea persuasiunii.

Lungimea propozițiilor este un element important: „frazelē lungi, cu multe subordonate, pot duce la o diminuare a atenției ascultătorului, care se poate plictisi, crezând că vorbind prea mult, un candidat nu spune, de fapt, nimic”¹⁰⁶⁴: „Este suficient să exemplificăm cu SC Lukoil, structurată și organizată exact ca o „rezidentură” pe spațiul energetic – petrol și gaze – unde totul este controlat, selecționarea personalului angajat în vederea punctării celor apti pentru recrutarea ca agenți de informații realizându-se pe bază de fișe personale speciale și discuții amănunțite cu „angajații” compartimentului de resurse umane al societății.” (CVT, *CP*, p. 12); „Practic, Traian Băsescu nu are nici o șansă de a se menține în funcție, deoarece în Parlament consensul este deja statuat, iar la declanșarea Referendumului pentru destituire, întregul sceptru politic, cu excepția PD-ului (izolat) și a PLD-ului (ca și inexistent), se va mobiliza exemplar pentru reușită, chiar în condițiile în care se vor păstra actualele prevederi ale Legii Referendumului.” (CVT, *CP*, p. 12-13).

¹⁰⁶⁴ Niculescu-Gorpin, *Modalități*, Internet –
<http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf>

Din contră, propozițiile scurte, coordonate, „captează atenția auditoriului, mesajul fiind ușor de detectat și astfel relevant”¹⁰⁶⁵: „Întotdeauna am considerat că relația mea cu Parlamentul este una instituțională și, din punctul meu de vedere, am considerat-o corectă.” (TB, *Mesajul*, p. 2); „Este înacceptabil faptul că parlamentari care votează nu știu conținutul legii de privatizare, nici detaliile acestei privatizări.” (TB, *Mesajul*, p. 2).

De vreme ce discursurile lui Corneliu Vadim Tudor sunt structurate pe teme negative, negația are și ea un rol decisiv. C. V. Tudor folosind negația pentru a se referi la „Celălalt” și a-l discredita: „Niciodată în istoria României, la cârma țării n-a mai fost un asemenea dezechilibrat psihic!” (CVT, CP, p. 12); „N-am făcut publică Analiza respectivă tocmai dintr-un calcul elementar, și anume acela de a aștepta să văd ce se întâmplă și de a nu determina schimbarea planului pus la cale de Palatul Cotroceni.” (CVT, CP, p. 12); „Traian Băsescu n-a precupețit interviu, declarație publică, în cei 2 ani de mandat pentru a se înfățișa Poporului Român drept Arhanghelul luptei împotriva corupției.” (CVT, CP, p. 14).

4. Entimema – strategie persuasivă

Entimema este un silogism eliptic care „lasă lectorului abil posibilitatea de a construi el însuși raționamentul care se ascund dincolo de un anunț publicitar”, prin acest proces de decodificare „electoratul fiind persuadat să ia parte la jocul politic”¹⁰⁶⁶: „România este condusă de un nebun, iar cine se încapățânează să nu priceapă asta, e mai nebun ca el” (CVT, CP, p. 12); „Iar cine nu se lasă convins de vorbe și de argumente logice, n-ar decât să constate faptele.” (CVT, CP, p. 14). Pronumele relativ *cine* „transformă aparent entimemismul într-un

¹⁰⁶⁵ Niculescu-Gorpin, *Modalități*, Internet –

<http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf>

¹⁰⁶⁶ Cmečiu, *Strategii*, p. 154.

„proverb care are o putere mare de convingere prin gradul ridicat de generalitate, fiecare persoană putându-se regăsi în acele cuvinte”¹⁰⁶⁷. De asemenea, silogismul eliptic, „prin plasarea propoziției pe poziția premisei majore, lasă lectorului posibilitatea de a construi singur premisa minoră și concluzia”¹⁰⁶⁸:

Parcursul logic pe care electoratul trebuie să-l parcurgă, referitor la cele două entimeme oferite ca exemplu, este următorul:

PM (premise majoră): Dacă te încapățânezi să nu pricepi asta, ești mai nebun ca el.

Pm (premise minoră): Tu te încapățânezi.

C (concluzia): Tu ești mai nebun ca el.

PM: Dacă nu te lași convins de vorbe și de argumente logice, constăți faptele.

Pm: Tu nu te lași convins.

C: Tu constăți faptele.

5. Citatul – strategie persuasivă

Discursul contracandidatului sau al celui aflat la putere poate fi reconstituit prin utilizarea citatului. Chiar dacă citatul este folosit în întregime, „inserarea acestuia într-un context nou, a căruia logică îi este ostilă, are drept efect modificarea forței și a intențiilor inițiale”¹⁰⁶⁹: „În disperarea sa de a ocupa un loc mai bun în propriul partid, sau în eșichierul politic, Băsescu – la începutul mișcării – vorbește despre guvernarea abuzivă și clientelară a PSD, ca în final să facă apel la, citez: „onestitatea și buna-credință a colegilor deputați din partea PSD”” (CVT, CP, p. 13).

În discursul politic al lui Cornelii Vadim Tudor prevalează tehnica citatului, dar politicianul nu-și citează întotdeauna adversarii ci își ilustrează ideile, încercând să fie cât mai persuasiv, cu citate de diferite proveniențe: „Și pentru că într-o stare de turbulență

¹⁰⁶⁷ *Idem, ibidem.*

¹⁰⁶⁸ Cmeciu, *Strategii*, p. 154.

¹⁰⁶⁹ Cmeciu, *Strategii*, p. 175.

atmosferică, în care nu poți să mai ai încredere în nimeni, mai ales în acele publicații care s-au făcut preș la picioarele Mafiei, numai în profesioniștii Serviciilor Secrete mai e o speranță, dați-mi voie să dau citire unei alte NOTE, care ne-a parvenit sub titlul „America și Rusia s-au pus de acord pentru debarcarea lui Tarian Băsescu”, citez: „*Analiza și coroborarea datelor și informațiilor obținute din surse externe evidențiază faptul că, la ora actuală, Traian Băsescu acționează ca un animal hăituit, fiind încolțit din toate părțile, atât pentru încălcarea Constituției, cât și pentru fraudele majore la care a luat parte.[...] De aceea, cea mai mare temere a lui provine din convingerea că, dacă își va pierde funcția, există 100% posibilitatea să fie trimis în judecată și condamnat.*” (CVT, CP, p. 12); „Atunci haideți să ne reamintim, împreună, ce acuzații grave i-a adus lui Băsescu, la 13 mai 2002, sub cupola Parlamentului, Miron Mitrea, ministru al Transporturilor. Citez din stenogramă: „*Doamnelor și domnilor deputați, alegându-și ca țintă pe premier și pe mine, moțiunea depusă de către PD și PNL este o diversiune a lui Traian Băsescu. Aceasta este, în fapt, încercarea lui de a distra atenția opiniei publice de la activitățile pe care nu le face în cadrul Primăriei. De asemenea, încearcă să deturneze atenția de la actele și faptele pe care le-a săvârșit atâta timp cât a fost ministru al Transporturilor și încearcă să-și acopere anumite posibilități de a da socoteală cu gălăgia publică.*” (CVT, CP, p. 13).

6. Strategia persuasivă a agresiunii verbale

Folosirea unor termeni negativi „creează o imagine grotescă a contracandidaților și astfel alegătorii au o singură alternativă: de a nu vota pentru aceștia și de a-l alege pe cel care a avut curajul să demaște răul”: „O dată extirpată această tumoră canceroasă, care e banda Piratului, țara va intra într-o etapă de normalitate și vom putea pregăti, în liniște, alegerile anticipate – atât prezidențiale, cât și parlamentare. Suspendat de Parlament, Băsescu se va dezumfla ca o „femeie gonflabilă” înțepată, sau ca o

„gogoasă înfuriată”, lovită de mucegai.” (CVT, CP, p. 14).

În discursul politic, „reprezentarea verbală argumentativă a identității își propune descalificarea contracandidatului prin demascarea minciunilor acestuia”, persoanele cărora le sunt adresate posibilele injurii nefind votanții, ci contracandidații. Astfel, Corneliu Vadim Tudor apelează „la retorica unei satire virulente”¹⁰⁷⁰ la adresa celor de la putere: „Asemenea mârșavii inimaginabile se petrec într-o țară care a încăput pe mâna unui *foșt securist, bișnițar și alcoolic irecuperabil*, care, dacă el se scufundă, vrea să tragă în mocirlă un popor întreg.” (CVT, CP, p. 13); „O dată extirpată această tumoare canceroasă, care e *Banda Piratului*, țara va intra într-o etapă de normalitate și vom putea pregăti, în liniște, alegerile anticipate – atât prezidențiale, cât și parlamentare.” (CVT, CP, p. 14); „Ultima făcătură îi aparține institutului-fantomă INSOMAR, care a aruncat pe piață o mizerie de un ridicol greu de imaginat, menită să satisfacă orgoliul bolnav al „*pacientului național*” și al *aplaudacilor cu suflet de slugă* care îi țin isonul.” (CVT, CP, p. 14).

7. Strategia persuasivă a politeții

Înainte de a analiza această strategie în contextul discursului politic actual, dorim să ilustrăm, pe scurt¹⁰⁷¹, modul de operare a sistemului politeții elaborat de Penelope Brown și St. C. Levinson.

Sistemul elaborat de către Penelope Brown și St. C. Levinson reprezintă, în materie de politețe lingvistică, „cadrul teoretic cel mai elaborat, productiv și celebru”, noțiunea de politețe fiind înțeleasă, în acest sistem, ca „partea pragmaticii lingvistice cuprinzând toate aspectele discursului care sunt generate de reguli

¹⁰⁷⁰ Ibidem, p. 182-183.

¹⁰⁷¹ Pentru detalii privind *politețea lingvistică*, vezi Luminița Hoartă Cărăușu, *Teorii pragmatice ale politeții*, în Revista de lingvistică generală și românească *Philologos*, Anul II, nr. 5-6 (3), 2007, p. 153-163.

și a căror funcție este de a păstra caracterul armonios al relației interpersonale¹⁰⁷². Concepția despre politețe pe care o dezvoltă acești doi autori se articulează și se fondează pe noțiunea de *față* (= figură socială), noțiune împrumutată de la E. Goffman și înțeleasă „ca încorporând ceea ce este numit, în mod comun, „teritoriu””¹⁰⁷³. Noțiunea de față („face”) desemnează „imaginea publică a eului individual, configurată în termenii unor atribute sociale acceptate de ceilalți; menținerea imaginii fiecăruia dintre noi presupune cooperarea, pentru că acest fapt este strict dependent de acțiunile și de sistemele de valori ale celor cu care venim în contact”¹⁰⁷⁴. Considerăm necesară clarificarea noțiunilor de *politețe negativă* și *politețe pozitivă*, existând un conflict implicit „între dorința fiecăruia de a se bucura de aprecierea și acordul semenilor săi („positive face”), pe de o parte, și dorința de a acționa conform propriilor idei și intenții („negative face”), pe de altă”¹⁰⁷⁵. Cea mai bună modalitate de a fi „politic negativ” este cea de a evita a comite un act care ar risca să fie amenințător pentru destinatar (critică, reproș etc). *Politețea pozitivă* „reflectă un efort de apreciere între colocutori, presupunând tratarea receptorului ca membru al grupului căruia îi aparține emițătorul, ca persoană cunoscută, agreată și apreciată”¹⁰⁷⁶.

7.a. Forța persuasivă a imperativului

Imperativul este modul persoanei a doua, cu o distribuție, din acest motiv, mult mai restrânsă comparativ cu celelalte moduri, fiind legat de adresarea directă la interlocutor. Având valoare

¹⁰⁷² Catherine Kerbrat Orecchioni, *La conversation*, Paris, 1996, p. 51 [= Kerbrat, *Conversation*].

¹⁰⁷³ Kerbrat, *Conversation*, p. 51.

¹⁰⁷⁴ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999, p. 107 [= Ionescu, *Conversația*].

¹⁰⁷⁵ Ionescu, *Conversația*, p. 107-108.

¹⁰⁷⁶ Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Limba și comunicare*, Editura All Educational, București, 2003, p. 79 [= Ionescu, *Limba*].

semantică de ordin, rugămintă, îndemn adresat interlocutorului, imperativul apare în distribuție cu vocativul și, uneori, cu unele interjecții specifice cu funcție conativă¹⁰⁷⁷.

Din punctul de vedere al sistemului politeții, strategia persuasivă a utilizării imperativului devine o încălcare a *politeții negative* prin nonevitarea exprimării unui ordin, utilizarea imperativului în cadrul discursului politic românesc actual reprezentând „o ilustrare a violării *politeții negative* prin amenințarea feței negative a electoratului”¹⁰⁷⁸: „Dar, *stați să vedeți*, că Băsescu nu face numai tâlhării, beții și scandaluri, ci și acțiuni de mediator al Păcii, pe plan mondial! (CVT, CP, p. 14); „Atunci haideți *să ne reamintim*, împreună, ce acuzații grave i-a adus lui Băsescu, la 13 mai 2002, sub cupola Parlamentului, Miron Mitrea, ministru al Transporturilor.” (CVT, CP, p. 13) (conjunctiv cu valoare de imperativ); „Haideți *să ne întoarcem* – nu la popor, fiindcă poporul e mințit și narcotizat de aburii alcoolului și de circul ieftin al Bețivanului Național, *să ne întoarcem* tot la un Serviciu Secret, care ne lămurește cum e cu intervențiile lui Băsescu în favoarea Mafiei rusești care a înhățat Combinatul de Aluminii Slatina.” (CVT, CP, p. 13) (conjunctiv cu valoare de imperativ).

7.b. Forța persuasivă a interogației

Discursul politic, tip de discurs publicitar, reprezintă „un dialog implicit între candidat și electorat”, alegătorul fiind fizic absent, dar devenind „discursiv prezent prin adresarea unei întrebări”¹⁰⁷⁹. Alegătorul este invitat lingvistic, prin utilizarea semnelui întrebării, să-și exprime o anumită opțiune. Întrebările implică obligația electoratului de a oferi un răspuns. Astfel,

¹⁰⁷⁷ Vezi, în acest sens, Luminița Hoarță Cărașu, *Dinamica morfosintaxei și pragmaticii limbii române actuale*, Editura Cermi, Iași, 2007, p. 74.

¹⁰⁷⁸ Cmeciu, *Strategii*, p. 193.

¹⁰⁷⁹ *Ibidem*, p. 195.

„această libertate de opțiune indusă de pronumele relativ interogativ constituie o tactică a politeții pozitive”¹⁰⁸⁰: respectarea feței negative a electoratului prin recunoașterea dreptului de a oferi un răspuns la întrebările adresate: „Și în tot acest timp, pentru ce se dă peste cap președintele zis și al tuturor românilor?” (CVT, CP, p. 14); „Păi, dacă în fruntea statului e unul care a jefuit Flota, CFR-ul și Aviația, noi de ce nu?” (CVT, CP, p. 14).

Izvoare

Internet – [http:// www.cdep.ro](http://www.cdep.ro), Traian Băsescu, Mesajul Președintelui României adresat Parlamentului pe probleme actuale legate de politica internă a României, Ședința comună a Camerei Deputaților și senatului din 14 februarie 2007 [= TB, *Mesajul*].

Vadim Tudor, Corneliu, Discurs rostit la Conferința de Presă a PRM de vineri, 23 februarie 2007, publicat în *România Mare*, vineri, 2 martie 2007 [= CVT, CP].

Bibliografie

- Cmeciu, Camelia Mihaela, *Aspecte ale interacțiunii în discursul electoral*, în Maria Carpov (coordonator), *Ipostaze ale interacțiunii*, Editura Alma Mater, Bacău, 2004 [= Cmeciu, *Aspecte*].
- Cmeciu, Camelia Mihaela, *Strategii persuasive în discursul politic*, Universitas XXI, Iași, 2005 [= Cmeciu, *Strategii*].
- Dragoș, Elena, *Introducere în pragmatică*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000 [=Dragoș, *Introducere*].
- Ducrot, O., *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, 1972.
- Hoarță Cărașu, Luminița, *Dinamica morfosintaxei și pragmaticii limbii române actuale*, Editura Cermi, Iași, 2007.

B.C.U. „M. EMINESCU” IAȘI
L I T E R E

¹⁰⁸⁰ Idem, *ibidem*.

- Hoară Cărașu, Luminița, *Discursul politic românesc. Elemente de retorică lingvistică aplicată*, în Mariana Flaișer (coordonator), *Arta comunicării în contextul diversității culturale și lingvistice*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 25-35.
- Hoară Cărașu, Luminița, *Teorii pragmatice ale politicii*, în Revista de lingvistică generală și românească *Philologos*, Anul II, nr. 5-6 (3), 2007, p. 153-163.
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Conversația. Structuri și strategii*, Editura All Educational, București, 1999 [= Ionescu, *Conversația*].
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Limbaj și comunicare*, Editura All Educational, București, 2003 [= Ionescu, *Limbaj*].
- Moeschler, J., Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, traducere Carmen Vlad, Liana Pop, Editura Echinoc, Cluj, 1999 [Moeschler, Reboul, *DEP*].
- Niculescu-Gorpin, Anabella-Gloria, *Modalități de persuadare și efectul perlocuționar în discursul politic*, Internet – <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/39.pdf> [= Niculescu-Gorpin, *Modalități*].
- Reboul, Anne, Moeschler, J., *Pragmatica azi*, Editura Echinoc, Cluj, 2001, p. 195 [= Reboul, Moeschler, *Pragmatica*].
- Rotaru, Marina, *Tony Blair și noul discurs laburist. O analiză critică a discursului politic al partidului New Labour*, Editura Lumen, Iași, 2006 [= Rotaru, *Discurs*].
- Sperber, D., Wilson, D., *La Pertinence. Communication et Cognition*, traducere Abel Gerschenfeld și Dan Sperber, Les Édition de Minuit, Paris, 1989 [= Sperber, Wilson, *Pertinence*].

RETORICĂ ȘI PRAGMATICĂ PUBLICISTICĂ. „FIGURI DE CONSTRUCȚIE” ȘI STRATEGII PERSUASIVE ÎN TITLURILE DE ARTICOLE DIN PRESA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ

1. Discursul publicistic

Discursul publicistic (numit și discurs mediatic¹⁰⁸¹) poate fi înțeles ca „un discurs general care amalgamează și focalizează cunoștințele și credințele despre ce a fost, este și ar trebui să fie, evident cu accentuarea prezentului („news”, „now”, „hic et nunc”), dar fără excluderea memoriei și prospectivei”, discursul publicistic funcționând „ca o narațiune socială coerentă care induce problematici și ierarhii tematice”¹⁰⁸². În cadrul discursului mediatic, s-a făcut distincție¹⁰⁸³ între limbajul publicității și cel al publicisticii. Discursul publicistic „reflectă, direct și imediat, tendințele generale și trăsături aparte ale vorbirii într-o anumită etapă”, în cazul presei, al *mass-media* contemporane românești, trebuind să avem în vedere „pe de o parte, ceea ce reprezintă competența idiomatică (dar și performanța expresivă) a jurnaliștilor, iar, pe de altă parte, intenția și capacitatea acestora de a prelua, reproduce și transmite fidel textul discursului public, în primul rând al reprezentanților administrației, al politicienilor, dar și al interlocutorilor parteneri ai jurnaliștilor la actul de comunicare, respectiv, subiecți ai actului

¹⁰⁸¹ Vezi, în acest sens, Daniela Roventă-Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004, p. 106 ș. u. [= Roventă, *Analiza*].

¹⁰⁸² Roventă, *Analize*, p. 109.

¹⁰⁸³ Vezi S. Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Institutul European, Iași, 2006, p. 61 [= Dumistrăcel, *Limbajul*].

de administrare/ guvernare”¹⁰⁸⁴.

Produsele mass-media „sunt purtătoare (și nu simple suporturi) de reprezentări sociale, de curente socio-culturale, de moduri de viață”, centralitatea discursului mediatic în societatea postmodernă implicând „variate dimensiuni ale convergenței: *convergența mediilor* (televiziune + computer în televiziunea digitală, televiziune + presă scrisă în diversele ziare preponderent iconice); *intertextualitatea mediilor* (presa scrisă glosează pe marginea unor cazuri prezentate la televiziune, emisiunile televizate anunță seara *scoop-urile* principalelor ziare de a doua zi); *interdisciplinaritatea cercetării* care conjugă obiective și metode din sociologie, antropologie, semiotică, lingvistică etc”¹⁰⁸⁵.

2. Conceptul de „discurs repetat”

Titlurile de articole din presa românească actuală au fost supuse observației în special din perspectiva deconstructurii, după cele patru „figuri de construcție” ale lui Quintilian: *detractio* („suprimarea”), *adiectio* („adăugarea”), *immutatio* („substituirea”) și *transmutatio* („permutarea”)¹⁰⁸⁶. Astfel, prin cele patru „figuri de construcție” invocate, jurnaliștii „destructurează și restructurează pe cont propriu enunțuri reflectând surse de diferite tipuri (titluri,

¹⁰⁸⁴ S. Dumistrăcel, *Textul jurnalistic : un teren experimental de ambiguitate*, în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Editura Trinitas, Iași, 2002, p. 135.

¹⁰⁸⁵ Roventă, *Analize*, p. 111-112.

¹⁰⁸⁶ Vezi, în acest sens, Dumistrăcel, *Limbaajul*, p. 127-150; S. Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2006, p. 167-314 [= Dumistrăcel, *Discursul*]; Monica Frunză, *De l'argumentation à la persuasion dans le discours publicitaire français*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 146-159; Harieta Topoliceanu, *Discursul repetat în publicistica românească și italiană. Preliminarii pentru un studiu privind discursul repetat în textul jurnalistic italian*, în D. Irimia (coordonator), *Limba română azi*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2007, p. 457-466 [= Topoliceanu, *Discursul*].

citare din opere, parimii, idiotisme, sloganuri, formule fixe uzuale etc)”.¹⁰⁸⁷

Conceptul de „discurs repetat” apare pentru prima dată la E. Coșeriu¹⁰⁸⁸, lingvistul în discuție stabilind distincția între *tehnica liberă* a vorbirii și *discursul repetat*. El utilizează termenul de „discurs repetat” ca *discurso repetido*, pentru spaniolă, și ca *wiederholte Rede*, pentru germană¹⁰⁸⁹, fiind meritul acestui savant „de a-l fi impus (prin conferințele sau prin traduceri lucrărilor sale) în lingvistica românească”¹⁰⁹⁰. „Discursul repetat” este o denumire sinonimă pentru „frazologie”, acest lucru reieșind dintr-o precizare a lui E. Coșeriu: „am făcut această deosebire, pentru tot ce este frazeologie, tot ce este *discurs repetat*, și s-a creat atunci și o disciplină pentru studiul acestui *discurso repetido*”¹⁰⁹¹. Cu alte cuvinte, „discursul repetat” cuprinde frazeologia, în sensul larg al termenului: „de la locuțiuni, proverbe, expresii idiomatice până la fraze celebre, titluri de opere literare, de filme, de piese sau opere muzicale, sloganuri ș.a., altfel spus tot ceea ce face parte din enciclopedia unei anumite comunități de limbă și cultură, segmente relativ fixe care constituie părți de discurs ce se pot insera în noi discursuri; emițătorul care recurge la un segment repetat recurge la această enciclopedie și citează un segment din aceasta,

¹⁰⁸⁷ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 114.

¹⁰⁸⁸ E. Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chișinău, 2000, p. 258 ș.u. [= Coșeriu, *Lecții*].

¹⁰⁸⁹ Vezi, în acest sens, C. Munteanu, *Ut poesis linguistica (sau despre relația lingviștilor cu discursul repetat)*, în Luminița Hoartă Cărașu (coordonator), *Rezultate și perspective actualele lingvisticii românești și străine*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2007, p. 275 [= Munteanu, *Ut poesis*].

¹⁰⁹⁰ Munteanu, *Ut poesis*, p. 275.

¹⁰⁹¹ E. Coșeriu, *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugen Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 36.

atribuindu-i un anumit sens, anumite conotații (stilistice, sociale, geografice ș.a.m.d.) și o anumită valoare pragmatică”¹⁰⁹².

Prin „discurs repetat”, E. Coșeriu înțelege „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt, a „ceea ce s-a spus deja””¹⁰⁹³.

Plasarea analizei titlului în cadrul teoriei discursului dezvăluie practica tot mai frecventă a „sensibilizării” cititorului prin titlu”¹⁰⁹⁴. În privința tipologiei titlurilor, S. Dumistrăcel enumeră câteva tipuri de titluri care apar în discursul publicistic actual, remarcând „absența, până acum, a unei clasificări satisfăcătoare a titlurilor din presă”¹⁰⁹⁵: 1) „titlul clasic, tradițional”, 2) „titluri bazate pe jocuri de cuvinte”, 3) „titluri care exploatează valorile stilistice ale unor semne de punctuație”, 4) „titluri care utilizează rimele” 5) „titlurile-citat”, 6) „titluri care parafrazează”, 7) „titlurile interrogative sau exclamativ-imperative”, 8) „titluri defective de predicat”, 9) „titluri evazive, care îi derutează pe cititori”¹⁰⁹⁶.

În literatura românească de specialitate, există cercetători care iau în considerație titlul jurnalistic ca *paratext*. Termenul de *paratext* este folosit pentru a desemna „toate elementele verbale și nonverbale ce se află pe „orbita” comunicățională a unei opere (editate) și a textului propriu-zis al acesteia”¹⁰⁹⁷. Astfel, Maria Cvasnii Cătănescu¹⁰⁹⁸, ocupându-se de *Paratextul publicistic*¹⁰⁹⁹,

¹⁰⁹² Topoliceanu, *Discursul*, p. 457-458.

¹⁰⁹³ Coșeriu, *Lecții*, p. 258.

¹⁰⁹⁴ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 116.

¹⁰⁹⁵ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 120.

¹⁰⁹⁶ Vezi Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 121.

¹⁰⁹⁷ *Ibidem*, p. 123.

¹⁰⁹⁸ Maria Cvasnii Cătănescu, *Retică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității din București, București, 2006 [= Cvasnii, *Retică*].

este de părere că acesta este reprezentat de „numeroase tipuri de secvențe verbale și nonverbale care însoțesc și înconjoară textul, mediind relația „autor-text-cititor”; prin această funcție de „releu”, paratextul asigură etapa de dirijare și de influențare a cititorului, fază premergătoare lecturii propriu-zise”¹¹⁰⁰. Fiecare componentă a paratextului (auctorial și editorial) determină „o mișcare de apropiere a cititorului prezumtiv de text și de momentul lecturii efective”, dar, în același timp, paratextul „poate determina și mișcarea de îndepărtare de text, a aceluiași cititor prezumtiv, dacă informațiile/garanțiile pe care le furnizează nu sunt convingătoare”¹¹⁰¹. Cercetătoarea în discuție consideră că paratextul jurnalistic reprezintă:

a) linia de graniță/ demarcație dintre: 1) un text și celelalte texte de pe aceeași pagină sau din același număr al publicației; 2) textul care urmează a fi citit și universul din afara lui;

b) unități discursive asimilate argumentului calității, esenței, valorii, unicității, autorității, dar și al stupidității, ignoranței etc; inclus în categoria argumentelor „pozitive”, paratextul este esențial pentru eficiența persuasivă a presei scrise;

c) o componentă a marketingului publicistic, destinată în mod evident să valorizeze fiecare text în parte, determinând astfel „succesul de public” și „de vânzări” al ziarului; altfel spus, paratextualitatea este o formă particulară de publicitate, în măsura în care fiecare element de semnalare și de prezentare a textului constituie un factor favorizant al lecturii¹¹⁰².

Se face, de asemenea, remarca că „lanțul de elemente

¹⁰⁹⁹ Cvasnii, *Retorică*, p.7-58.

¹¹⁰⁰ Cvasnii, *Retorică*, p. 7.

¹¹⁰¹ *Idem, ibidem.*

¹¹⁰² *Ibidem*, p. 7-8.

paratextuale care tutelează textul jurnalistic aparține cu precădere *peritextului editorial* și *auctorial* și în mai mică măsură *epitextului*¹¹⁰³. *Peritextul editorial verbal* „revendică trei mari categorii de titluri”: *titlul ziarului*, ca „indice predictiv al tipului de publicație” („Bursa”, „Gazeta sporturilor”, „Pro Sport”, „Ziarul financiar etc), *titlul paginii*, „semn la scindării, dar și al grupării informației/textelor pe compartimente tematică” (*Reportaj, Social, Politic, Economic, Turism, Sport, Internațional* etc – în „Gândul”) și *titlurile rubricilor*, „subordonate paginilor sectoriale”, care reprezintă „cel de-al treilea și cel mai specializat indice de restrângere și precizare tematică” (*Credințe populare, tradiții, semne, Omul zilei, Astăzi e ziua ta..., S-a întâmplat azi, Click istoric* – în pagina *Calendar* a „Jurnalului Național”)¹¹⁰⁴. *Peritextul editorial nonverbal* este asigurat de:

- *artificii tipografice* de „mise en relief”: corp de literă, culoarea literei, punere în pagină a textului, chenare, banderole, blanc tipografic, rubrici permanente marcate cromatic;
- *componenta iconică* (fotografii, caricaturi, vignete)¹¹⁰⁵.

Peritextul auctorial „se limitează în publicistică la câteva forme de prezentare discursivă: numele autorului, supratitlu, titlu, subtitlu, intertitlu și șapoșu”¹¹⁰⁶. Astfel, *numele autorului*, în discursul publicistic, numele jurnaliștilor de prestigiu „echivalează cu un semn de marcă al publicației”. *Supratitlul, subtitlul și șapoșul*, anunțate de „semne tipografie de identificare (corp de literă, aranjare în pagină)” stabilesc „relații specifice, gramaticale și semantice, cu elementul central,

¹¹⁰³ Cvasnii, *Retică, p. 8.*

¹¹⁰⁴ *Ibidem, p. 9.*

¹¹⁰⁵ Cvasnii, *Retică, p. 10.*

¹¹⁰⁶ Cvasnii, *Retică, p. 10.*

reprezentat de titlu”¹¹⁰⁷. *Subtitlul* și *titlul* „sunt coreferențiale, dar autonome sintactic”. *Subtitlul*, „reprezentat frecvent printr-o propoziție (dezvoltată)/frază, reia, precizează sau detaliază informația din titlu, prefigurând, mai nuanțat, conținutul textului”. *Șapoul* reprezintă „ultimul element de jonctură între titlu și text, definind arhitectura articolelor de mari dimensiuni: reportaj, anchetă, interviu”, el, „pe de o parte, amplifică și precizează informația din (supra)titlu, iar pe de altă parte, rezumă conținutul textului prin însumarea ideilor de interes major”¹¹⁰⁸. *Intertitulul*, „secvență peritextuală de mici dimensiuni, segmentează textul în subunități tematice, favorizând lectura rapidă și mai ales selectivă, pe tranșe de conținut, a textului publicistic”¹¹⁰⁹.

Epitextul editorial „însumează, în jurnalism, câteva forme specifice de reprezentare”, pentru presa scrisă, putând fi reținută, „ca formă aparte, dar facultativă de epitext editorial, caseta publicitară cu informații direct-anticipative” (*Nu ratați mâine! în „Jurnalul Național”*)¹¹¹⁰.

În analiza întreprinsă asupra tipologiei titlului, ne oprim la puncte de vedere și concluzii la care ajunge Valeriu P. Stancu în volumul *Paratextul. Poetica discursului liminar în comunicarea artistică*¹¹¹¹. Plecând de la specialiști la care recurg și cei ce analizează titlul în cadrul discursului publicistic (un exemplu în acest sens este Gérard Genette, *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*, Univers, București, 1994), V. Stancu, apelând la concepția genettiană potrivit căreia textul se află într-o strânsă legătură cu paratextul său, preia ideea că

¹¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 11.

¹¹⁰⁸ Cvasnii, *Retică*, p. 13..

¹¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 14.

¹¹¹⁰ Cvasnii, *Retică*, p. 10.

¹¹¹¹ Valeriu P. Stancu, *Paratextul. Poetica discursului liminar în comunicarea artistică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2006 [= Stancu, *Paratextul*].

paratextul include: "titlu, subtitlu, intertitluri, prefețe, postfețe, avertismente, precuvântări etc.; note marginale, infrapaginale, terminale; epigrafe; ilustrații; prezentare, bandă, jachetă și multe alte tipuri de semnale accesorii, autografe sau alografe, care-i conferă textului un cadru (variabil) și uneori un comentariu, oficial sau oficios, de care cititorul cel mai purist și cel mai puțin influențat de erudiția externă nu poate să dispună oricând atât de ușor pe cât ar vrea sau pe cât o pretinde"¹¹¹².

În privința clasificării titlurilor (după Leo H. Hoek și Gérard Genette), V. Stancu susține faptul că titlurile pot avea următoarele funcții: funcție de *desemnare* sau *identificare* (singura obligatorie, dar cu neputință de separat de celelalte), funcție *descriptivă* (care poate fi *tematică*, *rematică*, *mixtă* sau *ambiguă*), funcție *conativă* și funcție de *seducție* (de multe ori lipsită de eficiență, dar putând merge, pe de altă parte, până la simularea non-seducției, printr-o poetică a recuzării cititorului care se vrea sedus)¹¹¹³.

Este interesant de semnalat modalitatea în care V. Stancu, în lucrarea citată, realizează o relaționare cu titlul din cadrul discursului publicistic, afirmând că „în stilul publicistic, regula impune ca titlul să conțină informația esențială a articolului”, fiind, probabil, în opinia autorului în discuție, „situația în care echivalența titlu = *topic* se realizează în cel mai înalt grad”¹¹¹⁴. Totuși, chiar dacă în discursul publicistic titlul ar trebui să conțină informația esențială dintr-un articol, „convenția aceasta face posibil jocul (nu lipsit de efecte) al manipulării jurnalistice, prin care informația neesențială sau comentariul (adesea neavizat) derivat din informația esențială ajung în spațiul titlului, reflectând o imagine

¹¹¹² G. Genette, *Palimpsestes. la littérature au second degré*, Seuil, Paris, 1982, p. 9, apud Stancu, *Paratextul*, p. 10.

¹¹¹³ Stancu, *Paratextul*, p. 207.

¹¹¹⁴ *Ibidem*, p. 209.

deformată a factualului”¹¹¹⁵.

Prin lucrarea de față, ne propunem să prezentăm rezultatele unei analize privind prezența în discursul publicistic românesc a enunțurilor aparținând discursului repetat, observate mai ales din prisma de structurării și restructurării acestuia, potrivit celor patru „figuri de construcție” analizate de Quintilian: *detractio* (= suprimare), *adiectio* (= adăugare), *immutatio* (= înlocuire) și *transmutatio* (= permutare de termeni). Pentru această lucrare, ne-am rezumat la observarea titlurilor câtorva publicații din presa scrisă românească, pentru realizarea studiului de față urmărind, timp de două luni (martie și aprilie 2008) titlurile edițiilor on-line a trei publicații românești (două cotidiene – *Jurnalul național* și *Evenimentul zilei* și o publicație periodică – revista *Dilema veche*).

3. Modificarea discursului aparținând „discursului repetat”. Cele patru „figuri de construcție” din perspectiva relației emițător / destinatar în discursul publicistic

În discursul publicistic, „EDR”¹¹¹⁶ este atras frecvent cu „destructurarea” formulei inițiale, canonice, de la ipostaza de aluzie (prin *detractio* și, uneori, prin *adiectio*), până la aceea de contestație (în special prin *immutatio* și *transmutatio*)¹¹¹⁷. Procedul are ca principal efect „stabilirea unui contact favorabil (prin mijloace de „captatio benevolentiae”), pentru a se ajunge la actul de manipulare, prin mijloace de seducție și de incitare”¹¹¹⁸.

¹¹¹⁵ *Idem, ibidem.*

¹¹¹⁶ EDR este prescurtarea pe care o folosește S. Dumistrăcel pentru a desemna „enunțurile aparținând discursului repetat” (vezi Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 7).

¹¹¹⁷ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 135.

¹¹¹⁸ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 132.

Aceste concepte sunt pe larg analizate de către Tatiana Slama-Cazacu, care afirmă că omenirea se lasă furată de „puterea cuvintelor”: „am în vedere malversațiile din actul de comunicare prin folosirea abuzivă a cuvintelor, la deturnarea comunicării prin schimbarea semnificațiilor cunoscute ale anumitor cuvinte, pentru a ascunde sau masca realitatea, prin folosirea seducției anumitor cuvinte sau a necunoașterii lor, spre a devia sau chiar a obnubila gândirea „adresaților” (a „receptorilor”), a le forța conduita către o direcție de care ei nu sunt conștienți, a-i manipula, până la a forța o persoană să fie „receptor” împotriva voinței sau a intenției sale”¹¹¹⁹. Astfel, „puterea cuvintelor poate fi imensă, atât în textele scrise, cât și, mai ales, în perceperea lor auditivă (deci orală)”¹¹²⁰. „Figurile de construcție” ale lui Quintilian „dau ideilor putere sau le împrumută farmec”, constând în abaterea „de la exprimarea simplă și directă pentru a da frumusețe stilului”. Termenul *figură* se referă la „o înlănțuire de cuvinte diferită de felul de exprimare obișnuit și de acela care ne vine primul în minte”, respectiv la „o formă reînnoită a vorbirii prin meșteșugul artistic”¹¹²¹.

3.1. Detractio – suprimarea

Suprimarea constituie „o „figură de construcție” despre care se poate afirma că, având rădăcini în vorbire, duce la rezultate ce au tendința să devină ori chiar au devenit, prin elipsă definitivă, formule aparținând inventarului limbii”¹¹²². La *suprimarea* enunțurilor aparținând discursului repetat „spre deosebire de limba presei din secolul al XIX-lea, se recurge

¹¹¹⁹ Tatiana Slama –Cazacu, *Psiholingvistica. O știință a comunicării*, Editura All Educational, București, 1999, p. 577-578.

¹¹²⁰ *Ibidem*, p. 579.

¹¹²¹ Quintilian, *Arta oratorică*, apud Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 127-128.

¹¹²² Dumistrăcel, *Discursul*, p. 167.

astăzi mai puțin frecvent (în comparație cu *adăugarea*, adesea în construcții de virtuozitate, dar, mai ales, cu *substituirea*), pe ultimul loc, din acest punct de vedere, aflându-se *permutarea*, o figură de construcție implicând un efort mai mare nu doar din partea emițătorului, în ceea ce privește formularea, ci și din partea receptorului, în ceea ce privește sesizarea intenției de comunicare a primului”¹¹²³.

Există, în opinia lui S. Dumistrăcel, mai multe tipuri de suprimări în discursul publicistic: „spre acest tip de destructurare se simt atrași ziariștii, folosind contextele abreviate ca titluri propriu-zise, dar și ca exordiu sau perorație; poate fi remarcată modificarea enunțurilor bimembre, dar și a altor construcții simetrice”¹¹²⁴. Astfel, suprimările pot fi făcute în „enunțuri anonime”, adică în formule paremiologice, locuțiuni expresive, dar și în texte „de autor”¹¹²⁵.

În titlurile din presa actuală se practică renunțarea la verbul predicat: *România, buricul pământului* (JN, 6.04.2008), față de „*se crede ~*”, făcându-se trimitere la expresia „a se crede buricul pământului” (articolul consemnând faptul că noi, românii, ne-am crezut tot timpul buricul pământului).

De la suprimarea unui singur cuvânt (vezi *supra*), se poate ajunge la „simpla evocare a unei parimii prin câteva cuvinte „cheie””¹¹²⁶: *Astăzi e ziua ta...: Gheorghe Zamfir* (JN, 6.04.2008), față de „*~ zi frumoasă ca tine*”, titlul unui cântec devenit celebru, articolul trimițând la ideea că Gheorghe Zamfir este cel mai mare artist român și că un artist de talia sa nu poate fi coborât decât de la Dumnezeu; *Astăzi e ziua ta... – Cristi Puiu* (EZ, 1.04.2008), față de „*~ zi frumoasă ca tine*”, articolul

¹¹²³ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 135.

¹¹²⁴ *Ibidem*, p. 172.

¹¹²⁵ Vezi, în acest sens, Dumistrăcel, *Discursul*, p. 172-174.

¹¹²⁶ *Ibidem*, p. 173.

consemnând faptul că regizorul devenit celebru, după un an de studii la Școala superioară de Arte Vizuale din Geneva, a abandonat cursurile de pictură, pentru a se înscrie la cele de film, în cadrul aceleiași școli, iar, la revenirea în România, a continuat să picteze și să facă filme.

Se poate vorbi și despre suprimarea unei părți constitutive a unei formule fixe (care este frecventă în basmele românești): *Dacă povestea asta v-a plăcut...* (DV, 3.04.2008), față de „~ am încălecat pe-o șa și v-am spus povestea-așa.

Prezentăm și câteva cazuri în care *suprimarea* se combină cu *substituirea*, selectând enunțuri aparținând discursului repetat atât din domeniul paremiologiei, cât și din cel al tradiției literare:

- *Pe ce lume trăim* (DV, 20.03.2008), față de „nici nu știe ~”, făcându-se trimitere la expresia „nici nu știe pe ce lume trăiește”, substituindu-se forma de persoana a treia singular (*trăiește*) cu cea de persoana întâi plural (*trăim*);

- *Obraz subțire cu zinc* (JN, 18.03.2008), față de „~ se ține”, făcându-se trimitere la proverbul „obrazul subțire cu socoteală se ține”, fiind înlocuit substantivul *socoteală* cu substantivul *zinc*; autorul articolului consemnează faptul că acnea, pielea uscată, unghiile fragile, părul fără strălucire sunt semnale care indică lipsa zincului din organism;

- *A fost sau n-a fost* (DV, 6.04.2008), față de „~ aceasta-i întrebarea”, făcându-se trimitere la replica celebră a lui Hamlet, din piesa de teatru cu același nume de W. Shakespeare: „To be, or not to be: that is the question”; autorul articolului consemnează faptul că, raportându-ne la data de 22 decembrie 1989, vreme de aproape 17 ani, s-au făcut filme despre o singură zi, neștiindu-se însă, ce s-a întâmplat, cu adevărat, în acea zi.

Din punct de vedere *pragmatic*, din perspectiva manipulării, „reducerea unei părți din corpul unității

frazeologice (întregul fiind, aşadar, numai evocat) reprezintă o tehnică ce-l solicită pe cititor/ascultător la un oarecare efort de colaborare, lăsându-i, totodată, posibilitatea unei (eventuale) opţiuni proprii”, existând chiar eventualitatea ca „receptorul să fie, pur şi simplu, scăpat de sub control”¹¹²⁷.

Pe lângă strategii persuasive de tipul *empatiei*, *seducţiei* şi *incitării*¹¹²⁸, jurnaliştii utilizează ca strategie persuasivă „păstrarea unui context minim de relevanţă”¹¹²⁹, „pentru a-i oferi receptorului (eventuala) posibilitate de a reconstitui ansamblul EDR”¹¹³⁰.

3.2. Adiectio – adăugarea

În privinţa modificării enunţurilor aparţinând discursului repetat în discursul publicistic, adăugarea „poate viza, de regulă, un cuvânt din cuprinsul arhitextului, situaţie în care putem vorbi de adăugări propriu-zise, de construcţie, ce tind să modifice forma canonică, dar şi de plasarea enunţului originar într-un context de particularizare, ce-i amplifică expresivitatea”¹¹³¹.

În literatura românească de specialitate¹¹³² se consideră că se pot recunoaşte două tipuri principale de adăugare: a) completarea de „particularizare” a enunţurilor aparţinând discursului repetat şi b) intervenţia în corpul propriu-zis al acestuia, aşadar interpunerea prin dislocare. Cu alte cuvinte, în textul jurnalistic, „adăugarea se impune analizată operând mai întâi distincţia între cazurile de intertextualitate ce reprezintă

¹¹²⁷ Dumistrăcel, *Limbaajul*, p. 136.

¹¹²⁸ Vezi *idem*, *ibidem*.

¹¹²⁹ Dumistrăcel, *Discursul*, p. 176.

¹¹³⁰ Dumistrăcel, *Limbaajul*, p. 137.

¹¹³¹ Dumistrăcel, *Discursul*, p. 181.

¹¹³² Vezi Dumistrăcel, *Limbaajul*, p. 137.

interferarea EDR cu rezultatul „tehnicii libere a vorbirii” și cele în care un enunț din prima categorie suferă o modificare cu intenție stilistică”¹¹³³.

Vom oferi, în continuare, câteva exemple de adăugare din presa românească, evidențierea prin utilizarea caracterelor italice aparținându-ne și indicând segmentul ce aparține discursului repetat:

- Cum *a pătat* Băsescu *onoarea* presei (EZ, 18.03.2008), făcându-se trimitere la expresia „a păta onoarea cuiva”, articolul consemnând faptul că nimic nu poate să enerveze presa românească mai rău decât atunci când i se spune în față că nu mai este (tocmai) virgină;

- Leurda *îți merge la inimă* (JN, 19.03.2008), invocându-se expresia „a merge cuiva la inimă”, articolul comunicând faptul că leurda sau usturoiul sălbatic este un tonic natural pentru inimă;

- ZOOM: Preistoria „*la patru ace*” (JN, 10.14.2008), făcându-se trimitere la expresia „a fi la patru ace”, articolul informând despre faptul că descoperirile arheologilor ne spun că exista eleganță în preistorie, chiar dacă, în general, se crede că primitivii trăiau în peșteri și se îmbrăcau cu piei de animale, iar despre coafuri, haine dichisite sau bijuterii...ce să mai vorbim, așa ceva, se consideră, nu avea cum să existe acum multe mii de ani;

- Din Viena pentru București (*de la lume adunate înapoi la lume date*) (DV, 3.04.2008);

- *Incredibil dar adevărat*: un euro pe metru pătrat (JN, 19.03.2008), fiind invocată expresia „incredibil dar adevărat”, articolul transmitând ideea că Baza Sportivă Tineretului a fost închiriată pe 1 euro/mp;

- *Șoarecele penal și pisica procedurală* (DV, 13.04.2008), invocându-se expresia „a se avea ca șoarecele și pisica”,

¹¹³³ Dumistrăcel, *Discursul*, p. 188.

articolul trimițând la ideea că justiția românească merge prost, dar că problema reală este că, pe termen scurt, tinde să meargă și mai prost;

- Summit-ul amânării *la Paștele Cailor* (JN, 6.04.2008), făcându-se trimitere la expresia „la Paștele Cailor”, articolul informându-ne asupra faptului că, despre mai toate chestiunile abordate, textul o scaldă în chip strălucitor, iar locul așteptatului *vom face și vom drege* e luat de *vom vedea, vom studia, vom discuta*;

- Oprescu *strică ploile* în PSD (JN, 10.04.2008), invocându-se expresia „a strica ploile”, articolul consemnând faptul că pesediștii s-au împotmolit din nou în nominalizarea candidatului la Primăria Capitalei, după ce Sorin Oprescu a declarat că ia în calcul să candideze ca independent iar, vădit dezavantajat, în cazul în care se va întâmpla acest lucru, Miron Mitrea bate în retragere.

Prezentăm câteva cazuri când adăugarea se combină cu substituirea, în discursul publicistic constatându-se frecvent apariția contaminărilor cu rezultate ale altor ”figuri de construcție” (în acest caz, ale substituirii):

- *Pe aici vor trece* greii planetei (JN, 19.03.2008), autorul articolului invocând titlul filmului celebru, în regia lui Sergiu Nicolaescu, *Pe aici nu se trece*, consemnându-se faptul că *Jurnalul Național* a publicat traseul pe unde vor trece „greii” invitați la București cu ocazia Summit-ului NATO;

- *Of, biblioteca mea* (națională) (DV, 3.04.2008), articol în care Stela Giurgeanu invocă titlul unui cântec de petrecere „la modă”, *Of, viața mea* (notele ironice care apar în titlul articolului sunt de necontestat), jurnalista făcând trimitere la faptul că, din păcate, neavând încă un sediu construit special pentru destinația de bibliotecă, colecția de documente a bibliotecii nu este unitară, nu stă la un loc, ci este împrăștiată în

diferite colțuri ale Bucureștiului;

- Baza de date a firmelor: *ori la stat, ori la privat* (EZ, 1.04.2008), autorul articolului invocând expresia „ori la bal ori la spital” și consemnând faptul că Oficiul Național al Registrului Comerțului, care deține toată baza de date referitoare la firmele înființate în România, a devenit mărul discordiei între Ministerul Justiției și Camera de Comerț și Industrie.

Din perspectivă pragmatică, prin „figura de construcție” numită *adiectio*, utilizarea căreia vizează și strategii persuasive de tipul *empatiei*, *seducției* și *incitării*¹¹³⁴, „se limitează sensibil „colaborarea” cu receptorul, avansându-se în direcția manipulării, căci particularizarea și celelalte rezultate ale adăugării nu înseamnă doar o „aplicație” la obiect sau o detaliere oarecare a enunțului canonic, ci reprezintă și sugerarea sau chiar impunerea unei atitudini față de referent”¹¹³⁵.

3.3. Immutatio – substituirea

Substituirea este „figura de construcție cu cea mai mare frecvență în textul jurnalistic actual”¹¹³⁶, printre „figurile de construcție” întâlnite în discursul publicistic substituirea dominând „autoritar, cantitativ și ca varietate de formule și implicații”¹¹³⁷. Al. Graur numește procedeul substituirii „deraiere lexicală”: „Începând să rostească o frază-cliseu, pe care toată lumea o cunoaște, al cărei sfârșit deci îl poate ghici oricine, vorbitorul, la un anumit loc, „deraiază”, înlocuiește sfârșitul unui cuvânt cu sfârșitul altui cuvânt care are același început, păcălește pe auditor și produce un efect comic”¹¹³⁸.

¹¹³⁴ Vezi, în acest sens, Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 137-138.

¹¹³⁵ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 139-140.

¹¹³⁶ *Ibidem*, p. 140.

¹¹³⁷ Dumistrăcel, *Discursul*, p. 205.

¹¹³⁸ Al. Graur, *Deraieri lexicale*, p. 160. apud Dumistrăcel, *Discursul*, p. 211.

În discursul publicistic „se produc, deosebit de frecvent, substituiți în enunțul aparținând DR pe care îl reprezintă nu numai locuțiunile expresive și expresiile paremiologice, ci și construcții „închegate” evocative sau tehnice”¹¹³⁹.

Vom prezenta, la început, substituiți în titlurile aparținând discursului publicistic, care reprezintă construcții fixe, formule din vorbirea uzuală, expresii. Pentru ilustrarea acestui procedeu am evidențiat segmentul înlocuit:

- Regimul *artelor* și munițiilor (DV, 20.03.2008), după „regimul armelor și ~”;

- Sofia Vicoveanca – trandafir *de Bucovina* (JN, 21.03.2008), după titlul unei cunoscute melodii populare „~ de la Moldova”, articolul informând asupra faptului că, în aproape 49 de ani de carieră, Sofia Vicoveanca a colindat meridianele lumii, dăruind publicului cântece cu parfum de Bucovina;

- *Gaudi* reloaded (DV, 3.04.2008), după titlul filmului regizat de către Andy și Larry Wachowski, care îl are ca protagonist pe actorul Keanu Reeves, numit „Matrix ~” (2003), în articolul său, Augustin Ioan consemnând faptul că Gaudi nu a edificat toată catedrala, dar a închipuit-o în desăvârșimea ei; arhitecții lucrează la înțelegerea desenelor lui Gaudi și abia acum pot să le înțeleagă și să le traducă în piatră;

- *PIB-ul nostru* cel de toate zilele (JN, 6.04.2008), după versul rugăciunii *Tatăl nostru* „Pâinea noastră cea de toate zilele”, articolul informând asupra faptului că an de an, începând cu 1990, producția a scăzut; normal, a scăzut și consumul, semn că economia pășise cu stângul în noua eră a României;

- *Summit-ul s-a dus*, trăiască *haosul!* (JN, 8.04.2008), după formula „Le roi est mort! Vive le roi!”, formulă prin care se anunța, în Franța, decesul suveranului și urcarea pe tron a

¹¹³⁹ Dumistrăcel, *Discursul*, p. 218.

urmaşului său; se utilizează ironic atunci când o schimbare de persoane nu antrenează şi schimbarea unor stări de lucruri; articolul consemnează faptul că termenul care poate descrie modul în care s-a circulat a doua zi după ce summit-ul a luat sfârşit, în anumite zone ale capitalei, este cuvântul *haos*.

Prezentăm şi substituiţi în enunţuri paremiologice:

- *Economia de piaţă cu subvenţii* se ţine (JN, 18.03.2008), după proverbul „Obrazul subţiere cu cheltuială se ţine”, articolul informând asupra faptului că, deşi România este de peste un an membră a UE, unele sectoare ale economiei româneşti sunt încă subvenţionate cu bani de la bugetul de stat sau de la cele locale;

- Cu *un summit* nu se face primăvară (DV, 6.04.2008), după proverbul „Cu o floare nu se face primăvară”, articolul trimiţând la ideea că, peste noapte, apar flori frumoase pe marginea drumului şi coşuri de gunoi în capitală; totul pentru NATO!;

- Când *bogaţii* se ceartă, *săracii fac foamea* (EZ, 4.04.2008), după proverbul românesc „Când doi se ceartă, al treilea câştigă”, articolul informând asupra faptului că şeful Băncii Mondiale crede că ţările lumii trebuie să coopereze pentru a stopa creşterea preţurilor la alimente;

Summit-ul trece, *urêchile* rămân (JN, 10.04.2008), după proverbul „Apa trece, pietrele rămân”, articolul transmiţând ideea că Summit-ul NATO la Bucureşti a fost pretextul pentru a da liber la interceptarea tuturor convorbirilor telefonice, pe termen nelimitat, fără mandat judecătoresc, iar artizanul acestei măsuri de stat poliţienesc este CSAT, care a dat acces pentru interceptări la serverele operatorilor de telefonie.

Strategii persuasive de tipul *empatiei*, *seducţiei* şi *incitării*¹¹⁴⁰ ce funcţionează în cadrul substituirii reflectă faptul că

¹¹⁴⁰ Vezi, în acest sens, Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 140-142.

„receptarea este dirijată, adesea agresiv, spre acceptarea punctului de vedere al emițătorului (astfel se explică, de exemplu, practicarea predilectă a substituirii în textul publicitar, un limbaj paralel față de comunicarea propriu-zisă)”¹¹⁴¹. Substituirea „reflectă mai pregnant decât alte „figuri de construcție” intenția de manipulare”¹¹⁴².

3.4. Transmutatio – permutarea

Dintre cele patru „figuri de construcție”, *permutarea* unor termeni din enunțuri aparținând discursului repetat este procedeul cel mai puțin întâlnit în încercările de a spori expresivitatea unor titluri aparținând discursului publicistic. Despre această „figură de construcție” se poate afirma că se află „la polul opus în raport cu substituirea, mai ales în ceea ce privește frecvența (redușă) a apariției”¹¹⁴³.

Oferim, spre exemplificare, două enunțuri-titlu excerptate din presa românească, obținute prin permutarea termenilor:

- De la *criza rachetelor* la *criza scutului anti-rachetă* (JN, 15.04.2008), articol în care Adrian Severin, autorul articolului, sugerează că, în anul 2008, scutul anti-rachetă, pe cale de a fi instalat de S.U.A. în Europa centrală, la porțile Rusiei, pune în discuție iarăși echilibrul de putere ruso-american;

- Radu Beligan – „Sunt recunoscător UNITER-ului pentru premiul cu care *dulce* m-au împovărat (JN, 15.04.2008), pentru *premiul cu care m-au împovărat dulce*.”

Din perspectivă pragmatică, producerea enunțurilor-titlu după schema acestei „figuri de construcție” „comportă un efort sporit din partea emițătorului”, procedeul fiind, de fapt, unul

¹¹⁴¹ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 140.

¹¹⁴² *Idem*, *ibidem*.

¹¹⁴³ Dumistrăcel, *Discursul*, p. 299.

care „poate să deturneze atenția cititorului „pasiv” de la mesaj, diminuând influențarea, pe fondul efectelor de fatic și expresivitate”¹¹⁴⁴.

Concluzii

Studiul nostru își propune să prezinte rezultatele unei analize privind prezența enunțurilor aparținând „discursului repetat” în discursul publicistic românesc actual. Ne-am limitat la observarea, în decursul a două luni (martie și aprilie 2008), a titlurilor de articole din edițiile on-line a trei publicații românești (două cotidiene – *Jurnalul național* și *Evenimentul zilei* și o publicație periodică – revista *Dilema veche*). Enunțurile-titlu aparținând „discursului repetat” au fost interpretate mai ales din prisma deconstructurii și restructurării acestuia potrivit celor patru „figuri de construcție” analizate de Quintilian: *detractio* (= suprimare), *adiectio* (= adăugare), *immutatio* (= înlocuire) și *transmutatio* (= permutare de termeni).

Izvoare

www.jurnalul.ro

www.evenimentulzilei.ro

www.dilemaveche.ro

Sigle

JN = *Jurnalul Național*

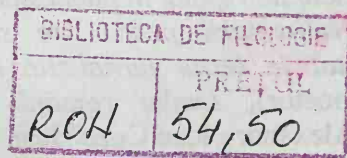
EZ = *Evenimentul Zilei*

DV = *Revista Dilema Veche*

¹¹⁴⁴ Dumistrăcel, *Limbajul*, p. 144.

Bibliografie

- Coșeriu, E., *Lecții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chișinău, 2000.
- Cvasnîi Cătănescu, Maria, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității din București, București, 2006.
- Dumistrăcel, S., *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2006.
- Dumistrăcel, S., *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Institutul European, Iași, 2006.
- Dumistrăcel, S., *Textul jurnalistic : un teren experimental de ambiguitate*, în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Editura Trinitas, Iași, 2002.
- Frunză, Monica, *De l'argumentation à la persuasion dans le discours publicitaire français*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.
- Munteanu, C., *Ut poesis linguistica (sau despre relația lingviștilor cu discursul repetat)*, în Luminița Hoară Căraușu (coordonator), *Rezultate și perspective actualele lingvisticii românești și străine*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2007.
- Roventă-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004.
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Psiholingvistica. O știință a comunicării*, Editura All Educational, București, 1999.
- Stancu, V. *Paratextul. Poetică discursului liminar în comunicarea artistică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2006.
- Topoliceanu, Harieta, *Discursul repetat în publicistica românească și italiană. Preliminarii pentru un studiu privind discursul repetat în textul jurnalistic italian*, în D. Irimia (coordonator), *Limba română azi*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2007.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Teorii și practici ale comunicării

ISBN 978-973-667-325-2

ISBN 973-667-325-1

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

